

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

*збірник тез
Міжнародної науково-практичної конференції
“Дванадцяті осінні юридичні читання”
(м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 року)*

ЧАСТИНА ПЕРША:

*Теорія та історія держави і права
Історія політичних і правових вчень
Філософія права
Земельне право
Аграрне право
Екологічне право
Природоресурсне право*

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ
2013

УДК 34
ББК 67.0
А 43

А 43 **Актуальні проблеми юридичної науки** : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції “Дванадцяті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 року): [у 4-х част.]. – Частина перша. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – 180 с.

ISBN 978-617-7169-00-9 (повне зібр.)

ISBN 978-617-7169-01-6 (частина 1)

У збірнику представлені кращі тези доповідей, які були подані на Міжнародну науково-практичну конференцію “Дванадцяті осінні юридичні читання”, що відбулась у Хмельницькому університеті управління та права 8–9 листопада 2013 року.

Розміщені у збірнику тези доповідей стосуються таких напрямків: “Теорія та історія держави і права”, “Історія політичних і правових вчень”, “Філософія права”, “Земельне право”, “Аграрне право”, “Екологічне право”, “Природоресурсне право”.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, студентів, аспірантів та докторантів юридичного напрямку, практичних працівників і широкий читацький загал.

Організаційний комітет Міжнародної науково-практичної конференції “Дванадцяті осінні юридичні читання” не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережені орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їхні наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

УДК 34
ББК 67.0

ISBN 978-617-7169-00-9 (повне зібр.)
ISBN 978-617-7169-01-6 (частина 1)

© Колектив авторів, 2013
© Хмельницький університет
управління та права, 2013

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

АГРАРНЕ ПРАВО

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW
HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

PHILOSOPHY OF LAW

LAND LAW

AGRARIAN LAW

ENVIRONMENTAL LAW

NATURAL LAW

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

*Адамовський Володимир Іванович,
докторант Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
кандидат історичних наук, доцент*

ВІДНОВЛЕННЯ МАЙНОВИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ РЕАБІЛІТОВАНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В 1990-Х – НА ПОЧАТКУ 2000 РОКІВ

У історії взаємин нашого суспільства і держави є чималий період, який до цих пір ще не вивчений повною мірою і таїть в собі багато невідомого. Це політичні репресії сталінської епохи, що проводилися з початку 1920-х по початок 1950-х рр., і подальша реабілітація громадян.

Зневажливе ставлення до прав особи негативно вплинуло на характер і стан дослідження проблем відновлення майнових прав незаконно засуджених і реабілітованих. Реабілітація цих осіб розглядалась лише як визнання їх невинуватості. Із неї вилучалися компенсаційні пропозиції, що гарантували відновлення громадянина в майновому стані і соціальному статусі.

Проблеми відновлення майнових прав незаконно засуджених і реабілітованих досліджуються у дисертаційних і монографічних працях вчених-правознавців: Агаркова М. М., Безлепкіна Б. Т., Бойцової Л. В., Братуся С. Н., Грибанова В. П., Дьоміна Ю. М., Іоффе О. С., Капліної О. В., Коссака В. М., Кучеренко І. М., Малєїна М. С., Маляренка В. Т., Матвеева Г. К., Нора В. Т., Пастухова М. І., Ромовської З. В., Рясенцева В. А., Савицької А. М., Савицького В. М., Таджисєва Т. Т., Шевченко Я. М., Шумила М. Є., Харитонova Є. О., Флейшиц Е. А. [1, с. 3].

Метою статті є дослідження нормативно-правової бази з питань відновлення майнових та соціальних прав реабілітованих громадян України в 1990-х – на початку 2000 років.

Вперше серед пострадянських республік в Україні 17 квітня 1991 р. був прийнятий Закон “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” [2]. Закон ліквідував наслідки беззаконня, допущені з політичних мотивів до громадян України, поновлював їх права, встановлював компенсації за незаконні репресії та пільги реабілітованим.

На підставі постанови Верховної Ради УРСР від 17 квітня 1991 р. “Про порядок введення в дію Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” [3] та постанови Кабінету Міністрів України від 24 червня 1991 р. № 48 “Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” було сформовано при виконкомах комісії, які разом з правоохоронними органами встановлювали факти безпідставності заслання, вислання, направлення на спецпоселення та факти конфіскації та вилучення майна. Цією ж постановою було затверджено “Положення про порядок виплати грошової компенсації, повернення майна або відшкодування його вартості реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям”, “Положення про комісії Рад народних депутатів з питань поновлення прав реабілітованих” та зразок посвідчення про пільги реабілітованих [4].

15 травня 1992 року прийнято Закон України № 2353-ХІІ “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні”, що розширив коло осіб, які підпадають під дію закону та надав Верховному Суду України повноваження щодо перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами кримінальних справ, розглянутих Верховними Судами Української РСР, Союзу РСР, військовими трибуналами та позасудовими органами, в тому числі за межами територій

колишнього Радянського Союзу, щодо осіб, які на момент застосування репресій були громадянами України [5]. Також, були внесені зміни і до постанови Кабінету Міністрів України від 24 червня 1991 р. № 48.

З метою посилення соціального захисту колишніх репресованих Президентом України Л. Д. Кучмою 14 травня 2001 року підписано Указ № 307/2001 “Про заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в'язнів і репресованих”, яким доручалося уряду подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо внесення змін до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні”, передбачивши, зокрема, визначення статусу колишніх малолітніх політичних в'язнів та гарантії їх соціального захисту; ужити заходів щодо надання реабілітованим особам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, пільгових путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку і безоплатного забезпечення таких осіб автомобілями класу ЗАЗ-968М за наявності відповідних медичних показників; вирішити питання про виплату реабілітованим громадянам або їхнім спадкоємцям грошової компенсації та відшкодування вартості конфіскованого майна у передбачених законом розмірах [6].

Слід зауважити, що вищезазначений Указ Президента не був виконаний, так як поданий Кабінетом Міністрів України проект Закону України про внесення змін до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні” № 3643 від 18 червня 2003 р. було відкликано з Верховної ради 8 лютого 2005 р.

Загалом, зміни до Закону України “Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні” були прийняті двічі лише у 1992 р. У наступні ж роки проблеми соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих реалізовували через Укази Президента України. Так, 11 липня 2005 р. з метою поліпшення соціального та правового захисту колишніх політичних в'язнів, репресованих та громадських організацій, що займаються захистом їх інтересів та вивченням проблем політичних репресій і голодоморів, Президент України підписав Указ № 1088/2005 “Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій”, яким зобов'язав Кабінет Міністрів України вжити додаткових заходів для розв'язання проблем колишніх репресованих [7].

Однак, в зв'язку з складною політичною обстановкою в країні, Указ № 1088/2005 було виконано частково лише Міністерством Охорони здоров'я України, яке 22 грудня 2005 р. видало наказ № 746 “Про заходи щодо поліпшення медичної допомоги колишнім політичним в'язням і репресованим” [8].

Вже наступного року Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням від 24 червня 2006 р. № 350-р затверджує план заходів щодо посилення соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих та членів їх сімей на 2006–2011 роки [9].

З метою подальшого сприяння реалізації колишніми політичними в'язнями і репресованими своїх прав і свобод 3 лютого 2010 р. Президент України підписує Указ № 91/2010 “Про додаткові заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в'язнів і репресованих та їх громадських організацій”, яким зобов'язує Кабінет Міністрів України проаналізувати стан додержання законодавства щодо реабілітації, державної підтримки колишніх політичних в'язнів і репресованих та вжити додаткових заходів для забезпечення безумовного його виконання; забезпечити розроблення в установленому порядку проекту загальнодержавної програми соціального захисту колишніх політичних в'язнів і репресованих, членів їхніх сімей на 2010–2015 роки та внести в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України відповідний законопроект [10].

Отже, Україна на законодавчому рівні засуджує репресії і відмежовується від терористичних методів керівництва суспільством, проголошує намір неухильно добиватись відновлення справедливості, усунення наслідків свавілля і порушень громадянських прав, прагне забезпечити посильну на цей час компенсацію матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними репресіями, реабілітованим та їх сім'ям, та гарантує народу України,

що подібне ніколи не повториться, що права людини і законність будуть свято додержуватись.

Використані джерела:

1. Яновицька Г. Б. Відновлення майнових прав незаконно засуджених та реабілітованих громадян: дис.: канд. юрид. наук: 12.00.03 “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Яновицька Галина Богданівна, Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005. – 25 с.
2. Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні : Закон України [від 17 квітня 1991 р.] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 22. – Ст. 262.
3. Про порядок введення в дію Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” : Постанови Верховної Ради УРСР [від 17 квітня 1991 р.] // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 26. – Ст. 263.
4. Про заходи щодо реалізації Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” : Постанова Кабінету Міністрів України [від 24 червня 1991 р. №48] // Урядовий кур’єр. – 1991 (№14-15.)
5. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні” : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 32. – Ст.456.
6. Про заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в’язнів і репресованих : Указ Президента України [від 14.05.2001 р.] // Офіційний вісник Президента України. – 2001. – № 20. – С. 34. – Ст.834.
7. Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в’язнів, репресованих та їх громадських організацій : Указ Президента України [від 11 липня 2005 року № 1088/2005] // Урядовий кур’єр. – 2005. – 20 липня (№ 132).
8. Поточний архів управління охорони здоров’я Хмельницької обласної державної адміністрації. Відділ лікувально-профілактичної допомоги. – Спр.5. – Арк. 18.
9. Про затвердження плану заходів щодо посилення соціального захисту колишніх політичних в’язнів і репресованих та членів їх сімей на 2006-2011 роки. : Розпорядження Кабінету Міністрів України [від 24 червня 2006 р. № 350-р] // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/350-2006-%D1%80>.
10. Про додаткові заходи щодо державної підтримки колишніх політичних в’язнів і репресованих та їх громадських організацій : Указ Президента України [від 3 лютого 2010 р. N 91/2010] // Офіційний вісник Президента України. – 2010. – № 7. – С. 19. – Ст. 164.

Андрейцев Володимир Іванович,

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
дійсний член (академік) Національної академії правових наук України

**ЛЮДИНА, ЇЇ ЖИТТЯ, ЗДОРОВ’Я І БЕЗПЕКА В ОБ’ЄКТИВІ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ
(ВІД ІДЕЇ АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ ДО ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ
АНТРОПОЗАХИСНОГО ПРАВА)**

Ідеї антропоцентризму в наукових правничих дослідженнях останніх років все більше актуалізуються у філософських, філософсько-правових науках [1; 2; 3 та ін.].

І. Конституційно-правові засади. Конституційно-правова модель “людина, її життя, здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека” визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (курсив мій – В. А.) (ст. 3 Конституції України) [4].

Стаття 27 Конституції України уточнює соціальну значимість людини, встановлюючи суб'єктивне право на життя, зазначаючи, що ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. А тому обов'язок держави – захищати життя людини.

Стаття 49 Конституції України фіксує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та страхування. Воно забезпечується державним фінансуванням соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм.

Можна вважати, що здоров'я людини визнається інтегральним показником рівня її життя.

Ст. 50 Конституції України гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

II. Міжнародно-правове підґрунтя. Хартія основних прав громадян Європейського Союзу, прийнята 7 грудня 2000 р. Європарламентом, Радою Європейського Союзу та Європейською Комісією гарантує кожному право на життя. Ніхто не може бути засуджений до смертної кари або страчений (ст. 2) [5].

Зазначена Хартія в гл. II “Свободи” передбачає право на свободу та безпеку, а в гл. IV “Солідарність” ст. 35 “Охорона здоров'я”, відповідно до якої кожен має право на доступ до профілактичного медичного обслуговування та лікування відповідно до умов, визначених національними законами та практикою.

Встановлено також, що високий ступінь забезпечення охорони здоров'я гарантується при розробці та проведенні будь-якої політики та діяльності.

III. Законодавство України. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 р. [6] передбачають право кожного громадянина України на охорону здоров'я, зокрема, визначає “здоров'я” як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад, а також:

- 1) життєвий рівень, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;
- 2) безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- 3) соціально-епідемічне благополуччя території і населеного пункту у місцях проживання;
- 4) кваліфіковану медико-санітарну допомогу;
- 5) безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту, відпочинку;
- 6) достовірну та своєчасну інформацію про стан здоров'я населення з урахуванням можливих ризиків та їх рівнів;
- 7) інші соціальні права:
 - а) участь в управлінні охороною здоров'я;
 - б) в обговоренні проєктів законодавчих актів у зазначеній сфері;
 - в) об'єднання в спеціалізовані громадські організації;
 - г) правовий захист від будь-яких незаконних посягань;
 - д) відшкодування заподіяної шкоди;
 - е) оскарження неправомірних рішень та дій працівників охорони здоров'я;
 - є) можливість проведення медичної експертизи.

Стаття 7 цього Закону визначає гарантії права на охорону здоров'я, реалізацію прав громадян у цій сфері у різних формах:

- 1) створенням розгалуженої мережі закладів охорони здоров'я;
- 2) проведенням системи державних і громадських заходів;
- 3) наданням гарантованого рівня медико-санітарної експертизи;
- 4) здійсненням державного і громадського контролю та нагляду;
- 5) збиранням статистичної інформації у цій сфері;
- 6) встановленням юридичної відповідальності.

Зазначений закон встановлює й інші організаційні, процедурні, функціональні та правові заходи в цій частині, що зумовлюють реалізацію та захист прав у сфері охорони здоров'я.

Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 р. [7] визнає право громадян на безпечні для здоров'я і життя

харчові продукти, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище, а отже, йдеться про середовище життєдіяльності людини, як сукупності об'єктів, явищ, факторів навколишнього середовища (природного і штучно створеного), що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, навчання, виховання, відпочинку.

Закон регламентує основи державного регулювання щодо забезпечення вказаного середовища шляхом здійснення гігієнічної регламентації і державної реєстрації небезпечних факторів, проведення державної санітарно-епідеміологічної експертизи, ліцензування, вимоги щодо безпеки для охорони здоров'я і життя у процесі стандартизації, нормування, здійснення інших видів діяльності, здатних негативно впливати на здоров'я і життя людини, визначає статус санітарно-епідеміологічних служб України, порядок здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду, встановлює основні правопорушення як підстави юридичної відповідальності в цій сфері.

При цьому під санітарним та епідеміологічним благополуччям розуміється стан здоров'я населення та середовища життєдіяльності людини, при якому показники захворюваності людей перебувають на усталеному рівні для даної території, умови проживання сприятливі для населення, а параметри факторів цього середовища знаходяться в межах, визначених санітарними нормами.

Шкідливий вплив на здоров'я людини – вплив факторів середовища життєдіяльності, що створює загрозу здоров'ю, життю або працездатності людини та здоров'ю майбутніх поколінь.

Отже, йдеться про загрозу, небезпечну для здоров'я і життя людини, тобто відповідний реальний ризик для усталеного функціонування організму людини.

Можна вважати, що якість життя і здоров'я – це рівень юридичних можливостей щодо отримання різноманітних життєвозабезпечувальних послуг для реального забезпечення потреб та інтересів людини.

А відтак, необхідна система правових гарантій державного забезпечення Українського народу відповідно до задекларованих прав людини у чинному законодавстві на підставі встановлених соціальних та екологічних стандартів безпеки.

За межами цих показників існує реальна небезпека, що стає загрозою для здоров'я і життя людей, яка обумовлює доцільність корекції та відвернення небезпеки, проведення чітких реабілітаційних заходів і в становлення відповідного правового режиму існування людини.

Є всі підстави констатувати про те, що якість життя і здоров'я людини можлива виключно в межах безпечного середовища, на що і має спрямовуватися державне нормативно-правове регулювання та обов'язок забезпечувати його виконання, оскільки йдеться про найвищу соціальну цінність.

У принципі, більшість законів і підзаконних нормативно-правових актів України містять відповідні приписи, спрямовані на відвернення небезпечних видів діяльності, тобто поведінки з небезпечними об'єктами, зокрема, речовинами і факторами (процесами) навколишнього середовища, яким властиві ознаки шкідливості (небезпечності) для довкілля і негативного впливу на людину, інші живі організми, і, перш за все, на стан здоров'я і життя людини.

Скажімо, один із перших законів незалежної України *“Про відходи”* від 5 березня 1998 р. [8] передбачає, що будь-які речовини, матеріали і предмети, що утворюються у процесі людської діяльності і не мають подальшого використання за місцем утворення чи виявлення та яких їх власник має позбутися шляхом видалення чи утилізації як відходів.

У разі, якщо такі речовини тощо мають наявні фізичні, біологічні, хімічні та інші небезпечні властивості, що створюють або можуть створювати значну небезпеку для довкілля і здоров'я людини та потребують спеціальних засобів і методів поведінки з ними, вони вважаються небезпечними.

Тому, зазначений закон України визначає форми і методи та порядок поводження з небезпечними відходами, спеціальні заходи відвернення їх небезпечного впливу на довкілля, життя і здоров'я людини, а у разі порушення встановлених вимог встановлює правопорушення, за які особи, винні у скоєному, можуть притягатися до юридичної відповідальності.

З метою недопущення негативного впливу неякісної та небезпечної продукції на життя, здоров'я людини, майно і довкілля було прийнято *Закон України “Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції” від 14 січня 2000 р.* [9].

Вказаний закон визначає перелік ознак неякісної та небезпечної продукції, порядок її вилучення з обігу, повноваження органів державної влади і місцевого самоврядування, спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері вилучення з обігу неякісної та небезпечної продукції, встановлює вимоги щодо переробки, утилізації, знищення або використання вилученої з обігу зазначеної продукції, відповідальність за правопорушення в цій сфері, міжнародне співробітництво України із зазначених питань.

Відповідну спрямованість носять приписи *Закону України “Про пестициди і агрохімікати” від 2 березня 1995 р.* [10]. Як справедливо зазначалося в еколого-правовій літературі, пріоритетність забезпечення здоров'я людини і охорони навколишнього природного середовища стосовно екологічного ефекту від застосування пестицидів і агрохімікатів, мінімізації їх використання за рахунок впровадження екологічно безпечних, технічних методів захисту рослин, безпечність для здоров'я і довкілля під час їх виробництва, випробування, застосування – важливі принципи державної політики у цій сфері [11, с. 84].

Немаловажне значення у цій частині відіграє *Закон України “Про об'єкти підвищеної небезпеки” від 18 січня 2001 р.* [12], який спрямований на захист життя і здоров'я людей та довкілля від шкідливого впливу аварій на об'єктах підвищеної небезпеки шляхом запобігання їх виникненню, обмеження (локалізації) розвитку і ліквідації наслідків.

Закон визначає небезпечну речовину як хімічну, токсичну, вибухову, окислювальну, горючу речовину, біологічні агенти та речовини біологічного походження (біохімічні, мікробіологічні, геотехнологічні препарати, патогенні для людей і тварин мікроорганізми тощо), які становлять небезпеку для життя і здоров'я людей та довкілля, сукупність властивостей речовин і/або особливостей їх стану, внаслідок яких за певних обставин може створитися загроза життю і здоров'ю людей, довкіллю, матеріальним та культурним цінностям.

Проте, вищезазначене не відтворює, на мій погляд, всієї гами загрози, особливо події і явища природного походження, що можуть викликати суттєву загрозу для життя і здоров'я людини, довкіллю та іншим соціальним цінностям. Тому вказане визначення має переважно техногенний характер і пов'язується переважно з відповідними підприємствами, установами, організаціями, які експлуатують ці небезпечні речовини.

Тож, об'єктами підвищеної небезпеки визнаються не, власне, небезпечні речовини, а об'єкт, на якому використовується, виготовляється, переробляється, зберігається або транспортується одна або декілька небезпечних речовин або категорій речовин, хоча очевидно, що носієм небезпечного впливу виступає не вказаний віртуальний об'єкт, а, безпосередньо, небезпечна речовина, яка присутня на вказаному об'єкті. Мені неодноразово доводилося вказувати на недолугість цього закону, саме з точки зору визначення об'єктів небезпеки, оскільки це має принципове методологічне значення для визначення суб'єктів права власності небезпечних речовин, а не лише суб'єктів вказаних в законі об'єктів небезпеки з точки зору правозастосування та встановлення відповідальності осіб за негативний вплив небезпечних речовин, які на законних підставах тимчасово перебувають у третіх осіб, які не є власниками цих небезпечних речовин.

З урахуванням висловленого, залишається відкритим питання щодо кола об'єктів небезпеки, особливо, природного походження, з метою відвернення їх небезпечного впливу на життя і здоров'я людей та довкілля природного походження.

У цьому контексті важливого регулюючого значення має *Кодекс цивільного захисту України* [13], який замінив *Закон України "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру"* від 8 червня 2000 р. [14], в яких йдеться про систему організаційних, технічних, медико-біологічних, фінансово-економічних та інших заходів щодо запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного походження і ліквідації наслідків цих ситуацій відповідними силами та засобами, спрямованими на захист населення (людей) і територій, довкілля та інших охоронюваних законодавством цінностей.

Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 р. [15] встановлює, що державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають також життя і здоров'я людей, опікує право громадян України на безпечне для його життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

На забезпечення захисту життя, здоров'я та майна людей від негативного впливу іонізуючого випромінювання спрямований *Закон України "Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань"* від 14 січня 1998 р. [16].

Окрему групу правових приписів чинного законодавства складають закони та підзаконні акти, що уточнюють конституційні права на життя, охорону здоров'я та їх захисту. Цивільний кодекс України (ЦК України) [17], зокрема глава 21, визнають особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи¹.

Стаття 27 Конституції України передбачає право на життя, яке є невід'ємним від фізичної особи, яка не може бути його позбавлена, та має право захищати своє життя та здоров'я від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом.

Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя. Дозволяється проводити медичні, наукові та інші дослідження лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою.

Зазначені та інші умови реалізації права на життя впливають із абсолютності природного права на життя за формулою "людина не може бути свавільно позбавлена життя", яке впливає із сутності людини як найвищої соціальної цінності навіть у разі заподіяння нею протиправної поведінки по відношенню неї до іншої людини, за виключенням обмежень, встановлених окремими законами щодо посягань на життя іншої особи.

Важливою правовою можливістю, встановленою ЦК України, є право людини вимагати усунення небезпеки, створеної внаслідок підприємницької або іншої діяльності, яка загрожує життю та здоров'ю людини. Зазначена норма (ст. 282 ЦК України) не визначає процедури реалізації такої вимоги, що означає будь-яку можливість, що не суперечить законодавству, звертатися до уповноважених органів та в судовому порядку вимагати усунення небезпеки, створеної третіми особами всупереч чинному законодавству України та з порушенням права на життя.

Тісно пов'язано з правом на життя право на охорону здоров'я. ЦК України встановлює (ч. 2 ст. 283), що така охорона забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбачених Конституцією України та законом, зокрема вже коментованим мною *Законом України про основи законодавства про охорону здоров'я* від 19 листопада 1992 р. (із відповідними змінами та доповненнями) [6].

Фізичній особі належить також право на інформацію про стан свого здоров'я. Така інформація має бути достовірною та повною відповідно до ст. 285 ЦК України, що передбачає також можливість ознайомлення з відповідними медичними документами, які фіксують стан її здоров'я. Відповідно, батькам (усиновлювачам), опікунам, піклувальникам

¹ До певної міри цій проблематиці присвячено монографічне дослідження Р. О. Стефанчука [18].

надається право на інформацію про стан здоров'я дитини та підопічного. Проте, якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити процес лікування, медичні працівники можуть обмежити інформацію про стан здоров'я фізичної особи в її інтересах або обмежити їх ознайомлення з окремими медичними документами.

У той же час ЦК України (ст. 286) допускає можливість реалізації права на таємницю про стан здоров'я людини. Це стосується, зокрема, щодо факту звернення за медичною допомогою, діагнозу та відомостей, одержаних при обстеженні хворого. Ця інформація не може розголошуватися медичними працівниками, яка стала їм відома у зв'язку з виконанням службових обов'язків та інших джерел. Відтак, логічно, що ЦК України передбачає право фізичної особи на медичну допомогу в установленому порядку, інші права, що впливають із вищевикладеного (право на свободу, особисту недоторканність, на безпечне для життя і здоров'я довкілля) відповідно до чинного законодавства.

Інша частина приписів ЦК України регулює відносини, які виникають у зв'язку із заподіяння делікту щодо компенсації шкоди, завданої здоров'ю людини або її майну. Так, глава 80 "Рятування здоров'я та життя фізичної особи, майна фізичної або юридичної особи", у якій розміщені приписи щодо зобов'язань, що виникають внаслідок рятування здоров'я та життя фізичної особи, зобов'язання, що виникають у зв'язку з рятуванням майна фізичної особи, глава 81 ЦК України регламентує відносини у зв'язку із створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи, зокрема містить вимоги щодо усунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи, встановлює наслідки неусунення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи, відшкодування шкоди, завданої внаслідок не усунення такої загрози.

Глава 82 ЦК України присвячена урегулюванню правовідносин щодо відшкодування шкоди (загальні підстави та особливості окремих різновидів заподіяної шкоди, зокрема завдання джерелом підвищеної небезпеки та внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, у тому числі малолітньої або неповнолітньої особи, порядок відшкодування шкоди та ін.).

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [19] містить спеціальний розділ II, в якому зосереджені норми, що передбачають злочини проти життя та здоров'я особи: умисне вбивство; умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання; умисне вбивство при перевищенні межі необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; доведення до самогубства; вбивство через необережність; умисне тяжке тілесне ушкодження; умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне в стані сильного душевного хвилювання; умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень у разі перевищення меж необхідної оборони, або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця; умисне легке тілесне ушкодження; побой і мордування; катування; необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження; погроза вбивством; зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; неналежне виконання професійних обов'язків, що спричинило зараження особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; зараження венеричною хворобою; незаконне проведення абортів; залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей; ненадання допомоги хворому медичним працівником; неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником; порушення прав пацієнта, незаконне проведення дослідів над людиною; порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини; насильницьке донорство та ін.

Крім того, розділ III "Злочини проти волі, честі та гідності осіб" визнає злочинними діяння, які спрямовані проти волі, честі та гідності людини, зокрема незаконне позбавлення

волі або викрадення людини, захоплення заручників, підміна дитини, торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини, експлуатація дітей, незаконне поміщення в психіатричний заклад.

Значна частина приписів КК України передбачає кваліфіковану ознаку окремих злочинів, що призводять до тяжких наслідків діянь, що спричиняють загибель людей, зокрема порушення правил екологічної безпеки (ст. 236); невжиття заходів щодо ліквідації наслідків екологічного забруднення (ст. 237); приховування або перекручування відомостей про екологічний стан або захворюваність населення (ст. 238); забруднення або псування земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людини чи довкілля (ст. 239); порушення правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ст. 239); порушення правил охорони надр, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ст. 240); забруднення атмосферного повітря, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ст. 241); порушення правил охорони вод, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля (ст. 242); забруднення моря, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей або живих ресурсів моря (ст. 243); порушення законодавства про континентальний шельф, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей (ст. 244); знищення або пошкодження лісових масивів, якщо воно спричинило загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки (ч. II ст. 245); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави та об'єктів природно-заповідного фонду, якщо спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (ст. 252); проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля (ст. 253) та ін.

Очевидно, що більша частина екологічних злочинів пов'язується з настанням шкоди життю та здоров'ю людей, і мають на меті не лише покарання винних осіб за такі діяння, але й спрямовуються відповідні приписи КК України на профілактику зазначених злочинних посягань, унеможливлення їх скоєння в сучасних умовах.

Все вищевикладене дає підстави для певних узагальнень та висновків.

По-перше, очевидно, що в чинному законодавстві України наявні правові приписи, які спрямовані на урегулювання правовідносин, що виникають з приводу захисту і охорони людини, її життя і здоров'я, безпеки у процесі життєдіяльності. Зазначена сукупність правових норм інтегрується на забезпечення однорідних правовідносин, пов'язаних із захистом і реалізацією конституційних суб'єктивних прав громадян на життя, здоров'я та безпеку, які за зазначеними чинниками можна розглядати як комплексну міждисциплінарну галузь законодавства і права – антропозахисне (антропоохоронне) право правової системи та системи права України, що походить від кореневої частини грецького слова “anthropos” – людина.

По-друге, така система правових норм базується на конституційно-правовому визнанні людини та її насущних докорінних прав на здоров'я та життя, безпеку, як найвищої соціальної цінності, та інтегрує в своїй основі аналогічні правові норми законів галузевого призначення щодо охорони і захисту людини в конкретних сферах її життєдіяльності на публічно-правовому та приватно-правовому рівні загального регулятивного та охоронного (захисного) призначення з відповідним поділом зазначених правовідносин цієї галузі права.

По-третє, доцільність виділення та обґрунтування цієї галузі права обумовлюється реальними потребами практики щодо диференціації цих правовідносин з точки зору принципу верховенства права громадян на життя, здоров'я, безпеку як центральний інститут цієї галузі права та суміжних ціннісних орієнтацій права на недоторканність, поінформованість людини, її особистих свобод від втручання третіх осіб, відвернення неправомірної поведінки, що посягає на людину та її природні права, визначення державою системи правового захисту людини у різних сферах її діяльності, завершення кодифікації законодавства у сферах, що створюють загрозу її існування в природному та соціальному середовищі.

По-четверте, зазначена інтеграція особливо корисна з точки зору правничої освіти та науки, оскільки чинні галузі права, які викладаються у ВНЗ правничого профілю, не охоплюють всієї гами проблем, пов'язаних із профілактикою техногенних і природних загроз, що мають місце а реальному житті, біологічною біобезпекою, генною безпекою, лікувальними та оздоровчими аспектами людини в нових економічних умовах, що розширює можливості права у регулюванні нових правовідносин, пов'язаних із трансплантацією органів людини, застосуванням продуктів харчування генетично модифікованими організмами, що потребують системи профілактики та лікування людей в умовах формування платної та соціальної медицини. Отже, значна частина фахівців, які отримують вищу юридичну освіту в умовах дефіциту професійних науково-педагогічних працівників об'єктивно позбавлені права наявними навчальними програмами і планами щодо отримання вичерпних знань цієї сфери правового регулювання, обмежуючись фрагментарними знаннями із конституційного, цивільного, екологічного, кримінального права без цілісного розуміння антропозахисних правовідносин та їх законодавчого опосередкування.

По-п'яте, розробка і наукові дослідження в цій частині майже не популяризуються наявною правничою та енциклопедичною правовою літературою [20; 21], що нівелює процес пізнання важливих для теорії і практики новаційних доктрин права та відповідних концепцій правового регулювання у цій сфері, хоча категорія "антропоохоронні правовідносини" та "антропоохоронне право" введені в науково-освітній обіг ще у 1996 році [22, с. 15, 18, 23 та ін.].

Наукові дослідження антропозахисних правничих аспектів є не тільки внутрішньою національною проблемою, яка здебільшого, обумовлюється міжнародно-правовим регулюванням та забезпеченням прав людини в цьому аспекті, але й доцільністю адаптації та гармонізації законодавства України з європейським правом, механізмом міжнародно-правового забезпечення здоров'я, життя і безпеки людини, вироблення єдиних узагальнених підходів щодо правозастосування в цій сфері, створення юридичних можливостей для захисту людини, її здоров'я, життя та безпеки в юрисдикційних міжнародних правових інституціях, зокрема, Європейському суді з прав людини з метою використання міжнародно-правових важелів та інструментів як додаткових гарантій утвердження людини в системі соціальних цінностей та її природних прав на життя, здоров'я та безпеку як невід'ємних від людини в сучасних ускладнених економічних, політичних, екологічних та соціальних умовах життєдіяльності.

Використані джерела:

1. *Людина в сфері гуманітарного пізнання [Текст] / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський та ін. — К. : Укр. центр духовної культури, 1998. — 408 с.*
2. *Гришук, В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини [Текст] : монограф. / В. К. Гришук. — Хмельницький, 2013. — 76 с.*
3. *Омельчук, О. М. Поведінка людини: філософсько-правовий вимір [Текст] / О. М. Омельчук. — Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. — 384 с.*
4. *Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96–ВР [Текст] // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.*
5. *Charter of Fundamental Rights of the European Union (Official Journal of the European Communities. 18.12.2000. C 364/1–C 364/22) [Electronic Resource] European Parliament. — http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf.*
6. *Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. № 2801–XII [Текст] // ВВР. — 1993. — № 4. — Ст. 19.*
7. *Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення : Закон України від 24.02.1994 р. № 4004–XII [Текст] // ВВР. — 1994. — № 27. — Ст. 218.*
8. *Про відходи : Закон України від 05.03.1998 р. № 187/98–ВР [Текст] // ВВР. — 1998. — № 36–37. — Ст. 242.*

9. Про вилучення з обігу, переробку, утилізацію, знищення або подальше використання неякісної та небезпечної продукції : Закон України від 14.01.2000 р. № 1393–XIV [Текст] // ВВР. — 2000. — № 12. — Ст. 95.
10. Про пестициди і агрохімікати : Закон України від 02.03.1995 р. № 86/95–ВР [Текст] // ВВР. — 1995. — № 14. — Ст. 91.
11. Андрейцев, В. І. Право екологічної безпеки [Текст] : навч. та наук–практ. посіб. / В. І. Андрейцев. — К. : Знання–Прес, 2002. — 332 с.
12. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245–III [Текст] // ВВР. — 2000. — № 40. — Ст. 337.
13. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403–VI [Текст] // ВВР. — 2013. — № 34–35. — Ст. 458.
14. Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру : Закон України від 08.06.2000 р. № 1809–III [Текст] // ВВР. — 2000. — № 40. — Ст. 337.
15. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон Української РСР від 25.06.1991 р. № 1264–XII [Текст] // ВВР. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
16. Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань : Закон України від 14.01.1998 р. № 15/98–ВР [Текст] // ВВР. — 1998. — № 22. — Ст. 115.
17. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435–IV [Текст] // ВВР. — 2003. — №№ 40–44. — Ст. 356.
18. Стефанчук, Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту) [Текст] : монограф. / Р. О. Стефанчук. — К. : КНТ, 2008. — 626 с.
19. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341–III [Текст] // ВВР. — 2001. — № 25–26. — Ст. 131.
20. Большой юридический словарь [Текст] / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. — М. : Инфра–М, 1997. — 790 с.
21. Великий енциклопедичний юридичний словник [Текст] / НАН України, Ін–т держави і права ім. В. М. Корецького ; за ред. Ю. С. Шемшученка. — К. : Юрид. думка, 2007. — 992 с.
22. Андрейцев, В. І. Екологічне право [Текст] : курс лекцій в схемах (Загальна частина) / В. І. Андрейцев. — К. : Вентурі, 1996. — 208 с.

Бурданова Наталия Анатольевна,
помощник заместителя председателя Санкт-Петербургского городского суда

**К ВОПРОСУ ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
(ПО МАТЕРИАЛАМ РАЗРЕШЕНИЯ СЕМЕЙНЫХ СПОРОВ
В РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ)**

Возникновение ювенальной юстиции обусловлено определёнными особенностями привлечения несовершеннолетних к юридической ответственности. В связи с обсуждением вопроса о применении внесудебных процедур, полагаем возможным обратить внимание на опыт Российской империи, в которой существовало две формы привлечения детей к ответственности без судебного разбирательства.

В XVIII–XIX в. российское законодательство возлагало на детей многочисленные обязанности: оказывать родителям почтение, послушание, помощь в ремесле и домашнем хозяйстве, предоставлять содержание в старости (ст. 4, 5 гл. XXII Соборного Уложения [1], Правила X–XI ст. 41 Устава благочиния или полицейского [4], ст. 177 Свода законов

гражданских [5]). В противном случае на детей, в том числе несовершеннолетних, накладывалось домашнее либо административное наказание.

Домашние исправительные меры являлись наиболее распространённой формой привлечения детей к ответственности. В XV в. телесные наказания детей вменялись в обязанность отцу семейства и считались полезными для физического и умственного развития ребёнка. На это акцентировал внимание и «Домострой» XVI в. [8, с. 35]. При Петре I телесные наказания детей получили законодательную поддержку в Артикуле 163 Воинского устава 1716 г. [2]. В статье 165 Свода законов гражданских (XIX в.) данный способ разрешения семейных споров был прямо разрешён: «... родители, для исправления детей строптивых и неповинующихся, имеют право употреблять домашние исправительные меры» [5]. При безуспешности принятых родителями внутрисемейных мер, последние были вправе обратиться за содействием к публичным властям.

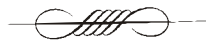
Административный порядок разрешения споров между родителями и детьми получил нормативное закрепление в период правления Екатерины II. В 1775 г. для содержания детей, «кои родителям своим не послушны, или пребывают злого жития, или ни к чему доброму не склонны», были созданы специальные смирительные дома (ст. 391 Учреждений для управления губерний Всероссийской империи [3]). Производство носило упрощённый характер: родители (или один из них) подавали в приказ общественного призрения прошение, которое служило основанием помещения ребёнка в смирительный дом. Судом дело в данном случае не рассматривалось. Смирительные дома являлись местом лишения свободы. К. А. Неволин отмечал, что срок содержания детей за неповиновение родителям составлял от трёх до шести месяцев [10, с. 330–331]. Родители могли уменьшить этот срок или простить детей и освободить их от нахождения в смирительном доме. А. И. Загоровский свидетельствовал, что реальный срок нахождения детей в смирительных домах исчислялся до четырёх месяцев [9, с. 306–307].

Порядок заключения детей под стражу по жалобам родителей без судебного разбирательства был окончательно отменен только в 1888 г. До этого согласно ст. 165 Свода законов гражданских [5] родители имели право «детей обоего пола, не состоящих в государственной службе, за упорное неповиновение родительской власти, развратную жизнь и другие явные пороки, заключать в тюрьму». Редакция статьи 1885 г. содержала дополнение: «по правилам, постановленным в ст. 1592 Уложения о наказаниях (изд. 1885 г.)» [5]. Статьей 9 Устава уголовного судопроизводства 1864 г. [6] было установлено, что взятие кого-либо под стражу подлежало исполнению лишь в том случае, когда оно последовало в порядке Устава уголовного судопроизводства. Таким правом в отношении обвиняемого лица обладал суд. Противоречие с содержанием ст. 165 Свода законов гражданских [5] было устранено Сенатом в пользу судебного решения [7, с. 929].

Таким образом, внесудебный порядок разрешения семейных споров в Российской империи реализовывался двумя способами. Дети за невыполнение обязанностей по отношению к родителям могли быть привлечены к ответственности в виде домашнего и административного наказания. Отсутствие судебного контроля приводило к обвинительному характеру разрешения споров, что обуславливалось основным принципом российского семейного права дореволюционного периода – приоритетом родительской власти над интересами детей. Несмотря на это, во второй половине XIX в. административный порядок привлечения детей к ответственности был упразднён. В условиях современности основной задачей является защита прав и законных интересов несовершеннолетних при привлечении их к ответственности. Передача отдельных функций административным органам, полномочия которых по всестороннему разбирательству дела по существу значительно ниже, чем у суда, может затруднить выполнение государственной функции в сфере защиты прав и законных интересов детей.

Использованные источники:

1. *Соборное Уложение 1649 г. // Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года. Собрание I: В 45 т. СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830 (далее – ПСЗ). – Т. I. – № 1.*
2. *Воинский устав Петра I 1716 г. // ПСЗ. – Т. V. – № 3006. – Арт. 163. Толкование.*
3. *Учреждения для управления губерний Всероссийской империи // ПСЗ. – Т. XX. – № 14392.*
4. *Устав благочиния или полицейский 1782 г. // ПСЗ. – Т. XXI. – № 15379.*
5. *Свод законов гражданских (Свод законов т. 10 ч. 1, издание 1900 г. по Продолжению 1906 и 1908 г.) С предметным указателем и с позднейшими узаконениями по день выхода в свет / сост. Саатчиан А. Л. Издание неофициальное. – СПб.: Законоведение, 1911.*
6. *Устав уголовного судопроизводства 20 ноября 1864 г. // Судебные уставы 20 ноября 1864 года: с изложением рассуждений, на коих они основаны: В 5 ч. – Ч. 2. – СПб.: тип. 2 отд. Собств. Е. И. В. канцелярии, 1867.*
7. *Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. Изд. 1885 г. и по прод. 1912 г. С извлеч. из решений Правительствующего сената, Свода законов, сводов воен. и мор. постановлений, с указанием подсудности, судопроизводств. правил и прил. / Сост. Волков В. В. СПб.: Законоведение, 1914.*
8. *Домострой / Под. ред. В. Сенина. – СПб.: Лениздат, 1992.*
9. *Загоровский, А. И. Курс семейного права. – Одесса: Экон, 1909.*
10. *Неволин, К. А. История Российских гражданских законов: Введение и книга первая о союзах семейственных. История Российских гражданских законов: Введение и книга первая о союзах семейственных. По изд. 1857 г. – М.: Статут, 2005.*

Варфоломеев Юрий Владимирович,
*профессор кафедры конституционного и международного права
Поволжского кооперативного института (филиала)
Российского университета кооперации,
доктор исторических наук, профессор*

СОБЛЮДЕНИЕ СЕКРЕТНОСТИ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ РАССЛЕДОВАНИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ СЛЕДСТВЕННОЙ КОМИССИЕЙ ВРЕМЕННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА

4 марта 1917 г. Временное правительство учредило Чрезвычайную следственную комиссию для расследования противозаконных по должности действий бывших министров, главноуправляющих и других высших должностных лиц Российской империи (Далее – ЧСК). По характеру следственных дел в ЧСК было создано несколько отделов, поэтому все должностные лица бывшей Российской империи, привлекаемые к расследованию, были разделены на три основные группы: 1) Гражданские ведомства, 2) Департамент полиции, 3) Военное и Морское министерства. Помимо этого, были сформированы ещё две группы (отдела). В виду важности затронутых вопросов, в отдельное производство было выделено расследование деятельности Министерства Императорского Двора [4, л. 1]. Кроме того, в поле зрения ЧСК попала деятельность группы лиц «безответственно влиявших на действия бывшего правительства» [3, л. 7], т. е. лиц, не занимавших каких-либо крупных государственных постов, и получивших общее название – «тёмные силы», которое, однако, не являлось юридическим понятием.

Следователи и сотрудники вспомогательных структур ЧСК перед непосредственным вступлением в должность должны были подписать документ следующего содержания: «Даю торжественное обещание хранить в полной тайне все сведения, которые становятся мне известны как по содержанию расследований, производимых Чрезвычайной Следственной

Комиссией, так и вообще по всей моей деятельности в этой Комиссии» [1, л. 2]. В документе из внутренней переписки Комиссии, связанном с приёмом на работу новых сотрудников, от имени одного из следователей председателю ЧСК Н. К. Муравьеву сообщалось: «Г-жи Суцевская и Навроцкая работали уже в Чрезвычайной следственной комиссии, лично мне известны, как умелые и опытные работницы, и приём их вновь избавляет от необходимости расширять круг лиц, которым известны данные производимого расследования, причём последнее обстоятельство признано Вами весьма существенным» [6, с. 10].

Следователи должны были ежедневно отчитываться о проделанной работе путём отправления кратких отчётов в Секретариат ЧСК, в которых они должны были сообщать обо всех показаниях, «имеющих общее значение для снятия с них копий и сосредоточения этих копий в Секретариате». Также следователям необходимо было заблаговременно предупреждать Комиссию через Секретариат о предстоящих допросах, «имеющих общее значение» [2, л. 19–19 об.].

Председатель комиссии Н. К. Муравьев в своём докладе на заседании первого Всероссийского Съезда Советов Рабочих и Солдатских Депутатов отметил, что по самому характеру работа в ЧСК не может быть гласной. Именно в интересах следствия и были предприняты меры, направленные на ограничение круга осведомлённых лиц, а также средств массовой информации.

В связи с тем, что в российском обществе широко распространялись ложные слухи о деятельности ЧСК, на распорядительном заседании её Президиума 16 апреля 1917 г. было принято решение: «Признать, что осведомление прессы производится исключительно Председателем Комиссии» [2, л. 15]. Однако реализовать на практике данное постановление оказалось крайне сложным в связи с большой загруженностью председателя ЧСК, поэтому на заседании Президиума 18 апреля 1917 г. обязанность информирования печати была возложена на секретаря Комиссии Ф. А. Червинского через бюро, состоящее при Министерстве Юстиции [2, л. 41].

Однако не всегда члены ЧСК считали необходимым информировать общественность о деятельности Комиссии. В одной из справок, сохранившихся в фонде ЧСК, говорится о том, что следователи Комиссии ссылаются на отсутствие данных, которые надлежало бы сообщить представителям печати. Иногда это было напрямую связано с необходимостью сохранения престижа власти Временного правительства. Так, например, в ходе следствия стало известно, что бывший председатель Государственной думы М. В. Родзянко, узнав о том, что член социал-демократической фракции Р. В. Малиновский является провокатором, предпочёл, не разоблачая его, удалить из Думы «без шума» [2, л. 36]. Муравьев на встрече с представителями прессы заявил, что «...осведомление газет должно иметь место, но только в узкой, специальной сфере действий. Печати будут сообщаться сведения о внешних действиях следственной комиссии, без оценки и без подробностей предпринимаемых ею шагов» [5].

На распорядительном заседании Президиума ЧСК 7 апреля 1917 г. при обсуждении вопроса об осведомлении прессы было постановлено: «1) Просить следователей ежедневно передавать секретариату записки с сообщениями о произведенных ими следственных действиях и обнаруженных при этом обстоятельствах, могущих представлять интерес для печати и подлежащих опубликованию. 2) Поручить секретариату составлять такие же записки о деятельности самой Комиссии. 3) Поручить секретариату производить сводку этих сведений от 10 до 12 час. утра, и представлять сводку на утверждение президиума от 12 до 1 час. дня. 4) Просить представителей печати являться за получением этих сведений к 12 час. дня по вторникам, четвергам и субботам, предложив им принять меры к широкому оповещению о сообщениях как социалистической, так и Московской и провинциальной печати. 5) В исключительных случаях приглашать представителей печати и вне указанного времени для срочных сообщений» [2, л. 38].

Таким образом, специфика деятельности ЧСК предполагала соблюдение строгой секретности. Это было вызвано, прежде всего, тем обстоятельством, что в круг

подследственных входили лица, занимавшие высшие государственные посты при прежнем режиме, и соответственно имевшие доступ к информации, составлявшей государственную тайну, которая в ходе расследований становилась известна лицам, проводившим следствие. Сотрудникам ЧСК в связи с этим необходимо было не допустить утечки сведений, полученных в ходе расследований, так как это могло негативно повлиять на внутреннюю ситуацию в стране и вызвать нежелательные последствия во внешнеполитической сфере.

Использованные источники:

1. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Оп. 1. Д. 3.
2. ГАРФ. Ф. 1467. Оп. 1. Д. 4.
3. ГАРФ. Ф. 1467. Оп. 1. Д. 8.
4. ГАРФ. Ф. 1467. Оп. 1. Д. 9.
5. Известия Петроградского Совета рабочих и солдатских депутатов. 1917. 10 мая.
6. Романов, А.Ф. Император Николай II и его правительство [текст] / А.В. Романов // Русская летопись. - Париж, - 1922. - Кн. 2.

Вестов Федор Александрович,

*профессор кафедры уголовного, уголовно-исполнительного права и криминологии
Саратовского государственного университета имени Н. Г. Чернышевского,
кандидат юридических наук, доцент,*

Фаст Ольга Федоровна,

*доцент кафедры гражданского права
Саратовской государственной юридической академии,
кандидат юридических наук, доцент*

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ
ПРАВОВОГО ГОСУДАРСТВА**

Передовая политико-философская мысль всегда была направлена на создание идеального правового государства. Не угасает она, и по сей день. Поэтому нам представляется важным рассмотреть некоторые противоречия между двумя стратегиями и тактиками использования институтов и принципов правового государства для развития политического процесса в направлении либеральной демократии. Как представляется, его политологический анализ способен многое объяснить в нынешних реалиях и противоречиях отечественной политики. В частности, в объяснении того, почему массовое сознание большинства граждан России с таким трудом и непоследовательностью признает значимость либеральных ценностей, либеральных доктрин, институтов и механизмов.

В этой связи возникает резонный вопрос, почему теоретически выверенные, логически непротиворечивые, нормативно закреплённые на уровне не только отдельных национальных государств, но и на уровне международных документов, многократно апробированные практикой модернизационных процессов различных стран либеральные ценности в постсоветской России не нашли массового отклика и доверия со стороны большинства населения.

Суть противоречия, на наш взгляд, состоит в том, что в своих теоретических представлениях о способах и формах построения правового государства, российские исследователи либерального толка ориентируются на «западную» интеллектуальную традицию. Один из важнейших аспектов данной традиции состоит в том, что права граждан признаются естественными и неотъемлемыми. Они выступают тем основанием, на котором социальное в человеке сливается с политическим, в результате чего и создаются все необходимые условия для выхода на сцену политики идеального гражданина. Соответственно и государство, которое помогает гражданину в реализации его естественных

прав и свобод тоже предстаёт идеалом политического и организационного совершенства (выступая неким историческим пределом, далее которого развитие демократической государственности теряет смысл).

Во всем мире либеральной демократии сегодня наблюдается тенденция к усилению бюрократических начал государственности, к смещению «реальной политики» в сферу принципов и методов административного регулирования [1, с. 12]. Нынешний системный кризис, охвативший практически целиком Старый и большую часть Нового света, легитимирует такое смещение и даже придаёт ему прогрессивный смысл, значение единственно возможного способа решения сложных политических и социально-экономических проблем. Естественной в кризисных условиях выглядит ситуация: в традиционно демократических странах Западной Европы демократически организованное и опирающееся на конституцию государство устами представителей законодательной и исполнительной власти сегодня считает возможным и необходимым говорить «да» тем переменам в политике, экономике и законодательстве (особенно трудовом), в отношении которых большинство граждан страны говорит «нет». Естественным в кризисных условиях выглядит применение полицейских сил против своих граждан, заявляющих о несогласии с политикой своих правительств [2, с. 1]. Кризис позволяет рассматривать все эти отступления от либеральной демократической «нормы» как то, что оправдано форс-мажорными обстоятельствами. Фактически, будучи воспроизводимым в масштабах целого континента, все это выглядит как апробация новой стратегии развития правового государства и гражданского общества. Стратегии, которая, в отличие от «классической» либеральной, делает акцент не на внутренней (обеспечиваемой политической культурой человека) способности и готовности граждан принять ценности демократии как своё родное и быть лояльными политическим интересам своего государства, а на необходимости принуждать граждан к лояльности в отношении законов и интересов своего государства вне зависимости от состояния политической культуры и веры в демократию. Это стратегия, в рамках которой государственное администрирование и понимание гражданами естественности законодательного ограничения их прав и свобод легитимируют наращивание потенциала и совершенствование различных форм и способов силового воздействия на ход политических процессов. Следование одновременно двум взаимоисключающим интеллектуальным традициям сегодня лишает научные представления о правовом государстве той системности, которая необходима для использования их в качестве идеологии и стратегических ориентиров политической модернизации. Практическое решение напрашивается само собой: сегодня, как было отмечено, наблюдается тенденция к актуализации второй стратегии и надо развивать научный поиск в этом направлении, настраивать массовое сознание на новую интерпретацию стратегии демократического развития. При всей внешней простоте такой выбор заключает в себе немалый политический риск как для политической науки, так и особенно для политической практики. Как минимум, это подразумевает существенное изменение наших представлений о базовых ценностях и процедурах демократии и поиск политической наукой убедительных аргументов, который в отечественной истории и современности не почерпнуть. Массовое сознание российских граждан до сих пор не демонстрирует твёрдой уверенности в том, что в своё время обществом и политическими элитами правильно был сделан выбор в пользу замены советской демократии демократией либеральной. Фактически, приобщение граждан нашей страны к «западной» либеральной традиции состоялось на уровне, который подразумевает возможность для гражданина свободно, без принуждения со стороны государства, принять или не принять те или иные конкретные ценности, понятия и принципы политического общежития. Это, по сути, было приобщение к идее правового государства и гражданского общества в русле первой, наиболее заряженной гуманистическим потенциалом, традиции. Заметим, что происходило оно при самом активном участии политической науки, пропагандировавшей этот потенциал на примере интеллектуальных достижений европейских мыслителей прошлого, а также на

примере и демонстрации преимуществ передовых политических и социально-экономических практик демократических государств.

Европейцев сегодня приспособливаться к этому новому пониманию побуждает кризис. Россия гораздо меньше, чем Европа, этим кризисом затронута и, соответственно, возникает вопрос о тех стимулах, которые могут побудить российских граждан к такой мировоззренческой ломке, к отказу от гуманистического понимания либеральной демократии и приобщению к её «административному» пониманию.

Использованные источники:

1. Герменчук, В.В. *Пространство власти и управления. Монография* / В.В.Герменчук.- Мн.:2008.
2. Зайчик А. *Внутри греческого кризиса вместе с анархистами и радикализированным бывшим средним классом* // <http://www.inosmi.ru/europe/20120325/189063240.html> Дата обращения 25.03.2012.

Габінет Дмитро Анатолійович,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права

УНІТАРНА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ ЗА КОНСТИТУЦІЙНИМ ПРОЕКТОМ С. ДНІСТРЯНСЬКОГО

Завершення Першої світової війни ознаменувало початок нового етапу у розвитку української політичної та правової думки, коли після падіння Австро-Угорської і Російської імперій та приходу до влади в останній більшовиків, великої популярності у середовищі вітчизняної інтелектуальної еліти набули ідеї про необхідність існування незалежної Української держави. На жаль, поразка національно-демократичної революції 1917–1921 років та падіння УНР і ЗУНР стали черговою перепорою на шляху до реалізації багатовікової мрії українського народу про відродження своєї державності. Але навіть за цих умов, перебуваючи в еміграції, вітчизняні науковці та громадські діячі продовжили пошук найбільш оптимальної моделі побудови Української держави. Запропонували значну кількість підходів щодо утворення, організації і здійснення державної влади в Україні, вони залишили безцінний інтелектуальний «скарб», який обов'язково має бути використаний в умовах сучасного державотворення. Стосується це і поглядів представників вітчизняної політико-правової думки у період між світовими війнами на форму державного устрою України.

Характерно, що саме у період між світовими війнами все більше прихильників здобувають ідеї розбудови України як держави унітарної.

Найбільш ґрунтовно ідеї унітаризму були відображені у проекті «Конституції Західно-Української Народної Республіки» С. Дністрянського.

Закладаючи у проекті «Конституції Західно-Української Народної Республіки» можливість повноцінного функціонування в державі інституту місцевого самоврядування, С. Дністрянський на рівні конституційних положень ставить питання про створення такої моделі співіснування на місцях органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, за якої вони разом по суті повинні доповнюватись одне одним, маючи на меті загальне добро народу. Як писав сам вчений: «Поділ на державне і місцеве управління слід замінити їх органічним поєднанням. Держава повинна використати як своїх власних службовців, так і автономні органи в місцевому управлінні для того, щоб узгодити їх один з одним для сприяння і загальним і місцевим суспільним інтересам» [2, с. 182]. «Організації народної волі в центральній відповідатиме організація в локальних самоуправних одиницях, — пише далі С. Дністрянський, — себто округах, повітах і громадах. Вони матимуть свої вибірні

заступництва, та крім цього, свою локальну самоуправу. Компетенція окружних заступництв обійматиме всі ті справи, які вимагають однакового й спільного впорядкування в цілому окрузі, та не обняті загальними законами держави. Округи матимуть в сих межах свою питому легіслятиву. Те саме відноситься до повітових заступництв з обмеженням повіту ... заступництво громад має також право легіслятиви в межах загального державного законодавства та в рамках виконуючих приписів центральних органів» [3, с. 343].

Таким чином, С. Дністрянський, запропонувавши здійснити поділ території Української держави на округи, повіти і громади (за проектом «Конституції Західно-Української Народної Республіки» – на області, округи і громади – Д. Г.), відстоював необхідність запровадження триступеневої системи місцевого самоврядування у вигляді виборних органів – заступництв областей, округів та громад.

Окрім цього, передбачалось паралельне створення двоступеневої системи державної виконавчої влади на місцях: обласне управління (управа області), окружне управління (управа округу).

Заступництво громади в окремих випадках могло виконувати повноваження органу державної виконавчої влади на території того чи іншого населеного пункту (села, міста).

Разом з тим, функції виконавчих органів влади заступництв областей та округів мали виконувати управи областей та округів, тобто органи державної виконавчої влади на місцях [2, с. 177].

Усі заступництва (обласні, окружні та громадські) мали обиратись населенням відповідних адміністративно-територіальних одиниць строком на чотири роки.

Обласні та окружні заступництва обирали своїх голів, їх заступників та секретарів.

Голови громад обирались на основі «загального, прямого і таємного голосування», як правило, разом з виборами громадських представників (депутатів місцевих заступництв). Проектом «Конституції Західно-Української Народної Республіки» передбачалась можливість призначення декількох заступників і секретарів у великих громадах [2, с. 177].

Щодо організації діяльності обласних та окружних управ, то відповідно до проекту «Конституції Західно-Української Народної Республіки» їх мали очолювати відповідно обласні і окружні голови, обрані на обласному чи окружному референдумі (Народному Зборі) з числа трьох кандидатів, представлених главою держави [1, с. 142].

Таким чином, С. Дністрянський запропонував достатньо оригінальну систему організації державної влади на місцях, запровадження якої мало означувати «наближення» органу виконавчої влади безпосередньо до громадян, що в підсумку змінило б і правову природу самого органу виконавчої влади: від репрезентації виключно державних інтересів до представництва інтересів комунальних – інтересів громад. Так, на рівні області, на думку автора, мали бути рівномірно представлені як державні, так і комунальні інтереси. На чолі обласної управи стоїть державний службовець, який, проте, обирається на Народному Зборі (обласному) як обласний голова, який, насамперед, зобов'язаний представляти державні інтереси на території області, при цьому одночасно отримавши своєрідний мандат довіри від громади області. На рівні округу мають частково переважати комунальні інтереси. Вимоги до окружного голови ті самі, що і до обласного голови. І тільки на рівні громади можуть і повинні домінувати інтереси місцеві – комунальні [2, с. 182].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що ще у 20-х роках ХХ ст. С. Дністрянський одним з перших обґрунтував необхідність існування України у формі унітарної децентралізованої держави.

Використані джерела:

1. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст [Текст] / П. Стецюк. – Львів : [б. в.], 1999. – 232 с.
2. Дністрянський С. Конституція Західно-Української Народної Республіки (Проект, 1920 р.) [Текст] / С. Дністрянський // Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів : [б. в.], 1999. – С. 161–185.

3. Дністрянський С. Загальна наука права та політики. Т. 1 [Текст] / С. Дністрянський. – Прага : Державна друкарня в Празі, 1923. – 393 с.

Геворкян Дана Суреновна,
*советник заместителя председателя Федерального арбитражного суда
Северо-Западного округа (г. Санкт-Петербург)*

**ВОПРОСЫ БОРЬБЫ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ ЖЕНЩИН
В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА В НАУЧНОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В. Ф. ДЕРЮЖИНСКОГО**

Правовое положение женщины во второй половине XIX в. – начале XX в. в государствах Европы и Российской империи характеризовалось отсутствием политических прав и свобод, слабой социально-правовой защищённостью, невозможностью реализовать в полном объёме свои притязания на получение профессионального образования и работу по избранной специальности [6, с. 14]. Женщина в то время могла получить низкоквалифицированную, а значит, малооплачиваемую, работу. Именно бедность и безработица женщин и девушек из рабочих и разорившихся крестьянских семей, как правило, рассматривалась основной причиной поиска ими в городах заработка другого характера и формирования у них девиантного поведения [1, с. 9].

Девиантное поведение женщин (прежде всего занимавшихся проституцией), по мнению прогрессивных общественных деятелей второй половины XIX в. – начала XX в., не могло быть одномоментно уничтожено, потому что государство не взяло на себя заботу о судьбе и будущем женщины: с одной стороны, девушки, приезжающие в город на заработки, не зная риска, которому они могут подвергнуться, легко становились добычей обманывающих их людей; с другой – в законодательствах большинства государств занятие проституцией не квалифицировалось как преступление и, соответственно, возможность преследовать занимавшихся ею женщин была весьма ограничена; не существовало и международных соглашений о совместной борьбе государств с этим недугом, а без них в конце XIX в. – начале XX в. ни одно государство не было в состоянии с успехом оградить себя от этого явления [5, с. 14].

Рассуждая об отношении государства к проституции, В. Ф. Дерюжинский, видный публицист и общественный деятель, возглавлявший редакцию «Журнала Министерства юстиции», отмечал, что «государство, по-видимому, решительно отказалось от той задачи, которую оно прежде иногда ставило себе – задачи искоренить проституцию. Но, вместе с тем, государство считает своим призванием употреблять меры к сокращению этого зла и к возможному предупреждению его вредных последствий» [3, с. 365]. Проституция являлась одним из важнейших факторов распространения сифилиса, борьба с которым в XIX в. приобрела особую остроту и актуальность [6]. Эта болезнь принадлежит к числу особенно страшных по своим проявлениям и последствиям, подчёркивал В. Ф. Дерюжинский, прежде всего потому, что болезнь эта является наследственной, имеет социальные корни и требует борьбы с ней всего общества [3, с. 367–369].

Институтом надзора за проституцией в Российской империи стала система врачебно-полицейских комитетов, созданных при Министерстве внутренних дел. Институт врачебно-полицейского надзора за проституцией был учреждён в 40-х годах XIX в. 8 октября 1843 г. было утверждено положение Комитета Министров «Об учреждении в Санкт-Петербурге особой женской больницы и врачебно-полицейского комитета», а также штат врачебно-полицейского комитета и больницы [4].

При этом изменений в действующее законодательство внесено не было, и после того, как 29 мая 1844 г. министром внутренних дел Л. А. Перовским были утверждены «Правила

для публичных женщин» и «Правила для содержательниц борделей», которые проституцию при условии подчинения проститутки полицейскому регламенту поставили в рамки закона, режим терпимости проституции вошёл в состояние юридического противоречия с запретительными нормами уголовного законодательства, продолжавшегося вплоть до 60-х годов XIX в.

Изучению характера и целесообразности института врачебно-полицейского надзора за проституцией в России во второй половине XIX в. – начале XX в. были посвящены труды активного общественного деятеля, выдающегося российского юриста Владимира Фёдоровича Дерюжинского (1861–1920 гг.).

Во второй половине XIX в. практика регламентации проституции уже раскрыла свою санитарную несостоятельность [6]. Дом терпимости, который регламентаристы рассматривали как орудие оздоровления нации, фактически оказался очагом заражения, источником деморализации причастных к надзору агентов власти, местом растления женщин, гонимых нуждой из деревень. Однако врачебно-полицейская регламентация проституции продолжала составлять господствующую форму политики государства по отношению к проституции [3, с. 379].

В «Журнале Министерства юстиции» В. Ф. Дерюжинский в 1902 г. отмечал, что под воздействием аболиционистов в европейских государствах был выдвинут вопрос о мерах борьбы с вербовкой женщин и торговлей женщинами в целях разврата. Это явление, характеризовавшееся систематическим совращением и вовлечением молодых женщин на путь разврата (прежде всего к поступлению в дома терпимости), известно было давно, но особенное развитие получило во второй половине XIX столетия, приобретя характер международной торговли [2, с. 4–11]. В частности, было обнаружено, что большое количество европейских женщин из разных государств обманным путём с обещаниями выгодного трудоустройства вывозились в Южно-Американские государства (преимущественно в Аргентинскую республику). Вместо хорошо оплачиваемой работы европейские женщины получали место проститутки в домах терпимости [3, с. 382].

Общественность пошла по пути организации международного форума, посвящённого разрешению проблем в данной сфере. Первый Международный конгресс по вопросу о торговле женщинами для целей разврата состоялся в июне 1889 г. в Лондоне. В нем приняли участие выдающиеся общественные деятели, представители благотворительных обществ и особых комитетов из Англии, Австрии, Бельгии, Германии, Голландии, Дании, Норвегии, России, Соединённых Штатов Северной Америки, Швейцарии и Швеции. Русским правительством для участия в конференции в числе делегации был командирован и В. Ф. Дерюжинский. Практическим результатом лондонского Конгресса было образование во всех странах, имевших в нем своих представителей, национальных комитетов, занявшихся осуществлением решений Конгресса. В России таким комитетом явилось «Российское общество защиты женщин».

Интерес к проблемам контроля над проституцией и защиты прав женщин сегодня обусловлен криминализацией жизни общества, в результате которой проституция открыто «вышла» на улицы, а торговля женщинами остаётся реальной характеристикой современного мира. Изучение работ В. Ф. Дерюжинского и опыта его общественной деятельности сможет помочь выработке оптимальных моделей предотвращения этого недуга общественного бытия в современном мире.

Использованные источники:

1. Гальперин, С. Е. Проституция в прошлом и настоящем. М., 1928.
2. Дерюжинский, В. Ф. Международная борьба с торговлей женщинами // Журнал Министерства юстиции. 1902. Октябрь. С. 4–11.
3. Дерюжинский, В. Ф. Полицейское право. Пособие для студентов. СПб., 1907.
4. Нижник, Н. С. Деятельность врачебно-полицейских комитетов Министерства внутренних дел по осуществлению социального контроля над девиантным поведением в

российском обществе // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. 2012. № 2 (54). С. 11–18.

5. Обозненко, П. Е. Вопрос об упорядочении проституции и о борьбе с нею на двух международных совещаниях 1899 года. СПб., 1900.
6. Шперк, Э. Ф. К статистике сифилиса в женском населении Петербурга // Сборник сочинений по судебной медицине. Т. I. СПб., 1877. С. 97–177.

Голубева Арина Игоревна,
студентка 4 курса юридического факультета
Белорусского государственного университета

МИХАЛОН ЛИТВИН И ЕГО СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ТРАКТАТ “О НРАВАХ ТАТАР, ЛИТОВЦЕВ И МОСКВИЧЕЙ”

В середине XVI столетия (около 1550 г.) М. Литвином – выдающимся мыслителем и гуманистом, был написан социально-политический трактат “О нравах татар, литовцев и москвичей” (издан в 1615 г. на латинском языке). М. Литвина волновала судьба человека, условия его свободного развития, взаимоотношения с государством и обществом. О содержании трактата можно судить только частично, так как сам трактат дошёл до нас не в полном варианте – в десяти фрагментах. Судьба рукописи до нашего времени неизвестна.

В трактате М. Литвин сравнил нравы, обычаи, законы, организацию управления и суда в татарском, литовском и Московском государствах. Сильную государственность он связывал с разумностью законов, с моралью повседневной жизни, со стабильностью семьи. Отражал интересы тех, кто руководствовался в своей деятельности национальными интересами Великого Княжества Литовского [1].

Для правоведа этот трактат важен потому, что благодаря этой работе можно сложить представление о характере политических и правовых отношений в Белоруси в XVI столетии, о месте социально-политических реформ. Главное для М. Литвина – не просто описать нравы и обычаи соседних народов и собственного народа, а предложить для всеобщего, всегосударственного пользования те, которые он считал наиболее рациональными и достойными человека. Содержание трактата говорит о том, что все надежды он возлагает на великого князя Жигимонта II Августа. Хотя это достаточно наивно, но в те времена увидеть другие силы, способные провести коренные преобразования, было практически невозможно.

Важной частью реформ, с точки зрения М. Литвина, должны стать экономические преобразования. Идеал их М. Литвин показывает на примере татар. Неразумными мыслитель считал стремления своих сограждан к роскоши, богатству. Причём, дело не в богатстве, а в его распределении, в том, чтобы «ні адзін бедны не паміраў з голаду і ад холаду» [4]. Отсутствие имущественного неравенства М. Литвин рассматривает как необходимое условие классового мира и социальной гармонии.

М. Литвин высказал в своём трактате не только идеи о собственности и богатстве, но и о добрых отношениях к своему ближнему. Мыслитель решительно протестует против существующего в Великом Княжестве Литовском «халопства», хотя в целом он был не против сословно-классовой структуры современного ему общества. Однако необходимо отметить тот факт, что у М. Литвина весьма узкое понимание «своего ближнего», так как он не распространяет это понятие на женщин [5].

М. Литвин как настоящий патриот Великого Княжества Литовского высказывался за укрепление государственных институтов через более справедливую систему налогообложения.

В своём трактате автор возмущается недостатками государственного строя Великого Княжества Литовского, который, по его мнению, служит интересам привилегированных

сословий. Все должности в структуре государственной власти, как высшие, так и низшие, сосредоточены в руках магнатов. В государстве сложилось такое положение, при котором один человек занимает несколько должностей, а другие отстранены от государственных дел [3]. Такую практику управления государством М. Литвин считает губительной.

Также М. Литвин высказывался и о категории «свободы», которая, по его мнению, является показателем совершенства государства. Как и другие представители гуманистической мысли того времени, он связывает свободу человека с принципами теории естественного права. Для М. Литвина исходным моментом выявления соотношения свободы и государства является обращение к общественной пользе, которая и является критерием свободы. Не личные выгоды великого князя, а интересы общества должны быть основанием для политических действий руководителя государства [2; 6].

Большое место в трактате отведено вопросам усовершенствования правосудия (Р. IV. «О правосудии»). Основной из них – охрана жизни простого человека. Принцип «кровь за кровь» должен быть одинаковым для всех преступников независимо от их социального положения. Поэтому М. Литвин считал необходимым освободить трудовое население из-под юрисдикции феодалов, а право на вынесение смертной казни разрешить только высшим судам. Предлагал ввести общесословные суды. В трактате выделил следующие недостатки судебной системы: отсутствие апелляционных судов, отсутствие гласности, погрешности в системе показаний свидетелей, отсутствие норм судебной письменности и др. Автор подчёркивал, что система неразделения судебной и административной властей, совмещение одним лицом нескольких административных должностей приводят к потере самой идеи справедливости и независимости суда [7]. Правосудие мыслитель считал явлением добрым и полезным для общества и государства, но вместе с тем выступал против больших судебных «поборов» в виде штрафов и десятин.

Проблемы, поднятые М. Литвином в трактате, частично были решены во время судебной реформы 1564 г.: усовершенствовано государственное управление и правосудие, процедура судебного разбирательства, создана апелляционная судебная инстанция (Трибунал Великого Княжества, Литовского), подготовлены квалифицированные чиновники государственного управления и суда.

Социально-политический трактат «О нравах татар, литовцев и москвичей» представляет собой значительный интерес при изучении историко-правового наследия белорусского народа и занимает значительное место в истории политико-правовой мысли Беларуси XVI столетия.

Использованные источники:

1. *Асветнікі зямлі Беларускай: Энцыкл. Даведнік / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. – Мінск : БелЭн, 2001. – 496 с.*
2. *Вішнеўская, І.У. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі / І.У. Вішнеўская. – Мінск : Тэсей, 2004. — 271 с.*
3. *Голубева, Л.Л. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі : вучэб.-метадыч. комплекс / Л.Л. Голубева. – Мінск : ГИУСТ БГУ, 2005. – 84 с.*
4. *Доўнар, Т.І. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі XVI–XVIII стст.: хрэстаматыя / Т.І. Доўнар, Ю.П. Доўнар, Л.Л. Голубева ; пад рэд. Т.І. Доўнар. – Мінск : БДУ, 2004. – 206 с.*
5. *Литвин, М. О нравах татар, литовцев и москвитян: Десять отрывков / М. Литвин. – М.: Изд-во Моск.ун-та, 1994. – 149с.*
6. *Сокол, С.Ф. Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI–первой половины XVII в. – Минск : Наука и техника, 1984. – 188 с.*
7. *Шалькевіч, В.Ф. Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі / В.Ф. Шалькевіч. – Мінск : Маладзёжнае навуковае супрацоўніцтва, 2002. – 248 с.*

НЕЗАЛЕЖНІСТЬ СУДДІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОБУДОВИ ЕФЕКТИВНОЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Сьогодні в наукових працях поступово розвинулась ідея стосовно того, що невеликі із нескладною структурою органи судової влади залишилися у майбутньому, на їх місце прийшли більш структурно складні судові установи, що передбачають досконаліші системи управління, якісне підвищення фінансування і більш високий рівень кваліфікації та підготовки персоналу[6, с. 39].

Дана ситуація, зумовлює актуальність та необхідність нових дієвих підходів до розробки і побудови управлінського механізму, який буде здатний в повному обсязі забезпечити ефективність як окремо взятого суду, так і судової системи в цілому.

Деякі аспекти незалежності судової влади були предметом наукових досліджень вчених-юристів В. Бринцева, І. Михайловської, І. Рекецької, В. Сташиса, В. Тація, М. Тесленка, В. Цимбалюка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та ін., проте у жодній роботі судова система не оцінювалась із точки зору окремої цілісної та самодостатньої організації, яка потребує вдосконалення її ефективності.

Метою даного дослідження є визначення основних правових заходів спрямованих на забезпечення принципу незалежності функціонування судової влади в Україні.

Сьогодні Україна знаходиться на черговому етапі судової реформи, головним завданням якого є створення ефективною та дієвою системи судового захисту. В основному законі задекларовано те, що Україна є правовою державою, в якій судова влада є самостійною, незалежною гілкою влади в системі поділу влад. (ст. 126, ч. 1 ст. 129 Конституції України).

В українському суспільстві нажалі поки не сформувалось розуміння того, що незалежність судової влади потрібна зовсім не суддям. Вона є найважливішою передумовою верховенства права, основною гарантією ефективного та справедливого судочинства, без неї неможливо повноцінно увійти до світових структур, куди Україна прагне [1, с. 25].

Як зазначається в постанові Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 «Про незалежність судової влади» гарантії самостійності судів та незалежності суддів в Україні належним чином не забезпечені.

На практиці законодавчим органом, органами виконавчої влади, їх посадовими особами ігнорується конституційний принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Мають місце спроби втручання в організацію діяльності судів, вирішення конкретних судових справ, перешкоджання здійсненню судами правосуддя на визначених законом засадах, тиск на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу, в тому числі у формі прийняття незаконних нормативно-правових актів та правових актів індивідуальної дії, неправомірного використання суб'єктами влади наданих їм повноважень, а також незаконного наділення деяких державних органів відповідними повноваженнями, що посилює залежність від них судів та суддів [6, с. 39].

Л. М. Москвич дає таке визначення: незалежність судді означає незалежну процесуальну діяльність судді при здійсненні судового розгляду юридично значущих справ відповідно до процедур, передбачених законом, які виключають можливість будь-якого впливу на процес прийняття суддею рішення, та у відповідності з професійною правосвідомістю судді [4, с. 143].

В. В. Городовенко виокремлює гарантії та передумови суддівської незалежності, при чому перші стосуються сфери діяльності, а другі – особистих якостей судді як носія судової влади [2, с. 18].

Крім того, він, з одного боку, розрізняє, а з іншого, – пов'язує в нерозривну єдність незалежність в інституційному аспекті цього поняття (або самостійність судових установ та

окремих суддів стосовно інших державних чи суспільних органів) і незалежність судової влади у змістовному значенні цього терміна, або безсторонність судової влади, яку поділяє на об'єктивну та суб'єктивну.

На нашу думку зміст об'єктивної незалежності суддів полягає у відсутності будь-яких впливів з боку органів державної влади, колег по суду, вищестоящих інстанцій тощо, а суб'єктивна незалежність являє власні переконання судді щодо здійснення правосуддя виключно на підставі законів та Конституції України.

Незалежність суддів та підкорення їх лише закону взаємопов'язані, оскільки недотримання закону при здійсненні правосуддя призвело б до свавілля.

Сприйняття судової влади як незалежного, самостійного інституту з вирішення спорів, усвідомлення обов'язковості виконання судових рішень сприятиме становленню й утвердженню в Україні дійсно ефективної судової системи [3, с. 35]. Однак для реалізації принципу незалежності перш за все потрібно покращити систему гарантій незалежності суддів при здійсненні ними правосуддя, забезпечити на посади суддів кваліфікованих фахівців та високоморальних осіб, які б здійснювали свою діяльність, досконало знаючи закон, виключно керуючись законом і маючи внутрішнє переконання у необхідності діяти відповідно до закону, незважаючи на жодні форми втручання та тиску на судову владу.

Використані джерела:

1. Бринцев В.Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія / В. Д. Бринцев ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. - Х. : Право, 2010. - 464 с.
2. Городовенко В. В. Проблеми незалежності судової влади: Автореф. дис. канд. юрид. наук. - Х., 2006. - 20 с.
3. Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової влади / Л. М. Москвич // Вісник Верховного Суду України. - 2010. - № 10 (122). - С. 30 - 35.
4. Москвич Л. М. Незалежність суддів: соціальний та правовий аспект // Етичні та правові проблеми забезпечення незалежності суддів: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, 30–31 березня 2005 р.; м. Харків / Редкол.: В.В. Сташис (голов. ред.) та ін. – Х.; К.: ЦНТ «Гопак», 2006. – С. 142–147.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 р. № 8 «Про незалежність судової влади» // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 6. – С. 2–6.
6. Прокудина Л.А. Оптимизация в организации арбитражного судопроизводства в России / Л.А. Прокудина. - М.: ИД «Юриспруденция», 2007.- С.39.

Дергилева Светлана Юрьевна,
адъюнкт кафедры теории государства и права
Санкт-Петербургского университета МВД России,
старший лейтенант полиции

ПРОБЛЕМЫ БОРЬБЫ С РЕГЛАМЕНТАЦИЕЙ ПРОСТИТУЦИИ И ТОРГОМ ЖЕНЩИНАМИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВЕКА В НАУЧНОЙ И ОБЩЕСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ А. И. ЕЛИСТРАТОВА

Пристальное внимание вопросам борьбы с регламентацией проституции и торговлей женщинами в конце XIX – начале XX века уделял активный общественный деятель, выдающийся российский юрист Аркадий Иванович Елистратов (1872–1955 гг.).

Вопросы ограничения личной свободы женщин, занимавшихся проституцией, со стороны органов врачебно-полицейского надзора; проблемы, касающиеся формы выражения отношения государства к проституции, при которой терпимость последней приобретает «цену ослабления для падших женщин общеправовых гарантий и их подчинения

исключительному режиму мер врачебно-полицейского принуждения» стали предметом исследования А. И. Елистратова [4, с. 2]. По убеждению А. И. Елистратова, врачебно-полицейский надзор состоял не только в принудительном освидетельствовании поднадзорных женщин и их принудительной изоляции в случае болезни, но и в целом ряде мероприятий, которые «носили закрепощающий характер, существенно умаляли гражданскую полноправность и ухудшали экономическое положение подчинённых надзору женщин» [4, с. 1]. Сюда, по мнению Елистратова, относилась, прежде всего, сама регистрация проституток (официальное зачисление женщины в списки проституток), изъятие у зарегистрированной женщины документа, удостоверяющего личность, и замена последнего специальным медицинским документом – «жёлтым билетом», а также ограничение свободы передвижения поднадзорной проститутки и выбора ею места жительства и сосредоточение проституток в домах терпимости [1, с. 17].

Закрепощающий характер мер врачебно-полицейского надзора, по мнению А. И. Елистратова, заключался прежде всего в ограничении свободы передвижения поднадзорной женщины и стеснении её в выборе места жительства. Женщина, подчинённая надзору, не имея паспорта, не могла выехать за пределы того города, где она состояла под надзором, без согласия комитета. Кроме того, при отъезде в другой город женщине выдавался пропуск для следования (проходное свидетельство), которое ограничивало её дальнейшую трудовую жизнь на новом месте [4, с. 13]. При выборе места жительства поднадзорной женщине приходилось предъявлять домовладельцу или хозяину квартиры вместо паспорта свой «жёлтый билет» [4, с. 13], что приводило к распространению на неё других норм регламентации, согласно которым «публичным женщинам дозволяется жить и не в борделях, но только отнюдь не более, как по одной». Петербургский врачебно-полицейский комитет смягчил данное требование, указав что, «публичные женщины, если не хотят жить в борделях, могут проживать и на квартирах по одной, и отнюдь не более как по две». Изменить место жительства публичная женщина могла только с ведома полиции [7, п. 10].

Дом терпимости являлся «последним узлом прикрепления женщины к позорному промыслу». Условия контроля лишали женщину, живущую на частной квартире, возможности совместить честный труд с проституцией; условия жизни в притоне «вытравливали в ней самую привычку к работе, разрушали в корне ее трудоспособность» [1, с. 18]. Разрывая связь женщины с трудом и увлекая ее в публичный притон, исключительный режим врачебно-полицейского надзора прикреплял женщину к проституции [8].

Постоянная зависимость поднадзорной женщины от усмотрения агентов полиции нравов также являлась чертой, дополнявшей характеристику врачебно-полицейского надзора как системы властного прикрепления женщины к проституции [4, с. 45]. Анализируя сложившуюся ситуацию, А. И. Елистратов пришёл к выводу, что созданные в России врачебно-полицейские комитеты, поставили женщину в положение не субъекта права, а объекта для правительственных мероприятий, сделали ее вещью и предметом торговли. В своих научных работах и публичных выступлениях А. И. Елистратов подчёркивал, что врачебно-полицейский надзор за проституцией имел классовый характер, который был полностью воспринят полицейскими регламентами отдельных городов и самой практикой [1 с. 19–20]. Всей своей тяжестью врачебно-полицейский надзор ложился на женщин, принадлежавших к неимущим классам населения; условия и порядок подчинения надзору ставили каждую безработную женщину перед риском быть внесённой в списки проституток. Анализируя возможности выхода из имевшей место противоречивой ситуации, А. И. Елистратов принимал во внимание, что на поднадзорную женщину были возложены обязанности, не нарушая которых она в реальной жизни не в состоянии была нести клеймо «проститутки». Формально затрудняя или умалчивая совсем об условиях её освобождения, полиция нравственности поработала женщину как личность, ставила последнюю в полную зависимость от власти агентуры надзора [4, с. 56].

Регламентаристы (сторонники полиции нравов) видели главную задачу государства не в сокращении проституции, а в постановке её в такие условия, при которых ослаблялась бы её опасность для здоровья потребителя [5, с. 122]. Однако доклады врачей о положительных результатах надзора за проституцией не свидетельствовали [6]. Однако врачебно-полицейская регламентация проституции продолжала составлять господствующую форму политики государства по отношению к проституции.

Придя к выводу о том, что система регламентации является неудовлетворительной, А. И. Елистратов подчёркивал: «...исключительный режим врачебно-полицейского надзора должен быть упразднён. С разоблачением несостоятельности и лжи санитарной идеологии регламентаристов он должен пасть как опасная преграда к рациональной постановке насущного дела борьбы с венерическими болезнями» [4, с. 371].

По инициативе петербургского Клуба женской прогрессивной партии в 1913 г. А. И. Елистратов разработал законопроект об отмене врачебно-полицейского надзора за проституцией и закрытии притонов. 25 октября 1913 г. депутатом А. И. Шингаревым этот проект был внесён для рассмотрения в Государственную думу [3, с. 5–12]. И хотя работа над законопроектом в Государственной думе не получила логического завершения, в России впервые была сделана попытка подробного изучения института врачебно-полицейского надзора за проституцией и обоснования нецелесообразности его существования в России.

Отмена режима врачебно-полицейского надзора не искоренила бы самой проституции. Понимая это, А. И. Елистратов сформулировал предложения о проведении комплекса мер, направленных на искоренение самих причин проституции, которые были детерминированы экономическим и социальным состоянием российского общества. Значит, рациональная борьба с проституцией должна, по его мнению, состоять в мероприятиях, рассчитанных на изменение этих условий – в улучшении материального благосостояния и культурного уровня трудящихся женщин, развитии у них духа самостоятельности и солидарности. Борьба с проституцией требовала такой государственной политики, которая обеспечила бы женщине как личности, равноценной мужчине, одинаковые с последним права. При этом не следовало пренебрегать и специальными мерами противодействия торговле живым товаром [5, с. 134].

Опыт общественной деятельности в целом и А. И. Елистратова в частности может способствовать поиску эффективных решений проблем социального контроля над девиациями в общественной жизни современном мире и выработке оптимальных моделей участия общественности в его осуществлении

Использованные источники:

1. Броннер, В. М., Елистратов, А. И. *Проституция в России: Проституция в России до 1917 года. Борьба с проституцией в РСФСР.* – М., 1927.
2. Дерюжинский, В. Ф. *Полицейское право. Пособие для студентов.* – СПб., 1907.
3. Елистратов, А. И. *Законопроект об отмене врачебно-полицейского надзора за проституцией и закрытии притонов.* – СПб., 1913.
4. Елистратов, А. И. *О прикреплении жёничины к проституции (Врачебно-полицейский надзор).* – Казань, 1903.
5. Елистратов, А. И. *Публичные лекции: Задачи государства и общества в борьбе с проституцией.* – М., 1911.
6. Нижник, Н. С. *Врачебно-полицейские комитеты Министерства внутренних дел в борьбе с сексуальной коммерцией во второй половине XIX – начале XX века // Министерство внутренних дел России: страницы истории (1802–2002).* – СПб. 2001. – С. 220–249.
7. *Правила публичным жёничинам.* – Б. м., 1844.
8. Федоров, А. И. *Позорный промысел // Вестник общественной гигиены.* – СПб., 1900. – № 8. – С. 1175–1185.

*Джурасва Олена Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави і права
Національного університету “Одеська юридична академія”,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ В КАТЕГОРІАЛЬНОМУ АПАРАТІ СУЧАСНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У сучасному житті юридична наука стала значно ближчою до правових і державних реалій, що, однак, не зробило її найважливішим та найсуттєвішим інструментом вирішення протиріч, що формуються у праві та державі. На рівні загальнотеоретичної юриспруденції постійно уточняється категоріальний апарат, не тільки висвітлюються зміни, що відбуваються в державних і правових сферах, але й розкриваються шляхи їх використання для удосконалення правової системи і державності в цілому.

Категоріальний апарат сучасної юриспруденції, що забезпечує досягнення права та держави, на сьогоднішній день суттєво змінився з урахуванням впливу відповідних процесів, що останні часи відбуваються у державно-правовій сфері. Так, відповідних змін й зазнали функції держави, що сприяло їх деяким змінам у змістовному та сутнісному плані.

Поширення функціонального підходу визначило пріоритетність використання такої характеристики, як функції держави та нерозривно пов'язаних з нею характеристик – форм і методів реалізації функцій держави. Зазначеній проблемі значну увагу приділяли М. Байтін, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Корельський, М. Марченко, І. Мотиль, В. Оксамитний, В. Онищенко, П. Рабінович, О. Черданцев та інші.

З позицій загальнотеоретичної юриспруденції, поняття «функція» означає напрям, предмет діяльності того чи іншого політико-правового інституту, зміст цієї діяльності, її правове забезпечення. Саме в такому розумінні говориться про функцію держави, уряду, міністерства, інших органів державної влади. Так, згідно з положеннями загальнотеоретичної юриспруденції, функції держави – це предмет та зміст діяльності держави, що розглядаються у комплексі та забезпечують засоби і способи цієї діяльності.

У категоріальному апараті сучасної юриспруденції для виділення особливостей функцій держави, слід відокремлювати їх від інших категорій. Так, функції держави слід відрізняти від мети та завдань держави. Якщо мета суспільства – те, до чого прагне держава, а завдання й засоби досягнення мети, то функції – це основні напрямки діяльності держави по вирішенню завдань, що постають перед нею, отже, мета та завдання визначають функції [1, с. 76].

При визначенні терміну «функція держави» як «основний напрям її діяльності» досліджуване поняття не втрачає самостійного значення, воно зближується із поняттям «діяльність держави», але не отожднюється з ним. Це важливий нюанс у підході до визначення зазначеного поняття.

Проте його не можна вважати досконалим через такі причини:

- по-перше, при погляді на поняття «функція держави» тільки як на напрям її діяльності не маємо можливості стверджувати про їх здійснення, тому що не можна здійснювати «напрями діяльності». Можна здійснювати лише діяльність у межах певних напрямів;
- по-друге, при такому розумінні функцій держави не можна говорити про їх реалізацію чи нереалізацію ще й тому, що йдеться про напрями вже існуючої діяльності. У такому випадку слід погодитись із таким твердженням: якщо держава не здійснює діяльність у рамках певного напрямку, який є об'єктивно необхідним, виражає її сутність і соціальне призначення, то немає і відповідної функції держави. Отже, немає діяльності – немає і напрямку діяльності;
- по-третє, визначення функції держави наголошує на тому, що це є основний (головний) напрям її діяльності. Ця ознака вказує на те, що не будь-який напрям діяльності держави може бути її функцією.

Дослідження функції держави, її сутності та змісту безпосередньо залежать від мети, поставленої перед державою, завдань, які є найбільш актуальними для неї на певному історичному етапі розвитку суспільства.

Мета і завдання держави відрізняються від її функцій тим, що перші за походженням мають переважно суб'єктивний характер, тобто визначаються внаслідок свідомої діяльності суспільства, у той час як функції держави складаються об'єктивно, хоч і розвиваються і вдосконалюються в результаті свідомого впливу на них.

Функції і завдання держави – явища тісно взаємопов'язані, але не рівнозначні. Функції держави не можна протиставляти завданням держави і не можна ототожнювати з ними. Завдання держави – це вузлові напрями діяльності держави зі здійснення конкретних функцій держави. Завдання за змістом, як правило, являють собою вужчі напрями діяльності держави порівняно з функціями. У межах здійснення окремих функцій вирішуються різні завдання.

У юридичній літературі існують різні погляди щодо розуміння співвідношення функцій і завдань держави, згідно з якими завдання: 1) зумовлюють існування функцій держави; 2) визначають їх зміст; 3) впливають на форми і методи їх реалізації.

Таким чином, кожна основна функція держави забезпечує розв'язання окремих завдань держави, а всі основні функції держави разом забезпечують вирішення всіх головних завдань, поставлених перед державою. У цьому виявляється поглиблена інтеграція завдань і функцій держави, а також безпосередньо функцій між собою, що відображає ті процеси, які сьогодні, відбуваються в нашій країні і на міжнародній арені.

За своїм змістом функція держави – складне суспільне явище. Зокрема, зміст функції свідчить, що роблять, чим займаються, які питання вирішують органи держави на певному конкретно-історичному етапі її розвитку. Зміст завжди змінюється залежно від розвитку економіки, культури, зміни головних завдань держави. Особливо суттєвою є різниця у змісті функцій держав з різним політичним режимом. Крім того, зміст кожної функції не є незмінним: він постійно збагачується, розширюється та оновлюється, стає більш багатограним.

Функції держави перебувають у безпосередній залежності від її соціального призначення і мають відповідати цьому призначенню. У той же час, ці поняття і близькі між собою, проте вони не співпадають. Соціальне призначення держави визначає передусім її історична місія, що робить працю державних органів цілеспрямованою, дає їм загальну спрямованість. Відповідно в межах історично визначеного соціального змісту функції конкретизуються сутністю держави [2, с.48-50].

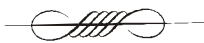
Визначення функції держави як напрямку діяльності не узгоджується з поняттям реалізації функцій. Використання словосполучення «реалізація напрямку діяльності» є некоректним з точки зору змістовного наповнення цих слів. Аналогічну думку пропонує І. Мотиль, який звертає увагу на недосконалість підходу, в якому функції держави ототожнюються лише з напрямками її діяльності: «...при погляді на поняття «функція держави» тільки як на напрями її діяльності не маємо можливості говорити про їх здійснення, тому що не можна здійснювати «напрями діяльності», можна здійснювати лише діяльність у межах певних напрямів» [12, с.13].

Відсутність обумовленості функцій держави суспільними потребами або їх взаємна суперечливість неминуче викличе суспільне протистояння, що негативно вплине на реалізацію таких функцій (а в гіршому випадку - і багатьох інших) та призведе до відмови держави від непритаманних їй на даному етапі розвитку функцій [13, с.72-75].

Використані джерела:

1. *Теория права и государства: Учебник. Издание второе.* / Под общ.ред. А.С. Васильева. – Х.: ООО «Одиссей». – 2007.
2. Мотиль І.І. *Становлення та розвиток поняття функцій сучасної правової держави* /І.І. Мотиль //Право і суспільство. – 2011. – №2.

3. Мотиль І.І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій української держави /І.І. Мотиль: Дис. ... канд. юрид.наук. – К., 2007. – 214с.
4. Тихомиров О. До проблеми розуміння функцій сучасної держави /О. Тихомиров //Підприємництво, господарство і право: Щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2009. – №1.

*Дьячкова Алена Сергеевна,
студентка 3 курса Уральской государственной юридической академии*

МАТЕРИНСКИЙ КАПИТАЛ КАК МЕРА СТАБИЛИЗАЦИИ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РОССИИ

Демографическая ситуация в России характеризуется нестабильностью. По данным Росстата, за период с 2001–2006 гг. численность россиян сократилась с 146,3 млн. человек до 142,2 млн. человек [5, с.2], такое снижение рождаемости и рост смертности населения, сравнимы с людскими потерями в ходе интенсивных боевых действий. Поэтому был принят Федеральный закон N 256-ФЗ "О дополнительных мерах государственной поддержки семей, имеющих детей" от 29 декабря 2006 г. [1, с.2] направленный на стабилизацию рождаемости. Уже в период с 2007 -2013 гг. численность россиян увеличилась с 142,8 млн. увеличилась до 143,3 млн. человек. [5, с.2]

Первоначально сумма материнского капитала составляла 250 тыс. руб., однако она не является застывшей и увеличивается за счет проводимой индексации и не облагается налогом. На 2011 г. данная сумма увеличилась и составляет 408,960 тыс. руб. С января 2014 г. размер материнского капитала будет равен 430,000 тыс. руб.

С момента выхода Федерального закона было разрешено использовать средства материнского капитала в трех направлениях: на улучшение жилищных условий, на получение образования ребенком (либо детьми), на формирование накопительной части пенсии матери. С течением времени был принят ряд изменений, которые дополнили сферу использования данных средств в целях совершенствования материальной поддержки и максимального выделения самых важных направлений средств материнского капитала. С мая 2009 г. предоставлена возможность получить единовременную выплату в размере 12 тыс. руб. за счет средств материнского капитала, что являлось первой попыткой обналичивания определенной суммы, которую можно потратить на любые нужды, повышающие жизненный уровень семьи и ее благосостояние [3, с.2].

В настоящее время материнский капитал можно использовать в качестве погашения основного долга и уплаты процентов по кредитам или займам на приобретение (строительство) жилого помещения, включая ипотечные кредиты, предоставленные гражданам по кредитному договору (договору займа), заключенному с организацией, в том числе кредитной организацией, по 31 декабря 2010 г. [2, с.2] включительно, независимо от срока, истекшего со дня рождения (усыновления) второго, третьего ребенка или последующих детей. Однако реально воспользоваться данным правом и приобрести или построить жилье смогут те семьи России, которые используют материнский капитал в качестве первоначального взноса, имея при этом возможность в дальнейшем заработать финансовые средства на погашение оставшейся части кредита или которые смогут погасить ранее взятый кредит, используя материнский капитал. С 16 декабря 2010 г. вступило в силу Постановление Правительства РФ № 937 "О внесении изменений в Правила направления средств материнского (семейного) капитала на улучшение жилищных условий", которым внесены изменения в порядок использования материнского капитала на улучшение жилищных условий. В соответствии с этим семьям предоставлено право использовать средства материнского капитала на строительство или реконструкцию жилого помещения

без привлечения организации-подрядчика. В этом случае владельцы сертификатов могут обратиться в управление Пенсионного фонда с соответствующим заявлением в любое время по истечении трехлетнего возраста ребенка, с рождением которого возникло право на материнский капитал. В двухмесячный срок со дня подачи заявления сумма, не превышающая 50 % остатка средств материнского капитала заявителя, будет перечислена на его банковский счет, указанный в заявлении. Спустя 6 месяцев с момента первоначального перечисления средств для получения оставшейся суммы заявителю необходимо представить в Пенсионный фонд пакет документов, подтверждающих выполнение основных работ по строительству или реконструкции жилья.

Материнский капитал направлен на решение проблемы образования детей в семье. Часть средств материнского капитала можно использовать на обучение первого ребенка. Остаток средств материнского капитала будет постоянно расти за счет индексации.

В возможности направлять материнский капитал на формирование накопительной части пенсии матери существуют недостатки, не исключена вероятность потери материальных средств путем долгосрочного вложения в пенсию по причине нестабильности финансово-экономической ситуации в стране.

Федеральный закон от 28 июля 2010 г. № 241-ФЗ [4, с.2] позволяет получать государственный сертификат на материнский капитал семьям, у которых один из детей умер на первой неделе. Ранее, когда ребенок умирал на первой неделе жизни, органы ЗАГС ограничивались справкой о рождении. В ситуации отсутствия свидетельства о рождении Управления ПФР вынуждены были отказывать в выдаче государственного сертификата на материнский капитал.

Сроки действия дополнительных мер государственной поддержки ограничены 2016 г. Перспективы развития материнского капитала недостаточно четко определены. Представители власти обосновывают ситуацию тем, что данный Федеральный закон является экспериментальным, а значит, по истечении срока существования он либо трансформируется, либо приобретет новые направления. В частности, на данный момент в Государственную Думу внесено четыре законопроекта, касающихся материнского капитала.

Первый законопроект призван помочь семьям с их текущими нуждами. Предлагается предоставить возможность получить всю сумму материнского капитала на специальный счет в банке, с которого деньги нельзя будет снять, но ежемесячно будут выплачиваться проценты. После предварительного рассмотрения законопроект был отправлен на доработку в связи с наличием ряда технических недоработок.

Второй законопроект предлагает использовать материнский капитал на образование родителей. В настоящее время проект проходит процедуру обсуждения.

Третий законопроект касается получения материнского капитала в случае рождения двух и более детей за один раз. Правительство планирует выдачу капитала на каждого ребенка.

Четвертый законопроект предусматривает возможность получить материнский капитал женщинам и мужчинам, у которых один (или несколько) из детей являются пасынками или падчерицами.

Материнский капитал рассматривается как толчок к увеличению рождаемости впервые за 7 лет в России наблюдается прирост населения. В настоящее время правительством разрабатываются дополнительные варианты использования материнского капитала, что свидетельствует о перспективе и совершенствовании его развития как меры стабилизации демографической ситуации в России.

Использованные источники:

1. *Федеральный закон Российской Федерации от 29 декабря 2006 г. N 256-ФЗ "О дополнительных мерах государственной поддержки семей, имеющих детей".*
2. *Федеральный закон Российской Федерации от 25 декабря 2008 г. N 288-ФЗ "О внесении изменений в Федеральный закон "О дополнительных мерах государственной поддержки семей, имеющих детей" // СПС "КонсультантПлюс".*

3. *Федеральный закон Российской Федерации от 28 апреля 2009 г. N 72-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в целях повышения уровня материального обеспечения отдельных категорий граждан"*
4. *Федеральный закон от 28 июля 2010 г. N 241-ФЗ "О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации и о порядке предоставления единовременной выплаты за счет средств материнского (семейного) капитала"*.
5. *Численность и состав населения в Российской Федерации* // URL: <http://www.gks.ru>.

Жук Дмитрий Сергеевич,
*аспирант 2 года заочной формы обучения юридического факультета
Белорусского государственного университета*

АНТИТРИНИТАРИЗМ И АРИАНСТВО В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМАЦИИ В ВЕЛИКОМ КНЯЖЕСТВЕ ЛИТОВСКОМ

В белорусской историко-правовой науке существует определённая нерешённость вопроса, связанного с наименованием христианского учения, которое отрицало основной догмат христианства – догмат триединства Бога и являлось выражением вольнодумства. Речь идёт об антитринитаризме. Проблема заключается в том, что множество учёных используют термин «арианство», считая, что он наравне с термином «антитринитаризм» одинаково подходит для обозначения вышеуказанного учения. Так, к этим учёным относятся профессора В. Ф. Шалькевич [1, с. 80–81], В. М. Конон [2, с. 332], С. А. Подокшин [3, с. 50], Г. В. Грушевой [4, с. 131].

На наш взгляд, корректным представляется разграничивать вышеупомянутые термины.

По мнению академиков О. И. Левицкого, Жана Лерона Д’Аламбера, Р. Ю. Виппера и профессора Е. А. Будрина основателем антитринитаризма являлся испанец Мигель Сервет (1511–1553) [5, с. 31; 6, с. 296; 7, с. 105–106; 8, с. 9]. О. И. Левицкий также отмечал, что родиной антитринитаризма является Швейцария и соседние с ней немецкие земли, а его основатель (М. Сервет) в 1531 г. напечатал в Базеле книгу «De trinitatis erroribus» («Об ошибках троичности»), в которой объявил, что догмат о Св. Троице есть злоупотребление римской церкви, ниспосланное Богом в наказание человечеству [5, с. 31].

Профессор Е. С. Элбакян и историк А. П. Каждан определяют арианство, как движение (течение) в христианстве, основанное в начале IV ст. Арием (около 256–336), которое отвергало догмат об единосущности Бога-Отца и Бога-Сына [9, с. 560; 10, с. 191].

В «Энциклопедии истории Беларуси», С. А. Подокшиным и И. М. Дубенецкой отмечено, что арианство было осуждено Никейским собором (325) как ересь и в 381 г. на соборе в Константинополе оно было осуждено окончательно, а сами ариане извели жестокие гонения и к концу IV ст. их почти не осталось среди греко-римского населения империи [4, с. 197; 11, с. 255; 12, с. 23].

Профессор Е. С. Элбакян указывает, что распространению арианства положил конец Константинопольский собор 381 г. После сорокалетнего господства арианства в Константинополе, оно потеряло свои позиции, хотя его влияние ещё довольно долго, вплоть до VI ст., давало знать о себе, в частности в среде военнотружущих, поскольку армия и гарнизон столицы в основном включали в себя ариан. Только в 497 г. король франков Хлодвиг предпочёл католицизм, что означало полную потерю арианством своего значения. Она также писала, что некоторые идеи арианства были возрождены в XVI ст. в ВКЛ Социном Фаустом [13, с. 105].

Мы придерживаемся мысли, что антитринитаризм и арианство – это разные понятия, хотя и имеют в своей основе общую идейную платформу (отрицание основного догмата

христианства – догмата о Троице. Такое заключение позволяют сделать следующие выводы. Во-первых, и в антитринитаризме, и в арианстве есть свои основатели – М. Сервет (1511–1553) и Арий (около 256 – 336) соответственно. Во-вторых, временем возникновения антитринитаризма является первая половина XVI ст., а арианства – IV ст. В-третьих, арианство исчезло (было уничтожено) в раннем Средневековье. В-четвертых, сведения о том, что идеи арианства были возрождены в XVI ст. свидетельствуют о том, что арианство (ариане) к XVI ст. находилось в состоянии исчезнувшего учения, ведь чтобы быть возрождённым оно должно было сначала исчезнуть.

Таким образом, антитринитаризм и арианство отличающиеся друг от друга христианские (религиозные) учения. Последнее из них исчезло до наступления времён Реформации, тем самым исторической связи между арианством и антитринитаризмом не существует. Существует только лишь идейная общность. Более того, изменились эпоха и обстоятельства (социальные, политические, общественные) развития и жизни человечества. В данном случае допустимо говорить, что антитринитаризм взял за свою идейную основу учение ариан. Они могли носить арианский характер, но не быть арианством.

Использованные источники:

1. Шалькевіч, В. Ф. *Гісторыя палітычнай і прававой думкі Беларусі* / В. Ф. Шалькевіч. – Мінск: Маладзеежскае навуковае супольніцтва, 2002. – 247 с.
2. *Гісторыя філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі: у 6 т. Т. 2 Пратарэнесанс і Адраджэнне* / С. І. Санько [і інш.] ; Нац. Акад. навук Беларусі, Ін-т філасофіі. – Мінск: Беларус. Навука, 2010. – 840 с.
3. Подокшин, С. А. *Реформация и общественная мысль Белоруссии и Литвы. Вторая половина XVI – XVII в.* / С. А. Подокшин. – Мінск: Наука и техника, 1970. – 224 с.
4. *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн, 1993–2003. – Т. 1: А – Беліца / Г. П. Пашкоў [і інш.]. – 1993. – 494 с.*
5. Левицкий, О. И. *Социнианство в Польше и Югозападной Руси* / О. И. Левицкий // *Киевская старина. Издательство Г. Т. Корчак-Новицкого.* – 1882. – т.2, апрель – С. 25–57.
6. *История в Энциклопедии Дидро и Д'Аламбера* / под общей ред. А. Д. Люблинской [и др.]. – Ленинград: Наука, 1978. – 312 с.
7. *Энциклопедический словарь: в 86 т. / под. ред. К. К. Арсеньева [и др.]* – Санкт-Петербург: Типо-Литография И. А. Ефрона, 1890–1907. Т. 14 (27): Калака – Кардам / К. К. Арсеньева [и др.] – 1895. – 480 с.
8. Будрин, Е. А. *Мигель Сервет и его время* / Е. А. Будрин. – Казань: Типография императорского университета, 1878. – 396 с.
9. *Новая российская энциклопедия: в 18 т. / редкол.: А. Д. Некипелов (гл. ред.) [и др.].* – Москва: Энциклопедия, с 2003. – Т. 2: А – Баяр / А. Д. Некипелов [и др.]. – 2005. – 960 с.
10. *Большая советская энциклопедия: третье издание в 30 т. / редкол. А. М. Прохоров (гл. ред.) [и др.]* – Москва: Советская энциклопедия, 1969–1978. Т. 2: Ангола – Барзас / А. М. Прохоров [и др.]. – 1970. – 632 с.
11. *Вялікае княства Літоўскае: энцыклапедыя ў 2 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.].* – Мінск: БелЭн, 2005–2006. – Т. 1: Кадэцкі–Кадэцыя / Г. П. Пашкоў [і інш.]. – 2005. – 688 с.
12. *Рэлігія і царква на Беларусі: энцыкл. давед. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.].* – Мінск: БелЭн, 2001. – 368 с.
13. *Энциклопедия религий* / редкол. А. П. Забияко [и др.]. – Москва: Академический Проект Гаудеамус, 2008. – 1520 с.

*Запашникова Лариса Александровна,
старший преподаватель кафедры теории государства и права и конституционного права
Уральского государственного университета физической культуры*

ПРИРОДА ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И МОДЕЛИ ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Неуклонное сближение стран и народов в различных системах координат является атрибутивным признаком современного мира. Процесс сближения (конвергенция) в полной мере затрагивает право [8] и сущностную часть юридических проблем, касающуюся прав человека и гражданина. Культурно-цивилизационные различия народов обогатили взгляд на права человека. При этом сами права человека, выступая в роли проводника процессов модернизации и глобализации, способствовали не отвержению исторических национальных традиций, а их открытию и прочтению заново в новом контексте общественных отношений [3, с. 159–160]. Поэтому не случайно, что теория прав человека до сих пор сохраняет круг вопросов, не получивших своего разрешения [7, с. 272–273], а сама тема прав человека и сегодня нуждается в серьёзном обсуждении, обосновании с различных позиций.

В условиях поликультурного мира и плюралистической парадигмы мирового развития сосуществуют несколько подходов к пониманию прав человека. Западная модель прав человека формировалась в условиях поиска оптимальных средств регулирования отношений между личностью и государством и противостояния гражданина произволу властей. Поэтому основные её черты обусловлены стремлением к обособлению человека от общества и состоят в индивидуализации личности, в приоритете решения возникающих проблем юридическими средствами, в направленности изменений мира во имя материального успеха [4, с. 9–11]. Права человека выступают как сфера свободы, автономии и самоопределения личности, преграда вмешательству в частную жизнь со стороны государства, общества, различных корпораций и иных лиц.

Права человека – естественные, неотчуждаемые, равные для всех [9, р. 237]. Они не результат чьего-либо стороннего благодеяния, а следствие самодеятельности самого индивида. Права человека находят своё закрепление в законе.

Собственно, правами человека называются гражданские и политические права, поскольку именно они определяют и защищают индивидуальность каждого. Социально-экономические права рассматриваются в контексте определения функций государства в социальной сфере [2, с. 189].

Задача государственных органов состоит в фактическом подтверждении прав и содействии для восстановления нарушенных прав и возмещения причинённого ущерба. При нарушении прав к разрешению конфликта подключается государство в лице органов правосудия.

Права человека стимулируют преобразование личностью окружающей действительности для удовлетворения своих интересов. При этом каждый гражданин обладает равным правом на одинаковую меру свободы. Отсюда – ответственность за свои поступки и запрет злоупотреблять своими правами.

Защищать свои права в случае их нарушения граждане могут всеми способами, не запрещёнными законом. Юридическое решение суда о наличии или отсутствии права является самодостаточным. Ограничение права возможно лишь на основании закона, в силу веских оснований и в порядке надлежащей процедуры.

Западная модель прав человека сыграла роль гуманистического катализатора мира. Её историческая миссия является общепризнанной, однако в современных условиях возрастает значение и иных подходов к пониманию прав человека, в частности, определяемых исламом. Ислам – самая молодая и активная среди мировых религий. Его активность проявляется не только в стремительном географическом распространении, но и в проникновении во все структуры общества. Канонические источники шариата «охватили все, вплоть до мельчайших деталей, аспекты различных сторон жизни и деятельности государства, общества, каждого

человека». Подобной регламентации нет ни в одной другой мировой религии. Именно она предопределила высокую устойчивость и приспособляемость ислама и его правовых норм к социально-политическим вызовам современной эпохи. Серьёзное влияние ислама сказалось и на представлениях о правах человека и системе их защиты [1].

Культурное многообразие современного мира определяет и множественность моделей прав человека. В рамках такого плюрализма постмодернистами презюмируется возможное «столкновение цивилизаций» [5; 6], несмотря на то, что фундаментальные процессы глобализации приобретают все большую очевидность. Взаимодействие цивилизаций в современных условиях характеризуется тенденциями не только к их обособленности, но и к интеграции норм и ценностей. Плюралистическая парадигма мирового развития предполагает не изоляцию друг от друга государств, народов, культур, а их вовлеченность в обсуждение и решение глобальных проблем, в том числе и проблемы универсальности прав человека.

Использованные источники:

1. Бехруз, Х. Место исламского права в общецивилизационном взаимодействии // *Правовые состояния и взаимодействия: историко-теоретический, отраслевой и межотраслевой анализ: Материалы VII научно-теоретической конференции. Санкт-Петербург, 1–2 декабря 2006 года* / Под общ. ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник. – СПб., 2006.
2. Глухарева, Л. И. *Права человека в современном мире*. – М., 2003.
3. Глухарева, Л. И. *Природа и система прав в правовом статусе личности (терминологические вопросы)* // *Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика: Материалы VIII научно-теоретической конференции. Санкт-Петербург, 14–15 декабря 2007 года* / Под общ. ред. Р. А. Ромашова, Н. С. Нижник. – СПб., 2007.
4. Леже Р. *Великие правовые системы современности: сравнительно-правовой подход*. – М., 2009.
5. Нижник, Н. С. *Правовая аккультурация как атрибутивный признак коэволюции политико-правовых систем в условиях глобализации* // *Право и глобализация: проблемы теории и истории: Монография по материалам международной научно-теоретической конференции 28 ноября 2008 года*. – СПб., 2009.
6. Нижник, Н. С. *Правовая аккультурация в контексте развития политико-правовых систем современности* // *Диалог культур и партнёрство цивилизаций: Материалы IX Международных Лихачевских научных чтений (14–15 мая 2009 года)*. СПб., 2009.
7. Поляков, А. В. *Антрополого-коммуникативное обоснование прав человека* // *Зарубежный опыт и отечественные традиции в российском праве: Материалы всероссийского научно-методологического семинара*. – СПб., 2004.
8. Третьякова О. Д. *Юридическая конвергенция: Дис. ... докт. юрид. наук*. – Владимир, 2012.
9. *A dictionary of law* / Ed. by Elizabeth A. Martin. Oxford : New York: Oxford Univ. Press, 2003.

Зорченко Елена Антоновна,

доцент кафедры теории и истории государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
кандидат юридических наук, доцент

ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ЗАКОННОСТИ ИСХОДЯ ИЗ ТИПОВ ПРАВОПОНИМАНИЯ

Спектр современного понимания законности довольно широк: принцип государственного строительства, деятельности государственных органов; метод государственного руководства обществом; социально-политическое требование соблюдения

и исполнения законов; политико-правовой режим общественной жизни; идея реального выражения права в законах; совокупность требований, невыполнение которых влечёт юридическую ответственность и т.д. Очевидно, что подходов к выявлению сущности законности достаточно много, причём она объясняется иногда с диаметрально противоположных сторон; однако законность как явление пусть и многопланово, но одно, имеет собственные, только ей присущие свойства и характеристики, взаимодействует, но отграничена от других категорий права, общества, государства.

Аксиоматична связь законности и государства, что проявляется в правотворческой деятельности, в реализации функций государства. Реже законность связывают с институтами гражданского общества, обнаруживая в ней средства достижения наиболее оптимального взаимодействия государства и гражданского общества. Думается, что уточнённое понимание законности позволит выявить возможности использования данного явления как формы контроля граждан, институтов гражданского общества за деятельностью государства, его органов, должностных лиц.

Сущность законности, как и любой другой юридической категории, зависит от того, как понимаются такие основополагающие категории, как “право” и “закон”. Несмотря на множество теорий, школ, концепций права, принято выделять лишь два типа правопонимания – позитивистский и непозитивистский. Первый не разграничивает понятия права и закона, а под правом понимается властное предписание, исходящее от государства, т. е. закон. Непозитивизм же разграничивает право и закон, считая право дозаконотворческим, догосударственным явлением, а закон – формой права, которая в определённых случаях может быть и неправовой.

Исходя из данных методологических предпосылок следует признать, что позитивизму характерно широкое понимание законности как строгое и неуклонное исполнение законов и подзаконных нормативных правовых актов государственными органами, должностными лицами и гражданами. Вопрос о содержании этих актов обходится стороной, а акцент делается именно на исполнении требований юридических норм всеми субъектами права. Социалистическая законность понималась именно так, поскольку проистекала из этактического нормативизма – классической теории, отражавшей постулаты позитивизма. Содержание законности, вытекающее из непозитивизма, сводится к идее, требованию реального выражения права в законах. Оно более узкое, конкретное, поскольку предполагает “поиск” права, объективно формирующегося в обществе, причём именно законодателем, и формализацию его в акте высшей юридической силы – законе. Следовательно, исходя из данного типа правопонимания законность в первую очередь распространяется на законотворческую деятельность и характеризует качество закона, который, как известно, определяет стратегию развития общества, регулирует развитие институтов гражданского общества, исходя из общедозволительного принципа “Можно все, что не запрещено” развивает инициативу, самостоятельность, активность человека.

Целью укрепления и поддержания законности в непозитивизме является развитие правового законодательства, которое выражает и закрепляет меру свободы людей, является антидотом произволу, которое формализует такие важнейшие принципы права, как формальное равенство, всеобщий характер, справедливость, распространение правовых требований как на государственную власть, так и на гражданина. Правовое законодательство является необходимой составляющей позитивного права, верхушкой его иерархии, но не продуктом воли и субъективного усмотрения законодателя; здесь формализуются первичные нормы, естественные права и свободы человека, но в то же время учитываются и охраняются интересы тех, кто находится за пределами правового равенства. Ясно, что в таких законах заинтересовано как государство, так и гражданское общество. Осознание необходимости развития правового закона даёт возможность гражданскому обществу осуществлять контроль за деятельностью государства, быть эффективным средством ограничения государственной власти, формирования правовой государственности.

Непозитивистське розуміння законності передбачає уточнення таких її змістових характеристик, як суб'єкт, об'єкт, принципи законності. Воно, в частині, вимагає вузького, конкретного визначення суб'єктів законності, до яких можна віднести лише тих, хто має право і несе відповідальність за формулювання права в законі, т. є. виключно громадян в ході референдуму, парламент, а також ті державні органи, до яких парламентом делеговані законодавчі повноваження. Необґрунтоване розширення суб'єктів законності до будь-якого учасника правових відносин знижує ціннісне сприйняття як закону в системі нормативних правових актів, так і парламенту – єдиного колегіального представницького органу влади в системі розподілу властей. Якщо під об'єктом розуміти все те, що протистоїть суб'єкту в його предметно-практичній і пізнавальній діяльності, то об'єктом законності служить існування самого права як об'єктивної реальності, існуючої незалежно від людини і його свідомості, так і від парламенту, який зобов'язаний "знайти" право і сформулювати в тексті закону, тим самим зафіксувавши в ньому первинні норми.

Зміст принципу законності як загального принципу права повинен полягати в тому, що конституція держави і її закони мають вищу юридичну силу, всі інші правові акти не повинні їм суперечити, а органи державної влади, місцевого самоврядування, громадяни і їх об'єднання зобов'язані дотримуватися, пошанувати і поважати конституцію і закони країни. Лише в розвитку даного змісту принципу законності з'являється можливість виділити її власні принципи, до яких цілком доцільно віднести такі, як верховенство конституції і закону по відношенню до всіх інших нормативних правових актів; верховенство права як заходів свободи людини по відношенню до держави, до закону; невідчужуваність і неотчуждаємість прав людини; гуманізм; повага до прав і свобод людини; справедливість і інші. Вважається, позитивистське зміст принципу законності також дозволяє виділення власних принципів законності: в частині, його єдності, загальності, реальності, цілісності, невідворотності юридичної відповідальності, взаємозв'язку з культурою і інші аналогічні, малоорієнтовані на право, на людину.

Таким чином, лише непозитивистський підхід до розуміння законності дає можливість знайти засоби взаємодії законності не тільки з державно-правовими інститутами, але і з інститутами громадянського суспільства, правами і свободами людини, що є актуальним в період побудови правової держави, закріплення гарантій, прав і свобод людини, гуманізації національного законодавства.

Івасишина Оксана Юрївна,
*студентка 3 курсу юридичного факультету
Кам'янець-Подільського відділення Київського фінансово-економічного коледжу
Національного університету Державної податкової служби України*

РОЗВИТОК ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА В РИМСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Ще з давніх часів почався розвиток цивільного права, як галузі права. Воно встановлювалося, систематизувалося ще з часів Римської держави.

Адже як відомо, поняття "цивільне право" прийшло з римського права. Там під "цивільним правом" розумілося право, дієве для громадян Риму і використовуване преторами для вирішення спорів між ними, на противагу "праву народів", що використовується для вирішення суперечок між мешканцями залежних земель і іноземців, що знаходяться на підконтрольній Риму території. Надалі цивільне право охопило практично всю область приватного і стало ототожнюватися з ним. Потім відомий процес рецепції (запозичення) римського приватного права європейськими правовими порядками привів до

переносу цього поняття в сучасну юридичну термінологію. Тут воно стало звичним, традиційним найменуванням однієї з найбільш великих, фундаментальних правових галузей. Тому громадянське право зараз нерідко називають "цивільним правом", цивілістики, а займаються ним фахівці-цивілісти.

Пам'ятки римського права як джерела пізнання не тільки права, але й історії і культури Стародавнього Риму, свідчать, що тільки вільна людина є носієм прав і обов'язків і в цьому розумінні вона є особою, здатною до права. Здатність особи бути суб'єктом цивільних прав, здатність мати право називається правоздатністю, а здатність своїми діями набувати певні права і нести відповідні обов'язки називається дієздатністю. В Римській державі, як і в сучасності правоздатність виникала з моменту народження і припиняється зі смертю особи, а дієздатність, на відміну від правоздатності, залежить від віку, фізичного стану особи, а також інших особистих якостей людини, що з'являються у неї в міру розумового, фізичного, соціального розвитку [1, с. 38].

У Римській державі вже на початку республіки проживало багато людей, які прибули з різних країн, і всі вони користувалися певною мірою правоздатності. Однак для того щоб володіти повною правоздатністю в усіх галузях політичних, майнових і сімейних відносин, особа повинна відповідати таким трьом станам:

- 1) станус свободи – status libertatis;
- 2) станус громадянства – status civitates;
- 3) сімейному стану – status familiae.

За станом свободи розрізнялися вільні і раби. За станом громадянства – римські громадяни та інші вільні особи, але не громадяни. За сімейним станом – домовладки і підвладні особи. Повна правоздатність передбачала свободу, громадянство і самостійне становище в сім'ї. Таке становище в сім'ї займав тільки домовладка – глава сім'ї

У Римській правовій системі, як і в будь якій правовій системі право власності є центральним правовим інститутом, який визначає характер усіх інших інститутів приватного права (договорів, сім'ї, спадкування тощо) [8, с.79].

Інституції Юстиніана визначають право власності як повну владу особи над річчю. Однак головна властивість права власності, безумовно, – це поєднання необмеженого панування особи над річчю з правом розпоряджатися нею, правом визначати її долю (продати, обміняти, віддати в заставу, знищити тощо). У розвитку римського права особливе значення мало право власності на землю [2, с.85]. У Римській державі існували такі поняття як: право володіння, право користування та право розпоряджатися річчю.

Право володіння. Це право означає, що власник може фактично володіти річчю, тобто річ повинна фактично бути в господарстві власника і виконувати своє господарське призначення. Право володіння власник може здійснювати як особисто, так і передаючи його іншим особам (наприклад, за договором), при цьому зберігаючи право власності на дану річ.

Право користування. Користуватися річчю можна в різних формах: позичити річ, передати в оренду, споживати тощо, не завдаючи при цьому шкоди іншим особам, або користуватися річчю всупереч закону.

Право розпоряджатися річчю. Це право полягає в тому, що власник міг вирішувати правову долю речі всіма дозволеними способами: продати, заповідати, встановлювати сервітут на користь іншої особи тощо. Право розпорядження річчю може здійснюватися в різних формах, але з однією умовою - воно не повинно суперечити закону [3, с.58].

З початку III ст. усе вільне населення Риму користувалося всією повнотою правоздатності у сферах політичного, майнового і сімейного життя. У даному випадку важливо з'ясувати зміст цивільної правоздатності, з яких конкретних цивільних прав вона складається.

Цивільна правоздатність римського громадянина складається з двох основних елементів: 1) *jus connubii* – права вступати в шлюб, в якому діти набувають статус римських громадян; 2) *jus commercii* – права торгувати, яке охоплює право бути власником всякого

майна, здійснювати будь-які цивільно-правові правочини, зокрема дарувати, міняти, право бути спадкоємцем, вести цивільно-правові спори в суді [4, с.86].

Розглядаючи розвиток цивільного права в Римській державі можна взяти до уваги і зобов'язальне право. Адже воно відігравало не малу роль в розвитку Римської правової системи, в тому числі і цивільної правової системи [5, с.37].

Відомо, що наприкінці III ст. до н.е. в джерелах римського права з'явився термін *obligatio*, яким позначалося зобов'язання. Відомий римський юрист Павло вказував, що сутність зобов'язання полягає не у тому, щоб зробити нашим який-небудь предмет, а щоб зв'язати перед нами іншого в тому відношенні, щоб він нам що-небудь дав, зробив або надав. Отже, римські юристи робили акцент на визначені таких рис зобов'язання як скутість та зв'язаність. Якщо казати образно, то до виникнення зобов'язання особа була вільна, не обмежена у своїй поведінці. Вступивши ж в зобов'язання, вона, як би надівала на себе окови, що обмежували її можливість діяти вільно та змушували відчувати чужу владу над собою. З історії нам стає відомо, що за Законами XII таблиць на особу, яка не виконала зобов'язання, накладалися колодки чи окови вагою не менше 15 фунтів. Боржник, який не сплатив своєчасно борг, міг також бути захоплений кредитором, а потім проданий у рабство або вбитий. З часом, окови із фізичних перетворилися в юридичні: зв'язаність стала виражатися в майновій відповідальності боржника за зобов'язанням. Поняття зобов'язання набуло більш чіткого визначення та практично незмінним застосовується у сучасному цивільному праві [9, с.73].

Зобов'язання – це правовідношення, за яким одна особа (особи) – кредитор має право вимагати від іншої особи (осіб) – боржника вчинити яку-небудь дію або утримуватися від дії [6, с.65].

Дослідники римського права вважають, що у ньому не розмежовувалися права на речі (речові права) та зобов'язальні права. Як вже зазначалось, римське право представляло собою систему позовів, тому саме позови поділялися на дві основні групи: речові та особисті позови. Речовий позов надавався для захисту таких прав, які могли бути порушені будь-якою наперед невизначеною особою. Особистий позов по суті був позовом із зобов'язання, тому що захищав право від порушення конкретним суб'єктом, з яким позивач перебував у особистих відносинах.

Основа відмінність речового та зобов'язального права полягає в їх об'єкті. Так, об'єкт речового права – завжди річ, зобов'язального права – дії, право вимоги здійснювати певні дії.

Безперечно зрозуміло, що державна і правова думка Риму чимало запозичила від поглядів Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура та багатьох інших античних мислителів, але теоретичним концепціям римських авторів були притаманні своєрідність і новизна, чому сприяли нові соціально-економічні умови життя. Так, характерна для давньогрецької думки ідея взаємозв'язку політики і права отримала свій подальший розвиток і нове втілення у трактуванні Цицероном держави як публічно-правової спільності. Погляди грецьких стоїків щодо вільного індивіда було використано римськими авторами (Цицероном і юристами) для створення, власне, нової концепції – поняття юридичної особи (правової особи, персони). Значним досягненням давньоримської думки було створення самостійної науки – юриспруденції [7, с.56]. Римські юристи детально розробили значний комплекс політико-правових питань у царині загальної теорії держави і права, а також окремих юридичних наук (цивільного, державного, адміністративного, кримінального та міжнародного права). Римські автори у своїх конструкціях теоретично відобразили ту нову, відмінну від давньогрецької, історичну і соціально-політичну реальність, в умовах якої вони жили і творили. Це, зокрема, криза полісної форми держави та старої полісної ідеології, перетворення Риму в імперію тощо.

Отже, при дослідженні даної теми, можна зробити висновок, що: цивільне право мало досить тривалий розвиток та становило систему цивільних відносин громадян Римської держави. Цивільне право є послідовником римського права, та включало в себе майнові та немайнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Використані джерела:

1. Бартошек М. Римское право: понятия, термины, определения. — М., 1989.
2. Громаков В. С. История рабовладельческого государства и права (Афины и Рим). — М., 1986.
3. Косарев А. И. Римское право. — М., 1989.
4. Новицкий И. Б. Основы римского гражданского права. — М., 1972.
5. Омельченко О. А. Основы римского права. — М., 1992.
6. Покровский И. А. История римского права. — СПб., 1998.
7. Савельев В. А. История римского частного права. — М., 1986.
8. Страхов М. М. Всесвітня історія держави і права: Вип. 1. Держава і право Стародавнього світу: Учебний посібник. — Харків: УВС, 1994.
9. Тицик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу: Навчальний посібник. — Т. 1. Історія держави і права країн Стародавнього Сходу і Стародавньої Греції. — Т. 2. Історія держави і права Стародавнього Риму. — Львів: СПОЛОМ, 1999.

Косілова Ольга Іванівна,
Національна академія Служби безпеки України,
кандидат політичних наук, доцент

РОЗУМІННЯ СВОБОДИ У ПРАЦЯХ БЕНЖАМЕНА КОНСТАНА

«Повна свобода і сувора відповідальність – девіз кожної вільної країни» (Б. Констан)

Основоположником лібералізму на європейському континенті, видатним французьким мислителем, письменником, філософом та правознавцем є Бенжамен Анрі де Ребек Констан (Constant) (1767–1830). Бенжамен Констан є автором низки праць, серед яких варто відзначити: «Роздуми про конституції та їхні гарантії», «Про стародавню свободу порівняно зі свободою сучасною», «Курс конституційної політики» та інші.

Ключовим питанням творчості Б.Констана – це дослідження істинної суті свободи. Лібералізм (від. лат. *liberalis* – вільний) – філософська течія, політична та економічна теорія, а також ідеологія, виходить з положення про те, що індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу [2, с.184]. У загальноприйнятому розумінні свобода – це можливість здійснювати вибір відповідно до своїх бажань, інтересів і цілей на основі знання об'єктивної дійсності [2, с.312]. З юридичної точки зору свобода – це суб'єктивна можливість людини і громадянина здійснювати або не здійснювати певні дії, засновані на його конституційних правах та свободах [3, с.805].

Підставою для розмежування свобод для Б.Констана є право на приватність та незалежність (в особистих стосунках, у думках, у висловленнях, у розпорядженні приватною власністю), а також право на участь у вирішенні питань державно-політичного життя. Таким чином, мислитель чітко розмежовує два види свободи: свободу індивідуальну і свободу політичну. При цьому індивідуальна свобода - це істинна, справжня свобода Нового часу. Як зазначає Констан: «Ми повинні у більшій мірі бути прив'язані, ніж давні до нашої особистої незалежності. Давні люди (мається на увазі жителі Спарти, у меншій мірі Афін, - авт.), жертвували цією незалежністю заради політичних прав, жертвували меншим заради досягнення більшого. Сучасні люди, натомість, здійснюючи такі жертви віддавали б більше за менше» [1]. Б.Констан підкреслював важливість індивідуальної свободи, яка для сучасних людей має пріоритетне значення щодо свободи політичної. Адже для сучасних людей політична свобода є тільки гарантією свободи індивідуальної. Тому ніколи індивідуальною свободою не можна жертвувати для здобуття чи встановлення політичної свободи, вважає мислитель.

Для сучасної людини свобода, зазначає Б.Констан – це право підпорядковуватися тільки законам, право висловлювати свою думку, вибирати заняття, місце проживання, вільно розпоряджатися власністю, право впливати на державу: «Це право кожного підкорятись лише одним законам, не піддаватись ні поганому відношенню, ні аресту, ні смертній карі. Це право кожного висловлювати свої думки, обирати собі справу та займатись нею; розпоряджатись своєю власністю, навіть зловживати нею; не запитувати дозволу для свого пересування та не звітувати ні перед ким про мотиви своїх вчинків [1].

«Порівняйте зараз цю свободу із свободою у давніх, – пише Б.Констан. Остання полягала у колективному здійсненні декількох функцій верховної влади, взятої загалом – обговоренні у людних місцях питань війни і миру, укладення союзів із чужоземцями, голосуванні законів, винесення вироків, перевірки видатків і актів магістратів, їх оприлюднення, а також засудження або виправдання їх дій. Але одночасно із тим, що раніше називали свободою, давно припускали повне підкорення індивіда авторитету суспільства, як таке, що можна поєднати з колективною формою свободи.

Мислитель робить висновок про те, що у давніх не існує по суті жодного з прав, які становлять зміст поняття свободи наших сучасників, оскільки всі приватні дії знаходяться під суворим контролем. Особиста незалежність не поширюється ні на думки, ні на заняття, тим більше на релігію. Отже, у давніх індивід майже суверенний у суспільних справах, залишається рабом у приватному житті. Як громадянин він вирішує питання війни і миру, – як приватна особа – він завжди під наглядом, обмежується і придушується у своїх прагненнях. Натомість сучасна людина, будучи вільною, може самостійно і розумно реалізувати себе в житті. Вона здатна за рахунок своїх індивідуальних зусиль і без впливу якихось надособистісних факторів, забезпечити собі належне існування.

Важливе значення у концепції Б.Констана відводиться гарантіям свободи. Мислитель підкреслював, що метою конституцій в античності був розподіл влади між усіма громадянами; метою ж нових конституцій є забезпечення особистої самостійності і свободи, їхні гарантії. Саме неврахування важливості закріплення та забезпечення гарантій особистої свободи в епоху революцій призводить до жахливих наслідків. І якщо свобода полягає у максимально можливому розвитку людської сутності, то гарантії свободи полягають в усуненні всього, що може стояти на перешкоді такому розвитку. Б.Констан називає ці гарантії: свобода друку, поставлена поза будь-яку залежність завдяки суду присяжних; відповідальність міністрів і молодших чиновників; загальне і незалежне представництво [5, с. 106].

Першочерговим завданням у цьому аспекті мислитель вважав чітке конституційне визначення повноважень держави, компетенції її органів і передусім виконавчої влади. Він підкреслював, що нема жодної довіри до заступництва держави чи мудрості адміністрації (уряду), оскільки під цими гучними назвами є не що інше, як тільки певна кількість людей, здатних помилятися точно так само, як інші люди, котрі завжди будуть займатися нашими справами гірше, ніж ми самі, оскільки їх не спонукає до цього особистий інтерес і вони не несуть відповідальності за наші справи [6, с.418].

Розуміння свободи Б.Констаном є основою ліберальних концепцій сучасності. Свобода є фундаментальною цінністю для людини, але вона повинна мати свої кордони, межі, щоб не стати свавіллям, насильством над іншими людьми. Думки мислителя, що межами свободи є інтереси іншої людини, соціальних груп і суспільства в цілому, а держава у сучасному суспільстві має виконувати функції арбітра, не втручаючись у приватне життя особи, не втрачають своєї актуальності і зараз. Межі державного суверенітету закінчуються там, де починається незалежність приватної особи і особисте життя. Наявність цих меж перетворює стримування влади і контроль над нею в основний принцип політико-інституційного устрою сучасного демократичного суспільства.

Використані джерела:

1. Констан Б. «О свободе у древних в ее сравнении со свободой современных людей» // Полис, 1993, №2 // Режим доступу: [//www.politstudies.ru](http://www.politstudies.ru)

2. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. – 992 с.
4. Данильян, О Г Основы философии: пособие / О Г Данильян, В М Тараненко - Х: Право, 2003 - 352 с.
5. Андрусак Т.Г. Історія політичних правових вчень / Т.Г.Андрусак. - Львів: ЛНУ, 2001. – 220 с.
6. Лібералізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий ; Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського. - К. : Смолоскип, 2002. - 1122 с.

Красножон Оксана Владимировна,
адъюнкт кафедры теории государства и права
Санкт-Петербургского университета МВД России,
подполковник полиции

ВЕДОМСТВЕННАЯ ПЕЧАТЬ КАК СРЕДСТВО ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ МИНИСТЕРСТВОМ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ СВОИХ ФУНКЦИЙ

Министерство внутренних дел российского государства ведет свою историю с 1802 г. Предметом ведения образованных в структуре Министерства внутренних дел структурных подразделений – экспедиций, стали вопросы, охватывавшие все сферы внутренней жизни Российской империи. В круг полномочий МВД входили: заведывание делами народного продовольствия и соляной части, усовершенствование земледелия, управление государственными фабриками и заводами, добыча полезных ископаемых, переселение крестьян на новые земли, надзор за состоянием дорог. МВД ведало больницами, тюрьмами и богоугодными заведениями. Важное место в деятельности Министерства внутренних дел занимала охрана правопорядка и деятельность подведомственных МВД правоохранительных органов.

Эффективность функционирования МВД во многом зависела, с одной стороны, от степени правомерности поведения подданных, а с другой – от четкого выполнения сотрудниками Министерства своих профессиональных обязанностей. Стремясь к формированию правомерного поведения подданных и повышению профессионализма своих сотрудников, Министерство внутренних дел уже в первые годы своего существования разработало программу развития ведомственных средств массовой информации и начало выпуск печатных изданий, подведомственных МВД.

Первым официальным периодическим изданием – органом Министерства внутренних дел был «Санкт-Петербургский журнал» (1804–1809) [1, с. 456], в котором публиковались императорские указы, доклады министра внутренних дел, а также материалы по вопросам государственного управления и экономического развития России.

В 1829 г. в свет вышел «Журнал Министерства внутренних дел». Он издавался в Санкт-Петербурге в 1829–1961 гг. (сначала нерегулярно, затем – ежемесячно (1833–1835) и ежеквартально (1836–1854)). «Журнал Министерства внутренних дел» выступал как источник официальной информации: в нем публиковались высочайшие указы, циркуляры МВД, сведения о награждениях чиновников и перемещениях их по службе Журнал являлся одним из основных печатных органов МВД. Редакторами журнала в разное время работали: Н. И. Греч, М. А. Максимович, П. И. Гаевский, А. П. Заблоцкий-Десятовский, Н. И. Надеждин, Н. В. Варадинов [1, с. 192]. В 1862 г. место «Журнала Министерства

внутренних дел» и «Летописи сельского благоустройства» заняла ежедневная газета «Северная почта», издававшаяся до 1868 г.

Структурным подразделением МВД Российской империи являлось Главное тюремное управление. Официальным печатным органом Главного тюремного управления являлся ежемесячный журнал «Тюремный вестник» (1893–1917). Создание его было продиктовано необходимостью распространения официальной информации среди сотрудников Главного тюремного управления, а также стремлением МВД привлечь российскую общественность к участию в работе с заключенными и осуществить профилактику правонарушений среди населения России. Журнал «Тюремный вестник» при его создании был задуман как информационно-методическое и справочное издание. Таковым он остался и после того, как в соответствии с указом Николая II от 13 декабря 1895 г. Главное тюремное управление было передано из МВД в ведение Министерства юстиции Российской империи.

Во второй половине XIX в. развитие получила провинциальная печать. С ее развитием стали появляться местные издания, освещавшие деятельность полиции, располагавшие на своих страницах сводки о правонарушениях и сведения о преступниках, использовавшие работы авторов, анализировавших условия и причины криминогенных ситуаций. Так, в Керчи еженедельно стал выходить «Полицейский листок Керчь-Еникальского градоначальства» (с 1860 г.), в Таганроге – «Полицейский листок Таганрогского градоначальства» (с 1862 г.) и «Ведомости Таганрогского градоначальства» (с 1870 г.), в Вильно – «Виленский полицейский листок» (с 1864 г.), в Варшаве – «Варшавская полицейская газета» (с 1868 г. на двух языках), в Риге – «Ведомости Рижской городской полиции» (с 1885 г. на трех языках: русском, немецком, латышском) [2].

Газеты более оперативно, по сравнению с журналами, несли информацию читателям. С целью быстрого доведения до населения распоряжений губернатора и градоначальства и эффективного их исполнения МВД предприняло издание газет «Ведомости Санкт-Петербургской городской полиции» (с 1839 г. в Санкт-Петербурге) и «Ведомости Московской городской полиции» (с 1848 г. в Москве). За время своего существования газеты неоднократно меняли свои название, формат и периодичность. Однако рубрики и направленность продолжали сохраняться на протяжении всех лет существования. В структуре газет всегда имела официальная часть – информация о курсе золота и серебра, рыночных ценах, собраниях и зрелищах, о происшествиях, работе полиции, требованиях полиции к населению, имела и часть неофициальная – обзоры культурной жизни, дневник происшествий, многочисленные частные объявления и справочная информация. Свою жизнь эти газеты завершили в годы Февральской буржуазно-демократической революции 1917 г.

Департаменты Министерства внутренних дел выпускали свои периодические издания [2]. Хозяйственный департамент МВД издавал газету «Сельский вестник» (1881) и «Летопись сельского благоустройства» – приложение к «Журналу Министерства внутренних дел» (1861). Медицинский департамент МВД издавал журнал «Архив судебной медицины и общественной гигиены» (1865–1871), «Архив общественной гигиены, судебной и практической медицины» (с 1871 г.), «Вестник общественной гигиены, судебной и практической медицины» (с 1889 г.). Выходили в свет «Известия Земского отдела» (1904–1917).

Департамент полиции Министерства внутренних дел имел свой официальный печатный орган – журнал «Вестник полиции». Этот журнал издавался в Петербурге в 1907–1916 гг. «Вестник полиции» был задуман и выпускался сначала частными лицами – предводителем дворянства Л. А. Пушкиным, отставным гвардии полковником Г. И. Сечинским, отставным генерал-майором П. И. Гонецким. Только в 1909 г. право на издание «Вестника полиции» перешло к Министерству внутренних дел.

«Вестник полиции» был открытым еженедельным иллюстрированным многополосным (16–24 страниц) изданием. Подписаться на него мог каждый [1, с. 61–62]. Журнал действительно представлял интерес для широкого круга читателей, так как подробно информировал обо всех переменах в полицейском ведомстве, о ходе подготовки к предстоящей реформе полиции, о работе полицейских в зарубежных странах, о состоянии

преступности в России, о нашумевших уголовных делах и действиях полиции на местах. Одной из главных задач «Вестника полиции» являлась методическая помощь сотрудникам полиции. Именно поэтому на страницах еженедельника специалисты знакомили полицейских с возможностями и приемами дактилоскопии (только входившей в практику), с потенциалом технических средств и приемами раскрытия преступлений. «Вестник полиции» имел приложения: библиотеку «Вестника полиции» (12 книг уголовных романов), выдержки из законодательных актов и ведомственных указаний, которыми сотрудники полиции должны были руководствоваться в повседневной работе, а также инструкции для правового просвещения самой многочисленной и наименее подготовленной категории сотрудников – урядников и нижних чинов полиции. Для того, чтобы сохранить в числе читателей журнала урядников и нижних чинов полиции, МВД определило для них специальную подписную цену – 4 руб. (а не 6 руб., как для всех остальных) в год [1, с. 62].

Таким образом, Министерство внутренних дел Российской империи, оставаясь самым крупным полифункциональным ведомством российской системы государственного управления на протяжении всех лет своего существования, уделяло внимание развитию периодической печати и созданию своих органов в средствах массовой информации. Ведомственная печать МВД оказывала существенное влияние на формирование профессиональных навыков и умений его сотрудников, а также на формирование положительного отклика в обществе на деятельность департаментов, управлений и Министерства в целом.

Использованные источники:

1. *МВД России: Энциклопедия / Гл. ред. В. Ф. Некрасов. М., 2002.*
2. *Беляева Л. Н., Зиновьева М. К., Никифоров М. М. Библиография периодических изданий России 1901–1916 / Под общ. ред. В. М. Барашенкова, О. Д. Голубевой, Н. Я. Морачевского: В 4 т. Л., 1958–1961.*

Курьянович Александр Викторович,
профессор кафедры международного права
Международного университета “МИТСО”,
кандидат исторических наук, доцент

ПАРЛАМЕНТ БЕЛАРУСИ: ВОЗМОЖНАЯ МОДЕЛЬ

Наличие эффективного представительного и законодательного органа, способного аккумулировать интересы избирателей и создавать стабильную нормативно-правовую базу всегда была, есть и будет одной из самых актуальных проблем практически для каждого государства.

Долгое время формой парламентаризма Верховный Совет, который был введен в систему высших органов государственного управления в 1938 г. В условиях советской государственно-конституционной модели выборы в Верховный Совет не являлись подлинным волеизъявлением граждан. Сам Верховный Совет вплоть до начала 1990-х гг. фактически превратился, по словам будущего Президента Республики Беларусь, народного депутата в 1990-1994 гг. А.Г. Лукашенко, в «контору» [1, л. 225]. Верховный Совет по сути стал техническим органом, утверждающим при отсутствии дискуссий нормативные правовые акты узких органов – Президиума Верховного Совета и ЦК КПБ. Коренное отличие Верховного Совета от парламента классического (западного) типа заключалась в равном (искусственном) представительстве слоёв советского общества, отсутствии партийных фракций, депутатских групп.

Попытка превратить Верховный Совет в подлинный Парламент имела место в 1990–1996 гг. Однако по итогам референдума 24 ноября 1996 г., инициированного Президентом

А. Г. Лукашенко, Верховный Совет был заменён двухпалатным Национальным собранием. Но место и роль этого органа были уже иные – в системе разделения властей наиболее важные полномочия нового Парламента делегировали исполнительной власти и непосредственно Президенту, что стало главной причиной снижения общественно-политического веса и представительного характера Национального собрания.

Кроме того, монополярная мажоритарная система гарантирует в лучшем случае явку не более 1,7 млн. человек из почти 10-миллионного населения Беларуси. Правомерно ли тогда называть Парламент представительным органом народа Беларуси? [2, с. 148].

Попытаемся смоделировать наиболее приемлемый Парламент для Беларуси. В первую очередь необходимо определиться с формой и численностью. В условиях относительно небольшой территории, малой численности национальных меньшинств и др. наличие двухпалатного Парламента вряд ли оправдано.

Однопалатный Парламент должен насчитывать 150 депутатов. Такая численность, во-первых, позволит соблюсти международные стандарты, согласно которым 1 миллион избирателей представляет 7–12 парламентариев. Во-вторых, гарантирует необходимый кворум в две трети. Ибо не совсем логично, как это имеет место с Палатой представителей Национального собрания, когда не стыкуются норма в две трети и численность в 110 человек.

Далее следует определиться с избирательной системой. Выборы целесообразно проводить на основе смешанной – пропорционально-мажоритарной – системы. Половина депутатов должна избираться по партийным спискам, вторая половина – по округам. При этом необходима административно-территориальная реформа в республике, так как нынешнее областное, районное и городское деление очень громоздко. Возможно разделение территории республики на большее количество областей (округов) и др.

В пересмотре нуждается явно архаичный показатель «50 % + 1 голос» как при явке избирателей, так и при подсчёте голосов. Например, можно ввести явку в 25 % избирателей, а победителя определять относительным большинством.

На уровне Конституции нужно прописать требования к кандидатам в депутаты. Например, повысить возрастной ценз (не менее 30 лет), ввести обязательное наличие высшего образования. Если кандидат выдвигается по мажоритарному принципу, то у него в обязательном порядке должно быть высшее юридическое или экономическое образование, либо учёная степень кандидата или доктора наук в любой области. Это усилит интеллектуальный потенциал Парламента, работающего исключительно на профессиональной основе. Необходимо продумать причины лишения депутата его мандата. Это может быть свершение преступления, нарушение этических норм, невыполнение обязанностей.

Также назрела кардинальная необходимость пересмотра работы Парламента. Необходимо реформировать систему постоянных комиссий, которые фактически дублируют правительственные министерства и ведомства. Структурной единицей должны стать депутатские фракции. Это избавит Парламент от лишних бюрократов: председателей комиссий, их заместителей и секретарей и др.

В Парламенте может быть коллегиальный орган – Президиум, состоящий исключительно из руководителей фракций. При этом главная функция Президиума должна заключаться в подготовке сессий Парламента, разработке повестки дня и др.

Наконец, публичность Парламента. В современных белорусских реалиях граждане, к сожалению, слышат о Парламенте только во время выборов либо во время сессий. Например, было бы хорошо создать специальный телевизионный канал, который бы освещал парламентские дебаты и др.

Использованные источники:

1. *Протокол №70, протоколы регистрации и голосования, стенограмма, бюллетень №70 семидесятого заседания третьей сессии Верховного Совета БССР двенадцатого созыва от 22 февраля 1991 г. // Нац. архив Респ. Беларусь. – Ф. 968. – Оп. 1. – Д. 2917. – 259 л.*

Лоджук Максим Тарасович,
*адвокат, завідувач юридичної клініки, аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету “Одеська юридична академія”*

СИСТЕМА НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ЮРИДИЧНОЇ ДОПОМОГИ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ: ДІЯЛЬНІСТЬ ЮРИДИЧНИХ КЛІНІК

З прийняттям Федерального закону «Про безоплатну юридичну допомогу в Російській Федерації» юридичні клініки в Росії отримали можливість розвиватися не лише в рамках навчального процесу, але й виступати частиною недержавної системи безоплатної правової допомоги та бути повноцінними суб'єктами правової освіти населення [1, с.].

Так, ч. 1 ст. 23 цього Закону передбачено можливість для освітніх установ вищої професійної освіти (далі – освітня установа) створювати юридичні клініки в статусі юридичної особи (у разі, якщо таке право надано такій установі її засновником) або в статусі структурного підрозділу освітньої установи, а згідно ч. 3 цієї статті порядок створення та діяльності юридичних клінік в рамках недержавної системи безоплатної юридичної допомоги визначається федеральним органом виконавчої влади, який здійснює функції з вироблення державної політики та нормативно-правового регулювання в сфері освіти [2].

Наказом Міністерства освіти і науки Російської Федерації № 994 від 28.11.2012 року був затверджений Порядок створення освітніми установами вищої професійної освіти юридичних клінік і порядок їх діяльності в рамках недержавної системи надання безоплатної юридичної допомоги [3].

Згідно з положеннями цього Порядку, рішення про створення юридичної клініки в статусі юридичної особи приймається освітньою установою за погодженням із її засновником на підставі відповідного клопотання та виписки з протоколу засідання вченої ради з даного питання. Юридична клініка в статусі юридичної особи створюється в порядку, встановленому законодавством Російської Федерації для некомерційних організацій, та здійснює свою діяльність відповідно до статуту.

Рішення про створення юридичної клініки в статусі структурного підрозділу освітньої установи приймається в порядку, встановленому статутом цієї установи, а юридична клініка здійснює свою діяльність на підставі положення, що затверджується в порядку, передбаченому тим же статутом.

Юридична клініка здійснює свою діяльність з метою: 1) створення умов для реалізації встановленого Конституцією Російської Федерації права громадян на отримання кваліфікованої безоплатної юридичної допомоги, наданої безоплатно у випадках, передбачених Федеральним законом «Про безоплатну юридичну допомогу в Російській Федерації», іншими федеральними законами і законами суб'єктів Російської Федерації; 2) створення умов для здійснення прав і свобод громадян, захисту їх законних інтересів, підвищення рівня соціальної захищеності, а також забезпечення їх доступу до правосуддя; 3) правової просвіти населення та формування у осіб, які навчаються за юридичною спеціальністю, навичок надання юридичної допомоги.

Юридичні клініки можуть надавати безоплатну юридичну допомогу у вигляді правового консультування в усній та письмовій формах, складання заяв, скарг, клопотань та інших документів правового характеру. Надання безоплатної юридичної допомоги здійснюється юридичною клінікою за місцем її знаходження (в ході особистого прийому громадян, дистанційно з використанням засобів телефонного, поштового зв'язку, мережі

Інтернет та (або) електронної пошти (за наявності технічної можливості), а також шляхом проведення виїзних заходів.

Виїзні заходи з метою надання безоплатної юридичної допомоги проводяться юридичною клінікою в різних організаціях (в медичних організаціях, установах соціального забезпечення, освітніх установах різних типів і видів), а також за місцем проживання (перебування) окремих громадян, які не мають можливості звернутися в юридичну клініку особисто за місцем її знаходження або письмово у зв'язку з обмеженими можливостями здоров'я та з інших причин.

У наданні безоплатної юридичної допомоги юридичними клініками беруть участь особи, які навчаються за юридичною спеціальністю в освітніх установах, під контролем осіб, які мають вищу юридичну освіту, відповідальних за навчання зазначених осіб та діяльність юридичної клініки (далі відповідно – студенти (слухачі) та особи, відповідальні за діяльність юридичної клініки).

До надання безоплатної юридичної допомоги допускаються на добровільних засадах студенти (слухачі), що проявили особисту зацікавленість у здійсненні зазначеної діяльності і володіють необхідним рівнем загальнокультурних та професійних компетенцій, сформованих у процесі освоєння відповідних освітніх програм. Рівень професійних компетенцій студентів (слухачів), необхідних для надання безоплатної юридичної допомоги, визначається освітньою установою самостійно.

Особи, відповідальні за діяльність юридичної клініки, при проведенні юридичною клінікою заходів у рамках надання безоплатної юридичної допомоги забезпечують дотримання норм законодавства Російської Федерації, в тому числі Федерального закону «Про порядок розгляду звернень громадян Російської Федерації» від 02.05.2006 року № 59-ФЗ, норм професійної етики та якості надання безоплатної юридичної допомоги.

З метою інформування про свою діяльність юридичні клініки розміщують у місцях, доступних для громадян, в засобах масової інформації, в мережі Інтернет, або доводять до громадян іншим способом, передбаченим законодавством Російської Федерації, наступну інформацію: 1) місце знаходження юридичної клініки, її телефон, факс, адресу електронної пошти та (або) адреса сайту в мережі Інтернет (за наявності технічної можливості); 2) графік роботи юридичної клініки; 3) про види безоплатної юридичної допомоги, які надаються в юридичній клініці; 4) статут (для юридичної клініки, яка є юридичною особою); 5) положення (для юридичної клініки, яка є структурним підрозділом освітньої установи).

Матеріально-технічне забезпечення юридичної клініки, яка є структурним підрозділом освітньої установи, здійснюється цією установою. Матеріально-технічне забезпечення юридичної клініки, яка є юридичною особою, здійснюється відповідно до законодавства Російської Федерації.

Доступ до місця розміщення юридичної клініки та пересування в приміщеннях, в яких проводиться прийом громадян, не повинні створювати труднощів для осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Таким чином, вивчення правового регулювання діяльності юридичних клінік в рамках недержавної системи надання безоплатної юридичної допомоги в Російській Федерації є актуальним з огляду на можливість запозичення та подальшого використання набутого досвіду в діяльності юридичних клінік при вищих навчальних закладах України юридичного профілю.

Використані джерела:

1. Лоджук М. Т. Регулювання діяльності юридичних клінік в Україні та Росії: порівняльно-правовий аналіз / М. Т. Лоджук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2013. – № 6-1, том 1. – С. 48-51.
2. О бесплатной юридической помощи в Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации от 21.11.2011 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа до док. : <http://www.rg.ru/2011/11/23/yurpomosh-dok.html>. – Назва з екрану.

3. Об утверждении Порядка создания образовательными учреждениями высшего профессионального образования юридических клиник и порядка их деятельности в рамках негосударственной системы оказания бесплатной юридической помощи: Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации от 28.11.2012 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа до док. : <http://www.rg.ru/2012/12/26/minobrнауки-dok.html>. – Назва з екрану.

Лозінська Світлана Володимирівна,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права,
доцент, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ІДЕЙ РИМСЬКИХ ЮРИСТІВ НА ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ШЛЮБУ В КАНОНІЧНОМУ ПРАВІ

Сім'я в античному світі була у значній мірі відособленим елементом суспільства, дещо подібна до своєрідного "замкнутого світу", який мав свою ієрархію, власну систему цінностей та певні усталені правила поведінки. Основою такої сім'ї в Стародавньому Римі вважався законний римський шлюб, який за своїм характером та порядком укладення принципово відрізняється від сучасного. Для римлян шлюб був важливим, оскільки він являвся необхідною умовою підтримання впорядкованості в суспільстві та патріархальної сім'ї. Для християн цінність шлюбу була закладена в самій його природі, при чому чоловік та дружина вважалися духовно рівними, тоді як в римському праві така рівність була лише формальна та не досить чітко сформульована.

Позиція відомих римських юристів полягала у тому, що шлюб має божественне походження, у зв'язку із чим його юридичне наповнення та зміст складають деякі труднощі у розумінні сучасними романистами. Перші класичні визначення шлюбу належать Модестину та Юстиніану. Згідно думки Модестіна "Шлюб – це союз чоловіка та жінки, спільність усього життя, єднання божественного та людського права" [Dig., XXIII.2.1]. На думку Юстиніана "Подружжя або шлюб – це союз чоловіка та жінки, який передбачає нероздільне сумісне життя" [Inst., § 1 J 1].

Римське право також розглядало шлюб як фактичний стан речей (*res facti*), який тягне за собою важливі юридичні наслідки [4, с.132].

Проте такий "стан речей" не свідчить лише про матеріалістичний підхід римлян до цього інституту. Навпаки, в його основі первинним та визначальним є постійна *affectio maritalis* (подружжя любов), яка полягає у взаємних намірах подружжя щодо спільного сумісного проживання. Суворо індивідуальний характер шлюбу полягав у тому, що римські юристи розглядають *affectio maritalis* як суттєвий елемент в структурі інституту шлюбу. При тривалій відсутності чоловіка (наприклад, у зв'язку із виконанням державної посади проконсула) шлюб зберігається завдяки особливому психологічному зв'язку між подружжям: "*Nuptias non concubitus, sed consensus facit*" (не совокупление создает брак, а супружеская привязанность) [Ulp.D. 24,1,32,13], брак создается не сожительством, но согласием (супругов) [D. 35, 1,15] [6, с.186; 2, с.317]. Втрата цієї згоди на будь-якому етапі подружнього життя припиняє шлюб. Таким чином, шлюб ґрунтується на *consensus perseverans* (триваючій згоді), але нею ж звичайно не вичерпується.

Однією з головних умов укладення шлюбу в Стародавньому Римі є волевиявлення його суб'єктів, за яким вимагалася згода не лише самих наречених, але й їх домовладик. Вольовий елемент є необхідною підставою та причиною правових відносин, та необхідною умовою дійсності правової угоди. Якщо у християнському суспільстві VIII-X ст.ст. шлюб сприймався перш за все як таїнство та виявлення згоди майбутнього подружжя, то в римському праві та

правовій традиції народів Стародавнього світу акт шлюбу був передусім цивільною угодою.

Перші християни, будучи членами римського суспільства, дотримувалися традицій та діючого законодавства, однак внутрішній зміст християнського шлюбу знаходився у протиріччі з усталеними дохристиянськими (поганськими) правилами. Християнська концепція шлюбу передбачала нерозривний союз між подружжям, який ґрунтується на взаємній вірності. Подружній зв'язок подібний до того, яким є союз Христа із його Церквою.

Християнськими канонами були закладені принципи всіх сімейних відносин країн християнського світу, включаючи й при цьому юридичні сторони. Тривалий час канонічне право в багатьох країнах замінювало своїми правилами національне шлюбно-сімейне право. В Кодексі Канонічного Права інституту шлюбу присвячено досить багато уваги, що свідчить про значну роль таїнства в житті Церкви.

Канонічне право вбачає у шлюбі водночас угоду (власне у цьому проявляється вплив пізнього римського права) і головне – таїнство, яке має священний зміст. Так як шлюб випливає з договору, то в ньому передбачаються взаємні права та обов'язки подружжя. Те, що він є таїнством, означає його довічність та невідмінність, оскільки в результаті подружнього співжиття створюється особливого роду кровно-споріднений союз, розірвання якого невідкладне людям.

Правила вираження згоди на шлюб були детальними і дуже нагадували розділ договірної угоди [5, с. 126]. Згода мала бути дана з "доброї волі". Дотримуючись теорії обману в договорі (відповідно у римському праві *dolus*) у випадку психічного розладу особи партнера угоду можна було скасувати, що і робило шлюб недійсним. Шлюб також вважався недійсним, якщо він був укладений під примусом чи у результаті обману, оскільки при цьому порушувалася вимога добровільності згоди. Помилка могла бути також щодо станового положення майбутнього нареченого, якщо вона давалася заочно чи через представника, наприклад для коронованих чи знатних осіб.

Також передбачалася необхідність наявності низки інших умов для визнання шлюбу недійсним, зокрема: укладення шлюбу в результаті вбивства майбутнім чоловіком попереднього, шляхом крадіжки нареченої, вчинення перелюбу, стан свояцтва чи порушення публічної пристойності (завелика різниця у віці між нареченими). У випадку вчинення перелюбу, перелюбники могли спокутувати свій злочин, уклавши шлюб, а викрадач міг оженитися на викраденій, звільнивши її. На відміну від грецького церковного права не вважалося перешкодою у шлюбі стан духовної спорідненості між подружжям (свояцтво). Кількість народжень з метою визначення перешкод для укладення шлюбу рахувалася за римською традицією.

Зокрема, існували встановлені ще римським правом вікові обмеження, хоча й допускалися винятки з урахуванням місцевих звичаїв за умови, що сторони були здатні зачати дітей і розуміти природу вчинених ними дій. Так, шлюбний вік міг становити 16 років для чоловіків, та 14 років для жінок.

Канонічне право розрізняло такі етапи укладення шлюбу: 1) обмін обіцянками одружитися в майбутньому (договір заручин); 2) обмін обіцянками одружитися зараз (договір шлюбу); 3) згода на статеві відносини після укладення шлюбу (заклучна частина шлюбу). Про намір укласти шлюб робилося оголошення з метою виявлення можливих перешкод. Зокрема, до таких належали: перебування в іншому шлюбі, імпотенція, перебування у стані священства чи обітничі безшлюбності, кровна спорідненість майбутнього подружжя.

Внаслідок виняткової уваги до згоди на укладення шлюбу сформулювався принцип, за яким канонічне право не визнає фактичні шлюби. Ні шлюбне співжиття, ні почуття любові, ні наявність дітей не створювали повноцінного шлюбного союзу, якщо на це не було вираженої згоди. З однієї сторони – це виключало можливість примусу до шлюбу, з іншої – створювало інститут позашлюбних дітей, які не мали чітко визначеного соціального статусу. Лише згодом укладений шлюб між такими батьками узаконював цих дітей.

Крім визнання шлюбу недійсним, Церква дозволяла роздільне проживання подружжя (*divortium*), якщо був доведений позашлюбний зв'язок, зрада чи тяжкі прояви жорстокості [5, с. 127].

Згідно жорстких канонічних правил, розлучення, як підстава припинення шлюбу між подружжям не допускалося, оскільки таїнство єднання вважалося довічним та має сакральне значення. Виняток з цього правила становив факт вступу одного з подружжя до чернечого ордену (тоді шлюб міг бути розірваний папою) та навернення у християнство, при умові, що другий з подружжя залишився язичником.

Канонічний шлюб припинявся у зв'язку із смертю одного із подружжя або по умовам неповноцінності: 1) у випадку незавершеності шлюбу (відсутнє подружнє співжиття); 2) шлюб із нехристиянином, який відмовився від хрещення.

Загалом права та обов'язки подружжя знаходилися під захистом Церкви. У випадку різних сумнівів шлюб вважався реальним та діючим, виходячи із загального правила, що він "знаходиться під покровом права". Канонічне право забезпечувало захист дружини у шлюбі, ґрунтуючись на тому принципі, що перед Богом подружжя рівні та мають однакові взаємні особисті зобов'язання [3, с.375].

Використані джерела:

1. *Дигести Юстиніана / Перевод с латинского; Отв.ред. Л.Л.Кофанов.- Т.IV. – М.: "Статус", 2004. -780с.*
2. *Дождев Д.В. Римское частное право. / Д.В.Дождев/ Учебник для юрид. вузов и факультетов / Под общ. ред. В.С. Нерсисяна. – 2-е изд., - М.: изд-во НОРМА – ИНФРА М. – 2000. – 784 с.*
3. *Лінч Дж. Середньовічна церква. Коротка історія: Пер. з англ./Дж. Лінч/. – К.: Основи, 1994. – С. 375-380.*
4. *Санфилиппо Чезаре. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Л.В.Дождева – М.: Издательство БЕК, 2002. – 400с.*
5. *Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. / Є.О.Харитонов/ - Одеса: АО БАХВА, 2001. -328 с.*
6. *Яковлев В.Н. Древнеримское и современное гражданское право России. Рецепция права: Учеб. пособие / В.Н.Яковлев / 2-е изд., перераб. и доп. / УдГУ. Ижевск, - 2005. - Ч. 2. – 496 с. (С.186).*

Малихін Владислав Олександрович,
студент 2 курсу юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

КОНЦЕПТУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

Однією з найбільш спірних й цікавих концептуальних моделей розуміння та правозастосування права є концепція зловживання правом. Варто відзначити, що питання зловживання правом є одними з найбільш спірним у правовій науці. Проте, якщо останні 10-15 років питання зловживання правом мало суто теоретичний характер, то останні 2-3 роки правозастосовна практика досить активно використовує надбання теоретичних наук з метою забезпечення ефективного правозастосування.

Для того щоб зрозуміти чим насправді є зловживання правом спробуємо визначити характерні ознаки, які визначають його зміст та вирізняють від інших правових явищ. Аналіз цих ознак з наукової точки зору дозволяє більш глибоко проникнути в природу досліджуваного нами явища, а з практичної точки зору дає можливість правильно кваліфікувати ті або інші дії як зловживання правом.

Досліджуючи зміст зловживання правом В.П. Грибанов запропонував наступне визначення поняття зловживання правом: «Особливий тип правопорушення, вчиненого уповноваженою особою при здійсненні належного їй права, пов'язаний з використанням недозволених конкретних форм у межах дозволеного загального типу поведінки» [1, с. 63].

Відома українська вчена О.Ф. Скакун надає інше поняття «зловживання правом» – це особливий вид правової поведінки, який полягає у використанні громадянами своїх прав у недозволені способи, що суперечать призначенню права, внаслідок чого завдаються збитки (школа) суспільству, державі, окремій особі [2, с. 275].

Аналіз наукових досліджень дозволяє зробити висновок, що одні і ті ж самі ознаки зловживання правом одними вченими можуть розглядатися як основні, іншими вченими – як факультативні, а третіми, як такі, що зовсім не мають відношення до досліджуваного явища.

Так, наприклад, у межах одних теоретичних концепцій зловживання правом розглядається як «звичайне правопорушення» і тому вважається, що його ознаки в цілому не повинні відрізнятися від загальних ознак правопорушення (суспільна небезпека, протиправність, винність і карність) [3, с. 118].

Інші вчені розглядають зловживання суб'єктивним правом як «особливий вид правопорушення», який окрім вищезазначених ознак повинен мати ще й додаткові (зловмисність дії, обов'язкова вказівка на мету здійснення суб'єктивного права, порушення уповноваженою особою меж здійснення права) [4, с. 258].

У межах тих концепцій, які розглядають зловживання правом як правомірні дії, така ознака, як «протиправність», виключається з теоретичного аналізу. Істотними визнаються інші характерні риси зловживання правом, а саме: нерозумне, несумлінне, аморальне здійснення права, антисоціальна спрямованість дій уповноваженого суб'єкта. Для розуміння природи зловживання правом вони звертаються до категорії моральності (моралі, етики) або інших соціальних категорій і норм.

Таким чином, у правовій доктрині відсутній єдиний погляд та єдина думка з приводу того, яке ж саме правове явище можна вважати зловживанням правом. Єдине, на чому сходяться дослідники зазначеної проблеми, що не заперечують існування даного явища, це характеристика зловживання правом як права, що використовується уповноваженим суб'єктом (належного йому права) у спосіб, пов'язаний з настанням негативних, несприйнятливих наслідків для інших суб'єктів або заподіянням шкоди.

У зв'язку з цим, важливо зупинитися на характеристиці універсальних властивостей явища, що підлягає нашому аналізу, а також тих, що властиві буквально всім діям, які кваліфікуються як зловживання правом. У цьому випадку мова повинна йти про ті обов'язкові ознаки, без яких жодне зловживання правом не може бути назване таким.

До основних ознак, які характеризують зловживання правом належать заподіяння суб'єктом у процесі здійснення суб'єктивного права шкоди іншим учасникам суспільних відносин (особі, суспільству, державі тощо), здійснення конкретного суб'єктивного права всупереч з його призначенням, а також можливість здійснення уповноваженою особою належного їй суб'єктивного права. Усе це дозволяє сформулювати дефініцію зловживання правом, під яким необхідно розуміти здійснення уповноваженою особою належного їй права, всупереч з метою, визначеною об'єктивним правом, яку законодавець встановив у змісті правової норми, при цьому межі здійснення права не порушуються, а знаходяться в «пограничному» стані. Для того щоб зловживання правом мало місце, необхідна наявність одночасно трьох вищеперерахованих ознак. Як ми зазначали «пограничний» стан - це позиція особи, якої вона дотримується при вчиненні певного діяння, або уникаючи якого, переслідуючи власний інтерес, для досягнення певної мети, при цьому, не порушуючи меж, встановлених певною нормою.

Таке складне явище зловживання правом має як суб'єктивні так і об'єктивні ознаки, їх врахування дозволяє створити комплексну концептуальну модель зживання правом та розробити ефективний механізм запобігання його проявам.

Використані джерела:

1. Грибанов В.П. *Ответственность за нарушение гражданских прав и обязанностей [Текст] / В.П. Грибанов //*. – М.: Юриздат, 1973. – 216 с.

2. Скаун О.Ф. *Теорія держави і права: підручник [Текст] / О.Ф. Скаун//Харків: Консум, 2001. – 656 с.*
3. Полянський Т.Г. *Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження) [Текст] /Т.Г. Полянський // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. – Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 25. – Львів: Галицький друкар, 2012. – 456 с.*
4. Волков А.В. *Злоупотребление гражданскими правами. Проблемы теории и практики [Текст] / А.В. Волков // . – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 464 с.*

Матат Андрій Володимирович,
студент 3 курсу юридичного факультету
Київського університету права НАН України

НАУКОВІ ПОГЛЯДИ ЩОДО РОЗУМІННЯ ІДЕЇ “СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА” В СУЧАСНІЙ ДОКТРИНІ ПРАВА

З прийняттям Конституції України, більше ніж 22-роки тому, відбулось ряд суттєвих процесів в розвитку держави. Конституція стала декларацією намірів розбудови України, як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, – про що йдеться в статті 1 та преамбулі Основного Закону України [1]. Передумовою для обрання саме такого рішучого кроку, на нашу думку, були історичні, культурологічні й політичні переконання, що стали об’єктивними у відповідних політико-правових аспектах: зміна політичної ситуації, що вплинула для дійсного початку новітньої історії української держави і права.

З урахуванням становлення і розвитку національної правової системи, історичних перетворень, як вченими так і суспільством, досі не знайдено єдиної позиції, а саме якою Україну слід вважати найбільше – незалежною, правовою, демократичною чи соціальною державою? Вивчаючи теоретичні концепції сучасної доктрини права, які хоч і не часто, але беруться до уваги законодавцем, слід зазначити, що це питання є основоположним для подальших досліджень як в теорії права, так й в інших суспільних науках. Адже від того, що буде головним у нормативному визначенні критерієм та вектором розвитку держави, залежатиме в більшій мірі результативність доктрини.

В межах дослідження запропонованої проблематики, слід зосередити увагу на соціальному аспекті держави. Конституція України не містить визначення, що слід розуміти під поняттям «соціальна держава». Однак правознавці у своїх наукових роботах активно досліджують дане поняття [2, с. 9; 3, с. 199; 5, с. 193]. Враховуючи їх дефініції, в цілому, можна зазначити, що соціальна держава є тією інституцією, яка проводить соціальну політику, спрямовану на забезпечення прав і свобод людини, досягнення високого рівня добробуту всіх верств населення. Слід мати на увазі, що високий рівень соціальної захищеності людини в такій державі може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Однак, відповідно до визначених Конституцією України норм, про що вказують правознавці, є всі підстави стверджувати про те, що правова система держави повинна відповідати демократичному, правовому та соціальному розвитку [2, с. 8].

Взагалі, сам термін «соціальна держава» з’явився до Другої світової війни у працях Ад. Пренса, Г. Ф. Шершеневича. Майже одночасно з ними О. Гірке (1841-1921) ввів у науковий обіг термін «соціальне право». Саме поняття «соціальна держава» сформульоване в 1929 році німецьким державознавцем Х. Хеллером, після чого воно поширилося в Європі. В Сполучених Штатах ідея соціальної держави була сприйнята пізніше, аніж у країнах Європи, оскільки тип свідомості американського суспільства був орієнтований на принцип індивідуалізму, а не на колективну свідомість. А вже після Другої світової війни ідея

соціальної держави набула особливого значення, де термін «соціальна» несе значне людське навантаження. Воно підкреслює здійснення державою соціальної функції – турбота про матеріальний добробут громадян, захист економічних та соціальних прав людини тощо. Така ідея закріплена на рівні конституції в багатьох країнах Західної Європи, – аналізує професор О. Ф. Скакун [3, с. 198-199].

Доцільно акцентувати увагу на тому, що основою соціальної держави є права свободи та обов'язки людини, їх законодавче визначення та дотримання. Слушно зауважує професор П. М. Рабінович, що держава практично набуває характеристики соціальної згоди, коли має на меті реалізацію прав людини на гідне життя, покладає на себе обов'язки щодо виконання значної за обсягом соціальної функції – «проведення соціальної політики, спрямованої на розробку і здійснення системи реформ і заходів соціального захисту населення» [4, с. 374]. Активно ведуться дискусії щодо питання правової держави, як основної моделі від якої всі інші характеристики мають відштовхуватись, розвиватись у спільній взаємодії. Така тенденція не обходить питання соціальної держави. В межах цього, дослідники співвідносять правову та соціальну державу на одному рівні.

Концепція соціальної держави починає формуватися пізніше доктрини правової держави (друга половина XIX ст.). Європейська державно-правова думка розглядає соціальну державу як новий етап розвитку правової держави [5, с. 193]. Вважаємо, що виходячи з поєднання соціальної держави із правовою (соціально-правова держава), адже одна без другої об'єктивно бути не може, – ці поняття на одному рівні залежні одне від одного. Слід наголосити на тому, що запорукою побудови як соціальної, так і правової держави, є гарантії основоположних прав і свобод людини і громадянина, іншими словами – дієвий механізм реалізації свободи, рівності та гідності особи. Саме на зазначений аспект спирається принцип верховенства права (як основа правової держави), соціальна держава та всі інші.

Отже, фрагментарно розглянувши погляди вчених щодо розуміння ідеї соціальної держави, вважаємо, за доцільне зауважити на тому, що скільки б інформаційних та глобалізаційних процесів не відбувалось у світі, для людини найголовніше мати чітко визначені права і обов'язки, їх дійсний механізм реалізації та гарантованості державою, а також забезпечений пакет соціальних прав, що є основним для соціальної держави, а також і безпосереднім для інших її конституційних ознак. На думку вчених, для впровадження у дію концепції про соціально-правову державу в Україні ще потрібен час та ряд конкретних кроків від держави та суспільства, наприклад, створення соціального законодавства на чолі з Соціальним кодексом; організація роботи спеціального Уповноваженого ВР з прав людини по соціальних питаннях; створення в судах загальної юрисдикції колегій із розгляду соціальних спорів та інші [3, с. 201].

Однак говорячи про практичність поставленої проблеми дослідження, на наш погляд, ефективність в питанні досягнення ідеї розвитку соціальної держави необхідно говорити спершу про усвідомлення важливості цієї мети як для становлення держави, так і для суспільного розвитку одночасно.

Використані джерела:

1. Конституція України: закон від 28.06.1996 // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М. Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи: монографія / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К.: Юридична думка, 2011. — 176 с.
3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. — 3-тє видання. — К.: Алерта, 2012. — 524 с.
4. Рабінович П. М. Соціальна держава // Мала енциклопедія державотворення. — К.: Генеза довіра, 1996. — С. 374.
5. Теорія держави і права: посібник для підготовки до державних іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський, Г. О. Христова; за заг. ред. О. В. Петришина. — 2-ге вид., допов. і змінене. — Х.: Право, 2013. — 208 с.

Меньшикова Наталия Сергеевна,
переводчик-методист отдела международного сотрудничества
Санкт-Петербургского университета МВД России,
старший лейтенант полиции

РУССКАЯ ПРАВОСЛАВНАЯ ЦЕРКОВЬ КАК ЭЛЕМЕНТ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ И ПРОБЛЕМЫ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

В рамках взаимодействия государства и гражданского общества в правовом государстве могут решаться важные задачи по реализации основных функций государства. Одной из главных функций современного государства является правоохранительная функция (функция охраны правопорядка) [1, с. 156, 159–160].

Сущность правоохранительной функции государства в современной юридической литературе характеризуется по-разному. Так, одни ученые рассматривают ее как деятельность государства, направленную на обеспечение точного и полного осуществления его законодательных предписаний всеми участниками общественных отношений [1, с. 159–160]. Другие – исследуют ее как стороны (виды) деятельности государства и институтов гражданского общества, направленные на обеспечение охраны и защиты прав и интересов личности, общества [2, с. 6].

В основе правоохранительной функции лежит *деятельность государства по защите прав и свобод отдельной личности, организаций, государства и общества в целом.*

По мнению И. В. Жеребятьева, основной формой осуществления правоохранительной функции государства является *правоохранительная деятельность*. [3, с. 145–153].

Осуществление правоохранительной функции государства через правоохранительную деятельность, возможно с участием негосударственных институтов. Как отмечает Н. А. Карпова, изменение значимости ряда объектов правоохраны в условиях формирования правовой государственности закономерно ведет к расширению круга субъектов правоохранительной деятельности. В правоохранительную деятельность опосредованно включаются негосударственные институты, что в общественном сознании предстает как непосредственный результат эффективного взаимодействия общества и органов государственной власти [4, с. 6].

По мнению Е. В. Лебедевой, взаимодействие гражданского общества и государства при реализации правоохранительной функции должно основываться на преемственности и традициях государственно-правовой системы. Только тесное взаимодействие, взаимное влияние и контроль государства и гражданского общества в лице его институтов будут способствовать эффективному осуществлению правоохранительной функции государства. Кроме того, реализация правоохранительной функции государства институтами гражданского общества в сотрудничестве с государственными органами способно сблизить население и власть, разрешить многие противоречия, существующие в настоящее время в социальной и государственно-правовой сферах [2, с. 7].

Русская Православная Церковь принимает участие в реализации правоохранительной функции государства. Религиозные организации обладают огромным потенциалом к позитивному воздействию на морально-нравственную сферу общественной жизни.

Сегодня Церковь ставит для себя задачу помощи правоохранительным органам в профилактике и предотвращении преступлений, нравственном развитии общества, патриотическом воспитании молодежи. Деятельность в этой сфере способствует снижению криминогенной обстановки в стране.

Совместная работа Русской Православной Церкви и Министерства внутренних дел Российской Федерации осуществляется в рамках обеспечения правопорядка и законности, защиты общественной нравственности, защиты прав и свобод человека и гражданина, противодействия проявлениям религиозной ненависти и вражды, терроризму, сотрудничества в области профилактики религиозных и межнациональных конфликтов,

обеспечения свободы вероисповедания сотрудниками МВД, профилактики незаконного оборота и потребления психотропных и наркотических веществ гражданами, в сфере гражданско-патриотического воспитания молодежи, профилактики правонарушений среди личного состава МВД, духовного просвещения и воспитания личного состава, укрепления морально-психологического состояния личного состава, повышения правовой культуры населения, профилактики правонарушений несовершеннолетних и др.

Об этом говорит наличие схожих направлений деятельности, отраженных в главных нормативных документах обеих структур: в Федеральном законе «О полиции» [5] и в «Основах социальной концепции Русской Православной Церкви» [6].

Совместным документом между полицией и Церковью является Соглашение о сотрудничестве между МВД России и Русской Православной Церковью. Текст Соглашения опубликован не был, однако в официальном источнике Московского Патриархата приводятся выдержки из данного документа: «В настоящее время особую тревогу вызывают такие общественные явления, как терроризм, экстремизм, коррупция, наркомания, рост беспорядочности и правонарушения среди несовершеннолетних. Стороны полагают, что для борьбы с ними необходима координация усилий правоохранительных органов и общественности. Соглашение предусматривает организацию духовно-нравственного просвещения сотрудников милиции и военнослужащих внутренних войск, психологическую реабилитацию сотрудников, выполнявших служебные задачи в экстремальных условиях, регулярные богослужения в горячих точках и в зонах вооруженных конфликтов, а также проведение научно-исследовательских работ, просветительских, общественных и информационных мероприятий, направленных на укрепление нравственности [7].

Итак, Русская Православная Церковь и другие традиционные конфессии являются важными участниками реализации правоохранительной функции государства со стороны гражданского общества, воздействуя на морально-нравственную сферу общественной жизни и помогая правоохранительным органам осуществлять профилактику преступлений через воспитание духовных и моральных ценностей в обществе.

Использованные источники:

1. Хропанюк, В. Н. Теория государства и права / Под ред. В. Г. Стрекозова. М., 1997.
2. Лебедева, Е. В. Институты гражданского общества в реализации правоохранительной функции Российского государства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2007.
3. Жеребятъев, И. В. Правоохранительная функция государства и диспозитивность в уголовном судопроизводстве // Проблемы совершенствования и применения законодательства о борьбе с преступностью: Материалы всероссийской научно-практической конференции, посвященной 95-летию Башкирского государственного университета. Уфа, 2004.
4. Карпова, Н. А. Правоохранительная функция правового государства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007.
5. Федеральный закон «О полиции» от 7 февраля 2011 г. № 3-ФЗ // Российская газета. 2011. 8 февраля.
6. Официальный сайт Русской Православной Церкви. Patriarchia.ru. 2005–2013 // <http://www.patriarchia.ru/db/text/419128.html> (дата обращения: 23.09.2013);
7. Православие.Ru. 1999–2013 // <http://www.pravoslavie.ru/news/11872.htm> (дата обращения: 23.09.2013).

*Мисаревич Наталия Валентиновна,
заведующий кафедрой гражданского и международного права
Частного учреждения образования “БИП – Институт правоведения”*

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА ЧЛЕНОВ РЕМЕСЛЕННЫХ ЦЕХОВ В ГОРОДАХ С МАГДЕБУРГСКИМ ПРАВОМ

История городов в феодальном обществе неразрывно связана с историей торгово-ремесленных общин, которые первоначально не «вписывались» в феодальный строй и иногда были ему и чужды. По мере оформления городов (именно как центров ремесла и торговли) шел процесс юридического оформления правового статуса жителей этих поселений. Цеховое устройство жизни городских общин первоначально появилось в городах Западной Европы. Ремесленные цехи здесь появились почти одновременно с самими городами: в Италии уже в X в., во Франции, Англии и Германии с XI – начала XII в., хотя окончательное оформление цехового строя с помощью хартий и уставов происходило, как правило, позднее.

С конца XIV – начала XV ст. эти процессы затронули и территорию ВКЛ. В ВКЛ первые цехи появились в XIV веке с утверждением в некоторых городах магдебургского права. Цехам на этих территориях предшествовали братства – объединения ремесленников, не имевшие письменных уставов. В XVI веке количество цехов заметно увеличилось. В целом в ВКЛ цехи развивались по западноевропейским образцам, но при этом имели и некоторые особенности, как то совмещение традиционных для этой местности норм ремесленных объединений с заимствованными нормами магдебургского права; преобладание смешанных цехов, объединявших ремесленников нескольких специальностей; отсутствие жёсткого конфессионального разделения [5].

Среди основных направлений социальной защиты ремесленников в городах, где функционировали цеховые братства, можно выделить следующие.

1. *Внутренняя организация цехов.* Здесь строго различалось положение мастеров, подмастерьев и прочих работников. Полноправными членами цеха были только мастера, они же одновременно были полноправными членами городской общины. Собрание мастеров во главе со старшиной цеха, избираемым из их числа на очередном годовом цеховом празднике, было высшим распорядительным органом цеха.

2. *Право обжалования незаконных действий членов цеха в магистратский суд.* В Брестский магистрат обратился с жалобой цирюльник Павел Ельс (июль 1642 г.) [4, с. 367 – 368]. Истец в жалобе указал, что, «желая вступить в цех цирюльников, он намеревался внести в цеховую кассу 9 зл. вступительных, но члены цеха по неизвестным причинам не захотели принять его в цех». При рассмотрении жалобы было установлено, что действительно отсутствуют какие-либо препятствия для принятия Ельса в цех цирюльников, поэтому магистратский суд вынес решение: «принять Павла Ельса в цех и в будущее воскресенье, не откладывая, вписать его в цеховые книги».

3. *Защита членов цеха от произвола руководства.* При принятии в цех ученика для обучения ремесленному мастерству в «реестр записей» цеха обязательно записывались данные ученика и срок его обучения, после окончания которого он мог свободно покинуть данное братство. В случае возникновения спорной ситуации заинтересованное лицо за защитой своих прав имело право обратиться в магистратский суд. В то же время ученик имел право обратиться с жалобой на действия мастера непосредственно к руководству цеха.

4. *Заключение договоров на обучение.* Вполне логично, что цеховые объединения пополняли свои ряды за счет учеников (подмастерьев). К тому же это был один из источников пополнения «цеховой казны». Взаимные права и обязанности закреплялись в договорах. В качестве примера можно привести Договор мастера минского слесарного и оружейного цеха Погоского с подмастерьем Залуцким об условиях его работы» (1789 г.) [3, с. 325]. Договор составлялся в двух экземплярах и скреплялся подписями сторон.

5. *Определение правил поведения в братстве.* Виленские оружейники в своем уставе определили следующие правила: «товарищи и ученики, оскорбившие своих мастеров,

подвергаются взысканию 1 камня воска; точно также подвергаются штрафу и мастера, мешающие друг другу работать и торговать» [1, с. 16].

6. *Социальные гарантии для членов семей ремесленников.* Помимо своей главной экономической задачи – содействие успеху и процветанию производственной деятельности братства, цехи преследовали и иные цели, например, благотворительные. Одну из важнейших обязанностей цеховых братств составляла помощь членам цеха в трудных жизненных ситуациях. В грамоте кожевенному и скорняжному цеху Полоцка 1683 г. предусмотрены следующие гарантии. Если умрет член цеха или его жена, то «все обязаны собраться на погребение и проводить тело до могилы». А кто на похороны не явиться, то должен заплатить штраф 3 гривны [2, с. 299]. Вдова члена ремесленного цеха имеет право «целый год продолжать ремесло, держать ученика и подмастерья». Если она выходит замуж за «подобного же ремесленника, тогда таковой обязан получить согласие половины цеха, а для всей братии купить бочку пива» [2, с. 298]. Если сын скорняка или кожевенника жениться на дочери цехового старшины и хотел бы заниматься тем же ремеслом, то он должен получить также согласие половины цеха и «купить бочку пива на всю братию».

Таким образом, цеховое устройство было неотъемлемой частью всей организации средневекового города, а цеховые братства стали основной формой организации профессиональных дел и защиты своих интересов. Они являлись своеобразными монопольными экономическими объединениями, правила которых регулировали такие вопросы, как форма управления, условия приема в члены цеха, стандарты качества работ, трудовые отношения, которые основывались на договоре, способы защиты нарушенных прав и др.

Использованные источники:

1. *Акты, издаваемые Виленскою Археографическою комиссією: в 39 т. – Вильна, 1879. – Т. 10: Акты Виленского магистрата и магдебургии. – 592 с.*
2. *Грамота короля Яна III об утверждении привилегии кожевенному и скорняжному цеху Полоцка, 28 марта 1683 г. // Белоруссия в эпоху феодализма: в 3 т. /сост.: А. И. Азаров [и др.]. – Минск: изд-во Академии наук БССР, 1960. – Т.2: С середины XVII в. до воссоединения с Россией. – С. 297 – 299.*
3. *Договор мастера минского слесарного и оружейного цеха Погоского с подмастерьем Залуцким об условиях его работы», 1789 г. // Белоруссия в эпоху феодализма: в 3 т. /сост.: А. И. Азаров [и др.]. – Минск: изд-во Академии наук БССР, 1960. – Т.2: С середины XVII в. до воссоединения с Россией. – С. 325.*
4. *Решение Брестского магистрата по делу о принятии в цех цирюльника Ельса, 23 июля 1642 г. // Белоруссия в эпоху феодализма: в 3 т. /сост.: А. И. Азаров [и др.]. – Минск: изд-во Академии наук БССР, 1959. – Т.1: С древнейших времен до середины XVII в. – С. 367 – 368.*
5. *Цехи [Электронный ресурс]: свободная энциклопедия. – Режим доступа: <http://www.ru.wikipedia.org/wiki/>. – Дата доступа: 30.09.2013.*

Никулина Юлия Александровна,

адъюнкт кафедры теории государства и права

Санкт-Петербургского университета МВД России, капитан полиции

ПРАВОВЫЕ СРЕДСТВА КАК ИНСТРУМЕНТ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЕМОГРАФИЧЕСКОЙ И СЕМЕЙНОЙ ПОЛИТИКИ

Демографические проблемы в современном мире признаны наиболее значимыми. В каждом государстве внимание к проблемам демографии отражается в национальной демографической политике, а также ее в составляющих – миграционной и семейной политике.

Попытки установления контроля государства над брачностью, рождаемостью, миграцией и другими демографическими явлениями имели место еще в Древнем мире. Демографическая политика современных государств отличается разнообразием целей и широтой подходов к их реализации. Как правило, в каждом государстве в соответствии с имеющимися демографическими характеристиками формулируются концепция и цель демографической политики, избираются формы и методы ее правового обеспечения. Государственная демографическая правовая политика представляет собой законотворческую, правоприменительную и правоохранительную деятельность, направленную на регулирование демографических процессов в соответствии с национальными интересами [1, с. 145].

Демографическая политика в каждом государстве обеспечивается разным набором средств. Но во всех государствах важнейшую роль в ее проведении играют правовые средства. Правовые средства – это правовые явления, выражающиеся в инструментах (установлениях) и деяниях (технологии), с помощью которых удовлетворяются интересы субъектов права, обеспечивается достижение социально полезных целей. В качестве правовых средств выступают нормы и принципы права, правоприменительные акты, договоры, юридические факты, субъективные права, юридические обязанности, запреты, льготы, меры поощрения, меры наказания, акты реализации прав и обязанностей и т. п. Правовые средства объединяются в определенную систему для решения поставленных задач, воплощаются в выверенном времени алгоритме действия правовой формы – в механизме правового регулирования для того, чтобы успешно добиться социально значимых результатов.

Новое время и промышленная революция изменили демографическую карту всех государств, в том числе и Европы. Две мировые войны, сложившиеся в XX в. стереотипы демографического поведения (например, откладывание рождения детей в семье на более поздний срок) привели к развитию в политическом, социальном, экономическом, культурном отношении страны к угрозе демографического кризиса.

Деятельность государства в сфере регулирования демографических процессов в соответствии с интересами людей, проживающих на его территории, характеристика такого общества, которое называют государством благосостояния или социальным государством. Важной функцией социального государства является смягчение последствий непредсказуемой игры рыночных сил, обеспечение максимальной независимости граждан от разнообразных превратностей судьбы и гарантирование им минимума средств к существованию [2, с. 33]. Стремление к построению социальных государств в Западной Европе означало особое внимание к демографической политике и политике семейной, которая направляется на поддержку семьи как социального института и оказание помощи определенным группам семей (молодым семьям, семьям с детьми, одиноким матерям и т. п.). В странах Западной Европы предпочитают говорить именно о семейной политике, открыто не провозглашающей конкретных целей по воспроизводству населения. Политкорректность европейских политиков, обусловленная приоритетами индивидуалистической направленности и декларацией гарантии прав и свобод гражданина, демографических задач государства, безусловно, не ликвидирует, а позволяет решать их в условиях максимального учета традиций национальной истории.

Важнейшими направлениями демографической политики современных государств являются регулирование процессов брачности, рождаемости и разводимости и миграционная политика.

Во Франции переход от демографической политики к семейной был постепенным. Начиная с 1970-х годов чисто «демографическое» обоснование необходимости государственных семейных пособий, уступило место иной, более широкой, социальной аргументации. Средством решения государственных задач в этой области являются семейные пособия. Семейные пособия во Франции предназначены только семьям, имеющим двух и более детей. Семейные пособия, размер которых невелик, составляют лишь меньшую часть социальных трансферов, получаемых семьями. Среди них: материнские отпуска в

дородовий і послеродовий період (в ряді випадків повністю оплачуваний відпуск по догляду за дітьми до досягнення ними трьох років); субсидування послуг по догляду за дітьми дошкільного віку; допомога самотньому батьку, виховуючому дитину (707 євро плюс 177 євро за кожного наступного дитини); податкові знижки в залежності від складу родини; допомога на оплату житла і др.

Починаючи з 2002 р. батьки, працюючі в державному секторі, мають право на відпуск після народження дитини. Цей відпуск повністю оплачується за рахунок соціального страхування. В приватному секторі існує гранична сума виплати, в зв'язі з чим найбільш високооплачувані працівники рідко користуються «батьківським» відпуском [3].

Правові засоби, обрані в Франції для вирішення демографічних питань, показали ефективність їх застосування в даній державі і дозволили стабілізувати народжуваність і досягти високих показників порівняно з іншими розвинутими країнами [2, с. 45].

Мета демографічної політики зводиться до формування бажаного режиму репродукції населення, збереженню або зміні тенденцій в області динаміки чисельності і структури населення, темпів їх змін, динаміки народжуваності, смертності, сімейного складу, розселення, внутрішньої і зовнішньої міграції, якісних характеристик населення.

Успіхи в реалізації демографічної політики в багатьох визначають стійкість розвитку в усіх сферах суспільного життя. Найважливішим способом вирішення питань демографічної політики в сучасному світі є застосування правових засобів, набір яких визначається кожною державою в залежності від особливостей її демографічної карти і тенденцій розвитку політико-правової системи.

Використані джерела:

1. Тиводар, С. І. Демографічна безпека Росії: інституційно-правове забезпечення національних інтересів: Дис... докт. юрид. наук. – Ростов-н/Д., 2008.
2. Клулт, М. А. Демографія регіонів Землі. – СПб.: Питер, 2008.
3. Neyer, G. Family policy and low fertility in Western Europe // http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2008_6/3.neyer.pdf (дата звернення 1.01.2012).

Овчаренко Олена Миколаївна,

*асистент кафедри організації судових та правоохоронних органів
Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого",
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. до суддів загальних судів може бути застосовано лише одне дисциплінарне стягнення – догана (п. 1 ст. 88). Крім того, за наслідками дисциплінарного провадження ВККС України може прийняти рішення про направлення рекомендації до ВРЮ для вирішення питання щодо внесення подання про звільнення судді з посади за наявності для цього підстав (п. 5 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Аналогічні види стягнень передбачені статтею 37 Розділу 4 Закону України «Про Вищу раду юстиції» (догана і звільнення), який регламентує дисциплінарне провадження щодо суддів Верховного Суду України і вищих спеціалізованих судів. Відмінність полягає лише у тому, що ВРЮ самостійно може звільнити суддів вказаних судів за порушення присяги. Варто підкреслити, що хоча чинне законодавство формально не відносить звільнення судді з посади до заходів дисциплінарного впливу, Європейський суд з прав людини у рішенні по справі О. Волков проти України

відніс цю санкцію до «класичних дисциплінарних заходів, які накладаються за результатами професійних проступків» (п. 93) [1].

Узагальнення законодавства країн Європи та СНД дозволяє виділити такі види санкцій, які застосовуються до суддів: (1) догана; (2) сувора догана; (3) штраф; (4) тимчасове відсторонення від виконання обов'язків – від декількох днів до декількох місяців; (5) звільнення з посади; (6) звільнення з посади у вигляді імпічменту парламентом або органом, який призначив суддю на посаду; (7) попередження; (8) осуд; (9) тимчасове відсторонення від виконання обов'язків голови суду; (10) звільнення судді з адміністративної посади без позбавлення статусу судді; (11) тимчасове зниження розміру оплати праці; (12) переведення на іншу посаду; (13) тимчасове позбавлення права на підвищення в посаді чи в ранзі; (14) тимчасове усунення від виконання певних функцій [2, с. 85–90; 3, с. 210–257; 4, с. 374].

У практиці ВККС України можна знайти низку заходів впливу на суддів, які застосовуються поряд із дисциплінарним стягненням або замість нього. Так, в разі відсутності підстав для накладення догани, припиняючи дисциплінарне провадження (за п. 3 ст. 87 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), члени ВККС України обмежуються зауваженням щодо судді, попереджаючи його про необхідність більш сумлінно відноситися до виконання своїх посадових обов'язків. На думку Голови ВККС України І. Л. Самсіна, сам факт публічного обговорення дій або бездіяльності судді перед членами суддівського співтовариства є дієвим засобом впливу для більшості суддів, адже існує певний психологічний страх судді постати перед «професійним судом» [5, с. 13].

Окрім того, разом із застосуванням дисциплінарного стягнення у вигляді догани, ВККС України може зобов'язати суддю написати реферат з окремих питань законодавства, із практичним застосуванням якого у судді виникли проблеми. Також ВККС України може рекомендувати судді зробити письмовий аналіз причин скасування вищими судами постановлених ним рішень [6].

У рішенні по справі О. Волкова проти України від 9 січня 2013 р. Євросуд звернув увагу на проблему недосконалості чинного законодавства, яке регламентує підстави і наслідки притягнення судді до відповідальності. Суд підкреслив, що на момент звільнення судді О. Волкова національне законодавство не передбачало відповідної градації санкцій за дисциплінарні проступки, а також правил, які забезпечували б їх застосування відповідно до принципу пропорційності. Стаття 32 Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р. (який діяв до набуття чинності Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р.) встановлювала два види дисциплінарних стягнень щодо суддів: догану й пониження кваліфікаційного класу; за наслідками дисциплінарного провадження відповідна кваліфікаційна комісія суддів могла прийняти рішення про направлення рекомендації до Вищої ради юстиції для вирішення питання про внесення подання про звільнення судді з посади. Суд вказав, що передбачені вказаним Законом три види санкцій «залишали недостатньо можливостей для застосування дисциплінарних заходів стосовно суддів, керуючись принципом пропорційності. Таким чином, влада мала обмежені можливості для дотримання балансу між конкуруючими суспільними і особистими інтересами у кожному конкретному випадку» (п. 182 Рішення). Суд також підкреслив відсутність в Україні будь-яких принципів і практики, які дозволяли б точно і послідовно інтерпретувати поняття «порушення присяги судді» як підставу для звільнення його з посади (п. 180) [1].

Для вирішення проблеми, означеною в рішенні Європейського суду з прав людини, необхідно в законодавстві про судоустрій передбачити більш широку шкалу санкцій, які можуть застосовуватися до суддів. При цьому вважаємо за потрібне здійснити належну градацію заходів дисциплінарного впливу на суддю, які варто поділити на попереджувальні, основні та додаткові.

Попереджувальні заходи дисциплінарного впливу – заходи, які застосовуються зборами суддів за ініціативи голови відповідного суду або ВККС України за результатами розгляду дисциплінарної справи щодо судді в разі, якщо в діях судді немає складу дисциплінарного правопорушення.

- обговорення дій чи бездіяльності судді на засіданні зборів суддів суду, де він працює, - застосовується за ініціативи голови суду в разі порушення суддею правил внутрішнього трудового розпорядку суду та дисципліни, яке є не настільки серйозним, щоб ініціювати дисциплінарне провадження щодо судді. Хід обговорення дій або бездіяльності судді фіксується у протоколі засідання зборів суддів;
- попередження, яке застосовується ВККС України за результатами розгляду скарги, яка надійшла на суддю, якщо Комісія не вбачає підстав для застосування дисциплінарного стягнення. Застосування цього заходу фіксується у рішенні Комісії про припинення дисциплінарного провадження стосовно судді.

Використані джерела:

1. Волков проти України : рішення Європейського суду з прав людини від 9 січня 2013 р. / Інформаційний портал ХПГ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://khrpg.org/index.php?id=1359450183>. – Заголовок з екрана.
2. Міжнародні стандарти у сфері етики та поведінки суддів // Юрид. журнал. – 2010. - № 10. – С. 75-109.
3. Модернизация статуса судьи: современные международные подходы: моногр. / отв. ред. Т. Н. Нешатаева. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 336 с. – С. 210-257.
4. Клеандров М.И. Судебные системы государств-участников СНГ: законодательное обеспечение: моногр. / М.И. Клеандров. – М.: Юристъ, 2002. – 623с.
5. Самсін І. Л. Перспективи діяльності ВККС України: доповідь / І. Л. Самсін // Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції: Вища кваліфікаційна комісія суддів України: досвід, актуальні питання та перспективи. – К: Офіс Ради Європи в Україні, 2011. - С. 10-16.
6. Гайдіна Ю. Рекомендації з особливостями / Ю. Гайдіна [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/dig4484.htm>. – Заголовок з екрана.
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 07.07.2010 р., № 2453–VI // Офіц. вісн. України. – 2010 р. – № 55/І. – Ст. 1900
8. Про Вищу раду юстиції: Закон України № 22/98-ВР від 15.01.1998 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 6. – С. 13.

Омельчук Ірина Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії та історії держави і права
Хмельницького університету управління та права

ПРАВОСВІДОМІСТЬ МОЛОДІ УКРАЇНИ ЩОДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

1. Україна стала на шлях побудови правової держави і громадянського суспільства, в яких вищою цінністю визнається людина, її права і свободи. Зміни в правовому житті нашого соціуму поставили перед юридичною наукою завдання дослідити проблему правосвідомості щодо прав і свобод людини в Україні. В зв'язку з цим особливий інтерес становлять наукові дослідження, пов'язані з поглибленням та уточненням знань про правосвідомість молоді щодо прав і свобод людини. Окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися в працях вітчизняних (М. Антонович, А.М. Гірник, О.Іванова, В. Мостовий, П.М.Рабінович, І. Сухорукова, В. Хмелько) та зарубіжних науковців (М.Л.Гайнер, Н.Ю. Євпалова, Н.В.Місюра, С.А. Тугутова, В.С. Устінов), проте слід констатувати відсутність цілісних, комплексних досліджень правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини в Україні.

2. Правосвідомість молоді щодо прав і свобод людини - це складова частина правосвідомості молоді, яка являє собою інтегративне, стійке особистісне утворення, що

включає правові знання, оціночне ставлення до прав і свобод людини, готовність користуватися ними та захищати правовими засобами в разі їх порушення. Правосвідомість молоді щодо прав і свобод людини являє собою надзвичайно складний, неоднозначний, суперечливий, і разом з тим оригінальний, самобутній соціально-правовий феномен, що складається з трьох взаємопов'язаних компонентів: 1) поінформованість (знання) щодо прав і свобод людини, 2) оціночний компонент правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини, 3) поведінковий компонент правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини.

3. Проведенні в останні роки соціологічні дослідження дозволяють встановити, що в українському молодіжному середовищі існують три рівні сформованості правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини:

I. *Високий рівень* характеризується значним ступенем сформованості у молодих людей правосвідомості щодо прав і свобод людини, її стійкістю, цільністю, несуперечливістю, соціальною адекватністю, активністю життєвої позиції. Молоді люди з високим рівнем сформованості правосвідомості мають високий рівень знань та розуміння прав і свобод людини, судження про правові обов'язки і юридичну відповідальність, знання основних правових документів, вміння розбиратися в ситуаціях та захищати порушені права і свободи правовими засобами.

II. *Середній рівень сформованості* правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини проявляється в тому, що знання щодо прав і свобод людини мають несистематизований характер і знаходяться на стадії усвідомлення їх особою. Відображення правової дійсності в них частково неправильне, поширені негативні тенденції щодо ставлення до існуючих прав людини і практики їх застосування. Молоді люди несистематично порушують права інших осіб; по відношенню до захисту своїх порушених прав спостерігається пасивність чи захист неправовими методами.

III. *Низький рівень* характеризується сформованістю тільки окремих правових орієнтацій молодих людей щодо прав і свобод людини. Такі молоді люди мають епізодичні правові знання, в них не вироблена цілісна концепція прав і свобод людини, які діють в Україні, та органів, що захищають порушені права. В них домінує негативне ставлення до прав людини, для них є нормальним порушувати права інших осіб. Система правових орієнтацій починає складатися, правовий вибір особистості відрізняється нестійкістю та непослідовністю.

4. В Україні правосвідомість щодо прав і свобод людини більшості молодих людей має низький і середній рівні сформованості. В зв'язку з цим важливим і актуальним є питання цілеспрямованого формування високого рівня правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини. Формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини – це тривалий, безперервний вплив на особистість молодої людини, результатом якого є розширення меж правових знань про права і свободи людини, розвиток правового мислення та стійкого переконання в необхідності здійснення та захисту прав, а також становлення культури прав людини. Іншими словами, процес формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини являє собою цілісний процес, що проявляється в певній послідовності її етапів та єдності її внутрішньої структури: ціль – зміст – засіб – результат. Ціль процесу формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини – сприяння становленню гуманістично-орієнтованої особистості, яка наділена почуттям власної гідності, та усвідомлює високу цінність свободи та демократії, поважає права і свободи людини та вміє захищати ці права, і яка наділена юридичними знаннями, необхідними для її інтеграції в оточуючий світ та успішної реалізації життєвих планів. Зміст процесу формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини являє собою сукупність послідовних, доцільних заходів, направлених на усвідомлення особистістю соціально-значимої цінності прав і свобод людини. Засіб, тобто за допомогою чого досягається результат формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини. Результат – це високий рівень сформованості правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини.

5. Формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини спирається на загальнодидактичні принципи формування правосвідомості. В комплексі принципів потрібно виділити ті, що мають особливе значення для формування правосвідомості молоді, а саме принцип забезпечення світоглядного статусу (характеру) знань щодо прав, свобод та обов'язків молоді, принцип вивчення прав, свобод і обов'язків людини як втілення уособлення загальнолюдської моралі, принцип формування у кожної молодої людини активної позиції щодо захисту прав і свобод людини, принцип інтеркультурності, принцип врахування вікових особливостей, системність, неперервність, міждисциплінарність, зв'язок практики і теорії, принцип гуманності. Кожний з цих принципів відображає окрему сторону складного та багатогранного процесу формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини, і тому їх реалізація повинна бути комплексною і системною.

6. На формування правосвідомості молоді щодо прав людини здійснюють вплив ряд факторів. В юридичній науці під фактором формування правосвідомості особи розуміють умови, які впливають на формування правосвідомості особистості, тобто явища матеріального та духовного життя, які викликають якісні та кількісні зміни в її функціонуванні. Формування правосвідомості відбувається під впливом тих факторів (економічних, соціально-політичних, правових, ідеологічних, психологічних, організаційних), що і формування особистості в цілому. Всі ці фактори здійснюють як позитивний, так і негативний вплив, утворюють багаторівневу соціальну систему. Причому вищезгадані фактори можуть діяти як прямо, так і опосередковано - через інші фактори. До найбільш важливих факторів, які мають вирішальний вплив на формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини можна віднести сім'ю, освітні установи, ЗМІ, найближче оточення.

7. В сучасній Україні формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини перебуває в хаотичному стані, ще не вироблений стійкий і налагоджений механізм її формування, існує ще багато нерозв'язаних проблем формування цього виду правосвідомості, основні з яких пов'язані з низьким рівнем правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини. Розв'язання цієї проблеми потребує негайного втручання і активної роботи по підвищенню рівня правосвідомості молодих людей. Для цього необхідним є здійснення правового виховання молоді, тобто проведення цілеспрямованої діяльності державних і недержавних органів, громадських об'єднань, освітніх установ, а також інших суб'єктів щодо формування у молодих людей високого рівня правосвідомості щодо прав і свобод людини. Правове виховання і навчання правам та свободам людини здійснюється більшою мірою освітніми установами і є довготривалим процесом, який має ряд проблем, а саме: 1) слабкий розвиток нових центрів, які працюють в сфері прав і свобод людини; 2) проблема кадрового забезпечення; 3) розгляд молоді в процесі правового виховання як об'єкта впливу, а не як суб'єкта; 4) відсутність необхідного правового простору в навчальних закладах; 5) домінування інформаційного підходу до формування правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини; 6) недостатній інформаційний, методичний матеріал; 7) розповсюдження тенденції нерозуміння нерозривного зв'язку прав і обов'язків людини; 8) розірваність в правовому навчанні; 9) домінування вивчення матеріальних норм, на протипагу процесуальним; 10) низький рівень залучення молодих людей до діяльності, направленої на захист прав і свобод людини; 11) автономність (відірваність) процесу формування правосвідомості молоді та її найближчого оточення.

8. Для формування високого рівня правосвідомості молоді щодо прав і свобод людини необхідно проводити комплекс заходів: 1) в сфері загальнодержавної стратегії, 2) в сфері правозастосування; 3) в сфері громадянського суспільства і особистої ініціативи; 4) в сфері юридичної науки, юридичної освіти, юридичного виховання.

ПРАВОВІ ЗАСОБИ: ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ ТА УМОВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Право є складним багатоаспектним явищем, яке покликане регулювати суспільні відносини. Воно виступає засобом вирішення певних завдань суспільства, сприяє задоволенню інтересів суб'єктів права. Визначені цілі права реалізуються за допомогою певних засобів, що є шляхами юридичного впливу на поведінку суб'єктів, тобто правових засобів.

Правові засоби – це правові явища, що відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення правом соціально корисних цілей. В якості правових засобів виступають норми та принципи права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, заборони, пільги, акти реалізації прав тощо. Це категорія, що є самостійною та характеризується лише її притаманними рисами.

Поняття «правові засоби» надає змогу узагальнити всі ті явища (інструменти та процеси), які покликані забезпечувати досягнення поставлених законодавством цілей. Ця категорія пов'язує ідеальне (мету) з реальним (результат), об'єднуючи в собі одночасно як фрагменти ідеального – інструменти, так і фрагменти реального – технологію. Саме в цій площині названі різноманітні юридичні феномени можливо розглядати у якості засобів.

При дослідженні категорії «правові засоби» важливим аспектом дослідження є визначення принципів взаємодії правових засобів. Ці принципи є основоположними у визначенні характеру практичного застосування правових засобів.

Серед принципів взаємодії засобів-установлень та засобів-діянь у процесі досягнення цілей розрізняють наступні:

1) принцип гарантованого забезпечення засобів-діянь засобами-установленнями, який заснований на рівному використанні засобів обох видів, оскільки якісна дія засобів-діянь неможлива без існування відповідних ефективних засобів-установлень як якісної бази реалізації права.

2) принцип достатньо повного вибору засобів-діянь для виконання тих чи інших засобів-установлень, що є кореспондуючим попередньому принципу. Одні і ті ж засоби-установлення у різних варіантах суспільних відносин можуть потребувати різних способів втілення, а відповідно і засобів-діянь. Тому важливою є наявність варіативності вибору засобів-діянь для кожного виду засобів-установлень відповідно до конкретних суспільних відносин.

3) принцип координації юридичної сили між засобами-установленнями та засобами-діяннями, що полягає у тому, що засоби обох видів повинні мати приблизно рівну юридичну силу, в іншому випадку реалізація права буде менш ефективною, або зовсім не ефективною.

4) принцип взаємодоповнення засобів-установлень (як статичних явищ) та засобів-діянь (як динамічних явищ), який спричинений наявністю статичних та динамічних елементів в межах правової системи, між якими повинен існувати принцип взаємодоповнення, оскільки для ефективної діяльності засоби обох видів повинні відповідати один одному. Також цей принцип може відображатися за умови недосконалості засобів одного з видів. У цьому випадку для ефективної діяльності та взаємодії більш якісні засоби одного виду доповнюють менш якісні засоби іншого виду, що в сумі являє собою більш-менш працездатну формулу.

5) принцип врахування практики використання засобів-діянь у відповідних умовах для врахування реальної ефективності існуючих засобів-установлень, який є важливим аспектом реалізації права та забезпечує відповідність ідеального та реального. Навіть у випадку ідеальних засобів-установлень їх реалізація через засоби-діяння може бути неефективною. У такому випадку, враховуючи практику застосування технологій, необхідно добрати відповідні діючі засоби-діяння або змінити інструменти таким чином, щоб за

конкретних умов у взаємодії вони були діючими з технологіями, забезпечували якісну реалізацію права.

6) принцип економії (найменшої витрати) засобів обох видів. Право як регулятор суспільних відносин завжди намагається підібрати такі засоби, які б витрачали найменше енергії за їх ефективного функціонування. Зекономлену енергію на одних засобах право може направити на функціонування інших засобів. Проте треба зазначити, що зменшення витрати енергії не повинно призводити до зменшення ефективності. У цьому випадку зменшення енергетичних витрат на функціонування правових засобів не буде виправданим.

У відносинах щодо застосування правових засобів суб'єкти завжди повинні зважати на конкретні обставини, адже під час цього застосування важливо не допустити помилку в оцінці певного засобу за цих обставин. Суб'єктам правотворчості та правозастосування задля досягнення цілей правового регулювання важливо враховувати наступні вимоги:

1) недооцінка інструментів та переоцінка технологій, що обов'язково призводить до недоліків, які пов'язані з нормативною базою (правовий вакуум, прогалини, недосконалість засобів-установлень як критеріїв поведінки осіб);

2) переоцінка інструментів та недооцінка технологій, що має за собою відрив правової форми від змісту – суспільних відносин, і виявляється загалом в «мертвих» законах, заорганізованості, правовому ідеалізмі (коли ідеальне усвідомлення в засобах явно домінує над реальністю);

3) одночасна недооцінка як інструментів, так і технологій, що знаходить своє вираження в юридичному нігілізмі (в ігноруванні як правової форми, так і змісту), в низькій правовій культурі, в різного роду правопорушеннях;

4) одночасна переоцінка як інструментів, так і технологій, що пов'язане з відривом юридичних утворень та процесів від реальності та відповідно з недосагненням мети правового регулювання [1, с. 434].

При використанні конкретних правових засобів важливо знати, як правильно їх зіставити, щоб у своїй взаємодії обрані засоби (інструменти та технології) в певній ситуації відповідали один одному, посилювали дію та юридичну силу один одного та призвели до якісної дії правового регулювання. Таким чином, важливою для кожного обраного правового засобу є поінформованість про можливості співвідношення, можливості вступати відповідним образом у зв'язок з іншими засобами. Тільки в такому випадку можливе обрання конкретного ефективного правового засобу в досягненні поставлених цілей.

Використані джерела:

1. *Общая теория государства и права. Академический курс в трех томах / отв. ред. М.Н. Марченко. – 3-е изд., перераб. и доп. Том 3: Государство, право, общество. – М.: Норма, 2010. – 712 с.*

Петросян Григорий Гришович, Коноплев Максим Сергеевич,
студенты 2 курса Института права и предпринимательства
Уральской государственной юридической академии

ЗНАЧЕНИЕ КОНСТИТУЦИИ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВА

Термин «конституция» произошёл от латинского слова «constitutio», что означает установление, учреждение. Происхождением термин «конституция» обязан указам римского императора. В средневековую эпоху названным термином обозначались акты (хартии) о феодальных вольностях. В современном понимании по своей сущности конституция есть выражение общей воли народа в акте верховной (учредительной) власти, представляющем своего рода общественный договор, в котором согласованы социально-политические,

экономические и иные жизненно важные интересы различных групп населения. Сегодня во всем мире существует множество стран, в которых основным законом является конституция. Россия в списке этих стран – не исключение. Известно, что конституция осуществляет ряд функций, которые раскрывают сущность, социальное назначение и служебную роль конституции, отражают специфику конституционных норм и институтов. Принято выделять юридическую, учредительную, политическую и мировоззренческую (идеологическую) функции конституции. Но выделяется ещё одна функция конституции – воспитательная. Из этого следует вопрос – осуществляет ли конституция воспитательную функцию должным образом. К сожалению, на него приходится дать отрицательный ответ. Но проведя анализ сложившейся ситуации, необходимо предложить пути вывода конституции на новый уровень: способы улучшения положения конституции в воспитательной системе Российского общества.

Все наши действия так или иначе связаны с Конституцией, служащей правовым фундаментом государства. Знание этого документа даёт нам уверенность в завтрашнем дне, ведь мы понимаем, что наши права и свободы находятся под надёжной защитой государства. Наличие этих гарантий является необходимым фактором для стабильного функционирования современного общества.

Гражданская библия не просто красивая метафора, но и её сущностное определение. Мы считаем, что для каждого гражданина жизненно необходимо знать конституцию «как отче наш», и в качестве наглядного примера целесообразно провести аналогию с библией – главной книгой христианской религии.

Изучение библии с самого раннего возраста позволяет развивать в человеке определённую систему ценностей, мотивацию, и соответствующий нормам уровень культуры. Их достижению способствует изучение упрощённого варианта библии в раннем возрасте, наличие воскресных школ и уроков богословия.

Предложить использовать аналогичные методы для воспитания правосознания человека в обществе – вот основная идея нашей работы.

Конституция должна являться главной книгой (документом) современного правового общества России и подлежит изучению на самых ранних стадиях. К сожалению, потребность её изучения возникает только в случаях необходимости у человека защитить свою гражданскую позицию и интересы. Определяя данную проблематику, важно найти решение, которое позволит повысить уровень правосознания и культуры Российских граждан.

Начальным звеном в системе образования РФ является школа – именно здесь проходят начальные этапы социализации личности и формирования правосознания. Именно на данном этапе необходимо популяризировать конституцию, как книгу, имеющую наибольшее значение в государстве. Ведь изучение конституции на ранних стадиях позволяет формировать у человека точное знание своих прав и способствует предотвращению их нарушений.

В качестве наглядного примера обратимся к Конституции США, а вернее обратим внимание на отношение к ней населения. Для граждан этой страны конституция – есть символ, и не побоимся назвать её Мирской библией. Американцы отдают данному документу огромную честь, определяют её довольно многозначительно. И недаром, ведь в ней отражены все ценности общества, все приоритеты и их формы. И слова об этом сложились на определённой почве. Достаточно обратиться к Преамбуле и Биллю о правах, где перед читателем предстанут цели Конституции, провозглашающие права людей. А затем, проанализировав весь документ (конституцию США), мы видим, как в нем отражены либеральные классические взгляды на индивидуальную свободу, равенство, собственность, представительную демократию и ограниченное правительство. И изучение конституции является обязательным. В общих чертах её обычно проходят в курсе американской истории в средней школе. В старших классах к ней возвращаются либо снова на истории, либо в курсе, посвящённом американской политической системе. В 7-м или 8-м классе учится наизусть преамбула. Также изучается история конституции, отдельные главы и поправки.

Знание конституции считалось обязательным для образованного человека. На уроках обсуждаются отдельные главы конституции, разбираются все поправки. По этим вопросам проходят различные дебаты, интеллектуальные игры и т. д.

Конституцию американские школьники изучают не только по учебникам, но и по специальным мультфильмам, герои которых поют песенки про ключевые положения американской политической системы. Один из них был представлен к вашему просмотру.

Естественен тот факт, что такое отношение к конституции определено её значительной ролью в воспитательной системе общества США. Так почему же нам не перенять опыт наших западных соседей.

Или же можем вернуться к христианской религии, ведь одним из факторов проявления у человека интереса к изучению библии в раннем возрасте является наличие её упрощённого варианта. В процессе чтения, изложенное множество сюжетов и заложенных в них моралей, незамысловатым образом складываются в единую, целую систему знаний, открывающей читателю понимание христианской религии.

Необходимо, во-первых, перенять воспитательный опыт христианской религии и создать упрощённый вариант конституции для популяризации главной правовой книги государства на уровне школ и иных учебных заведений, в результате чего конституция станет гражданской библией.

Во-вторых, во введении нового предмета (дисциплины), утверждённого Федеральным государственным образовательным стандартом, посвящённого изучению конституции, как главной книги государства, с использованием её упрощённого варианта на уровне школ и иных учебных заведений.

Из сказанного выше ясно следует, что необходимо менять сложившуюся в данной области ситуацию, а так же то, что пути решения имеются, например, создание сокращённого варианта Конституции РФ, где в необходимом объёме будут изложены её основные положения: права и свободы человека и гражданина, федеративное устройство и т. д.

А введение новой учебной дисциплины в образовательную программу начального общего образования позволит сформировать у учащегося представление и мнение о государстве и обществе, частью которых он является.

Пирожок Светлана Сергеевна,
*адъюнкт кафедры теории государства и права
Санкт-Петербургского университета МВД России,
лейтенант полиции*

КОНЦЕПЦИИ СОЦИАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВА В ПРАВОВОЙ МЫСЛИ ГЕРМАНИИ XIX ВЕКА

В современной науке наблюдается тенденция активного исследования проблем концепций социального государства через призму предметов различных общественных наук, прежде всего, теории права и государства, истории, экономики, социологии, политологии, социальной философии. Интерес общественности к феномену «социальное государство» продолжает быть высоким, а знания о природе и закономерностях функционирования социального государства широко используются в политической борьбе.

Реалии общественно-политической жизни Германии XIX в., эволюция форм капиталистического способа производства, монополизация капитала, революционные выступления 1848 г. в Европе обусловили необходимость социального реформирования государственно-политических структур «сверху». Началом «новой социальной эры» обусловлен приход к власти Вильгельма II, который в речи к имперскому сейму заявил, что будет стараться «доставить трудящемуся населению ту защиту, которую можно оказать,

согласно учению христианской морали, слабым и бедствующим в борьбе за существование» и этим путём «приблизиться к разрешению нездоровых общественных контрастов». «Хочу быть королём бедных»? – заявлял кайзер [1]. Несомненно, эти трансформации нашли своё отражение в правовой мысли Германии.

Одними из первых, кто осознал, что идея естественных прав человека нуждается в серьёзной доработке, были представители немецкой классической философии. Первым о возможности достижения обществом «счастливого состояния» заявил немецкий философ, гуманист А. Э. Эйнзидель. «Поистине законодатель, заботящийся о благе человека, должен понизить ценность труда... тогда, за исключением несчастных случаев, народ будет совершенно счастливым», – подчёркивал он [2, с. 288].

Важнейшей идейной предпосылкой теории социального государства стала философия права Г. В. Ф. Гегеля. С точки зрения Гегеля, «государство есть действительность нравственной идеи – нравственный дух как очевидная, сама себе ясная, субстанциональная воля, которая мыслит и знает себя и выполняет то, что знает и поскольку она это знает. В нравах она имеет своё непосредственное существование, а в самопознании единичного человека посредством умонастроения имеет в нем как в своей сущности, цели и продукте своей деятельности свою субстанционную свободу» [2, с. 279].

Г. В. Ф. Гегель приходит к выводу, что цель государства не может состоять в подавлении человеческой индивидуальности, формирующейся в рамках гражданского общества – в государстве должны существовать индивиды, семья и гражданское общество, их интересы и права – его высшая ценность. «Сущность государства нового времени в том, что всеобщее связано в нем с полной свободой особенности и с благодеянием индивидов...» [2, с. 286]. В этой связи государство, с точки зрения Гегеля, должно сменить облик из прежнего «ночного сторожа» в «государство благодеяния» с широковещательными программами, целями и обрасти множеством социальных функций.

Взгляды Гегеля о человеке, обществе и государстве заложили фундамент теории социального государства и послужили отправной точкой по развитию концепций в данной сфере.

Об особой роли государства говорил и немецкий философ-материалист, атеист Л. Фейербах, который утверждал, что в государстве, в котором не соблюдается «вечный нравственный закон», где поддается забвению «убеждение в необходимости добродетели» «...вырывается убеждение в необходимости строгой справедливости, не делающей ни для кого исключения; вырывается чувство самостоятельности, мужество и стремление к добродетели» [5, с. 321].

Необходимо отметить и несомненный вклад в развитие теории социального государства Л. фон Штейна. Л. Н. Кочеткова в своей работе «Социальное государство: Опыт философского исследования» акцентирует внимание на том, что в основе теории социального государства Л. Штейна лежит представление об особой роли государства в жизни индивида и общества. «Государство обязано поддерживать абсолютное равенство в правах для различных общественных классов, для отдельной самоопределяющейся личности благодаря своей власти. Государство обязано способствовать экономическому и общественному прогрессу всех своих граждан, ибо, в конечном счёте, развитие одного выступает условием развития другого, и именно в этом смысле говорится о социальном государстве» [4, с. 51].

Особое положение среди немецких философов и правоведов занимает Роберт фон Мольте. Мольте подчёркивает значимость идеи того, что государство должно служить средством достижения гуманных целей и сглаживанию противоречий в обществе [7, с. 32]. В то же время Мольте подвергает критике другие представления о государстве, утверждая, что, если в них государство не служит своему обществу, то они лишены здравого смысла. Социальная функция государства, по мнению Р. Моля, в первую очередь должна реализовываться через такие направления государственной деятельности, как оказание содействия в организации труда рабочих и устранение юридических препятствий в осуществлении их трудовых прав.

«Труд детей на фабриках и схожая с ним ремесленная работа неестественны и сохраняют в себе варварские черты; самое лучшее – это все это запретить», – подчёркивал мыслитель [8]. Учение Роберта фон Моля принципиально расширило традиционное понимание государства и представления о его обязанностях по отношению к человеку и обществу.

Нетрудно заметить, что неправильное понимание основного назначения государства, отсутствие отлаженного механизма социального регулирования оказывают негативное влияние на упрочнение связи общества и государства, на построение социального государства. Изучение правовой мысли и исторического опыта Германии позволит не только определить юридические основания построения социального государства в теоретическом контексте, но и объединить усилия государства и общества в достижении единой цели – построения социального государства в реальной жизни.

Использованные источники:

1. Вильгельм II, германский император [Электронный ресурс] // URL.: <http://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения: 16.09.2013).
2. Гегель, Г. В. Ф. *Философия права*. – М., 1990.
3. Козлихин, И. Ю. *История политических и правовых учений: Учебник*. – СПб.: Издательский Дом С.-Петерб. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2007.
4. Кочеткова, Л. Н. *Социальное государство: Опыт философского исследования*. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009.
5. *Правовая мысль: Антология / Автор-сост. В. П. Малахов*. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
6. Штейн, Л., фон. *Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии*. – СПб., 1874.
7. Mohl, R., von. *Encyklopädie des Staatswissenschaften*. 2-te Auflage. – Tübingen, 1875.
8. Stockinger, T. *Robert von Mohl: Der Linksausleger im Reichsministerium – alles andere als ein Demokrat* // URL.: <http://achtundvierzig.hypotheses.org/160> (дата обращения: 16.09.2013).

Радовецька Людмила Василівна,
викладач кафедри теорії та історії держави і права
Навчально-наукового інституту контролюючої діяльності
Національної академії Служби безпеки України, майор

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ФУНКЦІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Термін функція відноситься до фундаментальних понять юридичної науки і у всі часи йому було присвячено чимало наукових досліджень. Сам термін походить від лат. *functio*, що означає виконання, звершення [1, с.748]. Тобто виконання чогось, звершення чогось. Тому юридична наука (як і інші суспільні науки) широко застосує термін «функція» не сам по собі, а у зв'язку із певними предметами. Такими предметами є: сама юридична наука і вживається термін функція(ї) юридичної науки, функція(ї) юридичної дисципліни, тощо; функції держави, функції права, функції державного органу, та ін. Одним із найбільш актуальним було і залишається питання про поняття функцій держави, оскільки саме за допомогою цього терміну розкривається роль і призначення держави у суспільстві.

Широке застосування терміну функція держави відмічається не тільки у загальнотеоретичній науковій літературі, а й у законодавстві. Так, у тексті Конституції України знаходимо: захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього народу (ч.1 ст.17) [2]. Це положення напряду пов'язане з іншим положенням статті

17, зокрема відповідно до ч.3 «Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом» [2]. А також безпосередньо узгоджується із положенням статті 1 Закону України «Про Службу безпеки України», за яким «Служба безпеки України – це державний правоохоронний орган спеціального призначення, який забезпечує державну безпеку України» [3].

Із вищезазначеного можна зробити наступні узагальнення: по, перше, у Конституції та законодавстві хоча прямо і не вказано, однак закріплено *функцію забезпечення державної безпеки України* як одну із *органічних не ефемерних фундаментальних системоутворюючих функцій сучасної держави Україна*.

- Органічних тому, що відноситься до самої сутності держави України, через цю функцію проявляється її соціальне призначення; ця функція їй внутрішньо притаманна.
- Не ефемерних (не примарних), а реальних функцій, оскільки забезпечувати державну безпеку України, тобто її без кризовий прогресивний розвиток слід постійно, допоки існує і сама держава;
- Фундаментальних тому, що є основоположною, не другорядною, найбільш значною, по-перше, за своєю сутністю і, по-друге, за практичною реалізацією, тобто такою, що потребує залучення значних сил та засобів;
- Системоутворюючою, оскільки по-перше, її практичне втілення проявляється у взаємозв'язку із іншими елементами, що утворюють систему (суб'єктами практичної реалізації); по-друге, у зв'язку з здійсненням цієї функції реалізуються й інші функції Української держави (наприклад, правоохоронна функція, контррозвідувальна, розвідувальна, охорони правопорядку тощо); по-третє, її практична реалізація пов'язана з втіленням сукупності заходів, що здійснюються за допомогою певних принципів, а також метою, результатом діяльності, тощо, тобто всіх тих елементів, які вважаються характерними для системи діяльності.

Їй, функції забезпечення державної безпеки, характерні ті ознаки, які вважаються за необхідні при визначенні поняття функція.

Так, аналіз літератури [4, 5] питання щодо підходів до визначення поняття функції держави, дозволяє нам виділити наступні змістовні характеристики:

- 1) основні, найбільш важливі напрями діяльності;
- 2) через поняття функції розкривається соціальне призначення держави у суспільстві;
- 3) через поняття функції конкретизується завдання держави, її призначення;
- 4) функції держави втілюються у життя не самі по собі, а за допомогою державних органів, громадян, та інших суб'єктів практичної діяльності.

Усі ці вищезазначені характеристикам співвідносні із поняттям забезпечення державної безпеки України. Так:

- 1) це основний, найбільш значущий, важливий напрямок діяльності держави Україна;
- 2) за допомогою цього поняття розкривається соціальне призначення України;
- 3) через це поняття конкретизуються завдання держави, її призначення;
- 4) ця функція втілюється не сама по собі, а за участі і практичної діяльності суб'єктів.

Функції забезпечення державної безпеки України, притаманні, крім цього, деякі особливості.

- по-перше, її реалізація може здійснюватися як державними, так і недержавними органами;
- вона може розглядатися як функція всієї держави і як функція окремого державного органу, або сукупності державних органів;
- функція забезпечення державної безпеки може бути і повинна реалізовуватися як окремими громадянами, об'єднаннями громадян, так і всім українським народом.

Очевидно, що у загальній системі органів забезпечення державної безпеки особливе місце належить по-перше, державі в цілому та окремим державним органам зокрема (дуалістична природа прояву цієї функції). Ця функція притаманна і забезпечується й

різними державними органами, такими як Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерствами, відомствами, судами тощо, які також наділені певними законодавчо закріпленими повноваженнями. Вона реалізується цими органами поряд з іншими їм властивими функціями. Місце і роль цих державних органів у забезпечення державної безпеки України можна визначити шляхом аналізу їх повноважень. Водночас функція забезпечення державної безпеки є фундаментальною для Служби безпеки України, а тому цей орган займає унікальне місце серед низки інших у загальнодержавній системі забезпечення державної безпеки України і у зв'язку з цим йому надані певні права та обов'язки, а також співробітники Служби безпеки України повноважні застосовувати спеціальні засоби за допомогою спеціальних заходів.

Окреме особливе місце належить недержавним органам у забезпеченні державної безпеки України, а також громадянам, окремим особам, народу. Їх місце та роль також можна визначити шляхом аналізу положень законодавства України.

Оскільки за допомогою функцій розкривається роль і призначення функцій держави у суспільстві, то можна також говорити про певні особливості у розвитку цієї функції впродовж XX – початку XXI століття, зважаючи на реалії політичного, економічного і суспільного життя, а також їх правового закріплення у Радянському Союзі та радянській Україні, у порівнянні з реаліями сучасної Української держави, а саме: проголошеним пріоритетом прав і свобод людини, недопустимості порушення конституційних прав людини і громадянина, зміни економічного ладу, суспільного ладу, державного ладу, політичної системи, форми української держави, а також з огляду на постійні загрози, що кожен день модифікуються, інтернаціоналізуються, набувають нових масштабів в умовах нового інформаційного глобалізованого суспільства.

Використані джерела:

1. *Філософський словник / За ред. В.І. Шинкарука. – 2.вид., перероб., і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.*
2. *Конституція України. Закон України «Про Державний Гімн України» - К.: Видавничий дім «Скіф», 2006. – 48 с.*
3. *Закон України про Службу безпеки України: Прийнятий 25 березня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992. - №27. - ст.382.*
4. *Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Вид. 5-е. навч. посібн.. – К.: Атіка. 2001. - 176 с.*
5. *Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер. 2004. - 368 с.*

Санченко Дмитро Євгенович,
студент 3 курсу юридичного факультету
Київського університету права НАН України

ПРАВОВА ДОКТРИНА ЯК ЕФЕКТИВНА ЗАСАДА РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення та ефективний розвиток правової держави в значній мірі залежить від існуючих форм права, що є визначальними в межах певної правової системи. Особливе місце у розвитку права романо-германської правової системи належить правовій доктрині.

У сучасній юридичній науці дослідженням категорії «доктрина» займаються не лише науковці-теоретики, а інші представники науки, зокрема до кола відомих вчених-дослідників доктрини входять Оніщенко Н. М., Пархоменко Н. М., Семеніхін І. В., Селіванов А. О., Мироненко О. М., Мочульська М. Є. та інші.

Дослідження сутності правової доктрини в умовах проведення правової реформи в Україні обумовлено розвитком сучасної національної правової системи України. Закріплення на конституційному рівні положення про те, що Україна є правовою державою передбачає загальну орієнтацію, спрямування, прагнення Української держави встановити «панування» (верховенство) права в усіх сферах суспільного життя. Правова доктрина, уособлюючи правові ідеї, концепції та принципи, вдосконалює чинне законодавство. У процесі застосування норм права, зокрема під час прийняття відповідного рішення, положення вироблені правовою доктриною безумовно враховуються, тим самим набуваючи якості джерела (форми) права [1, с.2].

Разом з тим, правова система України остаточно не визнає доктрину, як джерело права, проте це не означає її повну відсутність. У наукових колах значення доктрини отримує прояв у можливості юристів самостійно формувати моделі правового регулювання. [5, с. 220]. В цьому аспекті, С. В. Бобровник зазначає, що науковці радянських часів мали у будь-якому випадку використовувати цитати Маркса, Енгельса, Леніна, навіть якщо розроблювана наукова тема не мала до них відношення [6]. Це свідчить про могутній характер доктрини у суспільному житті. Не можна також не погодитися із тим, що законодавець фіксує в нормах права досягнення науки. Саме це свідчить про прямий вплив доктрини на прийняття відповідного нормативно-правового акту. Правова доктрина також отримує прояв у рішеннях Конституційного суду України.

Сучасна юридична компаративістика надає можливість простежити, що доктрина є важливим джерелом іудейського права, лише в тому випадку, коли простежується відповідність принципам релігії [4, с. 406]. А чи може доктрина стати джерелом українського права з урахуванням основоположних принципів права, як її дієвих елементів? Питання складне і дискусійне.

На пострадянських горизонтах, до неофіційного тлумачення норм права відносять доктринальне, тому, здебільшого коментарі юридичних текстів є допоміжним науково - практичним матеріалом, що не мають загальнообов'язкового характеру, але слугують рекомендаціями щодо сприйняття норми права [5, с.395]. Як правило змістом правової доктрини охоплюються проблеми державотворення і правотворення, формулюються відповідні правові концепції, ідеї, теорії. В цьому напрямку можливо стверджувати, що правова доктрина проходить, зокрема, такі стадії: виникнення потреби правового регулювання окремих суспільних відносин; науковий пошук; підтримка ідеї на офіційному рівні; схвалення громадськістю; перетворення ідеї на концепцію у відповідності до якої відбувається проведення реформ [2, с. 226].

З іншого боку, виникає проблема доречності та можливості використання так званих “чужих” думок у юридичні практики. Якщо поглянути на це питання з точки зору компаративістів, то доктринальні уявлення про правову систему допускаються, навіть більше – схвалюються [3, с. 52]. Проте, якщо говорити про правову дійсність, то невизнання правової доктрини компенсується її впливом на більшість правових явищ. Саме з цієї позиції доречно вести мову про наукову правову експертизу. Втім, правове регулювання такої експертизи не є достатнім. Необхідно теоретично осмислити значення наукової правової експертизи, подолати вузькість її розуміння [3, с. 56-58].

У такому напрямку вагомим значення сьогодні набуває діяльність науково-дослідних установ, що уповноважені аналізувати юридичні документи, визначати ступінь їх відповідності чинному законодавству. Саме тому в процесі дослідження законопроектів правова доктрина покликана встановити їх відповідність загальноприйнятим міжнародним стандартам, узгодженість із національним законодавством тощо.

Таким чином, правова доктрина потребує її визнання, як джерела права оскільки вона здатна бути реально діючим, могутнім засобом впливу на правову дійсність. При цьому слід обережно підходити до питання гармонізації ідеологічних складових правової доктрини, адже різні правові школи мають своє бачення права та його сутності. Наука взагалі не може

допускати суб'єктивний чинник, але наявність суб'єктивно-об'єктивних факторів у доктрині беззаперечна.

Сучасна правова доктрина являє собою однією з потужних форм права оскільки завдяки їй виробляються дефініції, новітні ідеї, прогресивні теорії, а отже здійснюється вплив на важливі процеси правотворення. Отже, правова доктрина, на наш погляд, є ніщо інше, як сукупність наукових правових знань, що сформувалися з урахуванням трансформації суспільних відносин, і є такими, що складають цілісне уявлення про правову систему, відповідно до культурного і правового надбання суспільства та держави.

Використані джерела:

1. *Правова доктрина – джерело (форма) права: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.В.Кармаліта. - Київ, 2011. - 21с.*
2. *Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.*
3. *Мочульська М. Є. «Правова доктрина та наукова правова експертиза: взаємодія в сучасних умовах». - Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ / Збірник наукових праць Серія юридична. Випуск 4 (2012) – 55-64.*
4. *Правові системи сучасності: Навчальний посібник для магістрів права / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 492с.*
5. *Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.*
6. *Електронний ресурс: <http://jurkolos.com.ua>.*

Сороковик Иван Александрович,

*доцент кафедри теорії та історії государства и права
Академии управления при Президенте Республики Беларусь,
кандидат исторических наук, доцент*

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ УЗУРПАЦИИ ВЛАСТИ ШЛЯХТОЙ ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО

Вопрос политико-правовых последствий узурпации власти шляхтой ВКЛ специально в научной литературе не рассматривался. Однако различные аспекты её политико-правового положения исследовались учёными Польши, России, Украины, Литвы, Беларуси. Предлагаемая тема весьма актуальна и в наше время, когда определённая социальная группа (социальный слой) в том или ином государстве приходит к власти, устанавливает своё господство и стремится не подпустить к ней другую (другие). К чему это может привести, хорошо видно на примере шляхты ВКЛ.

Термин «шляхта» (рыцарство) пришёл в Княжество из Германии через Польшу как следствие заключения Акта Кревской унии. Уже по привилею 1387 г. «каждый рыцарь или боярин, *который примет* католическую веру, и его последователи, законные наследники» освобождались от налогов, кроме несения военной службы и строительства замков [1, с. 41]. Так началось зарождение шляхты в ВКЛ. Ее правовое положение укрепили Городельские привилеи 1413 г., благодаря которым она приобщилась к гербовому сообществу и стала иметь право назначения на государственные должности, избирать великого князя [2, с. 495–496]. Если привилеи 1387 и 1413 гг. укрепили права только католической шляхты, то 1432, 1434, а ещё более 1447 и 1492 гг. практически уравнивали в правах православную и католическую её части [3, с. 70]. Первым на это обратил внимание академик М.К. Любавский [4, с. 17].

Увеличиваясь численно, объединяясь, шляхта постепенно набирала политическую силу, ограничивала властные полномочия великого князя. Привилей Казимира 1447 г.

подтверждал их личную свободу и неприкосновенность, невозможность их казни, конфискации имущества без суда. А магнаты добились того, что институт паны-рады превратился из совещательного органа при монархе в самостоятельный институт власти, без которого он не имел права решать судебные, административные, кадровые вопросы [1, с. 43, 50]. Дальнейшее правовое положение этого органа было закреплено привилеем Сигизмунда 1506 г., тремя Статутами ВКЛ.

В результате борьбы за свои права она, по И.И. Лаппо, из класса военнообязанных землевладельцев преобразовалось в привилегированное сословие, в «народ-шляхту», который держал в своих руках судьбы всего ВКЛ [5, с. 1]. Формирует личный представительный орган государства – вальный общеземский сейм. (М.К. Любавский считал, что первым по времени таким сеймом стал Виленский 1401 г., а Н.А. Максимейко – конец XV ст.). В соответствии с нормами Статута 1566 г. ограничение властных полномочий перешло от паны-рады к вальному двухпалатному сейму, без согласия которого монарх не имел права решать важнейшие вопросы государства. Однако мещане, крестьяне, православное духовенство из-за позиции шляхты не были представлены в сейме и сеймиках, в отличие от ригсдагу в Швеции и Норвегии, снема в Чехии, что заклало мину замедленного действия под властные полномочия самой шляхты. Под её давлением и на её пользу в II Статуте появляется норма отделения судебной власти от административной [6, с. 61, 64–66].

К середине XVI в. она окрепла настолько, что, объединившись с польской, сформировала идеологическую доктрину своих вольностей. Она включала в себя: равенство всех шляхтичей перед законом, неприкосновенность их личности и движимого и недвижимого имущества, использование с 1652 г. принципа «liberum veto» в сейме, права на свободный выбор короля и великого князя литовского, на протест, включая неподчинении великому князю. Сословные интересы шляхты превалировали над государственными интересами. К времени образования Речи Посполитой, шляхта Княжества, составляющая примерно 10–12 % населения [3, с. 72], полностью узурпировала власть в стране, превратилась в замкнутую касту и никого не подпускала к ней. К чему это привело – всем известно. К концу XVIII ст. не стало на карте мира не только Великого княжества Литовского, но и всей Речи Посполитой.

Не одно поколение исследователей задавалось вопросом: почему исчезло некогда великое от Балтийского и до Чёрного моря и мощное средневековое феодальное государство, давшее миру такие известные памятники права, как Статуты ВКЛ, нормы последнего из которых действовали более 250 лет. Профессор С. Кутшеба, анализируя прошлое, отметил, что Костел, развиваясь вместе с государством, дополняя один второго, в XIV ст. добился иммунитета для своих владений. Его стремление к привилегиям и иммунитету послужило примером рыцарству, которому недостаточно было преобразования собственности, ранее временной или пожизненной, в наследство. Оно добилось права преобразовать землю в свою собственность. На образование шляхты повоздействовало и принятие гербов, благодаря которым поддерживалось сознание родового единства, осознание общих прав и привилегий, родовой солидарности. Одновременно возрастала политико-правовая роль и значимость шляхты в жизни общества и государства. Избирательное право и право определять налоги стали её мощным оружием, которым она разумна пользовалась, устанавливая свои права все шире и крепче, и оформляя их в программе известных «экзакуции прав» [7, с. 112, 139].

Со времени образования Речи Посполитой начинается застой в развитии её государственного и общественного строя. Со второй половины XVII ст. эти формы становятся мёртвыми, не способными удовлетворить вызовы времени. Объективная реальность требовала реформ. Их должна была проводить шляхта, имеющая реальную власть. Но она не была в ней заинтересована, не осознала и не понимала своей исторической роли. Так получилось потому, что она превратилась в закрытую касту, добилась того, что Конституция 1578 г. разрешала королю надавать нобилитацию только на сейме. А с 1641 г. и индынгенат (права гражданства) также был подчинён постановлениям сейма. Затем она ввела следующее ограничение: нововведённый шляхтиц получал только права

«скартабеллата» – половинчатое шляхетство без некоторых прав доступа к должностям [См.: 7, с. 194, 195, 213].

Нормативные правовые акты, принятые четырёхлетним сеймом Речи Посполитой свидетельствовали о частичном ограничении властных прав шляхты. Однако даже этим половинчатым реформаторским мерам не суждено было осуществиться из-за позиции более мощных соседей. Слишком поздно начались реформы, и они не смогли набрать необходимой необратимой силы.

Историческая практика свидетельствует о том, что всякая узурпация власти одним классом, одним социальным слоем или одной социальной группой общества рано или поздно ведёт к их разложению, а затем и к разложению и падению их власти. И это хорошо видно на примере узурпации власти шляхтой ВКЛ. Следовательно, властью, как показывает историко-правовой анализ, надо делиться с другими социальными слоями общества. Только при таком подходе возможно стабильное, успешное развитие всех социальных слоёв общества, всего государства.

Использованные источники:

1. Вішнеўскі, А.Ф. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі ў дакументах і матэрыялах / А.Ф. Вішнеўскі, Я.А. Юхо. – Мінск: Акадэмія МУС Рэсп. Беларусь, 1998. – 311 с.
2. Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 1: Абаленскі – Кадэнцыя / Рэдкал.: Г.П. Папкоў (гал. рэд.) [і інш.]; Маст. З.Э. Герасімовіч. – Мінск: БелЭН, 2005. – 688 с.
3. Доўнар, Т.І. Гісторыя дзяржавы і права Беларусі: вучэб.дапам. / Т.І. Доўнар. – Мінск: ДІКСТ БДУ, 2011. – 552 с.
4. Любавский, М.К. К вопросу об ограничении политических прав православных князей, панов и шляхты в Великом княжестве Литовском до Люблинской унии / М.К. Любавский. – М., 1909. – 17 с.
5. Лапо, И.И. Литовский Статут 1588 года. Т. 1. Исследование. Ч. 1 // И.И. Лапо. – Ковно: SPINDULIO, 1934. – 473 с.
6. Васілевіч, Р.А. Гісторыя канстытуцыйнага права Беларусі / Р.А. Васілевіч, Т.І. Доўнар, І.А. Юхо. – Мінск: Права і эканоміка, 2001. – 363 с.
7. Кутшеба, С. Очерк истории государственного и общественного строя Польши / С. Кутшеба // Погодин, А.Л. Очерк истории Польши. Кутшеба, С. Очерк истории государственного и общественного строя Польши. Шумов, С.А., Андреев, А.Р. Польская хроника. – М.: Монолит-Евролинц-Традиция, 2002. – 308 с.

Страшинський Богдан Романович,

студент 3 курсу юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УМОВИ ТА ЗАСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ЮРИДИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Різноманіття інтересів, що характеризують сучасне суспільство, призводить до виникнення протиріч та конфліктів. Однак у природі суспільства як соціального організму корениться вимога до людини знаходити шляхи та засоби подолання протиріч, що виникають. Саме тому важливим аспектом розвитку конфлікту є наявність шляхів і способів упередження припинення і вирішення конфліктної ситуації.

Оскільки не кожен конфлікт є юридичним, але майже кожен може завершатись повною юридичною процедурою, юридичні можливості припинення чи вирішення конфлікту є ширшими, ніж правова природа конфлікту. Однак у більшості випадків для юридичного втручання в контекст із самого початку існують юридичні підстави [1, с. 10].

Вирішення юридичного конфлікту – це та або інша позитивна дія (рішення) самих суб'єктів конфлікту або третьої сторони, що припиняє протистояння мирними засобами або

шляхом вирішення суперечностей, що перебувають в основі конфлікту або шляхом узгодження інтересів протиборчих сторін або шляхом імперативного припису відповідного органу. Головна риса юридичного вирішення конфліктів полягає у його регламентації правовими нормами. Конфлікт легше вирішити якщо є відомими правила взаємодії сторін і можливі наслідки розгляду проблеми. У стані ж невизначеності це зробити складніше. Проте відзначимо, що іноді значна формалізація дій і відносин конфліктуючих сторін, що є характерною для юридичних процедур, стає перешкодою у досягненні домовленостей [2, с. 191].

Головна, вирішальна передумова припинення юридичного конфлікту – усунення об'єктивних причин, що породили конфліктну ситуацію. Оскільки конфлікт залежить як від зовнішніх обставин, так і від самих конфліктуючих суб'єктів, то його вирішення визначається характером впливу цих факторів. До найбільш імовірних фіналів конфліктів можна віднести: припинення конфлікту внаслідок взаємного примирення сторін, припинення конфлікту шляхом так званого симетричного його вирішення (обидві сторони виграють або програють), припинення конфлікту шляхом асиметричного рішення (коли виграє одна сторона), переростання конфлікту в інше протиборство, поступове згасання конфлікту.

До дійових передумов розв'язання юридичних конфліктів відносять: діагностику протиборства, прогнозування ходу і наслідків конфлікту. Прояснення суті конфліктної ситуації, її об'єктивне розуміння, адекватне усвідомлення учасниками конфлікту може бути підставою для компромісів, а також у деяких випадках зовсім вичерпати конфлікт. Наявні механізми вирішення конфліктів в основному можна звести до двох видів: розв'язання юридичного конфлікту самими учасниками чи за допомогою втручання третьої сторони [3, с. 317].

До числа умов, що сприяють регулюванню і вирішенню юридичних конфліктів, справедливо відносять реальне співвідношення сил протиборчих сторін і визнання ними процедури переговорів як способу вироблення взаємоприйнятних рішень. Проте позитивний результат можливий тільки в тому випадку, якщо суб'єкти конфлікту виявлять до того волю, здатність вести переговори, схильність до компромісів, що, в свою чергу, включають: взаємне з'ясування позицій сторін, виявлення зони та рівня конфронтаційних домагань, знаходження неконфронтаційного поля (його цінностей, зони взаємних поступок), виявлення умов компромісу, виявлення предмета взаємних поступок з метою ослаблення конфлікту або недопущення його зриву в деструктивну фазу, визначення заходів і форм гарантії досягнутої угоди [4, с. 271].

Важливого значення в аспекті розв'язання юридичного конфлікту має юридичний компроміс. До його структурно-функціональних елементів варто віднести: наявність конфліктної ситуації, що вимагає розв'язання; мету; ініціатора компромісної угоди; визначення критерію того моменту, коли подальша непоступливість, відмова від взаємного обговорення варіантів виходу із ситуації веде до значних особистих матеріальних і моральних втрат; психологічна та інтелектуальна готовність до співробітництва на умовах компромісу; добровільність прийняття компромісного рішення; підготовка до компромісного рішення та визначення суті компромісної угоди з обговоренням змісту поступок; самостійність обрання варіанту прийняття рішення сторонами; укладання компромісної угоди; створення умов щодо неможливості ухилення від виконання компромісної угоди; отримання позитивних наслідків як кінцевого результату компромісу у вигляді бажаного інтересу, позитивного морально-психологічного стану. Визначені елементи компромісу взаємопов'язані, мають свою логіку взаємодії та по суті складають специфічний дієвий регулятивний, народжений в практиці людської життєдіяльності, механізм. Цей механізм має структуру лінійного типу, що відповідає логіці: від цілеполягання до найскорішого досягнення мети з найменшими втратами – психологічними, матеріальними, часовими тощо [5, с. 10].

Використані джерела:

1. Бобровник С.В. *Теоретико-методологічні засади дослідження компромісу і конфлікту в праві [Текст] / С.В. Бобровник // Часопис Київського університету права. – 2008.- №4. – с. 8-12.*

2. Жорнокуй Ю. Шляхи вирішення конфліктних ситуацій (корпоративних конфліктів) в акціонерних товариствах [Текст] / Ю. Жорнокуй // Право України. – 2009. – №10. – с.190-199.
3. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (основи юридичної діяльності): Навчальний посібник [Текст] / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров// К.: Знання. – 2005. – 655 с.
4. Глухова А.В. Компромисс и конфликт как методы регулирования и разрешения политических конфликтов [Текст] /А.В. Глухова//. – М.: Дрора, 2001. – -409 с.
5. Див. докл. Новікова М.М. Юридичний компроміс як фактор оптимізації механізму правового регулювання: Автореф. Дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спец.: 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень [Текст] /М.М. Новікова//. – Харків, 2007. – 17 с.

Тагаев Мирлан Конурович,
ад'юнкт кафедри теорії держави та права
Санкт-Петербурзького університету МВД Росії,
старший лейтенант міліції Кыргызской Республики

КАЛЫМ В СИСТЕМЕ НОРМ, РЕГУЛИРУЮЩИХ СЕМЕЙНО-БРАЧНЫЕ ОТНОШЕНИЯ КЫРГЫЗОВ

Брак с момента возникновения его в кыргызском обществе рассматривался как союз не только двух лиц, а объединение двух семей. Брак рассматривался как сделка, женщина – как объект купли-продажи. «Брак есть договор, имеющий целью приобретения женщины для брачного с нею сожительства», – фиксировали нормы обычного права кыргызов [6, с. 298]. В качестве основной цели создания семьи выступало продолжение потомства.

У кыргызского народа существовало несколько форм заключения брака: 1) «калымный брак» – брак с уплатой определённой цены за невесту; 2) «бел-куда» – брак по сватовству, который заключался по предварительному договору двух семей; 3) «бешик-куда» – брак, который предвляла помолвка малолетних детей, находившихся ещё в колыбели; 4) «кайчы-куда» – брак, совершавшийся путём обмена невестами; 5) «левиратный брак» – брак, предполагавший, что холостяк или вдовец женился на вдове своего покойного брата для того, чтобы не потерять выплаченный за неё калым; 6) «сороратный брак» – брак, при заключении которого вдовец женился на младшей сестре умершей жены или невесты; 7) «сёёк-куда» – форма брака, осуществлявшего поддержание родственной связи («сваты одной кости»); 8) «кыз ала качуу» (умыкание) – брак, осуществлявшийся путём тайного насильственного или мнимого (по договору с невестой) похищения невесты; 9) «куч куйё» – брак, предполагавший принятие зятя в семью невесты.

Наиболее распространённой из перечисленных форм в ХХІ в. является калымный брак (брак с уплатой калыма). По обычному праву вступление в брак у кыргызов без калыма было немыслимо. Получение калыма было важнейшей составляющей заключения брачного союза.

Брак с уплатой калыма существовал у тюркоязычных народов ещё до принятия ислама. Позже мусульманскими идеологами калымный брак был закреплён как разновидность покупного. Но в исламе понятие «калым» не является выкупом за невесту её семье, это подарок жениха невесте в виде приданного, которое остаётся в её распоряжении и после свадьбы (а в случае последующего развода – и после развода). Махр. сура 4 «Женщины» говорит: «Давайте невестам своим (жёнам своим) свадебный подарок (калым) в качестве безвозмездного дара. И если они (жены) с лёгкой душой дают вам что-то из этого (тратят дарованное вами на ваши же семейные нужды), то вкушайте как приятную, здоровую пищу (то есть нет греха на вас принять это)» [1, с. 363].

Размер калыма зависел от многих обстоятельств: во внимание принимались социальное и имущественное положение обеих сторон, личные качества невесты, и т. д. Так, к примеру, «за девицу со вдовцов требуют гораздо больше калыма, чем с людей холостых, так как считается даже унижением для кыргыза, если дочь его сватает вдовец» [5, с. 46].

Размер калыма у кыргызов мог быть «определённым» и «неопределённым». Калым определённого размера был распространён среди бедного населения и людей со средним достатком, и имел место в том случае, когда сватовство проводилось после достижения молодожёнами брачного возраста. Неопределённый калым практиковался у богатых кыргызов, которые о брачном союзе договаривались тогда, когда будущие супруги ещё находились в малолетнем возрасте. «У богатых кыргызов нельзя уговариваться о величине калыма, это делают только бедняки», – отмечал исследователь повседневной жизни кыргызов П. Кушнер [4, с. 76].

Размер калыма, как правило, определяли родители жениха и невесты. Но если родители не могли договориться о величине калыма, то этот вопрос передавали на решение доверителей. Н. И. Гродеков говорил о том, что «кара-киргизы при сватовстве не определяют количество калыма, они дают с начала 2–3 головы скота, а потом ежедневно по 1–2 головы» [3, с. 61].

Помимо этого, жених был обязан сделать подарки родителям невесты, ее родственникам, знакомым и друзьям [5, с. 48].

Калым поступал в распоряжение отца невесты, затем сливался с остальным его имуществом и переходил после его смерти его наследникам. Невеста не могла претендовать ни на какую часть калыма. Калым мог быть уплачен как одновременно, так и на протяжении длительного времени.

После установления в Кыргызстане Советской власти произошёл коренной перелом в регулировании брачно-семейных отношений. Так, Туркестанский ЦИК издал декрет от 14 июня 1921 г. «О запрещении калыма и многожёнства», который отменял уплату калыма за невесту. 17 января 1921 г. был издан декрет ЦИК и СНК Киргизской Автономной республики об отмене калыма [2, с. 517].

Таким образом, калым являлся институтом обычного права кыргызов. Он выступал одним из важнейших условий заключения брака и существовал на всех этапах кыргызской истории до установления Советской власти. В советской Киргизии были ликвидированы все традиционные формы брака и официально закреплена новая форма – регистрация в органах записи актов гражданского состояния. Аргументом ликвидации прежних форм выступала необходимость борьбы с ущемлением прав женщин при использовании данных норм адата. Порядок и условия заключения брака в Кыргызской Республике в XXI в. регулируются Семейным Кодексом Кыргызской Республики. Однако использование норм кыргызского адата до сих пор остаётся актуальным. Бесспорно, древние кыргызские обычаи ослабили и предстают в ином ракурсе в соотношении с экономическим развитием общества, но говорить о вымирании обычных норм как регуляторов общественных отношений кыргызов нельзя. Институт калыма сегодня существует, а его нормы являются действующими при заключении брака между кыргызами. Правда, уплата калыма женихом родителям невесты в большей степени является данью кыргызским традициям и обычаем, нежели средством обогащения.

Использованные источники:

1. Аляутдинов, Ш. Р. *Перевод смыслов Священного Корана*. – Т. 1. – СПб., 2011.
2. Борубашев, Б. И. *Хрестоматия по истории государства и права Кыргызстана*. – Т. 1. – Бишкек, 2008.
3. Гродеков, Н. И. *Киргизы и кара-киргизы Сыр-Дарьинской области*. – Т. 1: Юридический быт. – Ташкент, 1889.
4. Кушнер, П. *Горная Киргизия (социологическая разведка)*. – М., 1929.
5. Малышев, Н. *Семейное обычное право киргизов*. – Ярославль, 1902.

6. *Сборник обычного права киргизов. Материалы по казахскому обычному праву. – Сборник I. – Алматы, 1948.*

Телятицкая Татьяна Валерьевна,
*профессор Минского института управления,
кандидат юридических наук, доцент*

ОБ ОБЩЕСТВЕННОЙ ПОЛЕЗНОСТИ ДЕЙСТВИЙ ПО ЗАДЕРЖАНИЮ ЛИЦА, СОВЕРШИВШЕГО ПРЕСТУПЛЕНИЕ ИЛИ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВОНАРУШЕНИЕ

Нередко граждане, а также уполномоченные государством должностные лица, пытаясь пресечь совершение противоправных посягательств и задержать лиц, их совершивших, вынуждены сами совершать поступки, связанные с причинением вреда охраняемым законом ценностям. Юридическая оценка подобных действий неочевидна, поскольку по внешним своим признакам они совпадают с соответствующими правонарушениями. Поэтому государство пытается определить процедуру, согласно которой меры, принимаемые при задержании лиц, совершивших административные правонарушения или преступления, признаются правомерными.

Статья 5.2 Кодекса Республики Беларусь об административных правонарушениях (далее – КоАП) [1] – это одна из его многочисленных новелл, которых не было в прежнем законодательстве. Использованные в ней формулировки не вполне удачны, что обусловлено отсутствием подобной нормы в прежнем законодательстве. Ряд законодательных актов содержали положения о возможности применения определёнными представителями власти физической силы, специальных средств и оружия при задержании правонарушителей. Однако эти нормативные акты ничего не говорили о правовых последствиях причинения вреда задерживаемому при применении указанных средств. В этой связи многие представители власти предпочитали уклониться от их применения ввиду неопределённости последствий этого. Некоторым нарушителям по таким причинам удавалось скрыться.

В теоретическом плане проблема правомерности причинения вреда задерживаемому лицу, совершившему противоправное посягательство, относится к числу новых и наиболее сложных проблем не только административного, но и уголовного права. При этом до сих пор не сложилось единого мнения относительно содержания и сущности рассматриваемого обстоятельства, его значения, а также места причинения вреда при задержании лица, совершившего правонарушение, в системе обстоятельств, исключающих признание деяния административным правонарушением. Коренного изменения требует и правовое мышление работников правоохранительных органов, которое, в первую очередь, должно быть ориентировано на обеспечение прав человека в сфере административного процесса.

Задержание лица, совершившего правонарушение, – деятельность общественно полезная, одобряемая правом и моралью. Некоторые учёные считают, что общественная полезность правомерных действий по задержанию правонарушителя состоит в том, что они предупреждают возможность осуществления задержанным уже начатого опасного деяния, предотвращают в ряде случаев совершение новых посягательств, обеспечивают привлечение виновного к ответственности и возмещение причинённого ущерба [3, с. 5]. Своевременно задержанный нарушитель не будет иметь возможности уничтожить следы правонарушения, укрыть орудия и предметы, добытые противоправным путём, воздействовать на свидетелей.

В связи с этим хотелось бы отметить, что действующее законодательство в данной части нуждается в корректировке. Ведь в настоящий момент КоАП не признаёт общественно полезным поведение лиц, причиняющих вред лицу, совершившему правонарушение, при его задержании (впрочем, как и при крайней необходимости и необходимой обороне).

Содержащаяся же в нем оценка рассматриваемых действий только как не признающихся административным правонарушением, неполно отражает их социально-политическое содержание и создаёт впечатление об их нейтральности для общества, государства. Этого явно недостаточно. Видимо, существующая формулировка объясняется тем, что в административном законодательстве регламентирована правомерность совершения таких действий: оно, как известно, решает вопрос о границах противоправного и наказуемого. Однако указанные действия не только не противоправны, но и вообще не являются ни преступлением, ни административным, ни каким-либо другим правонарушением. Это положение было сформулировано ещё в ст. 15 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 26 июля 1966 г. «Об усилении ответственности за хулиганство», где действия граждан, направленные на задержание преступника, объявляются правомерными и не влекущими уголовной или иной ответственности, даже если этими действиями вынужденно был причинён вред преступнику [2, ст. 15]. Таким образом, мы считаем, что общественная полезность действий при задержании правонарушителя является одним из критериев, характеризующих социально-правовую сущность данного института.

Говоря о социальной полезности данной нормы, необходимо отметить, что действующая ст. 5.2 КоАП не оказывает стимулирующего воздействия на правовую активность граждан. Являясь управомочивающей, она не является поощрительной. Не являясь противоправными, действия, направленные на задержание лица, совершившего правонарушение, не влекут за собой по действующему законодательству никаких правовых последствий: ни положительных, ни отрицательных. А поскольку в этой ситуации лицо не приобретает никаких правовых благ, здесь нельзя говорить о поощрении вообще. Практика показывает, что многие граждане не реализуют предоставленных им прав, поскольку это нередко требует героических усилий: физических, психических. И вот для того, чтобы побуждать граждан проявлять эти усилия, и требуется стимуляция поощрением.

В случае, если в законе будет установлена обязанность, возлагаемая на правоохранительные органы вознаграждать лиц, действующих в ситуации задержания правонарушителя, то эта обязанность должна быть реализована каждый раз, когда лицо использует своё субъективное право на задержание. Следовательно, в тех случаях, когда лица оказываются в данной ситуации не в силу своих субъективных прав, а в результате лежащих на них юридических обязанностей, то они не подлежат вознаграждению на основании требований законодательства. Это, разумеется, не лишает права начальников представлять их к наградам в установленном порядке.

Для практической реализации данных предложений необходимо в расходной части республиканского бюджета предусмотреть статью, из средств которой будет осуществляться финансирование борьбы с правонарушениями и вознаграждение лиц, реализовавших своё право на задержание нарушителя. В связи с этим в ст. 5.2 КоАП необходимо предусмотреть, что действия лиц при реализации права на задержание общественно полезны и поощряемы. Появление в КоАП этого утверждения облегчит реализацию гражданами данного субъективного права и усилит охрану их прав и законных интересов.

Использованные источники:

1. *Кодекс Республики Беларусь об административных правонарушениях*, 21 апр. 2003 г., № 194-З: в ред. от 12.07.2013 г. // КонсультантПлюс: Беларусь [Эл. ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013.
2. *Об усилении ответственности за хулиганство: Указ Президиума Верховного Совета СССР*, 26 июля 1966 г., № 5362-VI // *Ведомости ВС СССР*. – 1966. – № 30. – Ст. 595.
3. *Тишкевич, И.С. Право граждан на задержание преступника / И.С. Тишкевич. – Минск: Изд-во БГУ, 1974. – 112 с.*

Тетерина Ирина Владимировна,
*соискатель кафедры теории и истории государства и права
Уральского юридического института МВД России*

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ПРАВА

Общество как система взаимоотношений людей требует наличие определённого порядка, достижение которого возможно лишь в условиях установления единых, общих для всех членов правил поведения. Так, в догосударственный период начинают формироваться, так называемые социальные нормы, в целом образуя систему социального регулирования. Регулировать – значит упорядочивать, направлять поведение людей, их групп и всего общества, вводить их деятельность в определённые рамки. Появление норм социального регулирования послужило качественным толчком к становлению права.

В первобытном обществе важнейшим регулятором были нормы-обычаи – правила поведения, вошедшие в привычку в результате многократного повторения в течение длительного времени. Они основаны на естественно-природной необходимости и имели значение для всех сторон жизни общины, рода, племени, для регламентации хозяйственной жизни и быта, семейных и иных взаимоотношений членов рода, первобытной морали, религиозно-ритуальной деятельности. Их целью было поддержание и сохранение кровнородственной семьи. Исторически сложившиеся “мононормы” – это нерасчленённые, единые нормы. В них переплетались, чётко не проступая, самые разнообразные элементы: морали, религии, правовых начал [1, с. 287].

Мононормы не давали преимуществ одному члену рода перед другим, закрепляли “первобытное равенство”, жёстко регламентировали всю деятельность в условиях противостояния суровым силам природы, необходимости обороняться от враждебных племён. В мононормах права членов рода представляли собой оборотную сторону обязанностей, были неотделимы от них, поскольку первобытный индивид не имел выделенного осознанного личного интереса, отличного от интереса рода. Только с разложением первобытного строя, с появлением социальной неоднородности все более самостоятельное значение приобретают права. Возникновение мононорм было свидетельством выхода человека из животного царства в человеческое сообщество, движущееся по пути прогресса.

В условиях общественной собственности и коллективного производства, совместного решения общих дел, неотделённости индивида от коллектива в качестве автономной личности, обычаи не воспринимались людьми как противоречащие их личным интересам. Эти неписанные правила поведения соблюдались добровольно, их выполнение обеспечивалось, в основном, силой общественного мнения, авторитетом старейшин, военачальников, взрослых членов рода. При необходимости к нарушителям норм-обычаев применялось принуждение, исходившее от рода или племени в целом (смертная казнь, изгнание из рода и племени и др.) [2, с. 10].

В первобытном обществе преобладало такое средство охраны обычая, как “табу” – обязательный и непререкаемый запрет (например, запрет под страхом тягчайших наказаний кровнородственных браков). Кроме запретов, возникли такие способы регулирования, как дозволение и позитивное обязывание. Дозволения имели место в случаях определения видов животных и времени охоты на них, видов растений и сроков сбора их плодов, пользования той или иной территорией, источниками воды и др. Позитивное обязывание имело целью организовать необходимое поведение в процессах приготовления пищи, строительства жилищ, разжигания костров, изготовления орудий и др.

В целом нормативные обобщения (запреты, дозволения, позитивные обязывания), являющиеся обычными способами регулирования первобытнообщинной жизни стали истоками формирования права.

Процесс возникновения права, как и государства, протекал при их взаимном влиянии друг на друга и вызван был одними и теми же причинами:

1. Потребностями экономических отношений, которые складывались при наличии частной собственности, разделения труда, товарного производства и обращения, необходимостью закрепления экономического статуса товаровладельцев, обеспечения для них устойчивых и гарантированных экономических связей, условий для экономической самостоятельности.

2. Необходимостью поддерживать стабильность и порядок в обществе в условиях углубления и обострения социальных противоречий и конфликтов.

3. Организацией публичной власти, отделённой от населения и способной санкционировать обычаи, устанавливать юридические нормы и обеспечивать проведение их в жизнь.

4. Превращением человека в относительно самостоятельного индивида. Следует отметить, что право появляется там, где есть разделения коллектива (рода, племени) на отдельные субъекты, где индивид выделен как личность, осознающая возможности, которые складываются в процессе развития общества [3, с. 54].

Таким образом, возникновение права было связано с:

- качественным усложнением производства, политической и духовной жизни общества;
- обособлением личности как участника общественных отношений со своими притязаниями на автономность существования (социальную свободу);
- формированием государства, которому потребовался новый нормативный социальный регулятор, способный выполнить задачи:

а) обеспечением функционирования общества как целостного организма более высокого порядка, чем первобытное общество, поддержания в нем порядка и стабильности;

б) закрепление и обеспечение индивидуальной свободы автономной личности [4, с. 114].

Выполнить такие задачи было не под силу нормативным регуляторам первобытнообщинного строя – нормам-обычаям. Эту роль взяло на себя формирующееся право, определяющей чертой которого стала государственная принудительность.

Использованные источники:

1. Алексеев В.П., Першиц А.И. *История первобытного общества*. М., 1990. С. 287.
2. Аннерс Э. *История европейского права*. М., 1996. С. 10.
3. Венгеров А.Б. *Теория государства и права*. Т.1. *Теория права*. М., 1996. С. 54.
4. Шершеневич Г.Ф. *Общая теория права. Учебное пособие*. М., 1997. С. 114.

Тюменева Наталия Владимировна,

доцент кафедры теории государства и права

Саратовского государственного университета имени Н. Г. Чернышевского,

кандидат юридических наук

ПРАВО НА ЖИЗНЬ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Последние годы развития юридической мысли характеризуются возросшим вниманием к проблеме прав и свобод личности не только как феномену социально-политической реальности, но и как объекту научно-теоретического осмысления. Это – объективная закономерность создания новых и модернизации классических юридических парадигм. Правовые проблемы интерпретируются сквозь призму приоритетов существования человека, ценности его жизни, поэтому в условиях глобализации со всей исторической основательностью выдвинута задача специального исследования права на жизнь.

Право на жизнь прошло долгий путь становления и развития. Возникнув в виде абстрактной идеи, притязания на определённые социальные блага, оно стало программой (целью) деятельности за лучшие условия жизни. Этот процесс привёл к юридическому признанию права на жизнь в Декларации независимости США 4 июля 1776 года: «Все люди сотворены равными и все они наделены определёнными неотчуждаемыми правами, к числу которых относится жизнь, свобода и стремление к счастью» [1, с. 167]. В современных условиях

развития социальной действительности это право имеет важное теоретическое и эмпирическое значение, затрагивающее широкий комплекс вопросов благополучия человека. И в этом смысле право на жизнь выражает как индивидуальные, так и общесоциальные качества.

Право на жизнь рассматривается как самостоятельный, сложно построенный и функционирующий объект теоретико-правового изучения. Оно может быть формализовано через различные юридические формы: субъективное право, как средство выражения юридических возможностей человека, правовой институт, целевую установку, социальное благо и т.д. Объединение многих функциональных значений позволяет изучать данное явление в качестве основного права в системе прав и свобод личности [2, с. 38]. На данное обстоятельство неоднократно обращал внимание Президент России В.В. Путин в ежегодных посланиях Федеральному Собранию. Так, в одном из них он заявил: «Наши цели – высокий уровень жизни в стране, жизни – безопасной, свободной и комфортной, зрелая демократия и развитие гражданского общества, укрепление позиций в мире» [3, с. 3].

Без полноценной жизни все другие права и свободы будут малопродуктивными проектами современной политико-правовой реальности. Не случайно проблема обеспечения права на жизнь в условиях глобализации рассматривается шире, чем раньше. Она не сводится к минимальной экономически обеспеченной констатации, а требует от государства активных положительных действий во всех сферах общественной жизни, направленных на успешное воплощение права на жизнь.

Аксиологическая природа права на жизнь состоит в следующем. Праву на жизнь принадлежит высшая ступень в иерархии правовых благ, поскольку основное право, как юридическая возможность формализует через законодательство жизнь в качестве материального и социального явления. Жизнь, отражая потребности людей в существовании, обеспечивается посредством права, становясь целью деятельности и объектом правоотношений. В этой связи право на жизнь как благо обозначает не просто право на естественное существование, а право на то, чтобы жить свободно, мирно и благополучно.

Право на жизнь целесообразно исследовать и в качестве объекта правового регулирования, поскольку оно имеет комплексное, многофункциональное содержание, а также выражает материальные стороны жизнедеятельности человека. Это обуславливает потребность объединить все его свойства и связи в конкретной совокупности юридических предписаний. Никогда ранее праву на жизнь не придавалось такого политического юридического значения. В настоящее время это право закреплено во всех конституциях мира, являясь ориентиром развития личности, общества, государства [4, с. 92]. Некоторые различия в нормативных формулировках права на жизнь не меняют их общего смысла: право на жизнь – основное право, право «всех прав» [5, с. 3], консолидирующий центр всей системы прав и свобод личности и гражданина.

Следует отметить, что первоначально предпосылки институционализации права на жизнь сложились преимущественно в публично-правовой сфере, в отраслях уголовно-правовой направленности, где в качестве главной выступала задача защиты блага жизни государством. Уголовно-правовые нормы о недопустимости причинения вреда жизни и здоровью человека послужили фундаментом, на котором впоследствии развивались и другие аспекты охраны права на жизнь. Постепенно законодатель перестал ограничиваться охранительными нормами жизни в рамках уголовно-процессуального законодательства, а обратил внимание на иные сферы, призванные предупредить наступление негативных последствий для гражданина, связанных с жизнью [6, с. 15]: предоставление бесплатной медицинской помощи, защита права несовершеннолетних при оказании медицинской помощи, профилактические осмотры работников на предприятиях, доступный качественный отдых в санаториях, профилакториях, и т.д.

Эти положения позволяют ставить вопрос о возможности создания целостной концепции нового комплексного института права, упорядочивающего вопросы жизнедеятельности общества на уровне конституции и отраслевого законодательства. В таком качестве право на жизнь представляет собой совокупность юридических норм,

выступающих координирующим началом, обеспечивающим обоснование и нормирование путей улучшения социальной и материальной составляющей жизни.

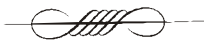
В условиях глобализации наметилась и другая тенденция в развитии права на жизнь. Она заключается в том, что в рамках общерегулятивных (длящихся) правоотношений можно предъявлять претензии к государству в лице его органов и должностных лиц по поводу обеспечения и гарантирования условий реализации права на жизнь. Данный факт свидетельствует, что конструкцию права на жизнь допустимо рассматривать с точки зрения субъективного права, в котором правообязанной стороной может выступать государство как юридическое лицо публичных правоотношений [7].

Таким образом, право на жизнь призвано предоставить возможность человеку реализовать свой потенциал на достойное сосуществование в обществе, а также иметь право на юридическую защиту от каких-либо вмешательств извне, в том числе со стороны государства. Когда речь идёт о субъективном праве на жизнь, объектом правового регулирования выступает не жизнь как ценность, а социально-экономические условия, позволяющие человеку свободно, беспрепятственно распорядиться своим правом.

Таким образом, в современных условиях глобализации складывается комплексный подход к вопросам права на жизнь. Развитие основного права идёт по двум основным направлениям: по индивидуальному и институциональному. Какая из этих тенденций преобладает в настоящее время прогнозировать трудно. Пока же проведённый анализ позволяет сделать общий вывод: право на жизнь как социальное благо, как целевая установка, как совокупность индивидуальных возможностей, как система норм, регулирующих совокупность предоставленных субъекту возможностей в реализации своего права на жизнь и условий его осуществления, является важным фактором стабилизации социально-политической жизни в мире.

Использованные источники:

1. Конституции и законодательные акты буржуазных государств 17–19 вв. М., 1957.
2. Тюменева Н.В. Тенденции развития права на жизнь в современной российской правовой действительности: монография. – Саратов: Изд-во «СГАП», 2008.
3. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации // Российская газета. 2004. 27 мая.
4. *Sbirka zákonu Ceske Slovenske Federativni Republiky*: пер. со словац. С.С. Новиковой / Под ред. Б.А. Страшнуна. Praga, 1992.
5. Биозтика: учебник / Под ред. Э. Сзречча, В. Тамбоне. М., 2003.
6. Резник Е.С. Право на жизнь: гражданско-правовой аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2007.
7. Например, см.: Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Ответственность государства за действия должностных лиц: публично-правовая или частноправовая? // Правоведение. 1993. № 1; Краснов М.А. Публично-правовая ответственность представительных органов за нарушение закона // Гос-во и право. 1993. № 6; Лукашева Е.А. Социальное государство и защита прав человека в условиях перехода к рынку // Гос-во и право. 1993. № 6; Эбзеев Б.С. Соблюдение и защита прав человека – обязанность государства // Теория государства и права: курс лекций. Саратов, 1995; Матузов Н.И. Права человека и общерегулятивные правоотношения // Правоведение. 1996. № 3. С. 44-45; Морозова Л.А. Выступление на заседании «круглого стола» журнала «Государство и право» «Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих» // Гос-во и право. 2000. № 3.

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИННОСТІ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ

Про взаємозв'язок підструктур злочинності в контексті системних взаємозв'язків писав А.Ф. Зелінський, який на основі значного фактичного матеріалу довів, що злочинна діяльність – це система передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, що знаходяться в певних взаємозв'язках як з протиправними формами поведінки, так і з законослухняною поведінкою. У монографії про рецидив злочинів автор на підставі більше ніж 11 тисяч вивчених злочинних біографій описав види і зміст зв'язків між окремими злочинами, видами злочинності і криміногенними ситуаціями [1].

Таким чином, вже в 70-х – 80-х роках минулого століття був закладений науковий фундамент для аналізу злочинності з використанням методології теорії систем.

Разом із тим слід зазначити, що підхід до злочинності як соціальної системи не для всіх кримінологів є очевидним. Так, В.В. Панкратов пише: “Не заперечуючи проти системного підходу до вивчення злочинності і вважаючи його плідним, зазначимо, що не доведений і навряд чи може бути доведений системний характер явища злочинності. Тому оголошення злочинності „системою”, щонайменше, передчасне. Достатньою мірою не обґрунтована і концепція цілісності явища злочинності. А вона повинна доводитися, оскільки навіть безвідносно до концепції системності вона має для кримінології самостійну наукову, а для системи правоохорони практичну цінність, оскільки дозволяє побачити в явищі важливі закономірності, структурні зв'язки тощо.” [2, с. 13].

Проте головним аргументом опонентів визнання системного характеру злочинності були дані офіційної статистики, що фіксувала не тільки випадковий характер багатьох злочинів, але й їх величезну „розкиданість” як з позицій регіональної (територіальної) поширеності, так і різноманітності особистісних властивостей суб'єктів злочину, відмінностей в мотивах і характері конкретних злочинів.

Подібний підхід пропонує Т.В. Шипунова. Погляд соціолога завжди цікавий при оцінці такого специфічного міждисциплінарного предмета дослідження, яким є злочинність, тому розглянемо її аргументацію детальніше.

Т.В. Шипунова стверджує, що істотними характеристиками для визначення поняття злочинності можна вважати лише два – бути „сукупністю окремих масових видів злочинів” і „кримінально-правовим явищем” [3, с. 91]. Разом із тим, вони, на думку автора, є хоча і необхідними, але ще недостатніми для виведення визначення злочинності.

Наступним кроком на шляху визначення цього поняття повинно бути виявлення якісної специфіки названої сукупності, яка буває, як стверджує дослідниця, двох видів: сумативна (нецілісна) і надсумативна (цілісна). Властивості сумативної сукупності вичерпуються сумою компонентів (частин), що входять до неї, а надсумативна характеризується наявністю властивостей, що не зводяться до властивостей складових частин. Окремий злочин як частина всієї сукупності злочинів – це випадкове явище, а злочинність, виходячи з її масовості, поширеності, – закономірне явище. Злочинність володіє такими властивостями, як стан (абсолютна кількість всіх злочинів за певний період часу), рівень, динаміка. Виходячи з цього, автор стверджує, що злочинність – це надсумативна сукупність масових форм злочинів, яка буває двох видів: системна і статистична.

У системній сукупності частини (елементи), що входять до неї, пов'язані між собою відповідно до певного закону. Зв'язки між елементами утворюють структуру, що постає як інваріантний (стійкий) вид впорядкованості елементів відповідно до закону зв'язку між ними. Але окремі злочини у складі цілого (злочинності) не пов'язані між собою і люди, які скоюють злочини (якщо вони не є членами злочинних груп), також не пов'язані ні єдиними цілями, ні засобами їх досягнення. Отже, робить висновок Т.В. Шипунова, „злочинність в цілому (мова не йде про організовану злочинність, що є частиною злочинності як сукупності

різних видів злочинів і являє собою систему) не є системою, вона відноситься до статистичних утворень. З урахуванням вище сказаного автор формулює наступне визначення злочинності. Злочинність – це статистична сукупність масових видів злочинів, що володіє певним станом, рівнем і динамікою” [3, с. 91].

На нашу думку, такий висновок виглядає дещо суперечливим, адже таке поширене явище, як злочинність, справді, можна виміряти за допомогою статистичних показників, до яких відносяться стан, структура, динаміка, рівень, коефіцієнт тощо. Проте ця обставина жодним чином не може бути виключною підставою для твердження, що злочинність – це лише „статистична сукупність” злочинів. Немає жодних сумнівів в системності, наприклад, безробіття. Незважаючи на те, що між окремими групами безробітних найчастіше немає жодних прямих взаємозв’язків (наприклад, безробітні сільські жителі і безробітні міські жителі) – це не означає відсутність ознаки системності в безробітті як соціальному явищі. Системоутворюючим фактором в даному випадку виступають властивості соціального середовища, зокрема, тієї його частини, яка забезпечує зайнятість населення.

Безумовно, значна частина різнохарактерних злочинів не має в своїй основі єдиного психологічного (мотиваційного) підґрунтя. Наприклад, зустрічаються вбивства побутові і замовлені; крадіжки здійснюються в різних регіонах різними людьми; істотно відрізняються податкові та військові злочини тощо. Разом із тим, багато злочинів виявляють властивості взаємозв’язку і взаємодетермінації: розкрадання і відмивання злочинних доходів, скуповування краденого; зловживання службовим становищем і корупція; податкові злочини і розкрадання, хабарництво тощо. Давно помітили, що існують стійкі зв’язки між тими злочинами, які мають форму продовжуваної злочинної діяльності. Частина злочинів здійснюються рецидивістами в рамках однієї злочинної кар’єри, і ці злочини виявляють спадкоємність криміногенних ситуацій і тісний взаємозв’язок повторних злочинів. Абсолютно очевидним є взаємозв’язок більшості злочинів і масових соціальних детермінантів злочинності, що відносяться як до конкретних мікросередовищ, так і до широкого соціального середовища.

У зв’язку з цим заслуговує на увагу точка зору Д.А. Шестакова: „Система злочинності вплетена в життя суспільства у вигляді тріади „С-З-С” („суспільство – злочинність – суспільство”). З одного боку, суспільство, одвічна його дисгармонія виступає живильним підґрунтям для злочинності, з іншого – злочинність чинить вплив на суспільство, завдаючи йому збитку” [4, с. 76]. Аналізуючи концепцію Д.А. Шестакова, В.М. Бурлаков робить висновок, що вона з’явилася поштовхом для кримінологічних напрямів, предмет яких утворює та чи інша соціальна підсистема, що саморозвивається, взята в єдності її криміногенних, антикриміногенних і кримінальних проявів [5].

На нашу думку, підхід Д.А. Шестакова до даної наукової проблеми дуже продуктивний, оскільки не лише пов’язаний з оцінкою злочинності як соціальної системи, але й стимулює пошук природи злочинності у властивостях соціуму.

Таким чином, якщо спиратися не на статистику окремих злочинних проявів, а на феноменологію злочинності як масової людської активності, якщо виходити з того, що суспільство, як постійно функціонуючий соціальний організм, що самовідтворюється, є системою, то слід визнати, що злочинність також володіє властивостями системного явища. Ця властивість найпомітніше проявляється в підприємницькій, фінансовій, банківській, корупційній, організованій, „маргінальній” злочинності, що визначають „обличчя” сучасної злочинності.

Використані джерела:

1. Див.: Зелинский А.Ф. Понятие „преступная деятельность” / Анатолий Феофанович Зелинский // Советское государство и право. – 1978. – № 10. – С. 98-100.
2. Понятия советской криминологии : методическое пособие / А.И. Долгова, Б.В. Коробейников, В.Н. Кудрявцев, В.В. Панкратов ; отв. ред. И.И. Карпец. – Москва :

Изд-во Всесоюзного ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1985. – 100 с.

3. Шипунова Т.В. Подходы к объяснению преступности: противостояние или взаимодополнение / Т.В. Шипунова // *Социологические исследования*. – 2006. – № 1. – С. 89-98.
4. Шестаков Д.А. Криминология : краткий курс / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург : Лань, 2001. – 264 с.
5. Див.: Бурлаков В.Н. [Рецензия] / В.Н. Бурлаков // *Правоведение*. – 2002. – № 3 (242). – С. 271-273. – Рец. на кн.: Криминология : краткий курс / Д.А. Шестаков. – Санкт-Петербург : Лань, 2001. – 264 с.

Шамсумова Эмма Файсаловна,
*доцент кафедры истории государства и права
Уральской государственной юридической академии,
кандидат юридических наук, доцент*

МЕНТАЛИТЕТ В ФОРМИРОВАНИИ ПРАВОВЫХ НАЧАЛ В СФЕРЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА

Национальный менталитет при формировании правовых начал проявляет себя через достаточно широкий круг характеризующих элементов (терпимость, противоречивость, отсутствие средней области культуры, коллективизм и прочие), которые приводят к выводу о том, что наиболее понятной и адекватной для нашего сознания, а вместе с тем эффективной формой является установление правового режима. Для сферы физической культуры и спорта это особенно актуально, ибо, с одной стороны, физической культуры – часть общей культуры общества, одна из сфер социальной деятельности, направленная на поддержание здоровья, развитие физических способностей человека и использование их в соответствии с потребностями общественной практики, и, с другой стороны, – физическая культура есть мера и способ физического развития человека наряду с его общим интеллектуальным, психическим развитием. Именно поэтому необходимо говорить и о правовом регулировании части отношений данной области (например, предоставление физкультурно-спортивных услуг), и об установлении правового режима (например, правовой режим объектов спорта) в противовес тому, что в настоящее время вся сфера физической культуры и спорта подвергается правовому регулированию. Особенности национального менталитета (приспособляемость и другие) позволяют говорить о резкой смене отношения к физической культуре и спорту, которые связаны, прежде всего, с предпринимательским настроем и в целом коммерциализацией данной области – это объективный фактор, повлёкший за собой как интенсивную работу законодателя, так и некоторое замешательство и неразбериху («Основы законодательства Российской Федерации о физической культуре и спорте» от 27.04.1993 г.; ФЗ № 80 от 29.04.1999 г. «О физической культуре и спорте в Российской Федерации»; наконец, ныне действующий ФЗ № 329 от 27.12.2007 г. «О физической культуре и спорте в Российской Федерации»), однако, безусловно, определяется и субъективный фактор – осознание и восприятие «человека спорта» как «нечто» находящееся в переходном состоянии от «человека в штанах с вытянутыми коленями» до человека «не совсем разумного», но способного зарабатывать неплохие деньги на физической культуре и спорте (важно отметить, и это вновь связано с нашим менталитетом, – это очень узкий взгляд, ибо включает в себя, в большинстве своём, спортсменов-профессионалов – олимпийцы, чемпионы мирового уровня и частных владельцев физкультурно-спортивных объектов, в силу того, что эти люди сами когда-то были спортсменами, а потом просто интуитивно верно вложили деньги). Такое положение вещей незамедлительно нужно менять, так как это создаёт разрыв, а точнее искажает общую цель, закладываемую законодателем – оздоровление нации. Безусловно, физическая культура и спорт – достаточно серьёзный сектор экономики, поэтому государство стремиться к соответствующей

регламентации данной области и это правильно (федеральные программы, национальные проекты, Стратегии развития), ведь здесь важно ориентироваться и сохранить основное предназначение физической культуры и спорта, а не превращать физическую культуру и спорт лишь в средство зарабатывания денег. А пока есть лишь неправильное понимание общей цели (кстати, присуще большинству), что не только не даёт ожидаемых результатов, но и порождает физкультурно-спортивный нигилизм, выражающийся в разрыве связи с общей культурой [разрыв связи с общей культурой кроется в восприятии и осознании уважительного отношения к себе, своему здоровью, воспитанию последнего в своих детях. Для нас же, как минимум, непривычно считать человека бескультурным, если он физически неразвит, не следит за своим здоровьем и прочее], в неуважении тренера и физкультурно-спортивной школы, воспитавшей спортсмена-профессионала [такое неуважение выражают сами же эти спортсмены, которые не знают истоков, истории своей школы, не знают традиций, каких-то ключевых позиций (например, в советский период, по манере игры можно было определить какой школы или региона команда играет), сейчас этого нет, есть только то, что ты платишь хорошие деньги, чтоб попасть к лучшему тренеру и все это лишь для того, чтоб в последующем иметь возможность заключить контракт с каким-нибудь зарубежным клубом и... О том, что будет дальше редко кто задумывается, но так человеческая энергия, жизненный ресурс превращается в товар, а физическая культура и спорт – в средство зарабатывания денег], в незащите прав своих спортсменов-олимпийцев [Не способность защитить права своих олимпийских чемпионов была особенно заметна в Греции, где наши чиновники просто бездействовали в отношении золотой медали Ирины Коржаненко и др.], в развитии бюрократизма в спорте [бюрократизм в спорте (в большей степени нагледен на крупных соревнованиях – Олимпиадах), проявляющийся в деятельности организаторов и всей спортивной элиты связанный с изначальным распределением мест, занижением баллов (субъективный компонент), и иные способы влияния на результаты соревнований] и в других направлениях.

По факту изложенная проблематика носит комплексный характер, а значит, требует выработки целостной системы мероприятий поэтапной смены первоначально представлений, а затем и самого отношения к физической культуре и спорту. Государство, в лице Правительства и Президента РФ, на сегодняшний день, к сожалению, используют не все возможные средства и методы, ограничиваясь, пропагандой физкультурно-спортивного движения, созданием весьма обобщённой нормативно-правовой базы и выработкой Федеральных программ, Национальных проектов, Стратегий. Системный подход позволит породить и воспитать новое, уважительное отношение к физической культуре и спорту, способное реализовать основную цель – оздоровление нации.

Таким образом, говоря об оздоровлении нации как о конечной цели, необходимо:

- 1) учитывать особенности национального менталитета;
- 2) чётко определить область физической культуры и спорта требующую правового регулирования и установить правовой режим отдельных сфер физической культуры и спорта (разработка законопроекта);
- 3) создать научный центр социально-правовых исследований физической культуры и спорта, состоящий из специалистов: педагогов, медиков, юристов и других;
- 4) разработать комплекс мероприятий поэтапно позволяющий разрешить конечную цель.

Этапы:

- дородовой период физического развития плода;
- послеродовой период физического развития плода до 1 года;
- физическое и интеллектуальное развитие ребёнка от года до трёх;
- дошкольное интеллектуально-физическое развитие ребёнка;
- интеллектуально-физическое развитие ребёнка начальных классов;
- интеллектуально-физическое развитие школьника с 5 по 9 класс;
- интеллектуально-физическое развитие подростков 10-х – 11-х классов;
- физкультурно-спортивное развитие молодёжи;
- поддержание удовлетворительного физического состояния;

Каждый народ наделяет особым смыслом свои начинания, собственную культуру, формирует представления о государственной власти, правовом положении личности в обществе и т. д. В связи с этим менталитет «преграждает» дорогу элементам, которые не соответствуют его органичной структуре. В результате «взаимодействия» менталитета с чужеродными элементами происходит, как правило, их тотальное отторжение либо поверхностное, несущественное восприятие, поэтому важно учитывать его особенности при выработке правовых конструкций и инструментов.

Швед Екатерина Николаевна,
магистрант юридического факультета
Гродненского государственного университета имени Янки Купалы

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕХНИКА»

Несмотря на то, что проблемы юридической техники издавна привлекают внимание исследователей, до сих пор в юридической науке отсутствует единство взглядов на понятие и определение юридической техники.

В юридической науке сформировались два наиболее распространённых подхода к определению понятия «юридическая техника» – узкий (документальный) и широкий (деятельностный) [1, с. 82].

Представители узкого подхода (С.С. Алексеев и А.Ф. Черданцев, В.С. Нерсисянц) считают, что юридическая техника – это наука о составлении юридических документов. Так, С.С. Алексеев определяет юридическую технику как совокупность средств и приёмов, используемых в соответствии с принятыми правилами при выработке и систематизации правовых (нормативных) актов для обеспечения их совершенства. Под техническими средствами Алексеев С.С. считает, в частности, юридические конструкции, терминологию [2, с. 268]. Очень близким по содержанию является определение И.В. Григорьевой: юридическая техника – это система средств, правил и приёмов подготовки и упорядочения правовых актов, применяемая в целях обеспечения их совершенства и повышения эффективности [3, с. 148]. А.Ф. Черданцев полагает, что юридическая техника – это совокупность правил, приёмов, способов подготовки, составления, оформления юридических документов, их систематизации и учёта [4, с. 366].

В.С. Нерсисянц определяет юридическую технику как совокупность приёмов и принципов, правил, средств, приёмов и методов адекватного выражения определённого нормативно-правового содержания в форме текста правового акта [5, с. 426]. Исходя из данного определения, юридическая техника включает в себя как законодательную технику, так и технику надлежащего оформления нормативно-правового содержания актов в сфере применения и систематизации. Представляется, что одной дефиницией охватить разносторонние объекты вряд ли возможно [6, с. 7].

Представителем широкого подхода к определению понятия «юридическая техника» является М.Л. Давыдова. Исследователь считает, что сконструировать понятие «юридическая техника» возможно только при указании всего спектра проблем, нуждающегося в разработке. Так, среди основных спорных моментов, связанных с данным понятием, Давыдова М.Л. называет следующие:

- вопрос о сущности юридической техники;
- вопрос о составе юридической техники – это вопрос о наборе того юридического инструментария, с помощью которого обеспечивается достижение ее цели;
- вопрос о предмете юридической техники – это вопрос о том, на что направлены средства юридической техники;
- вопрос о сфере правил и приёмов юридической техники.

На основе указанных проблемных вопросов и путей их решения, Давыдовой М.Л. сформулировано следующее определение: юридическая техника – это система профессиональных юридических средств, приёмов и правил, используемых при составлении правовых актов и осуществлении иной юридической деятельности в сферах правотворчества, интерпретации, властной и невластной реализации права, обеспечивающих совершенство его формы и содержания [7, с. 30].

Возможен ли компромиссный вариант между данными подходами?

Т.В. Кашанина видит решение вопроса о конструировании понятия юридическая техника где-то посредине узкого и широкого подходов. Автор считает, что нельзя ограничиваться анализом юридических документов и тратить свою энергию только на то, чтобы правильно их составлять. Однако Т.В. Кашанина при этом отмечает, что и широкое понимание юридической техники явно не на пользу всему обществу: привлечение внимания практикующих юристов и отвлечение энергии юристов-исследователей на детальный анализ любой юридической деятельности есть неоправданная трата человеческого капитала. Лишь юридические действия, влекущие серьёзные юридические последствия, должны находиться в зоне внимания юристов [1, с. 85].

Рассмотрев различные подходы к определению понятия «юридическая техника», мы согласимся с кратким, но в то же время объёмным и содержательным определением Т.В. Кашаниной: юридическая техника – это правила ведения юридической работы и составления в процессе её юридических документов [1, с. 86], поскольку важным является не только придание юридическим действиям формы юридических документов, а также анализ того, грамотно ли велась работа, предшествующая изготовлению юридического документа.

Использованные источники:

1. Кашанина, Т.В. *Юридическая техника: учебник* / Т.В. Кашанина. – 2-е изд., пересмотр. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2011. – 496 с.
2. Алексеев, С.С. *Общая теория права. В двух томах* / С.С. Алексеев. – Т. 2. – М.: Юрид. лит. 1982. – 618 с.
3. Григорьева, И.В. *Теория государства и права: учебное пособие* / И.В. Григорьева. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 304 с.
4. Черданцев, А.Ф. *Теория государства и права: Учебник для вузов* / А.Ф. Черданцев. – М.: Юрайт-М, 2002. – 432 с.
5. Нерсесянц, В.С. *Общая теория права и государства: Учебник для юридических вузов и факультетов* / В.С. Нерсесянц. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1999. – 552 с.
6. Доржеева, В.В. *Современные подходы к пониманию юридической техники* / В.В. Доржеева // *Вестник Северо-восточного государственного университета*. – 2006. – № 7-2. – С. 6–9.
7. Давыдова, М.Л. *Теоретические проблемы определения понятия юридической техники в отечественной теории права* / М.Л. Давыдова // *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5. Юриспруденция*. – 2007. – № 9. – С. 23–32.

Ясіньська Мар'яна Ігорівна,
здобувач кафедри загальної теорії держави і права
Навчально-наукового інституту права, психології та економіки
Львівського державного університету внутрішніх справ

ЗНАЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ВАЖЛИВОГО ЧИННИКА ЄДНОСТІ НАЦІЇ У ПОГЛЯДАХ СЕРГІЯ ШЕЛУХІНА

Вирішення питання про національну мову для України завжди було болючим. С. Шелухін підкреслює, що мова – це, насамперед, найочевидніша ознака окремішності

будь-якого народу. Факт існування окремої мови свідчить і про факт існування окремої народності. Тому українська мова зазнавала тривалих переслідувань. Так, наприклад, з часів Петра I і до 1908 р. було видано 14 указів про заборону української мови [1, с. 283-284]. “Питання про мову для народности, – констатує вчений, – се те ж саме, що питання про душу, життя, честь і моральну гідність окремої людини” [2, с. 3]. Кожна народність, яка досягає рівня національної свідомості дбає про існування та розвиток рідної мови вже не стихійно, а свідомо.

Власні позиції щодо розв’язання питання про державну мову на Україні С. Шелухін визначив досить чітко. Оскільки Україна – багатоетнічна країна з провідним титульним українським народом, то й державною мовою може виступати лише українська. “Українська державна мова, – пише він, – це символ української державності, символ визволення України з під російської неволі, ознака української народності...” [3]. Рідна мова в суспільно-політичному житті будь-якої народності, продовжує вчений, це її природний і культурно-історичний актив. Саме тому процес знищення народної мови передусім відбивається на духовному стані суспільства.

Сергій Шелухін констатує, що українська інтелігенція денаціоналізувалася, не усвідомлювала величезного значення рідної мови. “...Мова народу, – зазначає він, – органічно зв’язана з його психологією та совістю і є його твором, сповіддю, природою, нарід інтуїтивно відчуває і знає правду, якої денаціоналізована інтелігенція, духовно відчужившись від народу не знає. Нарід лише не вмів формулювати – це обов’язок інтелігенції!” [4, с. 27].

На думку вченого, впродовж століть українська мова зазнавала переслідувань. Про це свідчили і таємні укази, які були скеровані на скасування української мови, наприклад, “Ємський указ”. С. Шелухін вважав, що прийняття таких указів, з одного боку, було протизаконним і злочинним, а з другого – через їх таємничість громадяни позбавлялись можливості оскаржень [5].

У період національно-визвольних змагань 1917-1920 рр., особливо під час відступу з України більшовиків, українська мова відразу ж почала сприйматися як державна і поширила сферу свого застосування. Проте, вказує С. Шелухін, “централісти та русифікатори” залишилися незадоволені таким станом речей: “...Проти української мови почалися всякі підкопи, як проти видимої національної ознаки української державної самостійности” [5]. Ця ситуація яскраво свідчила, що тиск проти застосування української мови посилювався одночасно із поширенням антиукраїнської пропаганди.

С. Шелухін негативно відносився до запровадження російської мови в судових установах: “Такий суд, слугує не правді і справедливості, а політиці. Яка вже там правда і справедливість, коли великорос може звертатись до суду своєю мовою, а українець ні!” [6]. Зазначені дії суду вчений визнав несприйнятними для чинного законодавства та загальноприйнятих правових норм.

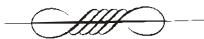
Досвід показував, що освічені росіяни у тримісячний термін засвоювали українську мову настільки добре, що могли вільно застосовувати її як в усному мовленні, так і в писемному. Позитивні зрушення показали, що у Вінницькому суді судові процеси і канцелярія велися українською мовою. Аналогічна тенденція спостерігалася в генеральному та київському апеляційних судах.

Вчений добре усвідомлював, що для позитивного перебігу державотворчих процесів потрібно якнайшвидше прийняти закон про мову. Через політику примусової русифікації, яка узаконила шовінізм та вузький націоналізм, всюди панувала російська мова, натомість мова українського народу, яка являла собою державний елемент УНР, зазнавала постійних утисків. Займаючи високі державні посади, С. Шелухін запропонував власну редакцію цього законопроекту: українська мова в Україні повинна вважатися державною, офіційною в усіх військових, урядових і громадських установах. Приватні особи можуть звертатися до них рідною мовою лише у випадку, якщо нею користується не менше 5% населення України [7]. Окремим пунктом у законі потрібно гарантувати права національних меншин в Україні. С.

Шелухін абсолютно не погоджувався з тими політичними діячами, котрі домагалися знищення недержавних мов через політичні або культурні мотиви. Він неодноразово наголошував на тому, що інтереси держави не лише не вимагають нищення місцевих мов, а навпаки – держава зацікавлена в їхньому розвитку. Процес нищення природних мов заради держави, підкреслює вчений, справа винятково політична. Досить актуально звучать його думки про те, що “українська мова, як державна повинна бути обов’язковою для всіх урядовців і для всіх урядових установ. Коли хто не знає української мови, як хоче служити в українській державі, мусить вивчитись державної мови” [8].

Використані джерела:

1. *Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали.* – К.: Вища школа, 1997. – Ч.2. – 704 с.
2. *Шелухин С. Значіння Рідної мови для народности й творчости.* – К.: Український Учитель, 1911. – 32 с.
3. *Шелухин С. Державна українська мова / Шелухин С. // Нова рада.* – 1918. – 25 вересня.
4. *Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів.* – Дрогобич: Бескид, 1992. – 249 с.
5. *Шелухин С. Державна мова на Україні (Доклад, поданий сенатором С.П. Шелухиним голові ради міністрів) / Шелухин С. // Нова Рада.* – 1918. – 8 вересня.
6. *Шелухин С. Судові фортеці реакції та контр-революції / Шелухин С. // Нова Рада.* – 1917. – 17 жовтня.
7. *Шелухин С. Про державну мову / Шелухин С. // Нова Рада.* – 1918. – 24 вересня.
8. *Шелухин С. Державна мова на Україні (Доклад, поданий сенатором С.П. Шелухиним голові ради міністрів) / Шелухин С. // Нова Рада.* – 1918. – 11 вересня.

Яцук Александра Александровна,
студентка магистратуры

Гродненского государственного университета имени Янки Купалы

ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРАВОНАРУШЕНИЯ

Современные учёные-правоведы дают различные определения правонарушению, но несмотря на это существуют некоторые сходства. В.В.Лазарев пишет, что правонарушение – это противоправное, виновное, общественно вредное деяние, за которое предусмотрена юридическая ответственность [1, с. 226]. Е.Л.Поцелуев определяет правонарушение как противоправное виновное деяние деликтоспособного лица, причиняющее вред другим лицам, обществу в целом и влекущее установленные меры государственного принуждения [3, с. 27].

Правонарушения были, есть и, очевидно, что будут. Определения понятия правонарушения прошли множество изменений. По нашему мнению, следует разработать такое определение понятия правонарушения, которое было бы более обобщённым, отражало бы все сущностные признаки видовых правонарушений. Наряду с этим необходимо учесть и межотраслевые признаки правонарушения, это приведёт к наиболее полному пониманию данной правовой категории как в правовой науке, так и на практике.

По нашему мнению, следует разработать такое определение понятия правонарушения, которое было бы более обобщённым, отражало бы все сущностные признаки правонарушений. Наряду с этим необходимо учесть и межотраслевые признаки правонарушения, это приведёт к наиболее полному пониманию данной правовой категории как в правовой науке, так и на практике.

Для того чтобы наиболее точно сформулировать определение правонарушения необходимо установить его признаки.

Во-первых, правонарушения обладают общественно опасным характером, то есть наносят вред или создают опасность вреда для личности, собственности, государства или общества.

Так или иначе нарушается нормальное протекание и существование, а также развитие правовых отношений. Правонарушения наносят ущерб политическим, трудовым, имущественным, личным правам и свободам граждан, экономическим интересам организаций, индивидуальных предпринимателей, боеспособности воинских частей и подразделений. Общественный вред может выражаться в повреждении предметов, другого имущества, кражах, причинении вреда жизни и здоровью лица, незаконном лишении свободы. [4, с. 564].

Во-вторых, правонарушения носят противоправный характер. Противоправность, в отличие от общественной опасности является внешней чертой, означающей, что правонарушение – это действие, прямо запрещённое правом.

В-третьих, правонарушения выражаются в действии или бездействии. Ведь именно через действие или бездействие человек воздействует на окружающий мир. Противоправное действие определяется как активное поведение лица, причиняющее вред общественным отношениям, которые охраняет право. Бездействие же пассивное поведение индивида в тех случаях, при которых требуется активная деятельность. Однако, бездействие является правонарушением тогда, когда человек должен был совершить определённые действия, предусмотренные нормой права, но не совершил их.

В-четвертых, правонарушение – это осознанное виновное деяние. Только то поведение человека считается правонарушением, которое совершается осознанно. Такие действия могут совершаться деликтоспособными лицами, т. е. лицами способными контролировать свои поступки, отдавать себе отчёт в своих действиях и нести ответственность за их последствия. Деликтоспособность – это способность лица нести самостоятельно, за свой счёт гражданско-правовую имущественную ответственность по своим обязательствам [2, с. 111].

Но помимо осознанного, деяние должно быть ещё виновным. При виновном поведении человек должен осознанно руководить своими действиями и понимать к чему могут привести его действия, а также отдавать себе отчёт.

Наиболее ярким доказательством правонарушения является наличие принудительных мер за их совершение. В законодательстве предусмотрено наказание за определённое правонарушение. В зависимости от тяжести совершенного правонарушения определяется соответствующая мера наказания.

Итак, на наш взгляд вышеперечисленные признаки являются основными, а именно, общественно опасный характер, противоправность, акт поведения человека, виновность, наличие принудительных мер и отсюда можно сформулировать само понятие правонарушения. Правонарушение – это противоправное, общественно опасное, виновное деяние (действие или бездействие), совершенное осознанно и влекущее за собой юридическую ответственность.

Использованные источники:

1. Лазарев, В.В. *Общая теория права* / В.В. Лазарев. – М.: Норма, 1995. – 385 с.
2. *Основы права: учебник* / В.Н. Артемова [и др.]; под общ. ред. Г.Б. Шилова. – 2-е изд., стереотип. – Минск: Книжный Дом, 2005. – 416 с.
3. Поцелуев, Е.Л. *Правонарушение: понятие и виды (в концепции юридического позитивизма в России второй половины XIX – начала XX в.)* / Е.Л. Поцелуев // *История государства и права*. – 2006. – № 1. – С. 27-31.
4. Сільчанка, М.У. *Агульная тэорыя права* / М.У. Сільчанка. – Гродна: ГрДУ, 2008. – 709 с.

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО.

*Алімов Зєні Алімович,
студент 2 курсу магістратури юридичного факультету
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Чинна Конституція України містить норми які декларують, що земля, є об'єктом права власності Українського народу, та виступає в якості основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави [1].

Так у відповідності зі ст. 50 чинного Земельного кодексу України, до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. До складу таких земель належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації (ст. 51 Земельного кодексу України) [2].

Сьогодні така категорія земель, як землі рекреаційного призначення відіграють чималу роль для суспільства, та мають велику цінність для людини, тим самим не можуть не викликати значного інтересу, як зі сторони представників правової доктрини, так і у юристів-практиків, тощо.

Разом з тим слід зауважити і те, що така окрема категорія земель, як землі рекреаційного призначення не дивлячись на їх величезне значення для суспільства, були сформованими, та набули законодавчого вираження в якості окремої правової категорії аж у 2001 році вперше, тим самим знайшовши своє відображення в главі 9 Земельного кодексу України, від 25.10.2001 р.

Але, на сьогоднішній час, чинне земельне законодавство не досить вдало регулює земельні відносини відносно такої категорії земель, як землі рекреаційного призначення. Така не вдалість пов'язана і з тим, що землі рекреаційного призначення, в порівнянні із іншими категоріями земель є досить молодого категорією. В зв'язку з чим для більш глибокого осмислення, та розуміння сутності проблеми врегулювання зазначених земель, було б доцільним та вчасним, звернути увагу на історико-правові аспекти виникнення та розвитку такої категорії земель як землі рекреаційного призначення, тим самим встановивши хронологію правової регламентації зазначеної категорії земель.

Говорячи про хронологію правової регламентації земель рекреаційного призначення, слід зауважити, що, до прийняття у 2001 році нового Земельного кодексу України, землі рекреаційного призначення регламентувалися на підставі Земельного кодексу Української РСР від 18.12.1990 р. Хоча цей кодекс і не містив окремої категорії земель як землі рекреаційного призначення, але землі рекреаційного призначення включалися до більш широкої категорії земель, та містились в главі 10 зазначеного кодексу, при цьому маючи назву «землі природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення». Разом з тим ст. 74 цього кодексу встановлювала, що до земель рекреаційного призначення належать землі, призначені для організованого масового відпочинку і туризму населення: земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, кемпінгів, туристських баз, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів,

будинків рибалок і мисливців, дитячих туристських станцій, парків, зелених зон навколо міст та інших населених пунктів, навчально-туристських стежок, маркірованих трас, дитячих і спортивних таборів, і розташовані поза землями оздоровчого призначення [3].

Отже, виходячи зі змісту зазначеної норми можна побачити, що земельне законодавство того часу конкретизовано встановлювало лише склад земель рекреаційного призначення, при цьому відпускаючи питання що до порядку їх використання.

Не можна залишити поза увагою і те, що до прийняття у 1990 році Земельного кодексу УРСР, діяв Земельний кодекс УРСР від 08.07.1970 р., який за своїм змістом, хоча і не містив спеціальних приписів стосовно правового режиму земель рекреаційного призначення, але при цьому в ст. 4 зазначеного кодексу серед всіх інших категорій земель єдиного державного земельного фонду, виділялися й землі промисловості, транспорту, курортів, заповідників та іншого несільськогосподарського призначення. Отже серед перерахованих земель доцільно звернути увагу передусім на землі курортів, які за своїм характером могли б й використовуватися для рекреаційних потреб [4].

Відтак Марина Миколаївна Скляр, у своєму дисертаційному дослідженні, стосовно правового режиму земель рекреаційного призначення відмічає і те, що правові риси правового режиму земель курортів були доволі детально досліджені в радянській земельно-правовій літературі. Зокрема. Землі курортів визначалися також як землі, надані лікувально-курортним установам для організації відпочинку й лікування трудящих з використанням лікувальних властивостей самої курортної місцевості [5].

Не можна не погодитись із думкою М. М. Скляр, стосовно використання земель курортів для рекреаційних цілей, так як використання земель курортів за їх цільовим призначенням жодним чином не виключає й можливості що до використання таких земель і для рекреаційних потреб.

Тому, є достатні підстави стверджувати, що окремі земельні ділянки земель курортів можна було відносити до земель рекреаційного призначення.

Отже відповідно до вищенаведеного, зробивши комплексний аналіз стосовно передумов виникнення та розвитку земель рекреаційного призначення на території сучасної України, можна встановити, що розвиток земель рекреаційного призначення умовно можна поділити на 3 етапи: I етап – 1970–1990 рр.; II етап – 1990–2001 рр.; III етап – 2001 – сьогодення.

Саме така модель періодизації зазначених вище земель, більшою мірою пов'язана і з прийняттям нових законодавчих актів, які за своїм змістом, з кожним історичним етапом закріплювали більш чіткий та конкретизований порядок регулювання відносин зазначеної категорії.

Використані джерела:

11. Конституція України: за станом на 12 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 3. - Ст. 161.
12. Земельний кодекс України: за станом на 1 січня 2013 р. // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3–4. - Ст. 27.
13. Земельний кодекс Української РСР: за станом на 18 грудня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1991. - № 10. - Ст. 98.
14. Земельний Кодекс Української РСР: за станом на 8 липня 1970 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. - 1970. - № 29. - Ст. 205.
15. Скляр М. М. правовий режим земель рекреаційного призначення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.06 «земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право» / М. М. Скляр – Київ, 2012. – 24 с.

Бейкун Андрій Леонардович,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії правового забезпечення військ (сил)
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського
Міністерства оборони України,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ КРИТЕРІЇ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН У СФЕРІ ВЗАЄМОДІЇ ГОСПОДАРЮЮЧИХ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ І НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Державне регулювання та державне управління де-факто позиціонуються у юридичній науці як форми-антиподи, що базуються на різних теоретичних і практичних засадах існування, принципово різних методологічних підходах і засобах впливу з боку держави на ті чи інші суспільно-економічні відносини, зокрема діяльність різних організаційно-правових форм господарювання в аграрному секторі. Масштабне ресурсокористування у зазначеній сфері обумовлює необхідність пошуку нових форм і методів державного впливу на регулювання відповідного кола суспільних відносин, спрямованих на зміну організаційної моделі управління у напрямі відтворення, охорони та використання природних ресурсів та об'єктів.

Окремі теоретичні позиції правників-екологів (на міжгалузевому рівні) відносно засобів державного впливу на використання зацікавленими суб'єктами природних ресурсів та об'єктів дозволяє систематизувати та запропонувати умовну класифікацію методологічних підходів при визначенні понятійної категорії державного регулювання в зазначеній сфері. Не потребує заперечень аксіома, що правильне усвідомлення як правової термінології в цілому, так і окремого терміну та охоплення за його допомогою найсуттєвіших ознак того чи іншого поняття, дії чи явища є необхідною складовою для визначення і усвідомлення будь-якого предмета дослідження. Отже, як вбачається, доцільно запропонувати систематизацію таких методологічних критеріїв, які можна умовно визначити як:

1. Соціально-економічний. На зазначеній позиції стоїть переважна більшість науковців, яка «сповідує» такий узагальнений підхід, що межі державного регулювання, його зміст, мета і принципи перебувають у повній залежності від пануючих у суспільстві економічних відносин, а також характеру соціально-політичного устрою [1, с. 19; 9, с. 106].
2. Структурно-функціональний. Полягає у тому, що зміст державного регулювання опосередковується, насамперед, структурно-функціональними характеристиками уповноважених державних органів, що здійснюють вплив на відповідні об'єкти управління [2, с. 114–115; 5, с. 79; 11, с. 112].
3. Семантичний. Ряд науковців у процесі здійснення логіко-правового та етимологічного аналізу певних понятійних категорій, застосовують, як вбачається, виключно підхід, що ґрунтується на логіко-мовному усвідомленні змісту того чи іншого поняття, або порівняльному мовному аналізу синонімічних категорій, наприклад, управління – регулювання [4, с. 271–274].

Як вбачається, запропоновані підходи не можна вважати самодостатніми. Будь-який з них є, певною мірою, однобічним і, природно, відображатиме тільки окремий аспект (або, навіть, сегмент) поняття, що потребує всебічного аналізу та змістовного узагальнення.

На наш погляд, найбільш вдалим є критерій, який умовно можна визначити як предметний. Його сутність, як вбачається, повинна відображатись за допомогою таких методологічних прийомів:

- визначення суб'єктного складу (кола осіб), які є легітимними користувачами відповідних природних благ чи багатств (об'єктів), або носіями правових схем поведінки та наділені встановленими правомочностями;

- спеціальний предмет дослідження розглядається у широкому розумінні, наприклад, як складний процес або явище;
- з'ясування чинних нормативних обмежень правомочностей суб'єкта або правового становища об'єкта;
- аналіз правовідносин, які умовно можна визначити як «супутні» або «похідні»;
- з'ясування взаємозв'язку «функціональної компоненти» відповідних осіб або структурних одиниць, уповноважених на виконання певних функцій та юридичних наслідків, породжених їх діями;
- встановлення «раціональної домінанти» при користуванні відповідними природними об'єктами та ресурсами;
- з'ясування складної схеми взаємозв'язку: юридичний факт – відповідні правовідносини – нормативно-правова база.

Використовуючи зазначені компоненти при з'ясуванні сутності предмету дослідження, стає можливим позиціонувати державне регулювання як цілеспрямований вплив (як правило, не у формі безпосереднього втручання) уповноважених державних органів шляхом прийняття відповідних управлінських рішень, що забезпечують захист прав зацікавлених сторін та охорону, раціональне використання і відтворення відповідного природного об'єкта (ресурсу). Тобто, його завданням є регулювання відносин у сфері взаємодії людини і навколишнього природного середовища з метою забезпечення інтересів суб'єктів відповідних відносин, збереження природних об'єктів (ресурсів), відвернення екологічно шкідливого впливу господарської та іншої діяльності, оздоровлення і покращення якості навколишнього природного середовища, тобто створення умов, за яких буде досягнуто баланс публічно-правових та приватно-правових інтересів. Отже, здійснення як управлінських, так і регулюючих заходів в аграрному секторі повинно виходити з єдиних теоретичних і методологічних положень.

Використані джерела:

1. Віхров В.І. *Правове регулювання господарських відносин в окремих галузях економіки: Курс лекцій.* – Чернігів: КП “Видавництво “Чернігівські обереги”, 2008. – 207 с.
2. *Державне управління в Україні: Навчальний посібник* / Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Голосніченко І.П. та ін. / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. - К.: 1999.-266 с.
3. Жушман В. П. *Аграрне право та законодавство України: Навч.-практ. посібник* - Х.: Одиссей, 2008. - 447 с.
4. Зуєв В.А. *Термінологія екологічного права: значення і перспективи існування окремих понять* // Вісник Університету внутрішніх справ. - 2000. - Спецвипуск. - С 271-274.
5. Калениченко Т.Г. *Управление охраной окружающей среды и природных ресурсов регионов* // Государство и право. - 1995. - № 7. - С. 74 - 81.
6. Кропивко М.Ф. *Державне управління в процесі реформування АПК та його інформаційна підтримка* // Економіка АПК. - 1995. - № 10. - С. 46-49.
7. Носік В.В. *Право власності на землю Українського народу: Монографія* // В.В. Носік. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 543 с.
8. Тихова О.С. *Загальне землекористування: теоретичні засади.* // Земельне право. - 2009. - № 3. - С.53-54.
9. Третьяк А.М. *Управління земельними ресурсами* // За ред. професора А.М. Третьяка. Навчальний посібник. / Третьяк А.М., Дорош О.С. - Вінниця: Нова книга. - 2006 - 360 с.
10. Філаткін С.М. *Правове регулювання та сучасний стан розвитку орендних земельних відносин.* // Вісник Українського інституту експертизи сортів рослин. - 2011. - №.2.- С. 65-72.
11. Цветков В.В. *Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект).* – Харків. - Право. - 1996. - 164 с.

12. Шемшученко Ю.С. Государственное управление охраной окружающей среды в союзной республике. - К.: Наукова думка. - 1990. - 280 с.
13. Шульга М.В. Актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в сучасних умовах: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.06 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 1998. - 37с.
14. Шульга М.В. Правовое обеспечение экономических методов управления землями // Новое политико-правовое мышление и реализация правовой реформы. - Х.: УМК ВО, 1991. - С. 92–98.

Белінська Христина Олегівна,
студентка 4-го курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Здійснивши аналіз конституційних положень, що регулюють відносини в галузі використання та охорони земель, з метою визначення конституційних основ земельного права, можна сказати що земельному праву України притаманні особливості, обумовлені специфікою його об'єкта, створеного природою, а не людиною, і предметом земельними правовідносинами. Унікальність об'єкта і предмета земельного права вимагають конструювання норм земельного права не за загальноприйнятими правовими шаблонами. Вони повинні відображати специфіку землі і земельних ділянок, як об'єктів земельних правовідносин. Аналіз конституційних основ земельного права сприятиме розумінню процесу впливу земельних відносин на зміст Конституції України, а також розкриттю можливостей конституційно-правових норм для регулювання земельних відносин, що підтверджує актуальність цієї теми [6].

У науці земельного права конституційні аспекти земельного права і законодавства досліджувалися такими вченими-правознавцями, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Ю. О. Вовк, А. П. Гетьман, П. Ф. Кулинич, В. Л. Мунтян, В. В. Носік, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, Ю. С. Шемшученко, М. В. Шульга, В. З. Янчук тощо.

Метою цієї теми є аналіз конституційних положень, що регулюють відносини в галузі використання та охорони земель, і з'ясування конституційних основ земельного права.

Конституція наділена найвищою юридичною силою серед нормативно-правових актів. Це означає, що жоден нормативно-правовий акт, у тому числі й акт земельного законодавства, не повинен їй суперечити. Земельні положення Конституції України є нормами прямої дії і поширюються на всю територію України [3].

Конституційні основи – це норми Конституції, що закріплюють основи суспільного і державного ладу, а також основоположні засади суспільних відносин. Серед конституційних положень можна виділити норми, що регулюють основи суспільних земельних відносин. Тому під конституційними основами земельного права слід розуміти сукупність конституційних норм, безпосередньо спрямованих на регулювання основ земельних відносин [5].

Вважаємо обґрунтованим і доцільним за-пропонований О. О. Погрібним умовний поділ всіх конституційних норм, що регулюють відносини щодо використання та охорони земель, на три основні групи: положення, що встановлюють основи правового режиму землі як природного об'єкта і природного ресурсу; положення, що закріплюють право громадян на землю; положення, що визначають компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування щодо використання і охорони земель [4, с. 45–46].

До першої групи конституційних норм, що регулюють земельні відносини, належать ст. 13 і ст. 14 Конституції України. На нашу думку, основоположним і центральним для всіх

норм земельного законодавства є норми ст. 13 про те, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності українського народу. У ч. 2 зазначеної статті передбачається, що від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування [1].

Другу групу конституційних норм, що регулюють земельні відносини, становлять статті 24, 26 і 41 Конституції України. Зокрема, ст. 24 Конституції України передбачає, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом, а ст. 26 закріплює, що іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України [1]. Конституційне положення про власність деталізується у ст. 41, відповідно до якої кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, користуватися для задоволення своїх потреб об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Конституція захищає право власності на землю, визначаючи, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності і право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток і мотивуватися суспільною необхідністю, на підставі і в порядку, встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів із наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом [1].

До складу третьої групи конституційних норм, що регулюють земельні відносини, належать норми, що визначають компетенцію органів державної влади і місцевого самоврядування щодо використання і охорони земель. Окреслюючи напрямки розвитку земельного законодавства, Конституція України у ст. 92 встановила, що права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади використання природних ресурсів; правовий режим власності визначаються виключно законами України, прийняття яких належить до повноважень Верховної Ради України (п. 3 ч. 1 ст. 85) [1]. Закріплюючи перелік повноважень Президента України, ст. 106 Конституції встановлює його право оголошувати у разі необхідності окремі місцевості України зонами надзвичайної екологічної ситуації. Зазначена норма Конституції України, на думку автора, має ознаки конституційних основ земельного права України. Статтею 116 Конституції України до компетенції Кабінету Міністрів України віднесено забезпечення проведення політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки і природокористування; забезпечення рівних умов розвитку всіх форм власності та здійснення управління об'єктами державної власності [1].

Отже, Конституція містить ряд основоположних принципів, які визначають засади правового регулювання земельних правовідносин в Україні. Однак ці положення не ввійшли до Земельного кодексу та інших нормативно-правових актів, що призвело до негативних наслідків.

До прикладу:

- кричущою дискримінацією суб'єктів права приватної власності є мораторій на відчуження окремих різновидів земельних ділянок сільськогосподарського призначення, які в сукупності складають величезні масиви;
- хибність розуміння поняття «раціональне використання земель», оскільки за «радянських» часів раціональне використання земель розглядалося як максимальне залучення земель до сільськогосподарського виробництва. Неприпустимість такого підходу очевидна, адже надмірна (найвища у світі!) розораність земель в Україні складає серйозну екологічну проблему;

- торкаючись екологічних проблем, необхідно згадати про поняття екологічної безпеки. Зважаючи на те, що безпека – це ідеал, оскільки завжди у тій чи іншій мірі присутні фактори небезпеки, видається необхідним впровадити у земельне законодавство України принцип ALARA (аббревіатура від англ. «As Low As Reasonably Achievable» – «настільки низький, наскільки це можливо у межах розумного»). Такий шлях є апробованим у світі та перевіреним практикою. Сутність принципу полягає у тому, що будь-який шкідливий екологічний вплив при здійсненні будь-якої діяльності має бути зведений до настільки низького рівня, наскільки це можливо. Вплив, що порушує нормативи екологічної безпеки, має бути безумовно заборонений.

Враховуючи усе вищевикладене, вкрай необхідним є втілення в життя зазначених пропозицій, адже завдяки подібним рішучим заходам можна було б уникнути численних проблем, що існують зараз та попередити їх виникнення у майбутньому.

Використані джерела:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Земельний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3–4. - Ст. 27.
3. Андрейцев В. І. Земельне право и законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії / В. І. Андрейцев. - К. : Знання, 2005. - 445 с.
4. Погрібний О. О. Конституційні основи земельного права і їх значення для розвитку земельного законодавства / О. О. Погрібний // Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного та І. І. Каракаша. - Вид. 2-е, перероб. і доп. - К. : Істина, 2009. - 600 с.
5. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях : монографія / М. В. Шульга. - Х. : Консум, 1998. - 224 с.
6. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу / В. В. Носік. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - 543 с.

Белькович Анастасія Ігорівна, Пивоварова Юлія Сергіївна,
студентки 4 курсу факультета права
Белорусского государственного экономического университета

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ОХРАНА КЛИМАТА

В современном мире проблема изменения климата имеет немаловажное значение. Зачастую охрана климата воспринимается как совершенно новая область правового регулирования, которая ещё во многом требует детального научно-практического анализа, подготовки соответствующей естественнонаучной базы, но все же становится самостоятельным и приоритетным направлением государственной экологической политики. Поэтому данная проблема признана и международным сообществом.

Правовое содержание понятия «климат», исходит из того, что климат является охраняемым благом как особое свойство окружающей среды, обеспечивающее жизнь на Земле. Воздействие изменений климата на природу, здоровье человека, миграцию трудовых ресурсов, состояние различных отраслей экономики, порождает необходимость использования правовых средств различной отраслевой принадлежности для решения глобальной проблемы: законодательства о национальной безопасности, о миграции; экологического законодательства; законодательства о санитарно-эпидемиологическом, благополучии и т. д. [1, с. 4].

Охрана климата в последние годы является одной из самых широко обсуждаемых проблем. Именно поэтому существенно возросло количество и качество нормативного

материала по данной тематике, были разработаны специфичные механизмы и методы правового регулирования на уровне международного и национального права.

Анализируя международно-политические процессы по вопросам изменения климата можно отметить, что становление этой проблемы на правовом уровне началось с исследовательских проектов под эгидой Всемирной метеорологической организации и органов ООН в 70-е годы прошлого века и закончилось принятием самостоятельных международно-правовых актов, посвящённых проблеме изменения климата. Важнейшими международными документами в области охраны климата являются: Рамочная Конвенция Организации Объединённых Наций об изменении климата 1992 года, Киотский протокол к Рамочной Конвенции Организации Объединённых Наций об изменении климата 1995 года, Копенгагенское соглашение, принятое на пятнадцатой сессии Конференции Сторон 2009 года.

Международным документом, на котором строится вся проводимая международным сообществом работа по охране климата, является Рамочная конвенция ООН об изменении климата (далее –РКИК). На начало 2009 года РКИК ратифицирована 189 государствами. Республика Беларусь была в числе стран, подписавших Рамочную конвенцию по изменению климата. В соответствии с Указом Президента Республики Беларусь № 177 от 10 апреля 2000 года Республика Беларусь стала полноправной Стороной Конвенции 9 августа 2000 г. Целью РКИК является стабилизация атмосферной концентрации парниковых газов на безопасном уровне. Она связывает страны-стороны РКИК обязательствами по сокращению своих выбросов, сбору соответствующей информации, разработке стратегий адаптации к изменению климата и сотрудничеству в области исследований и технологий. Необходимо отметить, что РКИК закрепляет жёсткую норму о недопущении каких-либо оговорок к данной конвенции. Политика и меры в области защиты климатической системы должны быть интегрированы с национальными программами развития [2].

В целях усиления обязательств развитых стран на основании РКИК на третьей Конференции Сторон в Киото (Япония), 10 декабря 1997 года было принято международное соглашение – Киотский Протокол к РКИК, которое нацелено на ограничение выбросов парниковых газов в атмосферу. Республикой Беларусь данный протокол был утверждён Указом Президента Республики Беларусь 12 августа 2005 года (далее – Киотский протокол). Киотский протокол содержит количественные обязательства развитых стран и стран с переходной экономикой, по ограничению и снижению выбросов парниковых газов в атмосферу. Киотский протокол является первым международным документом, использующим рыночный механизм для решения глобальных экологических проблем. Данный протокол предполагает использование таких механизмов гибкости, как совместное осуществление, механизм чистого развития и система торговли квотами. Вместе с тем, до настоящего времени область применения данных механизмов, особенно торговли квотами, в основном сводится к двусторонним соглашениям или региональным инициативам: одним из примеров успешной реализации системы торговли квотами является европейская система торговли квотами. Однако на общемировом уровне система торговли квотами не работает [3].

Наряду с вышеуказанными документами немаловажное значение имеет Копенгагенское соглашение. Данное соглашение признает критические последствия изменения климата и потенциальное воздействие мер реагирования на страны, особенно уязвимые к неблагоприятным последствиям изменения климата. Соглашение подчёркивает необходимость создания комплексной программы по адаптации, включая международную поддержку. Копенгагенское Соглашение включает воздействие мер реагирования в сферу охвата деятельности по адаптации – пункт, который на протяжении нескольких лет был наиболее противоречивым в ходе переговоров по адаптации. Оно также определяет адаптацию как проблему, с которой сталкиваются все страны [4].

Современное международное право по вопросам охраны климата и практика его применения предоставляют обширный инструментарий для дальнейшего развития и реализации национальной климатической политики на уровне отдельных государств.

Однако, несмотря на то, что существует ряд международных актов в области охраны климата, и они закрепляют ряд механизмов по реализации данной политики, на практике данные механизмы не всегда являются эффективными.

Использованные источники:

1. Семенихина, В.А. Правовое регулирование охраны климата: сравнительно-правовой анализ: автореф. дис. на соискание учёной степени канд. юр. наук: 12.00.06 / В.А. Семенихина; Моск. гос. юр. академ. – М., 2010. – 26 с.
2. Рамочная Конвенция Организации Объединённых Наций об изменении климата 1992 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/convru.pdf>. Дата доступа: 22.09.2013.
3. Киотский протокол к Рамочной Конвенции Организации Объединённых Наций об изменении климата 1995 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kprus.pdf>. Дата доступа: 23.09.2013.
4. Копенгагенское соглашение, принятое на пятнадцатой сессии Конференции Сторон 2009 года. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.undpcc.org/docs/UNFCCC%20negotiations/Countrie%20positions%20and%20analysis/UNDP_ComparisonofUNFCCCTexts_May2010_RU.pdf. Дата доступа: 24.09.2013.

Ващишин Марія Ярославівна,

*доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ АГРАРНОГО ПРАВА

Сучасні тенденції розвитку науки аграрного права засвідчують необхідність переосмислення пріоритетів у правовому регулюванні аграрних відносин. Якщо донедавна предметом правового регулювання аграрного права визнавалися відносини у сфері сільськогосподарського виробництва, а згодом також і переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, то вже сьогодні можна говорити про потребу включення до предмету аграрного права і відносин у сфері матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва.

Перспективним і надзвичайно актуальним напрямком правового регулювання аграрних відносин у цій сфері повинен стати лізинг сільськогосподарської техніки та обладнання, передумови до формування якого вже були закладені ще у 90-х роках, однак належного розвитку і законодавчого забезпечення він, на жаль, не отримав. Навпаки, деякі спеціальні норми щодо врегулювання відносин аграрного лізингу втратили чинність. Як зазначають фахівці, лізинг для сільського господарства України повинен стати ефективним інвестиційним механізмом оновлення основних засобів. На сьогодні лише 20 % лізингових компаній надають у лізинг сільськогосподарську техніку.

Лізингові відносини регулюються цивільним та господарським, а не аграрним законодавством, що не дозволяє враховувати специфіку правового статусу сільськогосподарських товаровиробників, зокрема сезонний характер і підвищений ризик виробничої сільськогосподарської діяльності. Закон України «Про захист прав покупців сільськогосподарських машин» від 5 червня 2003 року не поширюється на відносини лізингу сільськогосподарської техніки. Неврегулювання відносин аграрного лізингу є прогалиною аграрного законодавства.

Більшість дослідників авторитетно заявляють про безспірний характер віднесення до предмету аграрного права відносин у сфері соціального розвитку села. Так, безперечно, розвиток аграрного сектора економіки держави нерозривно пов'язаний з розвитком соціальної інфраструктури на селі, а функціонування сільськогосподарських товаровиробників залежить від забезпечення працівників цих підприємств належними умовами праці та відпочинку, створення для них сприятливого, комфортного та гармонійного життєвого середовища.

Проте саме правове забезпечення соціального розвитку села залишається найслабшим напрямом аграрно-правового впливу, незважаючи на сформовану нормативно-правову основу для регулювання відносин у цій сфері (Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» від 15 травня 1992 року, Укази Президента України «Про забезпечення економічних інтересів і соціального захисту працівників соціальної сфери села та вирішення окремих питань, що виникають в процесі проведення земельної реформи» від 12 квітня 2000 року, «Про основні засади розвитку соціальної сфери села» від 20 грудня 2000 року, «Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та подальшого розвитку аграрного сектора економіки» від 21 лютого 2002 року, Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України тощо).

Досі декларативними залишаються ті норми аграрного права, які адресовані громадянам, котрі працюють у аграрних галузях виробництва (тваринництві і рослинництві) та соціальній сфері села й проживають у сільській місцевості. Селяни повинні реально отримати сприятливі умови для задоволення своїх культурних та естетичних потреб, мати налагоджену комунальну і транспортну інфраструктуру, доступне медичне обслуговування, якісну освіту і рекреаційні можливості.

Законодавчо визнано, що пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в сільському господарстві об'єктивно впливає з винятковою значущістю та незамінністю вироблюваної продукції сільського господарства у життєдіяльності людини і суспільства, з потреби відродження селянства як господаря землі, носія моралі та національної культури. Проте ці слова з преамбули Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» мають не регулятивний, а декларативний зміст.

Законодавчі приписи стосовно державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників та пріоритетного розвитку соціальної сфери села ігнорують на всіх рівнях виконавчої влади, посиляючись на відсутність бюджетних коштів, хоча ст. 5 Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» прямо передбачає, що розмір державних централізованих капіталовкладень, що спрямовуються на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та агропромислового комплексу, має становити не менше одного процента від вартості ВВП України. Ці капіталовкладення повинні виділятися в Державному бюджеті України окремим рядком. Централізовані капіталовкладення спрямовуються передусім на реалізацію державних програм. Однак часто дія цієї норми призупиняється Законами «Про державний бюджет».

Варто звернути увагу на вирішення не тільки аграрних (виробничих) проблем розвитку агросфери, але й інших, зокрема, проблем розвитку соціальної сфери села, формування оптимальної сільської поселенської мережі, здійснення неаграрних видів виробничої діяльності. Таким чином обґрунтовується думка про паралельне існування традиційних аграрних (виробничих) відносин і відносин соціально-екологічного характеру. Безперечно, у структурі аграрних правовідносин варто окремо виділяти й правовідносини у сфері охорони довкілля через охорону земель сільськогосподарського призначення, як основного засобу сільськогосподарського виробництва, а також інших природних ресурсів (надр, лісів, вод, атмосферного повітря, об'єктів тваринного та рослинного світу), на

природний стан яких негативно впливає інтенсивне сільськогосподарське виробництво. Ефективним способом вдосконалення відносин у зазначеній сфері є екологізація норм аграрного права.

Останнім часом гостро дискутується проблема ринку земель, зокрема земель сільськогосподарського призначення. Мораторій на відчуження земель сільськогосподарського призначення вже кілька разів продовжували, однак і досі не прийнято спеціального закону про ринок земель, який і має врегулювати ці відносини. Насправді проблема не в тім, що в селянина викуплять 2-3 гектари землі розпайованого колгоспу. Необхідно, натомість, створити сприятливі умови для того, щоби селянин не був зацікавлений її продавати, а налагоджував власне виробництво. Важливо відродити селянські династії, щоби сини фермера не вчилися на банківських, медичних чи юридичних факультетах, а здобували сільськогосподарську освіту і впроваджували передові аграрні технології в рослинництві і тваринництві. Правовими гарантіями стабільності і правонаступності фермерської діяльності повинні стати норми-заохочення, котрі спонукатимуть до продовження ведення фермерського господарства. Тоді відпаде потреба в існуванні окремої спеціальної підстави для припинення діяльності фермерського господарства, передбаченої ч. 4 ст. 35 Закону України «Про фермерське господарство» – якщо не залишається жодного члена фермерського господарства або спадкоємця, який бажає продовжити діяльність господарства.

Основними недоліками аграрного права, які вимагають якнайшвидшого усунення є: декларативність норм-пільг у сфері соціального розвитку села, прогалини правового регулювання аграрного лізингу, недостатній рівень екологізації норм аграрного права, відсутність аграрно-правових норм заохочувального характеру.

Высоцкая Яна Сергеевна,
*студентка 3 курса факультета права
Белорусского государственного экономического университета*

ПРИБРЕТАТЕЛЬНАЯ ДАВНОСТЬ КАК ОСНОВАНИЕ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

В соответствии с нормами ст.ст. 130 и 129 Гражданского кодекса Республики Беларусь (далее – ГК Республики Беларусь) [1], земля является недвижимым имуществом и объектом гражданских прав, оборот которого разрешён, но является ограниченным в силу специфики и уникальности земли как компонента природной среды.

В соответствие со ст. 235 ГК Республики Беларусь одним из оснований возникновения прав на имущество, в том числе и на землю, является приобретательная давность (давность владения). Институт приобретательной давности является достаточно разработанным в праве, известным ещё со времён Римского права, где он получил название *usucapio*, что означает «приобретение в результате пользования». В тоже время, ст. 235 ГК Республики Беларусь, устанавливая особенности приобретательной давности в отношении недвижимого имущества, не предусматривает особенностей в отношении приобретения прав на землю.

Впервые возможность приобретения прав на земельный участок, владение которым осуществляется в течение длительного времени, была предусмотрена ст. 44 Кодекса Республики Беларусь о земле от 23 июля 2008 г. (далее – КоЗ Республики Беларусь) [2]. Приобрести право на земельный участок по давности владения согласно ст. 44 КоЗ Республики Беларусь вправе только граждане Республики Беларусь [2]. Из сферы действия данной нормы исключены иные субъекты земельных правоотношений. В то же время, в качестве субъектов, которые могут воспользоваться указанным основанием приобретения

прав, в ст. 235 ГК Республики Беларусь указаны как граждане независимо от их гражданства, так и юридические лица [2].

Реализовать право, закреплённое в ст. 44 КоЗ Республики Беларусь, гражданин Республики Беларусь может в двух ситуациях:

- отсутствие у гражданина Республики Беларусь документов, удостоверяющих право на земельный участок, в том числе документов о предоставлении земельного участка;
- граница (размер) фактически используемого земельного участка не совпадают с данными параметрами, указанными в документах, удостоверяющих право на земельный участок, в том числе документах о предоставлении земельного участка [2].

Для реализации права, закреплённого в ст. 44 КоЗ Республики Беларусь, необходимо соблюдение следующего обязательного условия – добросовестно, открыто и непрерывно владеть земельным участком как своим собственным в течение 15 и более лет. Добросовестность, открытость и непрерывность владения земельным участком подтверждаются сведениями, внесёнными в земельно-кадастровую документацию, либо строительным паспортом и (или) паспортом домовладения и (или) документами об уплате земельного налога. Земельный участок при соблюдении указанных условий может быть приобретён в частную собственность, либо получен в пожизненное наследуемое владение, либо в аренду в сложившейся границе и (или) размере, не превышающем закреплённых законодательством норм [2]. Следует отметить, что ст. 44 КоЗ Республики Беларусь в отличие от ст. 235 ГК Республики Беларусь предоставляя возможность более широкого выбора правовых титулов на земельный участок гражданину Республики Беларусь, не определяет субъекта, который уполномочен на выбор правового титула на земельный участок.

Специальной процедуры подтверждения права на земельный участок, владение которым осуществляется в течение длительного времени, земельное законодательство не предусматривает, что свидетельствует о возможности применения общего (административного) порядка. Данный вывод подтверждается п. 6 Указа Президента Республики Беларусь от 27 декабря 2007 г. № 667 «Об изъятии и предоставлении земельных участков», из которого следует, что оформление правоудостоверяющих документов на земельные участки, владение которыми осуществляется в течение длительного времени, осуществляется путём предоставления этих участков в административном порядке [3]. Исходя из этого, представляется, что и вопрос о выборе права на землю, приобретаемого по давности владения решается в общем порядке, предусмотренном нормами об изъятии и предоставлении земельных участков.

Таким образом, приобретательная давность как основание возникновения прав на землю имеет гражданско-правовое и земельно-правовое обоснование и характеризуется сложным фактическим составом. Положения гражданского законодательства о приобретательской давности на недвижимое имущество могут быть применимы к приобретению прав на земельный участок по давности владения только в части, не противоречащей земельному законодательству. С целью устранения использования различной терминологии, круга возможных прав, субъектов, представляется необходимым дальнейшее совершенствование законодательства с целью определения чёткого соотношения норм статей 235 ГК Республики Беларусь и 44 КоЗ Республики Беларусь.

Использованные источники:

1. *Гражданский кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 28 окт. 1998 г.: одобрен Советом Респ. 19 нояб. 1998 г.: в ред. Закона Респ. Беларусь от 22.01.2013 г., № N 17-3 // ИПС Эталон (6.1) Законодательство Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 29.09.2013.*
2. *Кодекс Республики Беларусь о земле : Закон Респ. Беларусь, 23 июля 2008 г., № 425-3 : в ред. Закона Респ. Беларусь от 05.01.2013 г., N 16-3 // ИПС Эталон (6.1)*

Законодательство Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 29.09.2013.

3. *Об изъятии и предоставлении земельных участков: Указ Президента Респ. Беларусь от 27.12.2007 г., № 667 : с изм. и доп. от 4 июля 2012 г., № N 294 // ИПС Эталон (6.1) Законодательство Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 29.09.2013.*

Гарват Аліна Ігорівна,
*студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Ліси України є її національним багатством і за призначенням та місцезнаходженням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції та є джерелом для задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах, що зазначено в ч. 2 ст. 1 ЛК України [5].

Правовий режим земель лісогосподарського призначення розглядається у комплексі з правовим режимом лісових відносин, які в сукупності можна називати земельно-лісовими відносинами та такими, що виступають єдиним комплексним об'єктом правового регулювання. Комплексний характер земельно - лісових відносин визначається специфікою призначення землі і лісів у процесі створення і використання лісів, які мають властиве лише їм призначення здійснюють спеціальні властиві їм функції: екологічні, оздоровчі, водоохоронні, виховні. Однак, ліси мають обмежене експлуатаційне значення та підлягають державному обліку і охороні. Питання використання та охорони земель лісового фонду врегульовані низкою нормативно-правових актів, але на практиці часто виникають питання, які потребують додаткового правового регулювання.

Головним законом України про ліси та введення лісового господарства є Лісовий Кодекс. Правові аспекти щодо лісового господарства як суб'єкта землекористування визначено Земельним кодексом, який регулює земельні відносини при використанні лісів, а також рослинного і тваринного світу.

Відповідні норми щодо збереження і відтворення лісів регулюються законами України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про природно-заповідний фонд України» та ін. Також уряд країни працює над проблемою охорони та раціонального використання лісів. Тому Постановою КМ України було затверджено Державну цільову програму "Ліси України" на 2010–2015 роки", метою якої є визначення основних напрямів збалансованого розвитку лісового господарства, спрямованих на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів. Одним із першочергових завдань програми є підвищення рівня лісистості. Виконання цього дасть змогу поліпшити стан та якісний склад лісів, посилити їхні екологічні функції та підвищити продуктивність, а також створити умови для досягнення оптимальних показників рівня лісистості, збільшивши на 0,5 млн гектарів площу лісів та підвищивши до 16,1 відсотка рівень лісистості в країні [9].

Також виходячи з вимог діючого законодавства, визначені основні пріоритети сталого розвитку лісового господарства України. Ці пріоритети закріплені у Державній цільовій програмі «Ліси України» на 2010–2015 роки, а саме:

- розширення робіт із захисного лісорозведення, підвищення стійкості лісових екосистем до негативних чинників навколишнього середовища – зміни клімату, зростаючого антропогенного навантаження, лісових пожеж, хвороб та шкідників лісу;

- наросування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку;
- міжнародного співробітництва у галузі лісового господарства [1].

Землі лісогосподарського призначення є одним з елементів екологічних систем лісів, що беруть участь в природному функціонуванні всієї екосистеми. Земля виступає тут в двоякому значенні: як просторовий базис, на якому росте лісова рослинність, і як засіб виробництва, що живить кореневу систему лісів ґрунтовими компонентами (вологою, корисними речовинами та ін.) [4].

Головною проблемою для виконання цієї програми є визначення земель для заліснення. Одним із шляхів її вирішення є консервація малопродуктивних, деградованих та технічно забруднених земель. Відповідно до ст. 172 Земельного кодексу України: «консервації підлягають деградовані і малопродуктивні землі, господарське використання яких є екологічно небезпечним та економічно неефективним. Консервації підлягають також техногенно забруднені земельні ділянки, на яких неможливо одержати екологічно чисту продукцію, а перебування людей на цих земельних ділянках є небезпечним для їх здоров'я. Консервація земель здійснюється шляхом припинення їх господарського використання на визначений термін та залуження або заліснення...».

Розглядаючи правовий режим земель лісогосподарського призначення слід відзначити, що існує певна розбіжність між Лісовим та Земельним кодексами. У цих Кодексах існує певна термінологічна неузгодженість у визначенні понять «земельні ділянки лісогосподарського призначення», що ускладнює можливість визначення цих земельних ділянок як об'єктів права власності чи користування.

Так, згідно зі ст. 55 Земельного кодексу України (далі – ЗКУ) до земель лісогосподарського призначення належать землі, вкриті лісовою рослинністю, а також не вкриті лісовою рослинністю, нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. У ч. 1 ст. 5 Лісового кодексу України (далі – ЛКУ) дано ширше визначення поняття «землі лісогосподарського призначення як лісові землі, на яких розташовані лісові ділянки, та нелісові землі, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства». Крім того ЛКУ визначає земельні лісові ділянки як земельні ділянки лісового фонду України з визначеними межами, які надаються або вилучаються у землекористувача чи власника земельної ділянки для ведення лісового господарства або інших суспільних потреб відповідно до земельного законодавства.

Лісовий фонд – це усі ліси на території України, незалежно від того, на землях яких категорій за основним цільовим призначенням вони зростають, та незалежно від права власності на них. У свою чергу, нелісові землі - це ділянки, зайняті сільськогосподарськими угіддями, водами й болотами, спорудами, комунікаціями, малопродуктивними землями тощо, які надані в установленому порядку та використовуються для потреб лісового господарства.

Ще одним проблемним питанням, яке може виникнути при дослідженні правового режиму земель лісогосподарського призначення, є питання визначення власника і користувача таких земельних ділянок. Відповідно до ст. 56 ЗКУ землі лісогосподарського призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності. При чому, громадянам та юридичним особам за рішенням органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади можуть безоплатно або за плату передаватись у власність замкнені земельні ділянки лісогосподарського призначення загальною площею до 5 гектарів у складі угідь селянських, фермерських та інших господарств (ч. 2 ст. 56 ЗКУ). Згідно з ч. 2 ст. 79 ЗКУ право власності на земельну ділянку поширюється у її межах на поверхневий (ґрунтовий) шар, а також на водні об'єкти, ліси і багаторічні насадження, які на ній знаходяться. Аналогічні положення містяться і в ст. 12 та 13 ЛКУ. З положень зазначених

статей впливає, що власник земельної ділянки одночасно є власником лісу, який на ній знаходиться.

Так, відповідно до норм ст. 57 ЗКУ, у редакції, що діяла до 8 лютого 2006 року, земельні ділянки лісового фонду могли надаватися у постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, а на умовах оренди - іншим підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані лісогосподарські підрозділи, для ведення лісового господарства, спеціального використання лісових ресурсів і для потреб мисливського господарства, культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт тощо. У 2006 році Законом України «Про внесення змін до Лісового кодексу України» до ЗКУ та ЛКУ було внесено зміни. Згідно з цими змінами до ст. 57 ЗКУ земельні ділянки лісогосподарського призначення можуть надаватися лише у постійне користування спеціалізованим державним або комунальним лісогосподарським підприємствам, іншим державним і комунальним підприємствам, установам та організаціям, у яких створено спеціалізовані підрозділи, для ведення лісового господарства.

Центральним органом виконавчої влади з питань земельних ресурсів у галузі земельних відносин – Державне агентство земельних ресурсів України, а органом виконавчої влади з питань лісового господарства у галузі лісових відносин – Державне агентство лісових ресурсів України. Ці органи входять в систему органів державного управління в галузі охорони довкілля поруч з Міністерством екології та природних ресурсів України, оскільки і земельні, і лісові ресурси є складовою навколишнього середовища. Співпраця цих двох органів, на сьогоднішній день є важливою для вирішення земельно-лісових відносин [6].

Зокрема, на сьогодні є проблема виготовлення та отримання правовстановлюючих документів на землю, свідоцтва про право власності. Процедура є надзвичайно складною, довготривалою і дорогою. Крім того, бувають випадки грубого порушення законодавства щодо вилучення лісів, де представники органів Держземагенства не проявляють принциповості щодо дотримання закону і є випадки видачі нових свідоцтв приватним структурам на території лісогосподарського призначення, де вирощують ліс, у той час, як на ці землі є вже відповідні документи згідно з чинним законодавством. Проте, незважаючи на незаконність таких дій, зазначенні питання ще не знайшли позитивного вирішення.

З урахування викладеного, слід врахувати наступне: з метою охорони та раціонального використання земельних ресурсів необхідно посилити взаємодію між територіальними органами Держземагенства та Держлісагенства, підприємствами, що належать до сфери їх управління, в частині збереження земель лісогосподарського призначення, недопущення протиправної зміни їх цільового призначення та відчуження. Взаємозв'язки цих органів повинні надавати максимально зручні умови для того, щоб найближчим часом вирішити проблему оптимізації лісистості нашої держави. Для зупинення існуючих зловживань і поступового вирішення проблем, пов'язаних з набуттям і використанням земель лісогосподарського призначення, необхідно у першу чергу усунути суперечності між ЛКУ та ЗКУ, а також визначити на законодавчому рівні ефективний механізм охорони цих земель і забезпечення прав усіх учасників правовідносин. Це можна зробити лише шляхом подальшого законодавчого врегулювання.

Використані джерела:

1. Державна цільова програма «Ліси України» на 2010 -2015 роки, затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 : за станом на 02.11.2012 р. [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-%D0%BF/conv/page>.
2. Земельний кодекс України : за станом на 11 серпня 2013 р. [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

3. Киричук Т.С. Актуальні питання охорони та використання земель лісового фонду / Киричук Т.С. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nvnuai_pravo/2011_165_2/11kts.pdf.
4. Корнєєва К.Ю. Визначення та склад земель лісгосподарського призначення / Корнєєва К.Ю. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/misb/2011_3-4/Korneeva.pdf.
5. Лісовий кодекс України : за станом на 27 липня 2013 р. [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
6. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України, затверджено Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. №445 [Електронний ресурс]. / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/458/2011>.
7. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000- 2015 роки від 21 вересня 2000р. № 1989 –ІІІ [Електронний ресурс]./ Закон України . Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show /1989-14>.
8. Чурило Оксана. Ліси об'єднали. [Електронний ресурс]. / Режим доступу : http://volynlis.at.ua/news/lisi_ob_ednali/2011-03-22-166.
9. Шуміло О.М. .Екологічне право України. Особлива частина. Навчальний посібник/ Шуміло О.М. – К.- Центр учбової літератури.- 2013, - 432с. Електронний ресурс]. – Режим доступу http://pidruchniki.ws/1586040152700/pravo/pravove_regulyuvannya_ohoroni_vikoristannya_lisiv.

Грицан Ольга Анатоліївна,

доцент кафедри конституційного, міжнародного та адміністративного права
Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ НАДР: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Перехід до ринкової економіки та конституційне закріплення плюралізму форм власності вимагають принципово нових підходів до участі громадськості в управлінні державним фондом надр. На сьогодні в Україні зберігаються значні обсяги видобутку мінеральної сировини. В більшості випадків використання надр пов'язане з екологічними ризиками, оскільки діяльність гірничовидобувних підприємств має потужний негативний вплив на довкілля.

За таких умов відсутність надзорно-контрольного середовища серед об'єктів громадського контролю, притаманне чинному законодавству України, видається необґрунтованим. Громадський контроль за використанням та охороною надр, будучи незалежним від державних структур та відомчих інтересів, є об'єктивною необхідністю для забезпечення права людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля.

Традиційно громадський екологічний контроль прийнято класифікувати в залежності від виду природного ресурсу, щодо якого здійснюються охоронні заходи. Чинним законодавством передбачено здійснення громадського контролю за охороною та використанням земель (ст. 190 Земельного кодексу України), лісів (ст. 27 Лісового кодексу України), вод (п. 5 ч. 1 ст. 11, ст. 20 Водного кодексу України), тваринного світу (ст. 58 Закону України «Про тваринний світ»), рослинного світу (ст. 37 Закону України «Про рослинний світ»), атмосферного повітря (ст. 30 Закону України «Про охорону атмосферного повітря»). Водночас громадський контроль за раціональним використанням та охороною надр нормативно-правовими актами не врегульовано. В новій редакції ст. 12 Кодексу України про надра лише зазначається, що громадяни та їх об'єднання мають право на участь у розробленні та здійсненні заходів з питань раціонального використання та охорони надр, які здійснюють органи виконавчої влади, органи влади Автономної Республіки Крим та органи місцевого самоврядування.

Не вирішує вказаної проблеми і чинне Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля від 27 лютого 2002 року № 88, де нема жодної вказівки на громадський контроль за використанням надр. Слід зауважити, що в Положенні про громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, затверджене наказом Мінприроди від 4 серпня 1994 року № 81, надра містилися у переліку об'єктів громадського екологічного контролю. Однак цей нормативно-правовий акт втратив чинність з прийняттям Положення про громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища від 5 липня 1999 року № 150. Норма про надра як об'єкт громадського контролю з цього документа була вилучена.

Аналіз наукових джерел дають можливість виокремити два підходи щодо розуміння громадського екологічного контролю.

У вузькому розумінні – це діяльність громадських інспекторів з охорони навколишнього природного середовища, спрямована на попередження, виявлення та припинення порушень екологічного законодавства з боку підприємств, установ, організацій та окремих громадян. В силу положень Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, можна стверджувати, що саме таке розуміння громадського контролю закріплено на нормативному рівні. Проте такий підхід, на нашу думку, не враховує всіх особливостей громадського екологічного контролю. Окрім обмеження складу контролюючих суб'єктів, він передбачає також звуження об'єкта контрольних правовідносин: громадські інспектори не можуть здійснювати контроль щодо відповідності нормам екологічного законодавства актів, дій або бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, оскільки працюють або спільно з ними, або за їхнім спрямуванням. Тому громадське інспектування варто розглядати лише як окремий, але не єдиний спосіб здійснення громадського екологічного контролю [1, с. 156].

Широке трактування громадського екологічного контролю передбачає багатогранний спектр діяльності окремих громадян та природоохоронних громадських об'єднань, спрямований на забезпечення дотримання екологічного законодавства перш за все органами державної влади та бізнесовими структурами. До заходів громадського контролю у широкому розумінні, як зазначається в літературі, належать: громадські слухання по результатам оцінки впливу запланованої діяльності на навколишнє середовище, участь громадськості у прийнятті екологічно значимих рішень у рамках громадської екологічної експертизи, витребування від підприємств і державних органів інформації про стан навколишнього природного середовища [2, с. 473].

Оскільки за своїм змістом громадський контроль – це в першу чергу протидія громадян незаконній діяльності широкого кола суб'єктів (органів державної влади та місцевого самоврядування, що здійснюють управління фондом надр, фізичних та юридичних осіб-користувачів надр), відмежування громадського контролю від деяких форм громадського управління є доволі умовним. Тому варто погодитись з твердженням, що ознаки контрольної діяльності пронизують практично усі сфери громадської природоохоронної діяльності [3, с. 12].

Виходячи із сказаного, громадський контроль за використанням та охороною надр можна визначити як діяльність громадян України та громадських природоохоронних об'єднань, направлену на попередження та припинення порушень чинного законодавства про надра органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності, а також фізичними особами.

З метою покращення правового регулювання контрольних правовідносин у сфері громадського екологічного контролю, в тому числі – за використанням та охороною надр, доцільним вбачається внесення змін до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і прийняття загального Положення про громадський контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Зміни в законодавстві повинні закріпити, насамперед, широке розуміння громадського екологічного контролю, визнавши суб'єктами його здійснення не лише громадських інспекторів, але й окремих громадян та громадські об'єднання природоохоронного спрямування. Окремим розділом зазначеного Положення повинні бути врегульовані відносини громадського контролю за використанням та охороною надр.

Використані джерела:

1. Грицан О.А. Правові засади екологічного контролю за використанням та охороною надр: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Грицан Ольга Анатоліївна; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. - Івано-Франківськ, 2009. - 197 с.
2. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юридических учебных заведений / Бринчук М.М. – М.: Юрист, 1998. – 688 с.
3. Мороз Г.В. Правове регулювання участі громадськості в прийнятті рішень у галузі охорони довкілля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.06 / Г.В. Мороз. - Київ, 2006. - 20 с.

Грушкевич Тетяна Володимирівна,
доцент кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук

**ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРАВА
НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ**

Проблеми безпеки сьогодні особливо актуалізуються у зв'язку з тим, що екологічна загроза для людини, її здоров'я і життя як антитеза екологічної безпеки тісно пов'язується з реалізацією природних прав людини і громадянина та юридичних прав громадян на безпеку і життя. Це, в свою чергу, передбачає поглиблене дослідження проблем, пов'язаних зі становленням та розвитком суб'єктивного права громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля (права на екологічну безпеку), зокрема, визначення змісту даного права.

З'ясування змісту права, що розглядається, є неможливим без дослідження ознак безпечного навколишнього середовища, до яких відносять:

а) стабільність – сукупність природних умов і антропогенно-природних факторів, які виключають настання будь-яких психологічних, психічних, фізіологічних, генетичних та інших афектів для здоров'я людини протягом її життя;

б) якість – природні умови, в яких наявні хімічні, фізичні, біологічні та інші елементи і суміші, що не порушують балансу, взаємозв'язку людини і довкілля, не знижують природні можливості середовища до самовідновлення і які не перевищують встановлених законодавством нормативів екологічної безпеки;

в) сприятливість – стан природного довкілля та місць перебування людини, який позитивно впливає на здоров'я людини та біологічні процеси розвитку і функціонування живих організмів [1, с. 36].

Юридичними критеріями такого середовища є нормативи екологічної безпеки, що містять показники:

- гранично-допустимої концентрації забруднюючих речовин у навколишньому природному середовищі;
- гранично-допустимих рівнів акустичного, електромагнітного, радіаційного та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- гранично-допустимого вмісту шкідливих речовин у продуктах харчування [2, с. 36].

Порушення таких нормативів є юридичними фактами, що засвідчують вчинення правопорушення і одночасно порушення права людини і громадянина на безпечне для життя

і здоров'я навколишнє природне середовище.

Таким чином, для забезпечення найбільш ефективного дотримання та захисту права на безпечне для життя і здоров'я людей довкілля велике теоретичне і практичне значення має визначення його змісту.

У «Коментарі до Конституції України» зазначається, що безпечним для життя і здоров'я людей довкіллям є такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується запобігання погіршенню екологічної обстановки і виникненню небезпеки для життєдіяльності населення. Критерії безпечного стану довкілля автори Коментаря визначають екологічними стандартами і нормативами та технічними, санітарно-гігієнічними, будівельними й іншими нормами та правилами, що містять вимоги щодо охорони навколишнього природного середовища [3, с. 127]. Проте ще в кінці 80-х років Ю. С. Шемшученко загострював увагу на обмеженості та однорідності існуючої системи закріплених у праві нормативів якості навколишнього середовища та на тенденціях до розвитку зазначеної системи [4, с. 19].

І сьогодні викликають зацікавленість запропоновані вченими різних країн пропозиції створення індикаторів якості навколишнього середовища комплексного характеру. Зокрема, Л. Мілбрайт підкреслює необхідність поєднання суб'єктивних і об'єктивних оцінок під час побудови комплексних показників якості. Категорію «якості навколишнього середовища» він пов'язує з категорією «якості життя». Учений висуває тезу про можливість «об'єктивізації» суб'єктивних оцінок індивідів за рахунок застосування спеціалізованих методик опитувань, факторного аналізу результатів тощо. Він пропонує систему з 28 узагальнених показників «якості навколишнього середовища», які, в свою чергу, визначаються через індикатори нижчого рівня.

Ця система складається зі 130 параметрів і поділяється на чотири основні блоки: 1) фізичне середовище (клімат, чистота води, повітря, різноманітність біологічних видів тощо); 2) штучне середовище (шляхи, будинки, міра озеленення тощо); 3) середовище, пов'язане з повсякденною людською активністю (школи, робочі приміщення, крамниці; сюди саме входять показники кількості і якості інформації, свободи обміну думками та ідеями; 4) суспільне оточення (послуги, безпека, уряд тощо).

Коло питань, які охоплює згадана система показників, надзвичайно широке. Практично важко провести межу між категоріями «якості навколишнього середовища» та «якості життя», і мабуть, саме тому Л. Мілбрайт у своїй праці уникає чіткого розмежування цих понять [5, с. 73].

Чехословацькими (на той час) авторами (І. Ржегоржем та С. Благоушенком) були запропоновані критерії для оцінки якості довкілля у вигляді спеціального комплексного індексу. Він обраховувався за сумою показників якості повітря, води, ґрунту, зелених насаджень та за рівнем шуму.

Радянськими вченими та юристами пропонувався сукупний індекс якості довкілля, що відображає його стан у трьох площинах: біологічній, економічній, та соціально-культурній [5, с. 67–68].

Привертає увагу, у зв'язку із цим тлумаченням, поняття «навколишнє середовище» в американській правовій та спеціальній літературі. Науковці стверджують, що до навколишнього середовища відносяться не лише природне оточення, воно включає і сферу що оточує кожну окрему людину, здоров'я, соціальні та інші, створені людиною умови, що впливають на неї та на середовище, в якому вона проживає. Право навколишнього середовища націлене на людей з точки зору їх зовнішнього оточення, як природного так і штучного [6, с. 53].

Але вітчизняною наукою застосування даного бачення досі не сприймається схвально. Так, В. В. Петров до ряду об'єктів, що охороняються екологічним законодавством Російської Федерації, відносить навколишнє природне середовище, природні об'єкти, природні ресурси, природні комплекси. І лише на завершення переліку вказує людину як складову частину природи. Проте, кінцева мета охорони навколишнього природного середовища – збереження людини як

біологічної та соціальної істоти. Поступовий перехід від охорони навколишнього природного середовища до охорони навколишнього середовища робить людину безпосереднім об'єктом охорони. На відміну від природних об'єктів предметом охорони тут виступає не сама людина, а її конституційні екологічні права та інтереси. Під навколишнім середовищем в даному випадку розуміють соціальне, побутове, що регламентоване нормами санітарного законодавства [7, с. 135]. Тому, на нашу думку, помилково буде вважати, що не мають відношення до екологічної сфери порушення санітарного режиму підприємств громадського харчування, лікарень, забруднення повітря виробничих приміщень. Це стосується середовища проживання людини, але не навколишнього природного середовища. Адже проблема полягає в тому, що людина дихає протягом доби не лише атмосферним повітрям, але й повітрям жилих та виробничих приміщень, і вміст шкідливих речовин, що міститься у них, в кінцевому результаті підсумовується [8, с. 66].

До того ж під довідкам за Цивільним кодексом України (ст. 293), розуміється не лише природа, а й усе те, що оточує особу на роботі, вдома та поза ними, все те, що має створювати для неї безпечні, сприятливі умови проживання, праці, навчання, побуту тощо, тобто, забезпечити їй гідне людини життя. Широке тлумачення правового явища, що розглядається, отримало законодавче підґрунтя.

Використані джерела:

1. *Екологічне право України: Підручник для студентів юрид. вищ. навч. закладів / [Гетьман А.П., Шульга М.В., Попов В.К. та ін.] ; за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х.: Право, 2006. – 384 с.*
2. *Андрейцев В.І. Екологічне право. Курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів / В.І. Андрейцев. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с.*
3. *Коментар до Конституції України / [за ред. В.Ф.Опришко]. – 2-ге вид. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – 420 с.*
4. *Шемшученко Ю.С. Правовые проблемы экологии / Ю.С. Шемшученко. – К.: Наукова думка, 1989. – 232 с.*
5. *Арутюнов В. Х. Філософія глобальних проблем сучасності Навчальний посібник / В. Х. Арутюнов, В. М. Свінцицький. - К.: КНЕУ, 2003.- 90 с.*
6. *Грицкевич С.Г. Конституційні екологічні права людини й громадянина та їх забезпечення органами внутрішніх справ: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.02 / Грицкевич Сергій Геннадійович. – К., 2002. – 120 с.*
7. *Петров В.В. Экологическое право / В.В. Петров. – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 557 с.*
8. *Вейн Р. Отт, Джон В. Робертс. Повсякденний контакт із токсичними забруднювачами / Вейн Р. Отт, Джон В. Робертс // Світ науки. – 1998. - № 2. – С. 66 - 71.*

Довгопола Катерина Андріївна,
студентка 4 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права

ПРАВОВІ МОДЕЛІ ПРИВАТИЗАЦІЇ ЗЕМЕЛЬ: ПОНЯТТЯ ТА НЕДОЛІКИ

На “приватизації” позбивали собі “носки черевиків” сотні, як не більше “радників” із закордонних агентств, які вчать, як це треба робити, щоб досягти рівня світової і європейської цивілізованості, витрачено “море” грошей на презентації (В. І. Андрейцев)¹

Серед актуальних проблем сьогодення важливе місце посідають ті, що стосуються приватизації земель. Невже справді приватизація в Україні на такому низькому рівні, що як

¹ Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: Знання, 2005. – С. 254.

зазначає професор В. І. Андрейцев, сотні іноземних радників вчать нас як це потрібно робити? Перш ніж визначити сукупність заходів та методів, спрямованих на поліпшення цієї ситуації потрібно надати дефініцію приватизації в цілому та проаналізувати її моделі.

Приватизація землі як напрямок земельної реформи розпочалася в Україні, коли були прийняті Закон України “Про форми власності на землю” від 30 січня 1992 р., постанова Верховної Ради України “Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі” від 13 березня 1992 р. [5].

Термін “приватизація” науковці розглядають у двох значеннях:

- 1) у широкому розумінні – як платне відчуження майна, що перебуває у державній власності, у тому числі разом із земельною ділянкою державної власності, на якій розташований об’єкт, що підлягає приватизації, на користь фізичних та юридичних осіб, з метою підвищення соціально економічної ефективності виробництва та залучення коштів для здійснення структурної перебудови національної економіки (ст. 1 ЗУ “Про приватизацію державного майна”) [3];
- 2) у вузькому – безоплатне, одноразове (в межах встановлених норм) відчуження земельних ділянок державної та комунальної власності виключно громадянам [7, с. 180].

Аналіз чинного законодавства дає змогу виділити такі моделі правових процедур можливої приватизації земель:

- 1) передача земельних ділянок (далі – ЗД) у приватну власність громадян із земель запасу (повна процедура);
- 2) передача у власність ЗД, що перебували у користуванні суб’єктів приватизації (спрощена процедура);
- 3) передача земель у власність громадянам для заняття селянським (фермерським) господарствам;
- 4) передача ЗД у власність садівничих товариств та приватну власність членів цих товариств;
- 5) передача земель у колективну власність сільськогосподарським товаровиробникам;
- 6) передача ЗД у приватну власність членам сільськогосподарських підприємств, кооперативів, акціонерних товариств та інших сільськогосподарських товаровиробників у процесі паювання та розпаювання ЗД.

Детальніше розглянемо повну та спрощену моделі приватизації.

Повна процедура, тобто передача земельних ділянок у приватну власність громадян із земель запасу – полягає у поданні заяви про безоплатну передачу земельної ділянки у приватну власність до сільської, селищної або міської ради за місцем розташування ЗД. У заяві зазначаються її бажаний розмір, місце розташування ЗД, мета використання та склад сім’ї [4, с. 274]. Відповідний орган місцевого самоврядування або орган виконавчої влади в місячний термін розглядає клопотання і надає дозвіл на розробку проекту приватизації землі. Проект землеустрою щодо відведення ЗД розробляється за замовленням громадян суб’єктами господарювання, що є виконавцями робіт із землеустрою. Далі погоджений проект подається до районної (міської) ради для прийняття рішення. У разі погодження – перенесення розмірів ЗД і встановлення землевпорядними організаціями меж та видача свідоцтва на право власності, отримане у територіальному органі Державної реєстраційної служби (із 1.01.2013 р. відповідно до ЗУ “Про державний земельний кадастр” видача державних актів на землю припиняється, натомість видається свідоцтво на право власності).

Недоліком цієї моделі є те, що громадяни в більшості випадків позбавлені можливості самостійно визначити бажане місце розташування ЗД, оскільки для цього необхідно знати чи перебуває ділянка, яка припала йому до вподоби у запасі. Адже для цього необхідно звернутись до органів земельних ресурсів, які часто відмовляють у наданні такої інформації. Тому, необхідним є виділення в межах Єдиного реєстру земель, землі запасу, де буде чітко видно, де та які землі не надані у власність або користування громадянам чи юридичним

особам. Це має бути відкритою інформацією, яка забезпечить прозорість діяльності органів державної влади та полегшить процедуру приватизації.

Також у певних випадках законодавство передбачає переважне право на отримання ЗД таких категорій осіб:

- ветерани війни: забезпечується першочергове відведення ЗД для індивідуального житлового будівництва, садівництва, городництва (ЗУ “Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту”);
- громадян, потерпілих від Чорнобильської катастрофи: на індивідуальне житлове будівництво з позачерговим одержанням ЗД (ЗУ “Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”);
- ветеранів праці: переважне право на відведення ЗД для індивідуального житлового будівництва, садівництва, городництва (ЗУ “Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні”);
- молодих сімей: при відведенні ЗД для індивідуального житлового будівництва органи місцевого самоврядування затверджують квоти ділянок, які надаються молодим сім’ям під будівництво житла (ЗУ “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”);
- військовослужбовців, батьків та членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли) або пропали безвісти під час проходження військової служби, а також звільненим з військової служби особам, які стали інвалідами під час проходження військової служби, якщо вони виявили бажання побудувати приватні жилі будинки (ЗУ “Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей”);
- інвалідів із захворюваннями опорно-рухового апарату: органи місцевого самоврядування забезпечують виділення ЗД під будівництво гаражів для автомобілів з ручним керуванням поблизу місця їх проживання (ЗУ “Про основи соціальної захищеності інвалідів”) [6, с. 187].

Проте варто цей перелік дещо розширити та додати таку категорію осіб як малозабезпечені особи, для відведення їм ЗД для ведення особистого господарства, садівництва і городництва. Для цього потрібно внести зміни до ЗУ “Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім’ям” від 11.08.2000 року.

Ще однією моделлю, яка варта уваги є спрощена модель приватизації.

Спрощена процедура, тобто передача у власність ЗД, що перебували у користуванні суб’єктів приватизації – полягає у подачі заяви про передачу у приватну власність раніше наданої у користування ЗД до відповідної ради (сільської, селищної, міської) за місцем її розташування, до заяви додаються документи, що підтверджують її розмір. Такі ЗД можуть передаватись для:

- ведення селянського (фермерського) господарства;
- ведення особистого підсобного господарства;
- будівництва та обслуговування жилого будинку і господарських будівель;
- ведення садівництва, гаражного і дачного будівництва.

Далі йде розгляд і перевірка обґрунтованості заяви та поданих матеріалів у місячний термін.

Проблемним моментом моделі є те, що до 01.01.2013 року у «спрощеній» процедурі приватизації земельні ділянки формувалися шляхом розробки т. з. технічної документації із землеустрою щодо виготовлення документів, що посвідчують право на земельну ділянку згідно із попередньою редакцією ст. 56 ЗУ «Про землеустрій. Після 01.01.2013 р. слід керуватися п. 2 розд. VII ЗУ «Про Державний земельний кадастр», за яким «[з]емельні ділянки, право власності (користування) на які виникло до 2004 року, вважаються сформованими незалежно від присвоєння їм кадастрового номера. При приватизації за прощеної процедурою в більшості випадків необхідна державна реєстрація земельної ділянки відповідно до п. 2 розд. VII ЗУ «Про Державний земельний кадастр», при цьому виникає необхідність проведення кадастрових зйомок. Кадастрові зйомки, згідно зі ст. 198 ЗКУ, включають

«погодження меж земельної ділянки з суміжними власниками та землекористувачами». І ось тут на зацікавлену особу часто чекає велика проблема – адже сусіди в силу різних причин можуть відмовитися від підписання акта погодження меж. До того ж, це витрачання додаткових коштів громадянами, які мають бажання приватизувати ЗД.

Отже, приватизація – це явище, щодо визначення якого науковці не можуть дійти єдиновірного висновку. Із усього вищенаведеного можна зробити висновок, що, справді, процедура приватизації ЗД складається із багатьох стадій, її проходження залежить від багатьох органів. Це є тривалим, стомлюючим та нестійким процесом, який потребує змін та нормативного доопрацювання.

Тому, потрібно прийняти Закон України, який буде регулювати усі питання приватизації ЗД повної та спрощеної моделей, де буде чітко вказано, куди громадянам звертатись, який саме орган уповноважений вирішити дане питання та чи має така особа пільги чи переваги, адже земельний кодекс України ці питання регулює поверхнево. Необхідним є внесення змін до чинного на сьогодні ЗУ «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» та включення малозабезпечених сімей до переліку осіб, яким надаються переваги.

Використані джерела:

1. *Земельний Кодекс від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 3-4. – ст. 27.*
2. *Про державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. - N 8.- ст.61.*
3. *Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.1992 р. № 2163-XII//Відомості Верховної Ради України. – 1992.- N 24.- ст. 348.*
4. *Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: Знання, 2005. – С. 255-274.*
5. *Кулинич П.Ф. “Правове забезпечення приватизації земель в Україні: теорія, практика, шляхи вдосконалення” // Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/uztnu/law/2009_1/183-191.pdf.*
6. *Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – С. 180-186.*

Домбровський Станіслав Феліксович,
*професор кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
заслужений юрист України, відмінник освіти України, академік,
доктор юридичних наук і професор Української Технологічної Академії*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА США

Серед основних проблем, що знаходяться в полі зору сучасної аграрної політики та юридичної науки належить питанням аналізу правового становища і діяльності, як основного суб'єкта аграрної реформи, це фермерським господарствам.

Юридичне становище цих агроформувань вивчали вчені – аграрники Тітова Н. І., Семчик В. І., Погрібний О. О., Жушман В. П., Долинська М. С., Ващишин М. Я. та інші вчені і науковці-аграрники. Проте, не всі пропозиції учених з цього приводу відображенні в Конституції України та в Законі України «Про фермерські господарства» [1; 2]. Це свідчить про відсутність належного зв'язку між аграрною наукою й практикою правотворчості державних органів. Не враховано досвід правового регулювання фермерських господарств інших країн світу, зокрема США.

Тому слід звернути увагу на порівняльно-правові аспекти правового регулювання фермерства у США і України та на значення зарубіжного досвіду для організації фермерського господарства для нашої країни. Нині існує ряд не розв'язаних наукових проблем з цього питання, які негативно позначається на ефективності правового регулювання суспільних відносин пов'язаних із діяльністю фермерських господарств. Створені фермерські господарства є невід'ємною складовою частиною економіки не лише в Україні та значної більшості країн світу. В зарубіжних країнах, зокрема в США, фермерські господарства є основними товаровиробниками сільськогосподарської продукції [3].

Фермерські господарства України є головними суб'єктами права власності на землях сільськогосподарського призначення. Основним завданням цих фермерських господарств є не лише виробництво, переробка але й продаж сільськогосподарської продукції.

У Сполучених Штатах Америки (надалі-США) інститут фермерства виник понад 200 років тому. Фермерським господарством вважається підприємство, яке може реалізувати протягом календарного року сільськогосподарської продукції на суму понад 1000 доларів США [4].

Аграрним законодавством США закріплено певні особливості діяльності фермерських господарств, які визнаються на конституційному рівні з обов'язковим дотриманням принципу пріоритетності сільського господарства порівняно з іншими галузями економіки США. В США фермер є опорою суспільства Підтримуючи думку вчених Тітової Н. І., Жушмана В. П., Кулинича П. Ф., Уркевича В. Ю. та інших вважаємо за необхідним закріпити правове становище фермерів і в Конституції України [3; 5].

Членство у фермерських господарствах в США відрізняється від членства у фермерських господарствах України.

Українське законодавство передбачає, що правом створення фермерського господарства України володіє кожен дієздатний громадянин України, який досяг 18-річного віку і має аграрну освіту [1].

Також законодавство України встановило обмеження щодо розміру земельних ділянок, що знаходяться у власності фермерських господарств. Так, пунктом 13 Перехідних положень Земельного кодексу України встановлено, що до 1 січня 2015 року громадяни та юридичні особи можуть набувати право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення лише загальною площею до 100 гектарів. Таких обмежень в США не встановлено до розмірів земельних ділянок, які можуть набуватись у власність фермерських господарств [6].

Державна підтримка фермерів в США є важливим фактором для їх належної фінансово-господарської діяльності.

До основних видів надання державної підтримки фермерським господарствам відносять страхування та кредитування. У 1980 році прийнято Федеральний Акт щодо страхування врожаю США, яка є першою державою в світі по створенню системи державної підтримки страхування фермерів. В США джерелами надання кредитів є державні, приватні та кооперативні установи. Крім того, уряд США здійснює дотацію та позичає ресурси фермерам з метою забезпечення інтенсивного ведення сільськогосподарського виробництва, що сприяє зростанню валового доходу та прибутків фермерів США [7].

В США діє ряд програм по підтримці фермерів, які спрямовані не на регулювання ринків, як це здійснюється в Україні, а на підтримку фермерських господарств. Ці програми доступні всім фермерам, які відповідно до законодавства мають право брати в них участь.

Слід відмітити, що до основних напрямів державного регулювання в сільському господарстві США відноситься питання безпеки, в тому числі з питань безпеки продуктів харчування та охорони навколишнього природного середовища цієї держави.

Управління фермерами США здійснюється пропорційно до кількості акцій, якою володіє член фермерського господарства.

Тому, вважаємо за необхідне запозичити досвід зарубіжних країн щодо подальшого удосконалення фермерського законодавства України з питань, які розглянуті в цій статті.

Також необхідно використати позитивний досвід США, де з метою широкого використання техніки функціонують так звані «фермерські групи», в яких група фермерів об'єднуються в громаду і спільно купує необхідну техніку та інші матеріальні ресурси. Така організація є ефективною, адже має переваги в доступі до кредитів, запасів палива, інших матеріалів.

Позитивною є практика, що застосовується в США, щодо введення спеціалізованої системи кредитування фермерських господарств з метою підтримки отримання ними постійних доходів.

Використані джерела:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96- ВР // ОВУ. - 2010. - № 72/І. - Спецвипуск. - Ст. 2598.
2. Про фермерські господарства: Закон України від 19.06.2003 р. // ВВРУ.-2003.-№45.- Ст. 363.
3. Титова Н., Лопуш Л. Фермерство в США: державний захист прав фермерів. // Право України.-1993.-№4.-С.30-31.
4. Фермерські господарства в Сполучених Штатах: стислий огляд.// Сільське господарство реформується.-грудень 1996.-Випуск 1.
5. Шульга М.В., Жушман В.П., Кулинич П.Ф, Уркевич В.Ю. Фермерське господарство: правові засади створення, функціонування та припинення: Навчально-практичний посібник / За заг. ред.. М.В.Шульги.-Х.:ТОВ «Одіссей», 2004. - 464 с.
6. Лопуш Л. Правове регулювання реалізації сільськогосподарської продукції за комерційним законодавством США. //Право України.-2002.-№3.-С. 162-166.
7. Ніцимна С. Правове регулювання державного кредитування сільського господарства: зарубіжний досвід. // Право України.-2006.-№10.-С. 138-141.

Єрмоленко Володимир Михайлович,

завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
доктор юридичних наук, професор,

Заріцька Ірина Михайлівна,

доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЖЕРЕЛ АГРАРНОГО ПРАВА

Не дивлячись на основоположне значення і ґрунтоутворювальну роль, джерелам аграрного права у сучасній аграрно-правовій теорії не приділено належної уваги. Наявний багаж знань про джерельну базу аграрного права ґрунтується, по суті, на здобутках доктрини колгоспного і сільськогосподарського права. Але з тих пір кардинально змінилися як соціально-економічне й політичне середовище, так і характер самих аграрних відносин, основу правового врегулювання яких формують джерела аграрного права. Для порівняння слід зауважити, що значний крок у вивченні загальних особливостей джерел права на монографічному рівні зробила теорія права. Це зумовлює напрям дослідження від абстрактного до конкретного, тобто від досягнень теорії права, які внаслідок абстрактності, викликані цілком зрозумілою узагальненістю результатів, до їх конкретизації у аграрно-правовій науці.

Вказаний підхід зумовлює необхідність виокремлення із загального масиву теоретичних здобутків декілька найуніверсальніших характеристик джерел права, які доцільно екстраполювати на розуміння джерел аграрного права. Одним з таких основоположних підходів вбачається обґрунтований російським теоретиком права

М. М. Марченком поділ джерел права на первинні (до яких відносяться матеріальні, соціальні та інші фактори, що чинять постійний вплив і зумовлюють процеси правотворчості й законотворчості) та вторинні (формально-юридичні) [1, с. 57].

Значно розширює класифікацію джерел права підхід О. В. Стрельцової, яка відповідно до рівнів правоутворення виділяє і поетапно характеризує матеріальні, ідейні, інституційні та формально-юридичні джерела права. При цьому, на її думку, матеріальними джерелами права виступають природні, історичні, культурні, релігійні, політичні, економічні та інші фактори правоутворення. Під ідейними джерелами пропонується розуміти концептуальні підходи та доктринальні течії, що вчиняють вплив на процес правотворення, а під інституційними – сукупність суспільних інститутів і органів, наділених повноваженнями приймати юридично обов’язкові акти [2, с. 7–10]. Однак віднесення культурних, релігійних, політичних та й історичних чинників до матеріальних джерел є досить дискусійним. Вказані чинники мають нематеріальну природу, а тому їх доцільно поряд з концептуальними підходами та доктринальними течіями віднести до складу ідейних джерел.

Отже, до первинних доцільно віднести матеріальні, ідейні, інституційні, а до вторинних – формально-юридичні джерела права. При цьому виникає потреба пояснення, що формально-юридичними є такі різновиди джерел, як юридичний прецедент, правовий звичай, нормативно-правовий акт і нормативний договір. Зазначений перелік є традиційним, усталеним. Між тим, сьогодні до складу формальних джерел права включають ще й загальні принципи права, а також юридичну доктрину. Проте таке розширення є досить дискусійним, адже і юридична доктрина, і породжувані нею принципи права за їх природою цілком логічно віднести до первинних правових джерел, які не наділені ознаками формальності.

Разом з тим, на склад галузевої джерельної бази вчиняють безумовний вплив особливості цієї галузі права, зокрема її публічно-правової чи приватноправової належності. Наприклад, жорсткий імперативний характер фінансових правовідносин призводить до того, що наука фінансового права до переліку сучасних джерел цієї галузі відносить лише нормативно-правовий акт, судовий прецедент і нормативно-правовий договір [3, с. 67–82]. Навіть таке загальновизнане формальне джерело як правовий звичай фінансово-правовою доктриною не сприймається. Звідси очевидним стає факт, що правовий звичай застосовний у приватноправових відносинах, додатковим свідченням чому є його санкціонування чинним Цивільним кодексом України. Аграрне право є приватно-публічною галуззю права зі значним переважанням приватної складової, що дає змогу застосовувати поряд з повним традиційним складом формальних джерел також і новітні (нетрадиційні) джерела, до яких належать природні права, юридична доктрина тощо.

Резюмуючи вищесказане, джерела аграрного права доцільно диференціювати на первинні та вторинні. Матеріальні умови суспільного буття (насамперед, природні й економічні чинники) зумовлюють задоволення об’єктивної потреби людини в продуктах харчування переважно за рахунок сільськогосподарської продукції, виробництво і розподіл якої опосередковується за допомогою органічного пласту аграрних відносин, що, в свою чергу, потребують відповідного правового регулювання. Не можна відкинути і нормотворчий вплив культурних, релігійних та історичних чинників, які сформували культурно-побутовий пласт аграрних соціальних відносин. Політичні чинники віднаходять своє місце у складі нормотворчих факторів при лобіюванні інтересів селянства та крупних монополізованих аграрних товаровиробників у ході нормотворчої діяльності. Досить відчутним є і вплив аграрно-правових доктрин [4]. Саме таким є діалектичний взаємозв’язок між зазначеними матеріальними та ідейними чинниками, які виступають первинними джерелами, і безпосереднім масивом аграрно-правових норм як детермінованою реакцією суспільного устрою на існування таких об’єктивних соціальних вимог. Нарешті, вторинні (похідні) джерела показують, яким чином закріплюються й функціонують правила поведінки, покликані регламентувати існуючі аграрні відносини як у цілому, так і у окремих їх проявах. Будучи результатом волевиявлення домінуючих політичних сил держави або відповідних суспільних утворень, вторинні джерела аграрного права збігаються з формами

аграрного права, набуваючи зовнішнього виразу аграрно-правового звичаю, юридичного прецеденту, нормативного договору і нормативно-правового акта.

Використані джерела:

1. Марченко М.Н. *Источники права: учеб. пособие.* – М. : Проспект, 2009. – 768 с.
2. Стрельцова О.В. *Джерела права Європейського Союзу (теоретичні аспекти): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О.В. Стрельцова; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького.* – К., 2008. – 20 с.
3. Дмитрик О.О. *Джерела фінансового права: проблеми та перспективи розвитку: Монографія.* – Х. : Віровець А.П. «Апостроф», 2010. – 328 с.
4. Єрмоленко В.М. *Юридична доктрина в системі джерел аграрного права // Проблеми розвитку аграрного та земельного права України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25 травня 2011 р.).* – К. : Видавництво географічної літератури «Обрії», 2011. – С. 38–41.

Жогаль Евгения Михайловна,
студентка 4 курса факультета права
Белорусского государственного экономического университета

**ПРОБЛЕМЫ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ОБРАЩЕНИЯ
С ОТХОДАМИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ**

Основным, фундаментальным правом граждан является право на благоприятную окружающую среду. Следовательно, нарушение этого права, в том числе и в области обращения с отходами, является основанием для привлечения к ответственности. В юридической литературе признано, что ответственность проявляется как «обязанность выполнять соответствующие нормы поведения и обязанность нести неблагоприятные последствия за их нарушение» [1, с. 12].

Юридические и физические лица, в том числе индивидуальные предприниматели, нарушившие законодательство об обращении с отходами, несут гражданско-правовую, административную, уголовную и иную ответственность в соответствии с законодательными актами Республики Беларусь [2, ст. 37]. Очевидно, что норма статьи 37 Закона Республики Беларусь «Об обращении с отходами» является бланкетной и в части применения мер ответственности отсылает к действующему административному, уголовному, гражданскому законодательству.

Следует отметить, что в зарубежных государствах ответственность в данной сфере устанавливается специальными комплексными законами о хранении, использовании и удалении отходов. Это: Закон об удалении отходов (Япония, 1971 г.), Закон о хранении ядовитых отходов (Великобритания, 1972 г.), Закон о сохранении и переработке сырьевых ресурсов (США, 1976 г.), Закон о сбросах в океан (США, 1972 г.) и другие [3, с. 48–49]. Данный факт, по-нашему мнению, помогает избежать сложностей в применении ответственности в данной сфере.

Изучив и проанализировав нормы действующего законодательства Республики Беларусь, с целью предотвращения нарушений законодательства об обращении с отходами, повышению правовой культуры граждан, необходимо уточнить, конкретизировать и усовершенствовать нормы, предусматривающие ответственность и влекущие наказание за отдельные виды правонарушений. Так, например норма п. 5 ст. 25 Закона Республики Беларусь «Об обращении с отходами», содержит прямой запрет на захоронение вторичных материальных ресурсов. Однако ответственность за нарушение данной нормы в законодательстве не предусмотрена, что не способствует уменьшению захоронения вторичных материальных ресурсов.

Отдельного внимания заслуживает ответственность производителей отходов. Производители отходов – юридические, физические лица, индивидуальные предприниматели, экономическая деятельность, жизнедеятельность которых приводит к образованию отходов, недостаточно задействованы в этом процессе. Например, производители товаров обеспечивают только гарантии качества и безопасности производимых товаров и не несут ответственности за обращение с этими товарами, перешедшими в разряд отходов из-за потери ими потребительских качеств. Решение данной проблемы мы находим в реализации в республике принципа «расширенной ответственности производителя (РОП)». Данный принцип направлен на снижение вредного воздействия, оказываемого произведёнными (импортируемыми) товарами, путём возложения ответственности за наносимый ущерб на производителей и импортёров таких продуктов. Опыт применения принципа «РОП» в зарубежных странах свидетельствует о его большом потенциале для достижения целей устойчивого развития. Например, в Японии производители несут ответственность за утилизацию автомобилей и электроники; в США в большинстве штатов действуют законы, касающиеся приёма использованной электроники, батареек, ртутных термометров, флуоресцентных ламп [4].

С целью внедрения принципа РОП в Республике Беларусь был принят Указ Президента от 11 июля 2012 г. № 313 «О некоторых вопросах обращения с отходами потребления», который предусматривает введение принципа расширенной ответственности производителей и поставщиков пластмассовой, стеклянной, бумажной тары, а также сложной бытовой техники, элементов питания (батареек), смазочных масел, осветительных устройств и прочего за сбор, обезвреживание и (или) использование отходов, образующихся после утраты потребительских свойств товаров и тары. Невыполнение производителями и поставщиками обязанностей, установленных нормами данного Указа, незаконное или нецелевое использование средств оператором или получателями средств повлекут административную ответственность – наложение штрафа [5]. Вводимая система во многом аналогична действующим в странах Европейского союза системам экологических платежей.

В то же время необходимо отметить, что национальное законодательство не закрепляет нормы, предусматривающие ответственность производителей (предпринимателей) импортируемой в нашу страну продукции за сбор и переработку своей продукции, и её упаковки после их использования. В особой мере это актуально для сбора и переработки ввезённых в Беларусь автомобилей, аккумуляторов, автомобильных шин, мобильных телефонов и другой продукции электротехнической и радиоэлектронной промышленности, а также для поступающей с импортируемой продукцией упаковки. Внедрению такой системы ответственности уделяется значительное внимание в развитых странах.

Проведя анализ существующих мер ответственности за нарушение законодательства об обращении с отходами, мы видим, что не все возможные правонарушения в области обращения с отходами, учтены законодательством, устанавливающим меры ответственности. Представляется необходимым не только усиление мер ответственности, но и формирование новых составов правонарушений, с учётом видов, классов опасности отходов, а также общих требований охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности. С учётом изложенного, совершенствование национального законодательства, в том числе и в области ответственности за нарушение законодательства об обращении с отходами, будет способствовать предотвращению отрицательного воздействия отходов на окружающую среду и здоровье человека.

Использованные источники:

1. *Об обращении с отходами: Закон Респ. Беларусь, 20 июля 2007 г., № 271-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 12.12.2012 г., № 6-3 // Эталон — Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. — Минск, 2013. — Дата доступа: 27.09.2013.*
2. *Раскалей, С.Б. Объективная ответственность государств в международном праве. / С.Б. Раскалей. — Киев: Наук. думка, 1985. — С. 9–22.*

3. Давыдова, Т.А. Уголовно-правовая характеристика нарушения правил обращения экологически опасных веществ и отходов: дисс. на соискание уч. степени канд. юр. наук: 12.00.08. / Т.А. Давыдова. – Ставрополь, 2005 – 187 с.
4. Бредис, М. На своих плечах / М. Бредис // Upravkano.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www upravkano.ru/articles/3022>. - Дата доступа: 23.09.2013.
5. О некоторых вопросах обращения с отходами потребления: Указ Президента, 11 июля 2012 г. № 313// Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2012.

Золотарьова Дар'я Михайлівна,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ТИМЧАСОВО ЗАЙМАНИХ ЗЕМЕЛЬ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ГЕОЛОГОРОЗВІДУВАЛЬНИХ РОБІТ

Відомо, що підвищення загального рівня соціально-економічного розвитку суспільства неминує супроводжується збільшенням обсягів споживання невідновлюваних природно-мінеральних ресурсів, необхідністю отримання інформації про потенціал надр, відкриття нових родовищ корисних копалин та їх інтенсивною розробкою. Важливого значення при цьому набувають суспільні відносини в сфері геологічного вивчення надр, які потребують детального наукового дослідження та належного законодавчого врегулювання. Геологічне вивчення надр нерозривно пов'язане з використанням відповідних земельних ділянок.

Проблеми використання земель та надр як відносно самостійних об'єктів досліджували Р. С. Кірін, О. П. Шем'яков, О. О. Сурілова, Г. І. Балюк, А. П. Гетьман, М. В. Шульга, В. В. Носік, В. К. Філатова та інші.

Земельний кодекс України (ст. 97) встановлює умови використання, обов'язки фізичних та юридичних осіб відповідних земельних ділянок для здійснення цього виду надрокористування. З цього приводу в літературі зроблено слушний висновок про існування зобов'язального права використання земельних ділянок для проведення геологорозвідувальних робіт, яке відрізняється від інших, законодавчо визнаних видів права землекористування(зокрема, від оренди та постійного землекористування) [1, с. 263]. Ця різниця полягає в тому, що при укладенні договору оренди землі істотні умови є ширшими, ніж ті умови, які передбачені у ч. 2 ст. 97 при укладенні угоди про проведення розвідувальних робіт. Така угода, як зазначається у Земельному кодексі України, повинна містити істотні умови щодо строку і місця проведення розвідувальних робіт. Отже, як бачимо, Земельний кодекс України не визначає характер і сутність цієї угоди.

В літературі зазначається, що в даному випадку шляхом укладення угоди між суб'єктом, що виконує розвідувальні роботи, та має спеціальний дозвіл на геологічне вивчення надр, і власником земельної ділянки або землекористувачем, оформляються відносини щодо тимчасового зайняття відповідної земельної ділянки» [3, с. 25].

Отже, в даному випадку йдеться про тимчасове зайняття земельної ділянки з конкретною метою – проведення геологічних робіт. Зрозуміло, що термін проведення таких робіт може бути різним, але повинен мати свою межу. В кожному конкретному випадку цей строк встановлюється за угодою землевласника або землекористувача та спеціалізованою розвідувальною організацією. Аналогічним чином на договірній основі визначається і місце проведення тимчасових розвідувальних робіт. Тому договір на тимчасове зайняття земельної ділянки є підставою виникнення зобов'язальних відносин. Право на використання тимчасово зайнятої земельної ділянки – це зобов'язальне право.

Отже, виконання розвідувальних робіт пов'язано з обов'язковим використанням земельних ділянок на договірній основі.

Зауважимо, що сьогодні існує нагальна потреба в чіткому визначенні переліку умов в зазначеному договорі. Із аналізу змісту статті 97 Земельного кодексу України випливає, що всі положення цієї статті є загальнообов'язковими, уніфікованими і узагальненими для всіх випадків проведення розвідувальних робіт. Остаточний та детальний перелік умов тимчасового зайняття земельної ділянки для проведення розвідувальних робіт визначаються та закріплюються безпосередньо в договорі між землевласником (землекористувачем) та спеціалізованою розвідувальною організацією.

Отже, перше, що повинно бути визначено у договорі – це строк та місце проведення розвідувальних робіт. Зауважимо, що порушення строків повернення тимчасово займаних земель – це земельне правопорушення, передбачене ст. 211 Земельного кодексу України, вчинення якого тягне за собою настання певних негативних наслідків у вигляді адміністративної відповідальності порушника.

Особлива увага приділяється визначенню обов'язків сторін. Спеціалізована організація, що здійснює розвідувальні роботи виконує як загальні обов'язки надрокористувачів, що використовують землі, так і спеціальні – які визначаються угодою.

Що стосується групи загальних обов'язків, то при геологічному вивченні всі без винятку надрокористувачі зобов'язані: раціонально та ефективно проводити роботи, пов'язані із геологічним вивченням надр; забезпечувати екологічно безпечний для життя і здоров'я людей стан навколишнього природного середовища та інші [2, с. 178].

До спеціальних можна віднести такі обов'язки: використовувати земельну ділянку тільки для проведення геологорозвідувальних робіт; на території переданої земельної ділянки розміщувати обладнання та споруди, необхідні для проведення геологорозвідувальних робіт, тільки тимчасового типу; по закінченню робіт звільнити земельну ділянку від обладнання і споруд та провести технічну рекультивуацію земель; відшкодувати землевласнику (землекористувачу) усі збитки, в тому числі неодержані доходи, нанесені за весь час зайняття земельних ділянок; після проведення технічної рекультивації, в обсязі та в строки, що визначені нормативними документами, повернути за актом приймання-передачі земельну ділянку та відшкодувати землевласнику (землекористувачу) збитки пов'язані з проведенням біологічної рекультивації.

Обов'язки іншої сторони договору (землевласника або землекористувача) полягають у наступному: землевласник або землекористувач передає стороні, яка здійснює геологорозвідувальні роботи по акту прийому-передачі у належному стані та у визначених межах земельну ділянку згідно договору; після закінчення терміну дії угоди та у відповідності до умов договору приймає земельну ділянку; кошти на біологічну рекультивуацію землевласник або землекористувач використовує виключно за призначенням; у разі виникнення факту нанесення нових збитків повідомляє іншу сторону про необхідність їх відшкодування.

Отже, можна зробити висновок про те, що тимчасове зайняття земельних ділянок для проведення розвідувальних робіт як форма їх використання характеризується своєю специфікою, яка має бути передбачена угодою власника із спеціалізованою організацією.

Використані джерела:

1. Мірошніченко А.М., Марусенко Р.І. *Науково-практичний коментар Земельного кодексу України, 5-те видання. Змінене і доповнене.* – К.: Алерта, 2013. – 544 с.
2. Кірін Р.С. *Право геологічного вивчення надр: загальні положення [Текст]: моногр.* / Р.С. Кірін. – Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 216 с.
3. Філатова В.К., Шульга Т.М. *Правові засади геологічного вивчення надр в Україні: Монографія* / В.К. Філатова, Т.М. Шульга. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2011. – 144 с.

Зуєв Віталій Анатолійович,
завідуючий кафедрою цивільно-правових дисциплін Академії митної служби України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСДИКЦІЙНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ СУДУ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЕКОЛОГІЧНИХ СПОРІВ

Судовий захист є крайньою формою реагування на порушення прав людини та громадянина, вимог законодавства, способом забезпечення належної правової поведінки особи. Не випадково більшість законодавчих актів містять статті, які встановлюють порядок вирішення спорів. Не є, в цьому випадку, виключенням і Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Так, стаття 67 зазначеного Закону закріплює, що: «Спори у галузі охорони навколишнього природного середовища вирішуються судом, місцевими радами чи органами, які утворюються ними, відповідно до їх компетенції і в порядку, встановленому законодавством України.

Спори підприємств, установ і організацій України у галузі охорони навколишнього природного середовища з підприємствами, установами та організаціями інших держав, розглядаються комісіями, що утворюються на паритетних засадах із представників України і заінтересованих держав, або третейським судом» [1].

Слід відмітити, що частина 2 цитованої статті існує без змін з моменту прийняття цього закону 25 червня 1991 року, коли регулювання економіко-екологічних відносин здійснювалось на дещо відмінних засадах та в умовах іншої соціально-економічної ситуації. Разом з тим, наразі вказана стаття діє та невідмінена, що призводить до окремих невизначених моментів щодо юрисдикційних повноважень суду в екологічних справах. Так, базуючись на вищевказаній нормі, пленум Вищого господарського суду України в 2011 році роз'яснив, що: «За правилами господарського судочинства мають розглядатися справи зі спорів про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, в тому числі за позовами спеціально уповноважених державних органів управління в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Проте не підлягають розгляду господарськими судами справи в галузі охорони навколишнього природного середовища, якщо хоча б одна з сторін знаходиться за межами України, оскільки згідно зі статтею 67 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" відповідні спори розглядаються комісіями, що утворюються на паритетних засадах із представників України і заінтересованих держав, або третейським судом» [2].

В такий спосіб, частина спорів пов'язаних із відшкодуванням шкоди завданої довкіллю була фактично виведена за межі юрисдикції національних судів, навіть у випадку якщо спір виник на її території, у зв'язку із порушенням норм екологічного законодавства та завдано шкоди довкіллю України.

Така позиція не відповідала в першу чергу Конституції України, якою в частині другої статті 124 зазначено: «Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі» [3]. Розглядаючи цю норму у системному зв'язку із рішенням Конституційного суду у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім "Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України, який вирішив, що: «Положення частини другої статті 124 Конституції України щодо поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі, в аспекті конституційного звернення необхідно розуміти так, що право особи (громадянина України, іноземця, особи без громадянства, юридичної особи) на звернення до суду за вирішенням спору не може бути обмежене законом, іншими нормативно-правовими актами. Встановлення законом або договором досудового врегулювання спору за волевиявленням суб'єктів правовідносин не є обмеженням юрисдикції судів і права на судовий захист» [4].

Мабуть враховуючи цей факт в подальшому Пленум Вищого господарського суду України Постановою від 29 травня 2013 року № 9 «Про внесення змін і доповнень до деяких

постанов пленуму Вищого господарського суду України» виключив абзац другий пункту 6 постанови пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 р. № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам» [5], який фактично виводив цілу категорію справ виправши ситуацію. Разом з тим, слід відмітити, що норма Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», яка фактично суперечить Конституції України та викликала таке неоднозначне тлумачення продовжує діяти в незміненому вигляді.

У зв'язку із вищенаведеним вкрай необхідним є внести зміни до цього Закону скасувавши положення щодо особливостей розгляду спорів за участю підприємств, установ та організацій інших держав та їх непідсудності судам України.

Крім того, останнім часом у зв'язку з інтеграційними процесами України набувають актуальності питання щодо врахування національними судами при відправленні правосуддя рішень Європейського суду з прав людини та практики яка складається у зв'язку із цим, а також питання діяльності та виконання рішень Суду Європейських співтовариств. Так, Європейська комісія якщо вважає, що держава-член не виконала зобов'язання має право згідно зі ст. 226 Договору про заснування Європейської спільноти [6] видати обґрунтований висновок із цього питання, попередньо надавши зацікавленій державі змогу подати свої пояснення. Якщо зацікавлена держава не дотримується цього висновку протягом часу, що його належить закласти Комісії, остання може передати справу до Суду Європейських Співтовариств.

Отже в такий спосіб проблеми пов'язані із порядком виконання таких рішень та юрисдикційними повноваженнями Суду Європейських Співтовариств потребують свого теоретичного опрацювання та формування відповідних практичних напрацювань.

Використані джерела:

1. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991 – № 41 (08.10.91) – ст. 546.
2. Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 10 від 24.10.2011 // Вісник господарського судочинства. – 2011. – № 6.
3. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30 (23.07.96). – ст. 141.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів): Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2002 від 09.07.2002 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 28 (26.07.2002). – ст. 1333.
5. Про внесення змін і доповнень до деяких постанов пленуму Вищого господарського суду України: Постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 9 від 29.05.2013 // Закон і Бізнес. – 2013. – № 27.
6. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.

Ковалевич Анна Валерьяновна, Ключко Мария Анатольевна,
студентки 3 курса факультета права
Белорусского государственного экономического университета

КОНЦЕССИЯ КАК ПРАВОВАЯ ФОРМА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗЕМЕЛЬ

Концессия (от лат. concessio – разрешение, уступка) известна ещё со времён римского права и воспринята не только континентальной, но и англо-американской системой права. Под концессией понималось разрешение на занятие определённой деятельностью.

Впервые возможность концессии природных ресурсов, в том числе земли была предусмотрена в Инвестиционном кодексе Республики Беларусь (далее – ИК Республики Беларусь) в качестве одной из форм инвестиционной деятельности [1].

Под концессией понимается договор, заключаемый Республикой Беларусь с национальным инвестором или иностранным инвестором, о передаче на возмездной основе на определённый срок права на осуществление на территории Республики Беларусь отдельного вида деятельности, на которую распространяется исключительное право государства, либо права пользования имуществом, находящимся в собственности Республики Беларусь. Анализ ст.ст. 50, 51 ИК Республики Беларусь свидетельствует о том, что объектом концессии могут выступать только земли, находящиеся в собственности Республики Беларусь [1].

Законом «Об объектах, находящихся только в собственности государства, и видах деятельности, на осуществление которых распространяется исключительное право государства» определены земли, находящиеся в собственности Республики Беларусь, к ним относятся: земли сельскохозяйственного назначения; земли природоохранного, оздоровительного, рекреационного, историко-культурного назначения; земли лесного фонда; земли водного фонда, а также другие земли, не подлежащие в соответствии с законами Республики Беларусь передаче в частную собственность [2]. Перечень земель, не подлежащих передаче в частную собственность, установлен и ст. 13 Кодекса Республики Беларусь о земле [3].

В соответствии со статьёй 57 ИК Республики Беларусь если объектами концессии являются недра и иные природные ресурсы, то их использование осуществляется в соответствии с актами законодательства Республики Беларусь о недрах и иных природных ресурсах [1].

12 июля 2013 г. в Республике Беларусь был принят Закон о концессиях (далее – Закон), который должен вступить в силу 1 января 2014 г. Закон также предусматривает возможность передачи в концессию природных ресурсов, если иное не предусмотрено отраслевым законодательством.

Правовым основанием использования земель на условиях концессии является концессионный договор о передаче на возмездной основе на определённый срок (не более 99 лет) права пользования находящимися в собственности Республики Беларусь землями. В связи со вступлением в силу Закона вопросы концессии земли будут регулироваться нормами данного Закона, без учёта её специфики как природного ресурса.

Кодекс о земле Республики Беларусь (далее – КоЗ Республики Беларусь) в статье 16 только предусматривает, что во временное пользование земельные участки могут предоставляться национальным и иностранным инвесторам на основании концессионных договоров – на срок до девяноста девяти лет [4]. Учитывая, что отношения в области концессии земель входят в предмет правового регулирования земельного права (наряду, например, с земельными арендными отношениями), они и должны быть регламентированы специальным законодательством – КоЗ Республики Беларусь. Полагаем, что в КоЗ Республики Беларусь необходимо закрепить отдельную статью, в которой найдут отражение особенности концессии земель как природного ресурса (по аналогии с арендой земель).

Подробная регламентация в земельном законодательстве возможности получения земли в концессию на длительный срок сделает её перспективной формой использования земель отдельных категорий (земли транспорта, связи, обороны и иного назначения), способствующей дальнейшему развитию социальной, производственной инфраструктуры Республики Беларусь.

Использованные источники:

1. *Инвестиционный кодекс Республики Беларусь от 22.06.2001 N 37-3: в ред. Закона Респ. Беларусь от 09.11.2009 N 55-3 // Эталон – Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 27.09.2013.*

2. *Об объектах, находящихся только в собственности государства, и видах деятельности, на осуществление которых распространяется исключительное право государства : Закон Республики Беларусь от 15.07.2010 N 169-3; в ред. Закона Респ. Беларусь от 13.07.2012 N 427-3 // Эталон – Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 27.09.2013.*
3. *Кодекс Республики Беларусь о земле: Закон Республики Беларусь от 23 июля 2008 г. N 425-3 : в ред. Закона Респ. Беларусь от 22.01.2013 г., № 17-3 // Эталон – Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 27.09.2013.*

Ковальчук Максим Олександрович,
*аспірант кафедри аграрного та земельного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВІ ФОРМИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ІНОЗЕМНИМИ ІНВЕСТОРАМИ В УКРАЇНІ

В умовах світової фінансової кризи залучення інвестицій у економічний і соціальний розвиток України не може здійснюватися результативно без вирішення організаційно-правових питань використання землі українськими та реалізації суб'єктивних прав на земельні ділянки національними та іноземними інвесторами, без розвитку ринку землі.

Законом України «Про режим іноземного інвестування» від 15.01.2011 року [3], визначаються основні форми і види іноземних інвестицій, які можуть бути здійсненні у освоєння земель з метою здійснення підприємницької діяльності на території України іноземними інвесторами. До форм, які безпосередньо стосуються землі та нерухомості можна віднести такі: часткова участь у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами, або придбання частки діючих підприємств; створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю; придбання не забороненого законами України нерухомого чи рухомого майна, включаючи будинки, квартири, приміщення, обладнання, транспортні засоби та інші об'єкти власності, шляхом прямого одержання майна та майнових комплексів або у вигляді акцій, облігацій та інших цінних паперів; придбання самостійно чи за участю українських юридичних або фізичних осіб прав на користування землею та використання природних ресурсів на території України; придбання інших майнових прав.

Основними видами іноземних інвестицій, передбаченим вищевказаним законом є: іноземна валюта, що визнається конвертованою Національним банком України; валюта України – відповідно до законодавства України; будь-яке рухоме і нерухоме майно та пов'язані з ним майнові права; акції, облігації, інші цінні папери, а також корпоративні права (права власності на частку (пай) у статутному капіталі юридичної особи, створеної відповідно до законодавства України або законодавства інших країн), виражені у конвертованій валюті; будь-які права інтелектуальної власності, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хау тощо; право на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використання природних ресурсів, наданих відповідно до законодавства або договорів, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно з законами (процедурами) країни інвестора або міжнародними торговельними звичаями; інші цінності відповідно до законодавства України.

За чинним ЗК України [2] об'єктами іноземних інвестицій можуть бути земельні

ділянки практично з усіх категорій земель, а саме: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; землі рекреаційного призначення; землі історико-культурного призначення; землі лісгосподарського призначення; землі водного фонду; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики.

Відповідно до Конституції України [1], ЗК та інших законів України іноземні інвестори можуть здійснювати свої інвестиції у використання та освоєння земельних ділянок на правових титулах, набуття і реалізація яких гарантується з боку держави: а) право власності на землю; б) право на оренду землі; в) право на забудову чужої земельної ділянки.

У чинному законодавстві України закріплюється обов'язковість продажу вільних від забудови земельних ділянок іноземним і українським інвесторам виключно на земельних аукціонах, що є серйозною перешкодою до залучення інвесторів в Україну. Не вирішеними у чинному законодавстві залишаються питання використання земель іноземними інвесторами на праві концесійного землекористування.

Досліджуючи юридичну природу концесії земельної ділянки, М. М. Бахуринська вперше у теорії земельного права зробила спробу визначити поняття концесії земельної ділянки як сукупність правовідносин, змістом яких є надання вітчизняним або іноземним суб'єктам господарювання – концесіонерам, державою або територіальною громадою – концесієдавцем на підставі договору виключного права на земельну ділянку для здійснення концесійної діяльності з метою задоволення суспільних потреб і отримання прибутку на платній строковій основі за умови взяття концесіонером зобов'язань з реалізації суспільного інтересу, раціонального використання та охорони землі [5, с. 15]. Було також запропоновано внести зміни у законодавство, що передбачало б можливість використання земельної ділянки на титулі концесії відповідно до концесійного договору [5, с. 17].

За чинним ЗК України іноземні інвестори не можуть бути суб'єктами права власності на землі с/г призначення. Водночас іноземні фізичні особи можуть використовувати такі землі на умовах довгострокової оренди.

Однієї з ефективних форм залучення інвестицій у індустріальний розвиток територій є освоєння земель на території індустріального парку. Вперше в теорії земельного права питання правового режиму земель індустріальних парків дослідила Н. Ю. Гальчинська [6]. Було висловлено висновки рекомендації, які частково знайшли свій вираз у прийнятому законі «Про індустріальні парки».

Не дивлячись на законодавче закріплення широкої палітри прав на землю для іноземних інвесторів, здійснення названих прав на земельні ділянки поки що не має ефективного організаційно-правового забезпечення, внаслідок чого іноземні інвестори не можуть швидко одержати у власність чи користування земельні ділянки і приступити до їх освоєння відповідно до цільового призначення.

Використані джерела:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III в редакції від 06.05.2012 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
3. Закон України «Про режим іноземного інвестування» від 19.03.1996 № 93/96-ВР в редакції від 15.01.2011 року // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80/ed20120524>.
4. Закон України «Про індустріальні парки» від 21.06.2012 № 5018-VI в редакції від 11.08.2013 року // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.
5. Бахуринська М.М. Деякі проблеми правового регулювання процедури виникнення права на землю в концесійних правовідносинах за законодавством України / М.М. Бахуринська // Земельне право України. – 2006 -№9. – С. 15-18.

6. Гальчинська Н. Ю. Правовий режим земель промислових зон в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 „Земельне право; аграрне право; природоресурсне право; екологічне право” / Н. Ю. Гальчинська. – Х., 2011. – 188 с.

Ковач Денис Леонідович,
аспірант кафедри земельного та аграрного права
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”

ВИНИКНЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВ НА КОНКУРЕНТНИХ ЗАСАДАХ

В умовах сьогодення продаж земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них (оренда, суперфіцій, емфітевзис) на конкурентних засадах має істотні переваги, насамперед тому, що в процесі проведення земельного аукціону визначається ринкова ціна землі, яка є найбільш прийнятним і оптимальним інструментом формування відкритого і прозорого ринку землі, ліквідуються тіньові схеми. Використання конкурентних засад є ефективним засобом істотного збільшення грошових надходжень до місцевого та державного бюджету. За наявності конкуренції між покупцями ціна продажу ділянки зазвичай перевищує стартову у декілька разів. Спрощена процедура оформлення права на земельну ділянку організатором аукціону унеможливорює хабарництво, оскільки покупець стає непричетним до оформлення документів.

Відповідно до ст. 135 ЗК України, земельні торги проводяться у формі аукціону. Земельний аукціон – це конкурентний продаж земельних ділянок, відповідно до якого право власності або інші права на земельну ділянку набуває той учасник земельних торгів, який в ході проведення земельних торгів запропонує найвищу ціну за земельну ділянку, що продається або найвищу плату за користування такою ділянкою відповідно до її цільового призначення.

Земельний кодекс України визначає процедуру проведення земельних торгів, яка складається з декількох етапів, Кожний з них включає в себе організаційно-правові інформаційні заходи, пов’язані з вибором і підготовкою земельних ділянок для продажу, проведенням рекламної кампанії, підготовкою і прийняттям рішень органів державної влади та місцевого самоврядування щодо проведення земельних торгів, підготовкою і затвердженням локальних нормативно-правових актів щодо порядку проведення земельних торгів, проведенням земельних торгів та оформленням їх результатів.

Організатором земельних торгів є фізична або юридична особа – власник земельної ділянки, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, що здійснює реалізацію права державної чи комунальної власності на земельні ділянки, або державний виконавець у разі виконання рішень, що підлягають примусовому виконанню в порядку, передбаченому Законом України “Про виконавче провадження”, які уклали з виконавцем земельних торгів договір про проведення земельних торгів.

Виконавцем земельних торгів є суб’єкт господарювання, який має ліцензію на проведення земельних торгів та уклав з організатором земельних торгів договір про їх проведення.

Учасником земельних торгів вважається фізична або юридична особа, яка сплатила реєстраційний та гарантійний внески, зареєстрована у книзі реєстрації учасників земельних торгів і відповідно до закону може набувати право власності чи користування земельною ділянкою, яка виставляється на земельні торги.

Проведення земельних торгів щодо земельних ділянок державної чи комунальної власності або прав на них здійснюється за рішенням організатора земельних торгів, у якому зазначаються: а) перелік земельних ділянок або прав на них, які виставляються на земельні торги окремими лотами; б) стартова ціна лота; в) строк та інші умови користування

земельною ділянкою у разі набуття права користування земельною ділянкою на земельних торгах; г) особа, уповноважена організатором земельних торгів на укладення договору купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки, яка або право на яку виставляється на земельні торги.

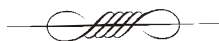
Земельні торги проводяться відповідно до договору між організатором земельних торгів та виконавцем земельних торгів за рахунок коштів, що сплачуються організатором як винагорода виконавцю, та реєстраційних внесків учасників торгів.

Після опублікування оголошення про проведення земельних торгів виконавець може відмовитися від договору лише у випадках, якщо проведення земельних торгів стало неможливим з незалежних від нього причин.

Результати земельних торгів є юридичним фактом, з яким пов'язується виникнення, зміна та припинення земельних правовідносин. За результатами проведення земельних торгів з переможцями укладаються договори купівлі-продажу лотів – земельних ділянок. Договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки між організатором земельних торгів і переможцем торгів укладається безпосередньо в день проведення торгів. Укладений договір купівлі-продажу земельної ділянки нотаріально посвідчується. Для посвідчення договору купівлі-продажу земельної ділянки нотаріусу подається протокол торгів з інформацією про земельну ділянку, відповідальність за достовірність якої покладається на організатора земельних торгів. Право на земельну ділянку, набуте за результатами проведення торгів, підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному законом. Після укладення договору купівлі-продажу об'єкта продажу (лота) покупцю безоплатно передаються технічний паспорт об'єкта продажу (лота) та документація із землеустрою на нього, яка на початку була необхідна для підготовки земельної ділянки до аукціону і виготовлялася на замовлення органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування чи державних органів приватизації, відповідно до їх повноважень щодо продажу земель.

Організатор земельних торгів не пізніше п'яти робочих днів після проведення торгів публікує у друкованих засобах масової інформації, в яких було розміщено оголошення про їх проведення, та розміщує на офіційному веб-сайті центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері земельних відносин, відеозапис торгів і повідомлення про результати торгів за кожним лотом із зазначенням: 1) місця розташування, розміру земельної ділянки та її кадастрового номера; 2) ціни продажу земельної ділянки або розміру річної плати за користування земельною ділянкою, визначених за результатами торгів; 3) строку користування земельною ділянкою (у разі продажу права оренди, суперфіцію, емфітевзису); 4) цільового призначення земельної ділянки.

В ст. 125 ЗК України закріплено умову виникнення права власності на земельну ділянку, згідно з якою право власності на земельну ділянку виникає з моменту державної реєстрації цього права. Отже, право на земельну ділянку, набуте за результатами проведення торгів, підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

Костяшкін Іван Олександрович,
*завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЗЕМЛІ ЯК УМОВА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇЇ СТАЛОГО ВИКОРИСТАННЯ

Необхідність використання земель відповідно до їх функціонального призначення як місця, умови та джерела життя людини обумовлює зміст правового регулювання в контексті реалізації надважливої соціальної функції землі, що акумулює і поєднує властивості

територіального базису для існування Українського народу, унікального природного ресурсу, що забезпечує формування ландшафтного середовища, рекреаційних, оздоровчих, естетичних, природоохоронних комплексів, засобу виробництва який продукує енергетичний ресурс у вигляді сільськогосподарської продукції, що забезпечує біологічне функціонування людини. Поліфункціональне призначення землі створює умови для життєдіяльності людини, а відтак, потребує чітких правових механізмів, які гарантуватимуть безпеку та достатній життєвий рівень людини при використанні землі на різних правових титулах первинним, серед яких є право власності на землю. Усі інші правові форми є похідним та носять як правило обмежений у часі характер, відтак саме на власника, в першу чергу, покладається обов'язок щодо забезпечення якісного використання земель, яке, охоплюючи весь спектр їх функціонального призначення, гарантуватиме незмінність, а в окремих випадках і покращення властивостей даного унікального природного ресурсу.

Відправні позиції в напрямку відповідного правового забезпечення заклала Всесвітня Конференція ООН з питань навколишнього середовища і розвитку на якій було визначено концепцію сталого розвитку домінантною ідеологією цивілізації у ХХІ сторіччі. Фундаментальні принципи вказаної концепції відображені в Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року, передбачають, що турбота про людину є центральною ланкою в діяльності щодо забезпечення сталого розвитку [1]. Законом України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року" від 21 грудня 2010 року, з посиланням на зазначену Декларацію, визначено, що сталий соціально-економічний розвиток будь-якої країни передбачає таке функціонування її господарського комплексу, коли одночасно задовольняються зростаючі матеріальні і духовні потреби населення, забезпечується раціональне та екологічно безпечне господарювання і високоефективне збалансоване використання природних ресурсів, створюються сприятливі умови для здоров'я людини, збереження і відтворення навколишнього природного середовища та природно-ресурсного потенціалу суспільного виробництва [2]. Такий підхід є визначальним і для відносин власності на землю, оскільки він спрямований на поєднання задоволення потреб населення, розвиток економіки, збалансоване використання та відтворення природно-ресурсного потенціалу та збереження навколишнього природного середовища. Ключовим у запропонованій правовій формулі є не обмеження, а саме поєднання як суспільних, так і приватних інтересів, адже в досягненні означених завдань зацікавлені рівною мірою усі суб'єкти суспільних правовідносин.

Наразі назріла об'єктивна необхідність впровадження відповідних правових конструкцій щодо змістовного наповнення вітчизняного нормативного забезпечення права власності на землю з метою реалізації його соціальної функції, що передбачає взаємне задоволення суспільних та приватних інтересів щодо використання, збереження та охорони земель. Адже земля як об'єкт права власності згідно конституційної норми завжди залишається національним надбанням, а відтак її використання має відбуватись шляхом задоволення як приватних, так і суспільних інтересів, що полягає у збереженні та відновленні якості ґрунтів, підвищенні їх родючості, виробництві якісної сільськогосподарської продукції, відповідно до встановлених нормативів; забезпечення збереження об'єктів природи, ландшафтного середовища, територіальною базою для яких виступає та чи інша земельна ділянка відповідного цільового призначення; забезпечення вільного доступу до природних рекреаційних, оздоровчих естетичних об'єктів, що використовуються на праві загального природокористування.

Важливим в даному випадку є те, що відповідний правовий механізм забезпечує як взаємні інтереси самих власників земельних ділянок, так і інших осіб, тобто суспільні інтереси. Адже земля, як об'єкт права власності, характеризується її незамінністю, а відтак в збереженні властивостей ґрунтів та природних об'єктів зацікавлені як самі власники, так і інші особи, як потенційні власники або споживачі виробленої продукції. При цьому взаємний інтерес обумовлений тим, що зазначені суб'єкти час від часу можуть змінювати

один одного, натомість об'єкт власності має залишатись незмінним не лише для теперішнього, але й для майбутніх поколінь.

На жаль, обсяг спеціальних досліджень в сфері забезпечення сталого землекористування є недостатнім для його повноцінного втілення у правотворчу та правозастосовну практику. Однак, певні напрацювання у відповідній сфері все ж мають місце. Так, у 2012 році спеціальне дослідження в сфері еколого-правового забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування провів Б. В. Даниленко, який прийшов до висновку, що стале землекористування полягає у забезпеченні такого землекористування, яке задовольняє потреби сьогодишнього покоління і, в той же час, не ставить під загрозу задоволення своїх потреб майбутніми поколіннями. Сталому землекористуванню, на думку вказаного автора, передувала концепція охорони земель, яка мала за мету збереження земель за кількістю та якістю перш за все як засобу виробництва в сільському господарстві [3, с. 12].

При цьому автор надає переваги екологічній складовій при здійсненні використання земель, зокрема, вважає, що принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення має поступитися принципу пріоритету природоохоронного використання земель.

Погоджуючись в цілому із запропонованими підходами маємо відзначити, що наведене визначення сталого землекористування є надто узагальненим і не відображає безпосередніх особливостей землекористування, яке в даному випадку має гарантувати збереження властивостей як самих земель при здійсненні їх сільськогосподарського використання, так і природних об'єктів, коли йдеться про використання інших категорій земель, забезпечувати широке коло потреб громадян у задоволенні матеріальних та нематеріальних потреб громадян, починаючи від якісної сільськогосподарської продукції, і завершуючи оздоровчими та рекреаційними потребами, при цьому варто враховувати різний спектр обов'язків осіб, що здійснюють загальне та спеціальне землекористування, яке за будь-яких умов має гарантувати недопущення шкідливого впливу на довкілля.

Отже, стале використання земель можливе за умови усвідомлення кожним землевласником чи землекористувачем та громадянами України, які разом утворюють Український народ та виступають первинним володільцем усіх земель в межах державного кордону, значення землі як загальнонаціонального надбання, що забезпечує фізичне існування людини, а відтак потребує збереження своїх властивостей протягом усього існування людства не залежно від конкретного складу суб'єктів та об'єктів земельних правовідносин, що складаються в той чи інший історичний період, та має гарантувати задоволення потреб громадян, екологічно безпечне господарювання на землі, збереження та відтворення властивостей земель, високоефективне збалансоване використання, через відповідний механізм правового регулювання.

Вказаний механізм повинен формуватися виходячи з необхідності збереження властивостей земель як умови життєдіяльності людини, що передбачає:

- збереження та збільшення площі земель як природних об'єктів, які зазнали найменшого антропогенного втручання, що гарантуватиме відтворення природних комплексів, які забезпечують прийнятне навколишнє середовище та природні умови існування людини;
- збереження та підвищення родючості ґрунтів через визначені механізми дотримання сівозмін, районування земель, охорони земель тощо;
- збереження ландшафтів та біорізноманіття, що визначають властивості землі для задоволення оздоровчих, рекреаційних, естетичних, духовних потреб людини;
- гарантування власнику земель можливості повноцінного володіння, користування та розпорядження земельною ділянкою за умови дотримання заходів з її охорони, що сприятиме підвищенню ефективності використання такої ділянки та забезпечить перехід права власності до найбільш ефективних власників;
- гарантування економічних інтересів власників землі – виробників сільськогосподарської продукції; державну підтримку сільськогосподарських

- виробників що здійснюють органічне землеробство чи вживають заходи охорони земель пов'язані з їх консервацією;
- гарантування доступу до землі осіб які бажають та здатні господарювати на ній.

Використані джерела:

1. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14 червня 1992 року // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_455.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України від 30.06.2011 р. – 2011. - № 26. - стор. 1284. - стаття 218.
3. Даниленко Б.В. Еколого-правове забезпечення сталого сільськогосподарського землекористування: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» / Б. В. Даниленко. - Х., 2012. – 19 с.

Кравець Наталія Володимирівна,
пошукувач кафедри земельного та аграрного права
Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"

**ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА
У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПРИЗНАЧЕННЯ**

Одним із основних напрямків реалізації принципу екологізації аграрного виробництва є раціональне та екологобалансоване використання земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів у процесі виробництва продукції рослинництва і тваринництва. Реальна ситуація на сьогодні така, що проблема раціонального та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення дедалі ускладнюється. Як зазначається у спеціальній літературі, рівень використання цих земель у сучасних умовах настільки критичний, що подальша деградація земельних ресурсів у сільському господарстві може мати катастрофічні наслідки, які позначаються і на загальному рівні продовольчої безпеки країни, і на розвитку сільських територій [1, с. 61-62]. Характерними ознаками сучасного сільського господарства є моральна та фізична застарілість сільськогосподарської техніки, обладнання, технологій, висока ресурсно-, відходо- та енергоємність виробничих процесів, спотворена й незбалансована структура аграрного сектору економіки. За таких умов аграрне виробництво суттєво впливає на деградаційні зміни у природному середовищі, включаючи виснаження природного потенціалу землі, забруднення біосфери тощо [2, с. 407]. Нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення в Україні призвело до зниження родючості ґрунтів, поширення ерозійних процесів, збільшення площ забруднених і деградованих земель.

Виходячи з наведеного, проблема екологічно спрямованого використання та охорони земель сільськогосподарського призначення та інших природних ресурсів в процесі аграрного виробництва останніми роками набуває все більшої актуальності. Тим більше, що з початку здійснення земельної реформи увагу було зміщено на майнові земельні правовідносини. Відносини ж щодо використання землі у сільському господарстві залишилися поза увагою. Таким чином, на сьогодні нарізла нагальна необхідність розробки і запровадження сталого та екологічно безпечного їх використання, зокрема й у процесі сільськогосподарської виробничої діяльності.

Стаття 14 Конституції України проголошує землю основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Продубльовано дане положення і у ст. 1 Земельного кодексу України. Вбачається, що перш за все, це положення стосується земель сільськогосподарського призначення, адже саме вони посідають перше місце у переліку категорій земель, визначених ст. 19 Земельного кодексу України.

На сучасному етапі, пов'язаному з запровадженням і реалізацією принципу екологізації аграрного виробництва, нагальною стає потреба в розробці нової сталої екологоспрямованої концепції використання земель сільськогосподарського призначення, яка б виходила з пріоритету їх охорони. Взагалі, концепція сталого розвитку в галузі вирішення екологічних проблем спирається на: раціоналізацію використання усіх видів природних ресурсів з урахуванням можливості їх відновлення; створення безпечних умов для життєдіяльності людини; зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище для збереження властивостей біосфери та її компонентів; орієнтацію на тривале поліпшення екологічної обстановки; рівність інтересів сучасного та майбутнього поколінь; врахуванні при плануванні виробничо-господарської діяльності не лише економічної складової, але й екологічних та соціальних її наслідків тощо. Виходячи з викладеного, доцільним й актуальним вбачається внесення змін до чинного земельного законодавства, зокрема до ЗК України, щодо заміни словосполучення «раціональне та ефективне використання земель сільськогосподарського призначення» на більш доречне у сучасних умовах «екологобалансоване використання земель сільськогосподарського призначення». Концепція раціонального використання не відповідає вимогам часу і, більше того, як вже зазначалося вище, є категорією оціночною, отже не дає чіткої відповіді на питання, яким чином здійснювати це раціональне використання. Обов'язок землевласників і землекористувачів ефективно здійснювати використання земельної ділянки, призначеної для аграрного виробництва, взагалі є незрозумілим. Адже ефективність сільськогосподарської виробничої діяльності, з огляду на основні засади комерційної (підприємницької) господарської діяльності, є справою самого аграрного товаровиробника, і взагалі – його метою. Тим більше, що занадто ефективне використання земель сільськогосподарського призначення як основного засобу виробництва може мати зворотній негативний ефект для цих земель як об'єктів навколишнього природного середовища. Як справедливо зазначається у спеціальній літературі, на сьогодні аналіз практики господарської діяльності у сільському господарстві свідчить про те, що економічні інтереси носіїв земельних прав при використанні виробничого потенціалу закріплених за ними земель стали превалювати. Екологічні ж наслідки господарської діяльності перестали ними враховуватися [3, с. 288].

У зв'язку з цим, як вбачається, категорію «екологобалансоване використання земель сільськогосподарського призначення» слід віднести до основних обов'язків землевласників і землекористувачів і закріпити окремими пунктами у ст. 91, 96 ЗК України. Окрім того, доцільно й у ст. 5 ЗК України «Принципи земельного законодавства» у п. г) «забезпечення раціонального використання й охорони земель» замінити словосполученням «забезпечення екологобалансованого використання й охорони земель». А у спеціальному підзаконному акті – постанові Кабінету Міністрів України – мають знайти закріплення визначення поняття та вимог екологобалансованого використання земель сільськогосподарського призначення, розроблені на основі останніх досягнень аграрної науки. У запропонованій вище постанові могли б бути санкціоновані агротехнічні правила й нормативи, які на сьогодні або існують у формі окремих стандартів (в тому числі, ще затверджених за часів існування СРСР), або актів рекомендаційного характеру, або взагалі відсутні (не визначені). Так, наприклад, для сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на рослинництві, доцільно було б запровадити такі нормативи, які передбачали б застосування ґрунтозахисних технологій землеробства і засобів обробітку ґрунтів; застосування систем екологічних сівозмін з урахуванням ґрунтових і кліматичних умов основних зон держави і спеціалізації сільськогосподарських товаровиробників; зменшення пестицидного навантаження на навколишнє середовище; внесення мінеральних добрив раціональним способом в науково-

обґрунтованих дозах; проведення заходів щодо покращення природних сінокосів і пасовищ та ін. А з боку держави необхідним вбачається посилення контролю за використанням земель сільськогосподарського призначення, а також забезпечення фінансування землеохоронних і ґрунтозахисних заходів.

Використані джерела:

1. Шульга М.В. Сільськогосподарське землекористування – умова сталого розвитку сільських територій // Сучасні досягнення наук земельного, аграрного та екологічного права: зб. матер. круглого столу (24 травня 2013 р.) / за ред. Шульги М.В., Саннікова Д.В. – Х.: Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», 2013. – С. С. 60-62.
2. Статівка А.М. Деякі принципи екологічної політики в сільському господарстві України // Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20-21 квітня 2012 р.). Т. 3 / відп. за вип. В.М. Дьомін / Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 407-408.
3. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: монограф. / [А.П. Гетьман, М.В. Шульга, А.М. Статівка та ін.]; за ред. А.П. Гетьмана та В.Ю. Уркевича. – Х.: Право, 2012. – 448 с.

Краснобаева Людмила Александровна,
заведующий кафедрой теории и истории государства и права
Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины,
кандидат юридических наук, доцент,
Никитенко Татьяна Михайловна,
студентка 3 курса юридического факультета
Гомельского государственного университета имени Франциска Скорины

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ “ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ”

На современном этапе развития общества экологическая безопасность как залог стабильного существования человека в мире становится одной из наиболее важных проблем. В настоящее время в Республике Беларусь происходит экологизация государственной политики. Такая тенденция проявляется во внедрении программ энергосбережения и ресурсосбережения, безотходных технологий и производства.

Экологическая безопасность – одна из составляющих национальной безопасности, совокупность природных, социальных, технических и других условий, обеспечивающих качество жизни и безопасность жизнедеятельности проживающего на данной территории населения и обеспечение устойчивого состояния естественной экосистемы.

Экологическая безопасность касается промышленности, сельского и коммунального хозяйства, сферы услуг, области международных отношений. Иными словами, экологическая безопасность прочно входит в нашу жизнь, и её важность и актуальность возрастает год от года.

В ст. 1 Конвенции о коллективной экологической безопасности под экологической безопасностью понимается состояние защищённости жизненно важных интересов личности, общества, защищённости природной среды от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных опасных воздействий [1, ст. 1].

Согласно Закону Республики Беларусь «Об охране окружающей среды», экологическая безопасность – состояние защищённости окружающей среды, жизни и здоровья граждан от возможного вредного воздействия хозяйственной и иной деятельности, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера [2, ст. 1].

По Закону Российской Федерации «Об охране окружающей среды» экологическая безопасность – состояние защищённости природной среды и жизненно важных интересов

человека от возможного негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности, чрезвычайных ситуаций природного и техногенного характера, их последствий [3, ст. 1].

В Законе Украины «Об охране окружающей природной среды» не содержится точного определения исследуемому понятию. Вместе с тем указывается на то, что «обеспечение экологической безопасности жизнедеятельности человека – неотъемлемое условие устойчивого экономического и социального развития Украины» [4, с. 1].

В соответствии с Законом Республики Казахстан «Об охране окружающей среды», экологическая безопасность – состояние защищённости жизненно важных интересов и прав личности, общества от угроз, возникающих в результате антропогенных и природных воздействий на окружающую среду [5, ст. 1].

Несмотря на то, что законы многих государств закрепляют легальное определение «экологической безопасности», в науке экологического права данное определение остаётся дискуссионным.

Одной из насущных проблем традиционного загрязнения окружающей среды является проблема обращения с отходами. Она входит в число приоритетных направлений природоохранной деятельности страны. Регулирование деятельности по обращению с отходами осуществляется на основании Закона «Об обращении с отходами» [6]. Указанный Закон определяет правовые основы обращения с отходами и направлен на уменьшение объёмов образования отходов и предотвращение их вредного воздействия на окружающую среду, здоровье граждан, имущество, находящееся в собственности государства, имущество юридических и физических лиц, а также на максимальное вовлечение отходов в гражданский оборот в качестве вторичного сырья.

Новую потенциальную опасность представляет высвобождение в окружающую среду трансгенных организмов при осуществлении генно-инженерной деятельности, внедрении новых биотехнологий, потреблении их продуктов. С одной стороны, основанная на методах генетической инженерии биотехнология помогает бороться с голодом и болезнями, улучшать экологическое состояние планеты; с другой – недостаточная изученность и малый опыт применения биотехнологии заставляют опасаться возможных неблагоприятных последствий генно-инженерной деятельности. Закон «О безопасности генно-инженерной деятельности» [7] устанавливает правовые и организационные основы обеспечения безопасности генно-инженерной деятельности и направлен на охрану здоровья человека и окружающей среды, выполнение Республикой Беларусь международных обязательств в области безопасности генно-инженерной деятельности.

Понятие «экологическая безопасность» можно определить, как устойчивое состояние социо-техно-природной системы, достигаемое за счёт оптимального вписывания деятельности человека в естественные процессы природной среды, позволяющее избежать опасного воздействия этих процессов на жизнедеятельность человека и выражающееся в политико-правовой защищённости интересов личности, общества и государства от неблагоприятных воздействий, создающих реальную угрозу здоровью людей и функционированию экосистем. Разрешение международных экологических проблем в современном мире требует интегрированных подходов для установления более совершенной системы международных экологических отношений. Поэтому развитие международного экологического права должно происходить с учётом концептуальных идей.

Одной из таких концептуальных идей является концепция экологической безопасности, которая предполагает рассмотрение экологических проблем в контексте национальной или международной безопасности. Она призвана содействовать устойчивому, безопасному развитию всех государств и не может быть достигнута в одностороннем порядке, а требует сотрудничества между государствами. Целью является реализация принципа экологической безопасности, юридическое содержание которого состоит в обязанности государств осуществлять свою деятельность таким образом, чтобы исключить усиливающееся воздействие экологических стрессов на местном, национальном, региональном и глобальном уровнях. Любая деятельность должна осуществляться таким

образом, чтобы исключить нанесение ущерба не только другим государствам, но и всему международному сообществу в целом.

Таким образом, существует необходимость формирования своего рода «международного экологического пространства» и разработки единого правового документа в области защиты окружающей среды, который стал бы одной из важнейших составляющих реализации экологической безопасности в рамках мирового сообщества.

Использованные источники:

1. Конвенция о коллективной экологической безопасности: от 13 июня 2000 г. – <http://www.busel.org/texts.htm>. (дата обращения: 27.08.2013).
2. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Беларусь от 26 нояб. 1992 г. № 1982-XII: с изм. и доп.: текст по состоянию на 5 апреля 2012 г. – Минск, Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2002. – 73 с.
3. Об охране окружающей среды: Закон Российской Федерации от 10 янв. 2002 г. № 7-ФЗ: с изм. и доп.: текст по состоянию на 25 июня 2012 г. – <http://www.consultant.ru>. – 35 с. (дата обращения: 27.08.2013).
4. Об охране окружающей природной среды: Закон Украины от 25 июня 1991 г. № 1264-XII: с изм. и доп.: текст по состоянию на 18 ноября 2012 г. – <http://zakon2.rada.gov.ua>. – 28 с. (дата обращения: 27.08.2013).
5. Об охране окружающей среды: Закон Респ. Казахстан от 15 июля 2007 г. № 160-1: с изм. и доп.: текст по состоянию на 14 августа 2012 г. – <http://www.pavlodar.com/zakon>. – 32 с. (дата обращения: 27.08.2013).
6. Об обращении с отходами: Закон Респ. Беларусь от 20 июня 2007 г. № 271-3: с изм. и доп.: текст по состоянию на 23 мая 2013 г. – Минск, Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2013. – 28 с.
7. О безопасности генно-инженерной деятельности: Закон Респ. Беларусь от 9 сентября 2006 г. № 96-3: с изм. и доп.: текст по состоянию на 12 января 2013 г. – Минск, Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2013. – 31 с.

Лозицька Катерина Олександрівна,
аспірантка кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИВАННЯ В ПРИРОДООХОРОННУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ

Міжнародні договори активно використовуються для вирішення глобальних та регіональних екологічних проблем, в тому числі для залучення інвестицій в природоохоронні заходи. Україна є учасницею такого роду договорів, зокрема: Рамкової угоди між Україною та Європейським Інвестиційним Банком від 7 лютого 2006 р. [1], Рамкової угоди між Урядом України та Північною екологічною фінансовою корпорацією від 21 вересня 2010 р. [2], Угоди про внесок між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно участі України у Фонді Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля від 6 липня 2011 р. [3], Гарантійної угоди (проект з енергоефективності) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 4 жовтня 2011 р. [4], Фінансової угоди між Україною та Європейським інвестиційним банком (Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв) від 20 червня 2012 р. [5] та ін.

Основною метою вказаних міжнародних договорів є інвестування в різні види діяльності, що належать до природоохоронних заходів, та покращення екологічної ситуації в Україні в цілому.

Характерним для вищезазначених договорів є визначення порядку здійснення діяльності сторін угод на території України, оподаткування, проведення тендерів, переліку привілеїв та імунітетів суб'єктів міжнародного права, з якими укладаються міжнародні договори, та вирішення спорів в разі їх виникнення.

Так, Рамковою угодою між Урядом України та Північною екологічною фінансовою корпорацією (далі – НЕФКО) (2010 р.) врегульовано здійснення інвестування в усі види діяльності, що належать до природоохоронних. Діяльність НЕФКО в цілому спрямована на впровадження інвестицій в природоохоронні заходи в країнах Східної Європи. Зазначений договір розуміє поняття «проект» як будь-який екологічний інвестиційний проект, у тому числі енергозберігаючі проекти, але не обмежуючись ними, який НЕФКО фінансує безпосередньо або через посередника у формі інвестицій у капітал, позик (кредитів) чи грантів.

Цікавим є те, що для реалізації проектів, які здійснюються за участю НЕФКО, встановлено ряд пільг. Зокрема, положенням ст. 3 вказаної угоди закріплено, що відсотки та всі інші платежі, які належать НЕФКО й виникають унаслідок проектів і фінансової діяльності, передбаченої цією угодою, а також активи та доходи НЕФКО, пов'язані з такою фінансовою діяльністю й проектами, звільняються від оподаткування. Як свідчить досвід співпраці з суб'єктами міжнародного права, норми стимулюючого характеру сприяють укладенню такого роду угод та залученню інвестицій в природоохоронну діяльність [6].

В контексті даної угоди НЕФКО підписала три нових кредитних договори в 2012 р., що спрямовані на чисте виробництво в Україні. Два проекти включають модернізацію вентиляційної і опалювальної систем на свинофермах у Новомосковському районі Дніпропетровської області. Третій проект стосується реконструкції трьох котельнь Подільського аграрно-технічного університету і коледжу в місті Кам'янець-Подільський. Діяльність, яка здійснюється згідно з зазначеними проектами, має сприяти зниженню викидів вуглекислого газу в Україні приблизно на 2 тисячі тон у рік.

Основною метою Угоди про внесок між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно участі України у Фонді Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля (далі – Фонд) (2011 р.) є забезпечення гармонізованого та ефективного надання міжнародної фінансової підтримки шляхом об'єднання внесків учасників угоди для реалізації проектів підвищення енергоефективності та поліпшення екології, результатом яких стане значне скорочення споживання електроенергії, зменшення викидів вуглекислого газу (CO) та інших парникових газів. Внесок України в Фонд становить десять мільйонів євро. Фонд був створений у листопаді 2009 р. за ініціативою Європейського Союзу і Швеції та фінансує сім проектів в Україні на загальну суму 137,15 млн. євро. Фонд інвестує в проект модернізації системи центрального теплопостачання м. Тернополя (загальна вартість 16,1 млн. євро); проект модернізації підприємств централізованого опалювання десяти муніципалітетів середнього масштабу (загальна вартість 10 млн. євро); проект реконструкції систем центрального теплопостачання м. Рівне (загальна вартість 2,95 млн. євро); енергоефективний проект системи теплопостачання м. Запоріжжя (загальна вартість 18,1 млн. євро).

Фінансовою угодою між Україною та Європейським інвестиційним банком (Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв) (2012 р.) здійснюється інвестування в природоохоронні заходи щодо водних ресурсів. Вказаним міжнародним договором було започатковано здійснення проекту, який стосується реконструкції та модернізації систем водопостачання, запровадження нового енергозберігаючого обладнання й технологій, реконструкція каналізаційних мереж і підвищення якості очистки стічних вод. На сьогодні для прискорення впровадження вказаного інвестиційного проекту було прийняте спільне з Європейським інвестиційним банком рішення про початок проведення тендерних процедур щодо реконструкції місцевих очисних споруд каналізації та модернізації насосної станції.

Вище зазначене свідчить про те, що міжнародні договори відіграють важливу роль в реалізації природоохоронних заходів в Україні та створюють нормативну базу для залучення

інвестицій в природоохоронну діяльність в Україні. Проекти, в які залучаються інвестиції на основі міжнародних договорів, є такими, що потребують вкладення коштів та реалізація яких призводить до покращення стану навколишнього природного середовища.

Використані джерела:

1. Рамкова угода між Україною та Європейським Інвестиційним Банком від 07.02.2006 р. №3392-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. - № 22. – ст. 193.
2. Рамкова угода між Урядом України та Північною екологічною фінансовою корпорацією від 21.09.2010 р. № 2533-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085/2010>.
3. Угода про внесок між Україною та Європейським банком реконструкції та розвитку стосовно участі України у Фонді Східноєвропейського партнерства з енергоефективності та довкілля від 6 липня 2011 р. № 3596-VI // Офіційний вісник України. – 2011. - № 59. – ст. 53.
4. Гарантійна угода (проект з енергоефективності) між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку від 04.10.2011 р. №3812-17 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085/2010>.
5. Фінансова угода між Україною та Європейським інвестиційним банком (Розвиток системи водопостачання та водовідведення в м. Миколаїв) від 20 червня 2012 р. №4987-VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1085/2010>.
6. Діяльність НЕФКО в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nefco.org/ru/introduction/nformats_ua_pro_nefko.

Макаренко Олександр Юрійович,
завідувач кафедри права Криворізького економічного інституту
ДВНЗ “Криворізький національний університет”,
доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ГІРНИЧОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА

Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що питання правового регулювання надровикористання в Україні є надзвичайно гострим та проблемним. Відомо, що правові відносини є основою для будь-якої діяльності в суспільстві. Особливо велике значення вони мають у тих галузях, які регулюють споживання природних ресурсів, що є власністю усього народу. Правовий механізм користування надрами (гірниче законодавство) в Україні має глибокі історичні корені, пов'язані з столітніми традиціями вітчизняного використання надр так і з особливостями державного устрою нашої країни.

Динамічний розвиток процесів використання надр зумовив необхідність удосконалення існуючої нормативно-правової бази, яка регламентує процеси геологічного вивчення, видобування корисних копалин та освоєння підземного простору. Все це знаходить відображення в діючих законодавчих та інших правових актах, що характеризуються прогресивністю нових правових норм та інститутів. Це стосується питань права власності на геологічну інформацію, розробки корисних копалин та надр, змін законодавства щодо угод про розподіл продукції.

Право як юридична категорія є інструментом регулювання певних видів відносин, що виникають між людьми. Кожний вид відносин регулює норми певної галузі права, сукупність яких створює систему права.

Відносини, що виникають в процесі використання природних ресурсів, відноситься до складу екологічного права, серед яких виділяються відповідно земельне, водне, лісове і, зокрема, гірниче право. У 80-ті роки минулого століття, науковцями здебільшого

визнавалось природноресурсове право, в яке включалися й екологічні відносини, лише в 90-ті, пріоритетним стало екологічне право, що інтегрувало природноресурсові відносини [1].

Розробка надр не може здійснюватися без використання земельної ділянки, на поверхні розміщуються шахтні споруди, входи в шахту, технологічні об'єкти (очисні, зберігання, транспорті, ремонтні та ін.), значні території займає вилучена «пуста» порода (терикони) тощо. Однак це не дає підстав і можливостей використовувати норми земельного права при регулюванні гірничих відносин, які по своїй природі є настільки специфічними, що об'єктивно можуть бути врегульованими тільки спеціальними нормами.

Якщо метою раціонального землекористування є підтримання, а інколи й збільшення родючості землі, то освоєння надр практично завжди спрямоване на загальне їх зменшення. Проникаючи в надра з різними цілями, зокрема для видобутку корисних копалин, розміщення об'єктів промислового чи соціального характеру користувач надр змушений впливати на режим підземних вод, створювати загрозу просідання поверхні землі, викидів в повітря чи розлив на поверхню добутої продукції. Відтак, очевидними є суттєві відмінності в регулюванні відносин з землекористування та надрокористування, очевидно є необхідність розробки та використання особливих норм права і правових механізмів, що регулюють саме гірничі відносини.

Гірниче право має свою історію і відіграло особливу роль в становленні підприємництва та нових виробничих відносин у гірничо-металургійних центрах ще феодальної Європи, слугувало запорукою правових взаємин при розбудові європейського промислу.

Відповідно своєму часу гірничі закони існували вже в античну добу, але були втрачені й забуті. Перший гірничий статут був укладений архієпископом міста Тренто (Північна Італія) у 1208 році. Взірцем високої професійної культури став „ Королівський гірничий кодекс ” Вацлава II (1300 р.). Майже без змін цей кодекс був прийнятий на великих словацьких рудниках у Банській Штявниці (німецька назва – Шемніц) і під титулом “Шемницьке право”, який отримав широке розповсюдження у Центральній та Східній Європі [2, с. 55].

В радянські часи теоретичні і методологічні роботи в галузі гірничого права практично не велись. Прийняте в 1927 р. Гірниче положення СРСР, розроблене в період нової економічної політики (НЕП), мало багато теоретичних новацій, однак із закінченням цього періоду вони, по суті, були забуті. Регулювання гірничих відносин здійснювалось виключно адміністративними методами. Інтерес до теоретичних проблем гірничого права проявився на кінець 60-х – начало 70-х років у зв'язку з економічною реформою в СРСР та відповідним переглядом законодавства в цій галузі. Було опубліковано ряд теоретичних і науково-популярних робіт, багато з яких не втратили актуальності й сьогодні.

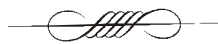
На теперішній час в надрах нашої країни [3] виявлено майже 20 тис. родовищ і проявів 117 видів корисних копалин, з яких 8290 родовищ і 1110 об'єктів обліку за 98 видами мінеральної сировини мають промислове значення і обліковується в державному балансі запасів корисних копалин, 3349 родовищ розробляється. За запасами залізної (близько 14 % загальносвітової), марганцевої руд (близько 43 %) та ряду інших корисних копалин Україна посідає провідні позиції в світі. Сильні позиції України у видобуванні вугілля, титану, графіту, каоліну та інших корисних копалин [4, 11].

Таким чином, існування системи норм, які регулюються гірничим законодавством, предметом яких є відносини, що виникають у зв'язку з розробкою надр землі й видобутком корисних копалин, на сьогодні є очевидним, і ні у кого не має викликати сумнівів. Визначення природи суспільних відносин, що виникають в процесі користування надрами, дозволяє в розвернутому вигляді сформулювати предмет гірничого права, як відносини між органами державної влади, Автономною Республікою Крим, органами місцевого самоврядування, юридичними особами і громадянами (фізичними особами) з приводу володіння, користування і розпорядження надрами, а також з приводу державного управління ресурсами надр, спрямованих на комплексне та ефективне використання корисних якостей надр, видобуток корисних копалин або використання надр з метою, не

пов'язаною з видобутком корисних копалин. Відтак, хоча й питання виділення гірничого права в самостійну галузь права є дискусійним, проблематика необхідності розвитку відповідних норм гірничого права, є нагальною.

Використані джерела:

1. *Природоресурсне право України: Навч. посібю. / За ред. І.І. Каракаша. – К.: Істина, 2005. – 376 с.*
2. *Ерофеев Б. В. Співвідношення земельного, гірничого, лісового й водного права // Рад. держава й право. 1971. № 7. С. 55.*
3. *Закон України від 21.04.2011 р. № 3268 “Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року”.*
4. *Слюбаєв Жумагельди «Порівняльний аналіз законодавства про надра та надкористування України та Республіки Казахстан» Юридичний журнал 11/2009. – С. 11.*

Матус Анна Евгеньевна,

студентка 4 курса факультета права

Белорусского государственного экономического университета

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРОЭКОТУРИЗМА
В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ**

Агроэкотуризм, как и экотуризм, является самостоятельным видом туризма в Республике Беларусь и представляет временное пребывание граждан Республики Беларусь, иностранных граждан и лиц без гражданства (агроэкотуристов) в сельской местности, малых городских поселениях в целях получения услуг, оказываемых субъектом агроэкотуризма для отдыха, оздоровления, ознакомления с природным потенциалом республики, национальными культурными традициями без занятия трудовой, предпринимательской, иной деятельностью, оплачиваемой и (или) приносящей прибыль (доход) из источника в месте пребывания [1].

В настоящее время государство оказывает поддержку лицам, занимающимся агроэкотуризмом, которая проявляется в виде льготного налогообложения, упрощённого порядка регистрации и льготного кредитования, однако существует ещё много проблем в данной сфере общественных отношений как теоретического, так и практического характера. Развитие в Республике Беларусь агроэкотуризма как одного из наиболее перспективных направлений туристической деятельности невозможно без чёткого нормативного правового регулирования.

Основные цели туристической деятельности, права и обязанности участников и субъектов, основные правила организации такой деятельности определены в Законе Республики Беларусь от 25 ноября 1999 г. «О туризме». Однако норма, касающаяся непосредственно агроэкотуризма, является отсылочной [2, ст. 3]. Первым нормативным правовым актом, урегулировавшим отношения в сфере агроэкотуризма стал Указ Президента Республики Беларусь от 2 июня 2006 г. № 372 «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь» [1]. В целях содействия органами государственной службы занятости населения безработным в их организации деятельности по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма было принято постановление Совета Министров Республики Беларусь от 07.03.2008 г. № 342 "Об утверждении Положения о содействии безработным в организации предпринимательской деятельности, деятельности по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма, ремесленной деятельности" [3].

С учётом накопленного опыта, можно выделить позитивные и негативные стороны агроэкотуризма в Республике Беларусь. К позитивным сторонам относятся: содействие экономическому развитию регионов за счёт привлечения денежных средств; рост

благополучия местного населения; создание новых рабочих мест для высвобождаемых из основного производства работников; занятость пенсионеров, инвалидов; стимулирование производства экологически чистых продуктов; развитие местного самоуправления. К негативным сторонам можно отнести нестабильность получения доходов из-за природных катаклизмов; сезонный характер труда, вследствие чего персонал может оказаться не занятым часть года; сохраняется вероятность разрушения устоявшейся местной культурной среды и др. Представляется, что причиной возникновения негативных последствий является новизна идеи агроэкотуризма и при должной организации предоставления услуг в данной сфере негативные последствия можно минимизировать.

Таким образом, агроэкотуризм является одним из быстро развивающихся самостоятельных видов туризма нашей страны, основной целью которого является оздоровление, ознакомление с природным потенциалом республики, национальными культурными традициями. Многогранность, сложность, актуальность, практическая, экономическая и социальная значимость общественных отношений в сфере агроэкотуризма свидетельствует о необходимости их правового регулирования на уровне отдельного закона, который может быть разработан на основе Указа Президента Республики Беларусь «О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь» с целью надлежащего, системного правового регулирования данных отношений. При этом, дальнейшее развитие законодательства об агроэкотуризме должно учитывать два блока: во-первых, совершенствование законодательства, обеспечивающего основы для развития агроэкотуризма; во-вторых, совершенствование и разработка нормативной правовой базы, обеспечивающей эффективную деятельность и определяющей внутреннюю политику субъектов агроэкотуризма.

Использованные источники:

1. О туризме: Закон Респ. Беларусь, 25 ноября 1999 г., № 326-3: в ред. Закона Респ. Беларусь от 22.12.2011 г., N 326-3 // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Национальный Центр правовой информации Республики Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 25.09.2013.
2. О мерах по развитию агроэкотуризма в Республике Беларусь: Указ Президента Республики Беларусь, 2 июня 2006 г., № 372-3, в ред. Закона Респ. Беларусь от 21.06.2012 г., № 614-3 // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «Юрспектор», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа 25.09.2013.
3. Об утверждении Положения о содействии безработным в организации предпринимательской деятельности, деятельности по оказанию услуг в сфере агроэкотуризма, ремесленной деятельности: Постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 07 марта 2008 г., № 342, в ред. Пост Совета Министров Респ. Беларусь от 16.10.2012 № 933// Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / ООО «Юрспектор», Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа 25.09.2013.

Місінкевич Анна Леонідівна,

*в. о. старшого викладача кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права*

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕКУЛЬТИВАЦІ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

Значна частина земельних ресурсів України перебуває в незадовільному стані, зокрема площа порушених земель станом на 2008 р., становить 144,5 тис. га [1]. Інтенсивне

добування корисних копалин в Україні, активізація геологорозвідувальних робіт, промислове та житлове будівництво зумовили порушення земель, виникнення і використання яких призводить до небажаних екологічних наслідків. Наявність земель, порушених промисловою діяльністю, завдає величезної економічної шкоди, дестабілізує екосистеми і погіршує соціальні умови життя людей. Такі землі є екологічно небезпечним об'єктом, оскільки вони перестають виконувати природно-господарські функції і можуть започатковувати процеси подальшої загальної деградації земної поверхні і природно-кліматичних умов. Тому зростання площ порушених земель, зумовлює загострення екологічної небезпеки.

Як відзначає доктор сільськогосподарських наук, професор Панас Ростислав Миколайович, що рекультивація порушених земель – це комплекс організаційних, технічних і біотехнологічних заходів, спрямованих на відновлення ґрунтового покриву, поліпшення стану та продуктивності порушених земель [5, с. 212].

Інші українські сільськогосподарські науковці рекультивацію трактують, як комплекс інженерних, гірничих, меліоративних, біологічних, санітарно – гігієнічних та інших заходів спрямованих на повернення порушених промисловістю територій у різні види використання – сільськогосподарське, лісгосподарське, під зони відпочинку тощо [4, с. 355].

Отже, як ми бачимо, що рекультивація – це відновлення продуктивності земель після промислового використання.

Тепер постає питання стосовно законодавчого закріплення вирішення даної проблеми у нашій державі. Сьогодні ми маємо ось такі правові основи використання та охорони земельних ресурсів і надр України, що закріплені в ст. 13 та 14 Конституції України (1996), у Земельному Кодексі України (2002 р. з подальшими змінами), у Кодексі України про надра від 27.07.1994 р., у законах України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991, «Про оренду землі» від 06.10.1998 р., «Про охорону земель» від 19.06.2003 р., «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19.06.2003 р., «Про оцінку земель» від 19.06.2003 р., «Про землеустрій» від 22.05.2003 р. Перечисленні вище мною нормативно – правові акти не містять у собі законодавчого врегулювання проведення комплексних заходів щодо рекультивації порушених промисловим використанням земель на Україні і тому, ми у цій сфері правовідносин маємо значні прогалини, які потрібно буде вирішувати виходячи із зарубіжного та історичного досвіду.

Перші спроби рекультивації порушених земель, проводилися в середині XIX століття в Німеччині, а на початку XX століття у Великобританії при відкритих розробках вугілля. Подібні роботи в середині 30-х років минулого століття, особливо після другої світової війни, активно розпочалися в Європі. У Великобританії вже в 40-х роках був створений спеціальний комітет, що відповідав за рекультивацію порушених земель. В 60-х роках у більшості країн Європи прийняли закони про рекультивацію земель.

Так, якщо звернутися до історичного минулого нашої країни, а саме до Радянського союзу, то законодавче врегулювання рекультивації земель тут розпочалось з прийняттям положення «Про порядок порушення та розгляд клопотань з питань про відвід земель для державних, суспільних потреб, які потребують рішення Ради Міністрів СРСР або Міністерства сільського господарства СРСР», яке було затверджене постановою Ради Міністрів СРСР від 22 червня 1954 року. Наступними нормативно – правовими актами, в яких більш чітко були сформовані вимоги щодо проведення некультиваційних робіт стали: Закон 1960 «Про охорону природи в РРФСР», аналогічні закони союзних республік, а також постанова Ради Міністрів СРСР від 1962 року «Про покращення державного обліку земель та використання їх у сільськогосподарському виробництві», в якій зазначалося, що «установи, підприємства та організації, яким відводиться в тимчасове використання (під розробку глини, піску, каміння та інших корисних копалин) землі, що використовуються в сільськогосподарському виробництві, з плином потреб на них зобов'язані своїми силами і за рахунок власних коштів приводити ці території в стан придатний для використання в сільському господарстві [3, с. 34]. Ці правові норми стали стимулом для широкого розвитку комплексних досліджень у сфері рекультивації земель в СРСР, а також початком

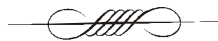
практичного виконання рекультиваційних робіт гірничими підприємствами. Свій подальший розвиток та конкретизацію правові норми рекультивації земель отримали в «Основах земельного законодавства СРСР та союзних республік» (М., 1969), земельних кодексах союзних республік та в «Основних положеннях з відновлення земель, які порушені при розробці родовищ корисних копалин, проведені геологорозвідних, будівельних та інших робіт», які були затверджені трьома державними комітетами Ради Міністрів СРСР (по науці та техніці; у справах будівництва, лісового господарства) і Міністерством сільського господарства СРСР 30 червня 1971 року були введені в дію з 1 січня 1972 року.

Наступним важливим кроком у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів СРСР стали постанови, які були прийняті на сесії Верховної Ради СРСР 20 вересня 1972 року, а також постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР від 29 грудня 1972 року. «Про посилення охорони природи та покращення використання природних ресурсів». В останньому документі міститься ряд важливих положень, які відносяться до проблеми рекультивації земель та спрямованих на удосконалення системи організації й управління при практичному вирішенні зазначеної проблеми [3, с. 36].

Нажаль, з розпадом Радянського союзу ці напрацювання втратили свою чинність, але повинні являтися для нашої незалежної України актуальними, оскільки дані нормативно – правові акти містять у собі чітко розроблену правову схему щодо вирішення означеної проблеми.

Використані джерела:

1. Здійснення заходів з охорони земель протягом 2010-2012 років. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://land.gov.ua/zemleustrii-ta-okhorona-zemel/104379-zdiisnennia-zakhodiv-z-okhorony-zemel-protiahom-2010-2012-rokiv.html>.
2. Мандрик В. О. Економічне регулювання рекультивації земель, порушуваних діяльністю підприємств вугільної промисловості.: дис. канд. екон. наук: 08.00.06 «Економічне природокористування та охорони навколишнього середовища»/ Мандрик В. С. – Львів. 2008. – 236 с.
3. Моторика Л. В., Овчиников В. А. Промышленность и рекультивация земель. М., «Мысль», 1975. – 240 с.
4. Охорона та раціональне використання природних ресурсів і рекультивація земель: Навч. посібник / П. П. Надто ніч, Т. М. Мислива, В. В. Морозова та ін.; За заг. Ред.. П. П. Надточія, Т. М. Мисливої. – Житомир: Видавництво « Державний агроєкологічний університет», 2007. – 420 с.
5. Панас Р. М. Раціональне використання та охорона земель: Навчальний посібник. – Львів: Новий Світ – 2008. – 352.

Носік Володимир Васильович,

професор кафедри земельного та аграрного права юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА В УКРАЇНІ

Принципи земельного права України, як і його норми, становлять юридичну основу правового регулювання суспільних земельних відносин з метою забезпечення реалізації конституційних прав і свобод на землю, забезпечення охорони землі та утвердження правопорядку у цих відносинах.

В загальній теорії права, а також в земельно-правовій науці немає єдиного визначення поняття «принципи права» та «принципи земельного права».

Принципи земельного права необхідно розглядати як основоположні засади, вихідні ідеї, незаперечні вимоги, загальновизнані в суспільстві та утверджені в реальному житті і в правосвідомості імперативи, які узагальнено виражені у нормах законів у вигляді універсальних, абстрагованих від конкретних суспільних відносин приписів, положень.

У принципах земельного права не закріплюються конкретні права та обов'язки суб'єктів земельних правовідносин. Це прерогатива норм земельного права. Водночас принципи земельного права є позитивним зобов'язанням суб'єктів і тому вони визначають соціальну спрямованість правових норм в механізмі правового регулювання земельних відносин. Принципи земельного права визначають загальні, переважно орієнтаційні правила поведінки суб'єктів у сфері земельних правовідносин та забезпечують нормативний регулятивний вплив на суспільні земельні відносини.

Юридична природа принципів земельного права України характеризується також і тим, що в разі відсутності конкретних правових норм чи законів, прогалин у законодавстві, вони виступають основою для вирішення конкретних земельно-правових проблем, особливо при застосуванні аналогії закону.

Принципи земельного права не можна розглядати як раз і назавжди встановлені державою догми, які не підлягають перегляду, зміні чи скасуванню. Формування, а також функціонування чи припинення дії принципів земельного права відбувається у конкретних історичних, соціальних, природних, екологічних, ідеологічних, політичних, державно-правових, демографічних, економічних, культурних, духовних та інших умовах здійснення прав на землю, використання та охорони землі. Так, наприклад, для радянського земельного права характерними принципами правового регулювання земельних відносин були націоналізація землі, вилучення землі із цивільного обороту, виключність права державної власності на землю, заборона приватної власності на землю, заборона оренди землі, використання землі виключно на праві постійного користування, пріоритет земель сільськогосподарського призначення тощо.

Після проголошення незалежності України та прийняття ВР УРСР Постанови «Про земельну реформу» від 18 грудня 1990 року, у п. 1 якої вся земля визнавалась об'єктом земельної реформи, в Україні були відхилені названі вище постулати регулювання земельних відносин, які базувалися на націоналізації землі та адміністративному обмеженні прав особи, громадянина, народу на здійснення природних прав на землю. Формування земельного права України здійснюється на інших методологічних, науково-теоретичних, юридичних, соціально-економічних засадах: визнання права власності Українського народу на землю, роздержавлення і приватизація землі, закріплення права приватної власності на землю, права оренди землі, непорушність права власності на землю, запровадження ринкових земельних відносин тощо.

Безпосередній вплив на визначення відправних засад у нормативному регулюванні земельних відносин мають також науково-теоретичні висновки і рекомендації, ідеологічні, політичні, економічні, моральні та інші загально-соціальні принципи щодо використання землі. При цьому названі основоположні засади здійснення прав на землю та використання землі стають нормативними принципами регулювання земельних відносин лише у тих випадках, коли вони знаходять своє суспільне вираження правових нормах. З огляду на названі ознаки, які розкривають поняття та особливості юридичної природи та призначення принципів земельного права, останні можуть бути закріплені виключно у Конституції України та законах, а не у підзаконних чи локальних нормативних актах.

В Україні, як демократичній, правовій державі, яка володіє найпотужнішими у світі запасами чорноземів, формування принципів земельного права має відбуватися на основі визнаних в суспільстві методологічних засадах, які визнають загальнолюдські цінності, визначають свободу, рівність та справедливість у сфері використання землі, а також встановлюють соціальні, екологічні та інші вимоги до використання земель сільськогосподарського і лісгосподарського призначення як головного засобу виробництва продовольства і сільськогосподарської сировини для забезпечення прогресивного

економічного і соціального розвитку суспільства. Зокрема, в науці земельного права України до таких основоположних засад використання землі відносять: а) основним багатством нації і народу є земля з її верхнім родючим шаром ґрунту; б) визнана в суспільстві земельна власність і гарантоване право приватної власності на землю є економічною і юридичною основою свободи; в) прогресивний розвиток суспільства своє можливим у демократичній, правовій державі, де визнається і гарантується право власності на землю, право на вільну господарську діяльність, самостійне виробництво капіталу та його вільну реалізацію; г) земля (ґрунт) є багатством нації і має належати народові, а не державі, на праві власності; г) земля має вартість і підлягає оцінці у процесі виробництва, розподілу й перерозподілу капіталу; д) власник землі і хлібороб мають поєднуватися в одній особі; е) вироблена на землях сільськогосподарська продукція має належати її виробнику і може бути вільно реалізована ним на внутрішньому і зовнішньому ринках; є) держава не має брати на себе роль посередника у реалізації вирощеного врожаю; ж) родючість землі постійно знижується, якщо держава позбавляє товаровиробника виробленої ним абсолютної і додаткової ренти; з) родючість ґрунту підвищується і прогресивно зростає виробництво, якщо встановлена в державі система оподаткування не передбачає ніяких інших податків, окрім земельної ренти у її грошовому виразі.

Не всі з наведених методологічних засад використання земель відображені сьогодні у нормах земельного законодавства і визнаються як принципи правового регулювання земельних відносин. Так, наприклад, у ЗК України названі такі принципи земельного законодавства: а) поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу і основного засобу виробництва; б) забезпечення рівності права власності на землю громадян, юридичних осіб, територіальних громад і держави; в) невтручання держави у здійснення громадянами, юридичними особами та територіальними громадами своїх прав щодо володіння, користування і розпорядження землею, крім випадків, передбачених законом; г) забезпечення раціонального використання та охорони земель; г) забезпечення гарантій прав на землю; д) пріоритету вимог екологічної безпеки. Однак такий перелік принципів земельного законодавства не відтворює всієї палітри основоположних засад нормативного регулювання земельних відносин в сучасних умовах.

Петлюк Юрій Степанович,

*доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права імені академіка В. З. Янчука
Національного університету біоресурсів та природокористування України,
кандидат юридичних наук, доцент*

СУБ'ЄКТИ ЕКОЛОГІЧНОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Вирішення проблем раціонального, ефективного та невиснажливого використання й особливої охорони природних ресурсів потребує застосування різноманітних юридичних, економічних, соціальних та організаційних заходів. Необхідна наявність комплексної об'єктивної інформації про стан природних об'єктів і територій, а також антропогенних впливів на нього. Оскільки відсутність таких відомостей перешкоджає виробленню відповідних рішень у сфері природокористування, природоохоронної діяльності та забезпечення екологічної безпеки населення.

Саме ці передумови сприяли створенню системи екологічного моніторингу (моніторингу навколишнього природного середовища, моніторингу довкілля) в Україні.

Законодавче визначення моніторингу довкілля містить «Положення про державну систему моніторингу довкілля» [1], затверджене постановою Кабінету Міністрів України, відповідно до якого, державна система моніторингу довкілля – це система спостережень,

збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково обґрунтованих рекомендацій, необхідних для прийняття рішень у галузі охорони довкілля.

Метою здійснення такого моніторингу, згідно зі ст. 22 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2], є забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень.

У Республіці Білорусь (далі – РБ) моніторинг навколишнього середовища, відповідно до ст. 69 Закону РБ «Про охорону навколишнього середовища» [3], здійснюється для забезпечення державних органів, юридичних осіб і громадян повною, достовірною та своєчасною інформацією, необхідною для забезпечення управління й контролю в галузі охорони навколишнього середовища та природокористування.

Разом з тим, з метою забезпечення взаємодії систем спостереження за станом навколишнього середовища в РБ створена Національна система моніторингу навколишнього середовища (НСМНС), яка є відкритою та включає окремі види моніторингу навколишнього середовища, забезпечує їх взаємодію для отримання комплексної інформації про стан навколишнього середовища, аналізу та прогнозу його змін [4].

Отже, екологічний моніторинг (моніторинг навколишнього природного середовища, моніторинг довкілля) є сучасною формою реалізації процесів екологічної діяльності за допомогою засобів інформатизації і забезпечує отримання регулярну оцінку та прогнозування стану середовища життєдіяльності суспільства й умов функціонування екосистем для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення екологічної безпеки, збереження природного середовища та раціонального природокористування.

Належне забезпечення екологічного моніторингу можливе за умов чіткого визначення статусу суб'єктів, насамперед органів державної влади, та їх повноважень у сфері здійснення екологічного моніторингу.

В Україні здійснення державного моніторингу довкілля покладено на таких суб'єктів, як Міністерство екології та природних ресурсів України; Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій і у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи; Міністерство охорони здоров'я України; Міністерство аграрної політики та продовольства України; Міністерство з питань житлово-комунального господарства України; Держземагентство України; Держлісагентство України; Держводагентство України; Національне космічне агентство України тощо.

Взаємовідносини суб'єктів системи моніторингу ґрунтуються на: взаємній інформаційній підтримці рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; координації дій під час планування, організації та проведення спільних заходів з екологічного моніторингу довкілля, виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та ліквідації їх наслідків; сприянні найбільш ефективному розв'язанню спільних завдань моніторингу довкілля та екологічної безпеки; відповідальності за повноту, своєчасність і достовірність переданої інформації; колективному використанні інформаційних ресурсів та комунікаційних засобів [1].

Організацію здійснення окремих видів моніторингу навколишнього середовища виконують: Міністерство природних ресурсів та охорони навколишнього середовища РБ (щодо моніторингу атмосферного повітря, поверхневих та підземних вод, тваринного світу); Міністерство освіти РБ (щодо моніторингу озонового шару); Міністерство лісового господарства РБ (щодо моніторингу лісів); Національна академія наук РБ (щодо рослинного світу); Державний комітет з питань використання майна РБ (щодо моніторингу земель) [5, с. 159].

Проведене на основі аналізу екологічного законодавства та наукових джерел дослідження надає можливість стверджувати про те, що у правовому статусі суб'єктів екологічного моніторингу в Україні та Республіці Білорусь принципові відмінності відсутні.

Використані джерела:

1. Про Положення про державну систему моніторингу довкілля : постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391 // Збірник урядових нормативних актів України. — 1998. — № 9. — Ст. 211.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 41. — Ст. 546.
3. Об охране окружающей среды : Закон Респ. Беларусь от 26 ноября 1992 г. № 1982-XII // Ведомости Верховного Совета Респ. Беларусь. — 1993. — № 1. — Ст. 1.
4. О Национальной системе мониторинга окружающей среды в Республике Беларусь // постановление Совета Министров Респ. Беларусь от 14 июля 1993 г. № 949 // НРПА. — 1993. № 80. 5/ 12786.
5. Лизгаро В. Е. Государственное управление в области природопользования и охраны окружающей среды / В. Е. Лизгаро // Экологическое право : учебник / С. А. Балашов [и др.]. — Минск : Изд. центр БГУ, 1913. — Ст. 132–149.

Рахнянська Тамара Олегівна,
*аспірантка кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТАКТОЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА

В основі інституційної системи використання земель капітального будівництва лежить управлінська діяльність. Законом України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (далі – Закон) серед першопричин сучасних екологічних проблем виокремлено існуючу систему державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища (далі – НПС), регулювання використання природних ресурсів, а також відсутність чіткого розмежування природоохоронних та господарських функцій. Слушним, на нашу думку, є зауваження О. І. Заєць, Е. В. Позняк та О. А. Шомпол про те, що головною проблемою інституційної складової є «постійна нестабільність системи органів спеціального управління в галузі екології [1, с. 36]». У зв'язку з цим мета державної екологічної політики щодо посилення ролі екологічного управління для досягнення сталого розвитку залишається недосяжною і на сьогодні надзвичайно актуальною.

Важливу роль в організації та діяльності системи екологічного управління, у тому числі в сфері використання земель капітального будівництва, відіграють правові засади (принципи), на яких побудована така система. У зв'язку з цим метою даної публікації є дослідження принципів тактоєкологічної діяльності у сфері використання земель капітального будівництва. Теоретичним надбанням для аналізу вказаного питання послужили праці науковців у галузі екологічного та земельного права, а саме: В. І. Андрейцева, Г. І. Балюк, М. М. Бринчука, А. П. Гетьмана, О. І. Заєць, Н. Л. Ільїної, Т. Г. Ковальчук, М. В. Краснової, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, А. М. Мірошніченка, В. В. Носіка, Е. В. Позняк, Ю. С. Шемшученка, О. А. Шомпол, М. В. Шульги та ін.

Так, Розділом 2 вищевказаного Закону закріплено основні принципи національної екологічної політики, до яких, зокрема, належать посилення ролі екологічного управління в системі державного управління України з метою досягнення рівності трьох складових розвитку (економічної, екологічної, соціальної), яка зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку; врахування екологічних наслідків під час прийняття управлінських рішень; міжсекторальне партнерство та залучення зацікавлених сторін; запобігання надзвичайним ситуаціям природного і техногенного характеру, що передбачає аналіз і

прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах стратегічної екологічної оцінки, державної екологічної експертизи, а також державного моніторингу НПС; відповідальність нинішнього покоління за збереження довкілля на благо прийдешніх поколінь; участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації екологічної політики, а також урахування їхніх пропозицій при вдосконаленні природоохоронного законодавства; невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону НПС; відповідальність органів виконавчої влади за доступність, своєчасність і достовірність екологічної інформації; доступність, достовірність та своєчасність отримання екологічної інформації; державна підтримка та стимулювання вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на НПС.

В юридичній літературі зазначається, що до принципів екологічного управління належать принципи ефективного поєднання адміністративних і економічних важелів, розділення господарсько-експлуатаційних і контрольно-наглядових повноважень, безперервність процесу управління і послідовність рішень, що приймаються [2, с. 53–54].

М. М. Бринчук, досліджуючи державне управління природокористуванням й охороною довкілля, виділяє наступні принципи: законності управління; комплексного (всебічного) підходу до вирішення питань природокористування й охорони навколишнього середовища; поєднання басейнового та адміністративно-територіального принципів організації управління природокористуванням та охороною довкілля; розподіл господарсько-експлуатаційних та контрольно-наглядових функцій при організації діяльності спеціально уповноважених державних органів [3, с. 160].

На переконання Т. Козаченко, організаційно управління природокористуванням здійснюється за допомогою територіального та відомчого принципів. На думку вченої, територіальний принцип означає, що загальнодержавне управління має територіальний характер і поширюється на всіх природокористувачів і всі об'єкти природи в межах або держави загалом, або певної адміністративно-територіальної одиниці; відомче управління поширює свої дії лише на певний об'єкт природи: води, землю, ліс тощо і стосується природокористування певним природним ресурсом, незалежно від того, на території якої області він знаходиться [4, с. 187–188].

З позиції В. Ю. Пересоляка, для функціонування нового ринкового механізму управління використанням земель населених пунктів, потрібно, щоб він ґрунтувався на системі принципів, а саме: цілеспрямованості, безперервності, надійності, плановірності, динамізму законів управління. Однак, як зауважує науковець, найважливішим принципом такого механізму є його відкритість, який «передбачає вільний доступ інвесторів до ознайомлення з інформацією про припустимі види використання і забудови територій [5, с. 13, 19]».

На думку окремих дослідників, визначаючи раціональні параметри господарського природокористування, потрібно керуватись такими принципами територіального управління, як збалансованість природних ресурсів; урахування взаємовпливу складників довкілля; оптимальне співвідношення інтенсивного та екстенсивного використання території та природних ресурсів; створення системи заповідних територій для підтримання екологічного балансу [6, с. 196; 7, с. 128].

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що окрім принципів національної екологічної політики, передбачених Законом, управлінській діяльності у сфері використання земель капітального будівництва притаманні наступні засади (принципи), які повинні знайти своє нормативне закріплення в Розділі 2 Закону України «Про основи містобудування»: 1) поєднання начал єдиначальності й колегіальності, координації та субординації під час прийняття рішення щодо надання земельної ділянки, розроблення і планування проекту капітальної забудови, її зведення, а також використання земельних ресурсів у процесі експлуатації об'єкта капітального будівництва; 2) незалежність і неупередженість органів державної влади та органів місцевого самоврядування в прийнятті еколого значимих рішень,

що стосуються використання й охорони земель капітального будівництва; 3) врахування системно-екологічного підходу в процесі здійснення господарської діяльності у сфері капітального будівництва (тобто, врахування всієї сукупності екологічних аспектів, їхніх системних властивостей та екологічних характеристик) та механізму еколого-господарського балансу території; 4) реалізація управлінської діяльності у сфері використання земель капітального будівництва шляхом поєднання засад публічно-приватного партнерства з ефективною діяльністю екологічного менеджменту; 5) забезпечення функціонування механізмів громадського моніторингу та контролю (у тому числі, участь в проведенні експертиз, стратегічній екологічній оцінці, оцінці впливу на навколишнє середовище тощо) у сфері використання земель капітального будівництва та під час здійснення відповідної господарської діяльності.

Використані джерела:

1. О.І. Заєць, Е.В. Позняк, О.А. Шомпол. Правові проблеми формування системи органів управління в галузі екології // Бюлетень Міністерства юстиції України, 2007. – № 12 (74). – С. 35–43.
2. Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / Зуєв Віталій Анатолійович – Х., 2002. – 215 с.
3. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учебник для высших юриди-ческих учебных заведений. – М.:Юристъ, 1998. – 688 с.
4. Т. Козаченко. Проблеми та перспективи екологічного управління в Україні // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. / редкол.: С.М. Серьогін (голова ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2009. – Вип. 1 (35). – С.186 – 196.
5. Пересоляк В.Ю. Формування механізму державного управління земельними ресурсами населених пунктів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02 / Пересоляк В.Ю. – Л., 2006. – 23 с.
6. О. Лазор. Органи державного управління в галузі екології та природних ресурсів // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 4. – С. 195–202.
7. Стеченко, Д. М. Управління регіональним розвитком [Текст]: навч. посіб. для студ. екон. та екон.-географ. вузів / Д. М. Стеченко. – К. : Вища шк., 2000. – 223 с.

Розумович Ірина Миколаївна,

доцент кафедри господарського і екологічного права
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОПОВІЩЕННЯ НАСЕЛЕННЯ ПРО НАДЗВИЧАЙНІ ЕКОЛОГІЧНІ СИТУАЦІЇ

З поглибленням екологічної кризи у світі загалом і, зокрема, в Україні, питанням сталого розвитку, охорони життя та здоров'я людини, забезпечення екологічної безпеки, раціонального природокористування присвячується все більша увага з боку як законодавця, так і науковців. Бажання України стати членом Європейського Союзу також є стимулом гармонізувати, адаптувати національне законодавство з міжнародними правилами і стандартами, в тому числі, у сфері охорони довкілля.

Як відомо, забезпечення екологічної безпеки в державі є однією з основних складових екологічної політики. Цей обов'язок покладено на Україну її Основним Законом – Конституцією. Однак, на сьогодні, в сфері охорони довкілля деякі питання потребують вдосконалення їх правового регулювання. Одним з таких питань є функціонування системи оповіщення населення про надзвичайні екологічні ситуації.

Питання, що розглядається, регламентується декількома нормативно-правовими актами. Так, ст. 6 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної інформації» закріплює положення про те, що Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації негайно доводиться до відома населення через засоби масової інформації та систему оповіщення цивільної оборони [2].

Під засобами масової інформації в законодавстві розуміються газети, журнали, теле- і радіопрограми, кінодокументалістика, інші періодичні форми публічного розповсюдження масової інформації [3]. Тобто населення місцевості, де сталася надзвичайна екологічна ситуація могло дізнатися про це тільки з загальновідомих засобів. Однак в 2013 році було зроблено перші кроки до вдосконалення процесу оповіщення шляхом введення в дію Кодексу цивільного захисту. Так, згідно положень вищезазначеного нормативно-правового акту, оповіщення – доведення сигналів і повідомлень органів управління цивільного захисту про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення [1].

Також в Кодексі визначено, що система оповіщення – комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення. Більш того, забезпечення оповіщення та інформування населення про загрозу і виникнення надзвичайних ситуацій, повинно бути у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі.

Ще однією позитивною рисою є те, що законодавство зобов'язує мати на об'єктах підвищеної небезпеки автоматизовані системи раннього виявлення загрози виникнення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення у разі їх виникнення [1]. Але за відсутність таких систем законодавством не встановлена відповідальність таких суб'єктів господарювання, крім розпоряджень органів виконавчої влади. Вихід з ситуації бачиться у встановленні відповідальності за вказане правопорушення у вигляді призупинення діяльності підприємства до моменту встановлення дієвої системи оповіщення населення про надзвичайні екологічні ситуації.

Крім проблеми відповідальності також існують інші питання, що потребують негайного їх вирішення на рівні нормативного регулювання.

Так, Кабінетом міністрів України визначено, що відповідальність за оповіщення і своєчасне, повне та об'єктивне інформування про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій покладається на керівників центральних і місцевих органів виконавчої влади [4]. Але ця норма вступає в протиріччя з нормами Кодексу цивільного захисту України в частині суб'єктного складу відповідальних осіб. Таким чином необхідно привести в відповідність норми кодифікованого і підзаконного актів в частині однакового розуміння того, які саме суб'єкти несуть відповідальність за своєчасне оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайної екологічної ситуації.

Крім того, чинним законодавством, що регламентує відносини при загрозі або виникненні надзвичайних екологічних ситуацій, не передбачені конкретні строки оповіщення населення про них. Слід констатувати, що саме негайне повідомлення про такі ситуації сприятиме спасінню життя та здоров'я населення, що проживає на вразливій території. Такою норму слід доповнити Кодекс цивільного захисту України і продублювати це правило в Законі України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». Також необхідно встановити відповідальність за невиконання зазначеної норми у вигляді конкретних санкцій.

Підводячи підсумок вищевикладеному, зазначимо, що система оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайної екологічної ситуації недосконала і потребує негайного внесення змін та доповнень в чинне законодавство для виконання обов'язку держави, передбаченого Конституцією України – забезпечення екологічної безпеки.

Використані джерела:

1. Кодекс Цивільного захисту України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.
2. Закон України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 42. – Ст. 348.
3. Закон СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації» // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 26. – Ст. 492.
4. Постанова Кабінету міністрів України № 1567 від 16.11.2001 р. «Про затвердження Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня».

Салій Світлана Олегівна,
студентка 2 курсу ОКР “магістр”
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ ОХОРОНИ ҐРУНТІВ ВІД ҐРУНТОВТОМИ

Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, розробляються з метою організації сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Підвищення культури землеробства передбачає впровадження у виробництво заходів, що становлять науково обґрунтовану його систему. Серед них важливе значення мають правильні сівозміни, які є головною і незамінною її ланкою та посідають особливе місце за різноманітним сприятливим впливом на родючість ґрунту і врожайність сільськогосподарських культур.

Сівозміна полягає у чергуванні різних культур у часі й просторі та забезпечує більш сприятливі умови для загального росту і розвитку рослин, підвищення врожайності та якості врожаю без додаткових витрат на добрива, зрошення, обробіток посівів. Запровадження сівозмін також є гарантією раціонального використання та охорони земель [2, с. 148].

Сівозміна дає можливість розробляти технологію вирощування сільськогосподарських культур з урахуванням їх взаємного впливу, а також післядії кожного заходу, що застосовується під найближчі попередники [2, с. 15].

Відповідно до ч. 4 ст. 22 Земельного кодексу України, земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва використовуються відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель. Водночас, згідно із п. 18 Перехідних положень Земельного кодексу України на період до 1 січня 2015 року зазначені вимоги поширюються лише на тих власників та користувачів, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею більш як 100 га.

Враховуючи біологічні особливості й здатність польових культур не тільки використовувати, а й активно відновлювати родючість ґрунту, сівозміна істотно впливає на такі фактори родючості, як забезпеченість поживними речовинами і вологою, вміст гумусу, біологічний режим, фізичні властивості та швидкість детоксикації шкідливих речовин, що надходять у ґрунт при його сільськогосподарському використанні.

З метою створення належних правових гарантій охорони земель сільськогосподарського призначення у ст. 211 Земельного кодексу України передбачено

юридичну відповідальність за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Територіальні органи Держсільгоспінспекції України здійснюють держаний нагляд (контроль) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля.

Відповідно до ч. 2 ст. 55 Кодексу України про адміністративні правопорушення, використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, -тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Проте, неможливість застосування відповідальності пов'язане із обмеженнями щодо розміру штрафів згідно ч. 2 ст. 244 КУпАП. Так, головний державний інспектор сільського господарства України може накласти штраф на громадян до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і на посадових осіб – до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Тобто, не існує суб'єкта Центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду (контролю) в агропромисловому комплексі, який би міг розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 55 КУпАП.

Статтею 144 Земельного кодексу України визначений порядок припинення права користування земельними ділянками, які використовуються з порушенням земельного законодавства. Використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни може тягнути за собою розірвання договорів оренди, оскільки такі дії орендаря ведуть до ґрунтової та ґрунтотравми.

З метою здійснення повноважень, покладених на територіальні органи Держсільгоспінспекції України щодо контролю за використанням та охороною земель здійснюється постійне інформування органів прокуратури про виявлені порушення земельного законодавства, оскільки, безгосподарське використання земель є злочином.

Використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни може призвести до тривалого зниження або втрати родючості ґрунтів, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару чи порушення структури ґрунту, відповідальність за що передбачена ст. 254 Кримінального кодексу України.

З метою покращення державного контролю в сфері охорони ґрунтів необхідно ліквідувати обмеження, що передбачені до ст. 244 Кодексу України про адміністративні правопорушення та визначити суб'єкта, який буде вправі притягнути до відповідальності порушника за ч. 2 ст. 55 КУпАП. В Законі України «Про оренду землі» передбачити таку підставу для розірвання договору оренди, як недотримання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

Використані джерела:

1. *Землеробство: Підручник. 2-ге вид.перероб.та доп. / Гудзь В.П., Прима І.Д., Будьонний Ю.В., Танчик С.П.; за ред. В.П.Гудзя. - К.: Центр учбової літератури, 2010.-464 с.*

2. Даниленко Б.В. Перспективні напрямки розвитку еколого-правового регулювання землекористування / Науковий вісник Чернівецького університету: Правознавство.- 2011.-№597.- С. 148-150.

Салміна Яна Олегівна,
*аспірантка кафедри екологічного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ГЕОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ НАДР КОНТИНЕНТАЛЬНОГО ШЕЛЬФУ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В Україні наразі активно здійснюється геологічне вивчення в межах континентального шельфу Чорного і Азовського морів. Адже саме проведення геологічного вивчення на континентальному шельфі дає змогу визначити потенційний обсяг його мінеральних ресурсів, їх місце розташування та глибину залягання.

Власне результати геологорозвідувальних робіт на континентальному шельфу засвідчили, що Україна має значні поклади енергоресурсів, і, в першу чергу, нафти та газу. Як наслідок, потенційні запаси енергоресурсів на українському шельфі Чорного моря було оцінено у 2,3 млрд. т умовного палива, а Азовського моря – 324,8 млн. т. умовного палива, що разом становить близько 40 % усіх енергетичних запасів нашої країни [1].

У той же час, в Україні на сьогодні відсутній нормативно-правовий акт, який би чітко визначав поняття, особливості і порядок проведення геологічного вивчення на континентальному шельфі. Норми законодавства України щодо проведення геологічного вивчення на континентальному шельфі розпорошені по значній кількості різного рівня нормативно-правових актів, а окремі важливі питання щодо проведення геологічного вивчення на континентальному шельфі взагалі не врегульовані на законодавчому рівні. Тому, наявні недоліки правової регламентації геологічного вивчення на континентальному шельфі обумовлюють актуальність теми доповіді.

З нашої точки зору, завданням запропонованої доповіді є оприлюднення результатів досліджень щодо визначення поняття, особливостей та порядку геологічного вивчення на континентальному шельфі за законодавством України.

Зокрема, по відношенню до геологічного вивчення надр континентального шельфу, законодавство України вживає такі терміни, як: «геологічне вивчення надр в межах континентального шельфу», «геологічне вивчення української частини шельфу Чорного і Азовського морів», «проведення досліджень на континентальному шельфі» (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного геологічного контролю» від 14.12.2011 року № 1294). Однак, законодавство України не містить визначення поняття «геологічне вивчення надр континентального шельфу», а лише «геологічне вивчення надр» (це спеціальні роботи і дослідження, спрямовані на одержання інформації про надра з метою задоволення потреб суспільства) [2]. На противагу зазначеному, Конвенція ООН про континентальний шельф 1958 р. та Конвенція ООН з морського права 1982 р. не вживають поняття геологічне вивчення надр континентального шельфу, а оперують поняттям «розвідка природних багатств чи ресурсів континентального шельфу». Однак, ми переконані, що терміни «геологічне вивчення» та «розвідка» не є тотожними. Так, з точки зору геології, розвідка родовищ корисних копалин – це лише одна із стадій геологічного вивчення надр, якій передусє регіональне геологічне вивчення території; пошук та пошукова оцінка родовищ корисних копалин [3].

Кодекс України про надра (далі – КУпН) встановлює, що державний фонд надр включає як ділянки надр, що використовуються, так і ділянки надр, не залучені до використання, в тому числі континентального шельфу і виключної (морської) економічної

зони (ст. 5), і, при цьому, визначає, що надра - це частина земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (ст. 1). Власне КУпН присвячує достатню увагу геологічному вивченню надр (ст.ст. 37–41). Виходячи із вищезазначеного, вважаємо, що значна частина положень КУпН, в т. ч. і щодо геологічного вивчення надр, поширює свою дію і на континентальний шельф.

Беручи до уваги, що принциповою різницею геологічного вивчення надр і геологічного вивчення надр континентального шельфу є місце його проведення – на суходутній материковій території і в межах континентального шельфу, на нашу думку, поняття «геологічного вивчення надр континентального шельфу» можна визначити як спеціальні роботи і дослідження в межах континентального шельфу, спрямовані на одержання інформації про надра з метою задоволення потреб суспільства.

Проведення геологічних досліджень в межах континентального шельфу організується та координується Міністерством екології та природних ресурсів України, що визначає Положення, затверджене Кабінетом Міністрів України від 02.11.2006 р. № 1524. Також забезпечує організацію геологічного вивчення надр Державна служба з геології та надр України, про що говорить Положення, затверджене Указом Президента України від 06.04.2011 р. № 391/2011. Єдина українська компанія, яка здатна здійснювати увесь комплекс робіт щодо геологічного вивчення надр континентального шельфу, – це ДАТ «Чорноморнафтогаз» [1]. Проте, без залучення потужних іноземних інвесторів на сьогодні Україна не спроможна проводити геологічне вивчення надр шельфу на великих глибинах, адже підприємство має технології, здатні працювати на глибині моря лише до 70 м, у той же час, коли іноземні компанії можуть працювати на шельфі на глибині моря до 1500 м.

Порядок надання спеціальних дозволів на користування надрами, затверджений Кабінетом Міністрів України від 30.05.2011 р. № 615, встановлює, що геологічне вивчення надр континентального шельфу здійснюється на підставі спеціального дозволу на геологічне вивчення родовищ корисних копалин із обов'язковим визначенням площі морського дна (ділянки надр) та із зазначенням координат, у яких дозволяється провадження діяльності. Стаття 38 КУпН закріплює низку вимог, які повинні забезпечуватися при геологічному вивченні надр, проте у законодавстві України відсутні вимоги щодо геологічного вивчення надр континентального шельфу, що ставить під загрозу безпеку навколишнього природного середовища, життя та здоров'я людей.

Суттєвим досягненням на шляху покращення правової регламентації геологічного вивчення на континентальному шельфі стало прийняття Положення про проведення державної експертизи звітів щодо результатів геологічного вивчення надр, а також інших геологічних матеріалів, затвердженого Наказом Мінприроди України від 11.03.2013 р. № 95, яким було визначено, що об'єктами геологічної експертизи (залежно від умов укладеного договору) можуть бути проекти на спеціалізовані геологічні роботи, які виконуються на шельфі морів. Хоча, на нашу думку, геологічна експертиза в даному випадку повинна проводитися в обов'язковому порядку.

Роботи і дослідження, пов'язані з геологічним вивченням надр континентального шельфу, підлягають обов'язковій державній реєстрації та обліку, що здійснює Державна служба геології та надр України згідно вимог відповідних Порядків, затверджених Наказами Мінприроди України від 14.06.2013 р. №263 г. та від 14.06.2013 № 262. Результати таких виконаних робіт і досліджень в установленому порядку передаються на постійне зберігання до ДНВП «Геоінформ України».

У подальшому розвідані родовища корисних копалин, або їх ділянки, запаси корисних копалин яких оцінено, включаються до Державного фонду родовищ корисних копалин і передаються для промислового освоєння згідно Порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України. від 14 лютого 1995 року № 144.

Таким чином, проведений аналіз чинного законодавства України свідчить, що правова регламентація геологічного вивчення надр континентального шельфу потребує суттєвого удосконалення.

Використані джерела:

1. «Енергоресурси чорноморського шельфу: проблеми і перспективи освоєння». Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України. Волович О.О. Див.: <http://od.niss.gov.ua/articles/511>.
2. Про затвердження Правил нормативного забезпечення геологічного вивчення надр: Наказ Державного комітету природних ресурсів України від 13.12.2004 року N244. Див.: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0223-053>.
3. Офіційний сайт Виробничого кооперативу «Геолог». Див.: <http://www.geolog.in.ua/main/production/explore-the-depths>.

Скоринко Дарья Сергеевна,
студентка 3 курса юридического факультета
Международного университета «МИТСО»

**К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ БЕЗОПАСНОСТИ
ГЕННО-ИНЖЕНЕРНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ**

Эпоха научно-технического и технологического прогресса, в которой обитает современное человечество, дополнилась в последние несколько лет стремительным развитием генной инженерии – биотехнологии, связанной с использованием биологических систем, живых организмов или их производных для изготовления или изменения продуктов с целью их конкретного использования. Генная инженерия открывает новые перспективы в познании явлений природы, в решении актуальных проблем практически в любой сфере жизнедеятельности [1, с. 132].

Стремительное развитие генно-инженерных технологий помимо неоспоримого прогресса может оказать не только положительное, но в некоторых случаях и отрицательное воздействие на окружающую среду и человека [2, с. 45]. Одним из механизмов, с помощью которых можно минимизировать возможные негативные последствия генно-инженерной деятельности является эффективное правовое регулирование отношений в сфере генно-инженерной деятельности [3, с. 32].

В настоящее время существует два основных международных документа, прямо регулирующих генно-инженерную деятельность: Конвенция о биологическом разнообразии от 5 июня 1992 г., направленная на сохранение, поддержание и воспроизводство биоразнообразия и Картахенский протокол по биобезопасности к Конвенции о биологическом разнообразии, принятый 29 января 2000 г. – документ, который непосредственно предназначен для регулирования отношений, связанных с генетически изменёнными организмами.

В Республике Беларусь деятельность в области обеспечения безопасности генно-инженерной деятельности регламентируется многими нормативными правовыми актами, основным среди которых является Закон Республики Беларусь «О безопасности генно-инженерной деятельности» от 09.01.2006 г. № 96-З (далее – Закон). Закон устанавливает правовые и организационные основы обеспечения безопасности генно-инженерной деятельности и направлен на охрану здоровья человека и окружающей среды, выполнение Республикой Беларусь международных обязательств в области безопасности генно-инженерной деятельности. В соответствии со ст. 1 Закона генно-инженерная деятельность представляет собой технологию получения новых комбинаций генетического материала путём проводимых вне клетки манипуляций с молекулами нуклеиновых кислот и переноса

созданных конструкций генов в живой организм, в результате которого достигаются включение и активность их в этом организме и у его потомства [4, с. 2]. Из этого следует, что генная инженерия – это создание абсолютно новых материалов и продуктов, и она является не естественным явлением, а эволюцией в деятельности учёных.

Осуществление генно-инженерной деятельности связано с определёнными рисками. Поэтому важным является законодательное закрепление рисков. В статье 13 Закона перечислены четыре уровня риска, три из которых представляют собой работу с патогенными (болезнетворными) организмами. Отдельно следует выделить последний, четвёртый уровень риска, который, согласно п. 4 ч. 1 ст. 13 Закона представляет собой работу с патогенными генно-инженерными организмами, которые являются возбудителями особо опасных инфекционных заболеваний, обладающих способностью быстро распространяться, и для которых неизвестны эффективные меры профилактики и лечения. Выделение такого высокого уровня риска связано, в первую очередь, с тем, что имеющихся на данный момент знаний о действии на окружающую среду генно-модифицированных организмов недостаточно. Многие учёные полагают, что существует высокая вероятность того, что в ходе активного внедрения генно-инженерных технологий произойдёт неконтролируемое распространения модифицированных генов, которые, в свою очередь, могут нанести непоправимый вред экологии [5, с. 67].

В связи с этим актуальным является рассмотрение правовых механизмов обеспечения безопасности генно-инженерной деятельности. Статьей 5 Закона закреплены меры, обеспечивающие безопасность данного вида деятельности, к ним относятся: принятие (издание) нормативных правовых актов; проведение государственной экспертизы безопасности генно-инженерных организмов; планирование и выполнение мероприятий по обеспечению безопасности генно-инженерной деятельности; осуществление контроля в области безопасности генно-инженерной деятельности и др. Представляется, что данные меры являются наиболее эффективными, поскольку только путём государственного регулирования данного рода деятельности можно достичь наиболее благоприятных результатов и обеспечить наиболее высокий уровень безопасности в области генной инженерии.

Для более эффективного регулирования генно-инженерной деятельности законодательно закреплены различные виды контроля: государственный, ведомственный, производственный, общественный (ст.ст. 26–27 Закона). Особо следует выделить общественный контроль, осуществляемый гражданами и общественными объединениями в соответствии с законодательством, поскольку на основании норм Конституции Республики Беларусь народ Республики Беларусь является единственным источником государственной власти [6]. Однако Закон не содержит чётких рамок, в которых граждане и общественные объединения могли бы осуществлять контроль, в то время как полномочия органов государственной власти детально указаны. В связи с этим представляется необходимым уточнение и расширение полномочий граждан и иных субъектов при осуществлении контроля в области генно-инженерной деятельности.

Таким образом, в настоящее время генная инженерия активно внедряется во все сферы жизнедеятельности. И, как известно, потенциал генной инженерии очень велик, однако невозможно предположить, принесёт ли новое открытие в данной отрасли неопределимую пользу, либо же нанесёт непоправимый вред всей окружающей среде. На данный момент представляется необходимым выработка наиболее безопасных средств и методов исследования генной инженерии, а также укрепление контроля и надзора государства в данной сфере деятельности.

Использованные источники:

1. Патрушев, Л. И. Искусственные генетические системы / Л.И. Патрушев. – М.: Наука, 2004. – 228 с.
2. Сингер, М., Берг П. Гены и геномы / М. Сингер, П.Берг. – Москва, 1998. – 193 с.

3. Дубинин, Н.П. Генетика вчера, сегодня и завтра / Н.П. Дубинин. – М.: Наука, 2008. – 210 с.
4. О безопасности генно-инженерной деятельности: Закон Респ. Беларусь, 9 января 2006 г., № 96-З: в ред. Закона Респ. Беларусь от 04.01.2010 г. // Консультант Плюс: Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. Центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Дата доступа: 04.08.2013.
5. Гайсинович, А.Е. Зарождение генетики / А.Е. Гайсинович. – М.: Наука, 2007. – 194 с.
6. Конституция Республики Беларусь 1994 года (с изменениями и дополнениями, принятыми на республиканских референдумах 24 ноя. 1996 г. и 17 окт. 2004 г.). – Минск: Амалфея, 2005. – 48 с

Суєтнов Євгеній Павлович,
асистент кафедри екологічного права
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
кандидат юридичних наук

ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА ЯК ОБ’ЄКТ ВІДЧУЖЕННЯ ДЛЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ ЧИ З МОТИВІВ СУСПІЛЬНОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Відносини з відчуження приватних земель у суспільних інтересах врегульовані Конституцією України, Земельним кодексом України (далі – ЗК) та Законом України від 17.11.2009 р. «Про відчуження земельних ділянок, інших об’єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» [1] (далі – Закон).

Згідно з ч. 1 ст. 3 Закону об’єктами відчуження є земельні ділянки (їх частини), житлові будинки, інші будівлі, споруди, багаторічні насадження, що на них розміщені, які перебувають у власності фізичних або юридичних осіб.

Земельна ділянка – це частина земної поверхні з установленними межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами (ч. 1 ст. 79 ЗК). Відповідно до ч. 1 ст. 19 ЗК всі землі України за основним цільовим призначенням поділяються на категорії: а) сільськогосподарського призначення; б) житлової та громадської забудови; в) природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; г) оздоровчого призначення; ґ) рекреаційного призначення; д) історико-культурного призначення; е) лісогосподарського призначення; є) водного фонду; ж) промисловості, транспорту, зв’язку, енергетики, оборони та іншого призначення. Вважаємо, як об’єкт відчуження для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, земельна ділянка може належати до будь-якої названої категорії, за винятком, безумовно, земель оборони, які взагалі не можуть перебувати у приватній власності (згідно з ч. 2 ст. 77 ЗК вони можуть перебувати лише в державній власності).

Цікавою є ситуація з передбаченими в останній категорії («ж») «землями іншого призначення». Легального визначення вказаних земель немає. У юридичній літературі наголошується, що їх існування є свідченням принципової нежиттєздатності ідеї тотального поділу всіх земель на категорії та їх використання відповідно до цільового призначення. До цих земель пропонується відносити землі культового (церковного) фонду, космічного забезпечення, державного матеріального резерву, водно-болотних угідь і торф’яного фонду, родовищ корисних копалин, мисливського фонду, підвищеної екологічної небезпеки (В. І. Андрейцев) та ділянки, відведені для розміщення полігонів твердих побутових відходів (А. М. Мірошниченко) [2, с. 563]. Якщо ж додержуватися цієї позиції, то, наприклад, земельні ділянки державного матеріального резерву теж не можуть перебувати у приватній власності, а значить, бути об’єктами відчуження для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності, бо згідно з ч. 3 ст. 4 Закону України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.2007 р. [3], земельні ділянки, на яких розміщені об’єкти, що входять до

системи державного резерву, «є державною власністю і не підлягають приватизації та іншим видам відчуження».

Разом із тим зазначимо, що наведений у ч. 1 ст. 19 ЗК поділ земель на категорії за основним цільовим призначенням становить собою первинну класифікацію, оскільки в межах цих категорій можлива подальша класифікація земель на види за конкретним цільовим призначенням. Так, до земель сільськогосподарського призначення належать землі, призначені для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби та ін. До земель житлової та громадської забудови відносяться землі для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибна ділянка), індивідуальних гаражів, іншої житлової забудови тощо (повний перелік усіх видів цільового призначення земель наведено в наказі Держкомзему від 23.07.2010 р. [4]). Тому реальною є ситуація, коли землі відповідної категорії за основним цільовим призначенням можуть перебувати у приватній власності, а окремі види земель за конкретним цільовим призначенням у межах цієї категорії – ні. Приміром, земельні ділянки для сінокосіння та випасання худоби, городництва можуть надаватися громадянам виключно в користування (ч. 1 ст. 34 та ч. 1 ст. 36 ЗК). Отже, об'єктом відчуження для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності може бути лише та ділянка, яка одночасно як за основним, так і за конкретним цільовим призначенням може перебувати у приватній власності.

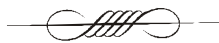
Можливі випадки, коли для забезпечення суспільної потреби вимагається не вся земельна ділянка, яка перебуває у приватній власності, а лише її частина. У такому разі саме вона й буде об'єктом відчуження. Але, зауважимо, що відповідно до ч. 3 ст. 2 ЗК об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, у тому числі й на земельні частки (паї). Як бачимо, ЗК не передбачає такого об'єкта, як частина земельної ділянки. Щоб відчужити таку частину, необхідно спочатку здійснити поділ первинної (вже сформованої) земельної ділянки на 2 окремі, тобто сформувати 2 нові земельні ділянки за технічною документацією із землеустрою щодо поділу земельних ділянок (ч. 6 ст. 79-1 ЗК), зареєструвати сформовані земельні ділянки в Державному земельному кадастрі [5] та здійснити державну реєстрацію права власності на них [6]. З огляду на викладене, норму Закону, що об'єктом відчуження є частина земельної ділянки, слід розуміти так: щодо первинної земельної ділянки це дійсно буде її частина, проте відчужуватиметься завжди окрема ділянка, оскільки вона вже буде сформована в нову земельну ділянку.

На земельних ділянках можуть розміщуватися різні нерухомі об'єкти – житлові будинки, будівлі, споруди, багаторічні насадження. Фактично такі об'єкти підлягають відчуженню не для суспільних потреб та з мотивів суспільної необхідності, а внаслідок їх нерозривного зв'язку із землею; після відчуження вони будуть знесені (ч. 3 ст. 16 Закону). Враховуючи це можна виокремити 2 групи об'єктів відчуження: (а) основні – земельні ділянки та їх частини та (б) додаткові – розміщене на них нерухоме майно.

Використані джерела:

1. Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності [Текст] : Закон України від 17.11.2009 № 1559-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 1. – Ст. 2.
2. Мірошниченко А. М. Земельне право України: підруч. / А. М. Мірошниченко. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712 с.
3. Про державний матеріальний резерв [Текст] : Закон України від 24.01.1997 № 51/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 13. – Ст. 112.
4. Про затвердження Класифікації видів цільового призначення земель [Текст] : наказ Держкомзему від 23.07.2010 № 548 // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 85. – Ст. 3006.

5. *Про Державний земельний кадастр [Текст] : Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2012. – № 8. – Ст. 61.*
6. *Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень [Текст] : Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.*

Тараненко Людмила Станіславівна,
*в. о. доцента кафедри трудового, земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права,
кандидат юридичних наук*

УЧАСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ДОРАДЧИХ СЛУЖБ У ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У відповідності до вимог статті 4 Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» [1] аграрні дорадчі служби повинні брати участь у сприянні забезпечення додержання законодавства сільськогосподарськими підприємствами, установами, організаціями і господарствами про охорону навколишнього природного середовища в агропромисловому комплексі України. Адже дорадча діяльність в сільськогосподарській сфері, як один із інструментів державної аграрної політики, покликана сприяти попередженню порушень природоохоронного законодавства вказаними сільськогосподарськими товаровиробниками.

Основною умовою попередження порушень природоохоронного законодавства при наданні аграрних послуг на договірній основі, є забезпечення дотримання вимог права природокористування, в тому числі землекористування, водокористування тощо. При наданні правових послуг з цього важливого питання дорадча служба повинна керуватись статтями 13 та 41 Конституції України [2]. Якими надано громадянам право загального користування природними ресурсами для задоволення життєво необхідних потреб, як оздоровчих, рекреаційних і матеріальних на безоплатній основі.

При цьому, основи виникнення права природокористування сільськогосподарським товаровиробником закріплені в Земельному кодексі України, Водному кодексі України, Лісовому кодексі України, а також в Законах України «Про охорону природного середовища», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про сільськогосподарську кооперацію», «Про кооперацію», «Про фермерське господарство», «Про особисте селянське господарство» та в інших законодавчих актах [3–11]. На ці питання звернули увагу Горевий В. І., Кулинич П. Ф., Статівка А. М., Шемшученко Ю. С. та інші вчені [12–15].

Сільськогосподарські дорадчі служби повинні знати і те, що до загальних обов'язків сільськогосподарських товаровиробників природоохоронне і аграрне законодавство відносить планування природоохоронних і рекреаційних заходів, сприяти раціональному використанню природних ресурсів, їх належному і бережливому користуванню ними, розробляти і вживати активних заходів з охорони навколишнього природного середовища.

При наданні дорадчих послуг дорадники повинні враховувати специфіку сільськогосподарського виробництва кожного аграрного суб'єкта. Тому, залежно від специфіки на кожному сільськогосподарському підприємстві виникають спеціальні обов'язки з охорони природних ресурсів. До таких обов'язків слід віднести боротьбу з вітровою, водною ерозією і забрудненням з бур'янами, недопущення виснаження земельних ресурсів тощо.

Таким чином, дорадча служба повинна володіти інформацією з основних питань виробництва рослинницької і тваринницької продукції та здійснення інших видів

господарювання кожним аграрним підприємством, з яким заключено договір про надання дорадчих послуг та виконання належним чином договірних зобов'язань, що стосуються охорони природи і навколишнього середовища в цілому.

Вважаємо, що дорадчі служби, які надають правові послуги сільськогосподарським товаровиробникам, повинні підтримувати службовий зв'язок із відповідними службами Міністерства аграрної політики та продовольства України та з його органами обласних та районних державних адміністрацій. Також дорадчим службам необхідно взаємодіяти із органами місцевого самоврядування, державного управління економічної безпеки та навколишнього природного середовища. Здійснення таких дій сприяє належній кваліфікаційній допомозі сільськогосподарським товаровиробникам при укладанні різних договорів та сприянні належному захисту їх прав і інтересів.

Сільськогосподарська дорадча служба повинна на договірних засадах надавати виробникам сільськогосподарської продукції у фіксації фактів порушень права природокористування або державної власності на природні багатства. Ця служба повинна забезпечувати юридичне супроводження складених документів (претензій, позовів тощо) до їх остаточного вирішення в судових та інших органах влади. При участі сільськогосподарських дорадників повинні оформлятися матеріали, якими будуть підтверджені факти порушення природоохоронного, аграрного і земельного законодавства. Такі матеріали для відповідного реагування необхідно направляти до органів прокуратури, Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство аграрної політики та продовольства України та інших органів, до компетенції яких входять такі обов'язки. При цьому сільськогосподарська дорадча служба, при наявності матеріальної шкоди у зв'язку з порушенням природоохоронного законодавства, повинна сприяти аграрним підприємствам і господарствам у їх відшкодуванні.

Отже, згідно Закону України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» дорадча служба може сприяти сільськогосподарським товаровиробникам їхній природоохоронній діяльності з дотриманням вимог чинного законодавства з цього питання.

Використані джерела:

1. *Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 р., №1807-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004. – № 38. – Ст. 470.*
2. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254 к/96- ВР // ОВУ. - 2010. - № 72/І. - Спецвипуск. - Ст. 2598.*
3. *Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р., №2768-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.*
4. *Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р., №213/95 // ВВРУ. – 1995. - №24. - Ст. 189.*
5. *Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 р., №3852-XII // ВВРУ. – 1994. - №17. - Ст. 99.*
6. *Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р., № 1264-XII // ВВРУ. – 1991. - №41. – Ст. 546.*
7. *Про колективне сільськогосподарське підприємство: Закон України від 14.02.1992 р., №2114-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 20. – Ст. 272.*
8. *Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 р., №469/97-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 262.*
9. *Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 р., № 1087-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 33. – Ст. 17740.*
10. *Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003р. // ВВРУ.-2003.-№45.- Ст. 363.*
11. *Про особисте селянське господарство: Закон України від 15.05.2003 р., №742-IV// Офіц. вісн. України. – 2003. – № 23. – Ст. 1014.*

12. Горевий В.І. *Юридична служба в агропромисловому комплексі: навч. метод. посібник* // Мінагропром політики України. – К., 1998. – 232 с.
13. Кулинич П.Ф. *Ефективність правового забезпечення земельної реформи в Україні* // Аграрне законодавство України: проблеми ефективності. – К., 1998. – С. 93-94.
14. Статівка А.М. *Охорона навколишнього середовища в контексті земельних та аграрних перетворень в Україні* // Вісник ХІСП. Серія «Екологія, техногенна безпека і соціальний прогрес». – 2003.-Вип.1, 2 – С. 194.
15. Шемишченко Ю.С. *Правовые проблемы экологии*. К., 1989. – С. 64.

Уркевич Віталій Юрійович,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”,
доктор юридичних наук, доцент

АГРАРНИЙ ФОНД ЯК УЧАСНИК АГРАРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 р., № 1877-IV вперше в законодавстві було передбачено створення такої спеціалізованої бюджетної установи, як Аграрний фонд. У даній доповіді ми зупинимось на окремих аспектах функціонування названого фонду як учасника аграрних правовідносин.

Аграрний фонд було засновано згідно ст. 8 названого Закону постановою Кабінету Міністрів України «Про Аграрний фонд» від 6 липня 2005 р., № 543 як державну спеціалізовану установу, уповноважену Кабінетом Міністрів України провадити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України. Згідно Положення про Аграрний фонд, затвердженого зазначеною постановою Уряду України, фонд є юридичною особою, має самостійний баланс, рахунки в органах казначейства, печатку, а також штампи і бланки із своїм найменуванням; місцезнаходження фонду – м. Київ, а по областях України функціонують його регіональні відділення.

Основними завданнями Аграрного фонду є: (а) проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки у межах, визначених законом; (б) виконання від імені держави функції кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання; (в) виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік; (г) формування державного інтервенційного фонду об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку.

Державні аграрні інтервенції – це продаж або придбання сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку з метою забезпечення цінової стабільності. Такі інтервенції поділяються на товарні та фінансові. Товарна інтервенція – продаж сільськогосподарської продукції при зростанні цін на організованому аграрному ринку (тобто аграрній біржі) понад максимальний рівень, що здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом продажу товарних деривативів; фінансова інтервенція – придбання сільськогосподарської продукції при падінні спотових цін на організованому аграрному ринку нижче мінімального рівня, яка здійснюється з метою досягнення рівня рівноваги, у тому числі шляхом придбання товарних деривативів. Іншими словами, у разі значного коливання цін на аграрному ринку Аграрний фонд має здійснити «вторгнення» на нього шляхом постачання дефіцитної продукції або ж скупки її надлишків.

Функції Аграрного фонду закріплено у п. 7 Положення, згідно якого фонд відповідно до покладених на нього завдань: (1) виступає в установленому законодавством порядку замовником під час закупівлі товарів (робіт, послуг) за рахунок коштів державного бюджету; (2) продає або купує на аграрній біржі об'єкти державного цінового регулювання (окремі

види сільськогосподарської продукції, перелік яких визначено у ст. 3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України») з або до державного інтервенційного фонду і має право на придбання та продаж цих об'єктів для потреб державного інтервенційного фонду, а також на продаж об'єктів державного цінового регулювання, які були конфісковані або підлягають продажу відповідно до закону; (3) здійснює на організованому аграрному ринку товарні інтервенції шляхом продажу (поставки) окремих об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксингу) у розмірі не більше максимальної інтервенційної ціни; (4) здійснює на організованому аграрному ринку фінансові інтервенції шляхом купівлі окремих об'єктів державного цінового регулювання на умовах споту або форварду з метою встановлення ціни рівноваги (фіксингу) у розмірі не менше мінімальної інтервенційної ціни; (5) здійснює закупівлю послуг, пов'язаних з комплексом заходів із зберігання, перевезення, переробки та страхування об'єктів державного цінового регулювання, в установленому Кабінетом Міністрів України порядку; (6) за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює закупівлю або продаж визначених об'єктами державного цінового регулювання товарів, не пов'язаних з державним ціновим регулюванням. При цьому ціни закупівлі або продажу не повинні бути вищими/нижчими більш як на 20 відсотків максимальної/мінімальної інтервенційної ціни, встановленої на поточний маркетинговий період для об'єкта державного цінового регулювання; (7) за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює закупівлю та продаж матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників; (8) здійснює з використанням сприятливої ринкової кон'юнктури реалізацію об'єктів державного цінового регулювання з метою забезпечення надходження коштів до спеціального фонду державного бюджету; (9) за рішенням Кабінету Міністрів України здійснює експорт об'єктів державного цінового регулювання; (10) утворює державні підприємства, установи та організації; (11) забезпечує поширення інформації про кон'юнктуру аграрного ринку; (12) подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо запровадження та скасування тимчасового режиму адміністративного регулювання цін для окремих об'єктів державного цінового регулювання на організованому аграрному ринку; (13) подає пропозиції щодо переліку об'єктів та періодів державного цінового регулювання та ін. У спеціальній літературі висловлювалися пропозиції щодо недоречності покладення на Аграрний фонд окремих функцій, зокрема, щодо можливості заснування ним державних сільськогосподарських підприємств, проте до цього часу ці положення законодавства не змінені.

Відмітимо, що за час свого функціонування Аграрний фонд накопичив значні фінансові та товарні ресурси. Так, лише у 2012 році для кредитування Аграрного фонду було виділено 2,6 млрд. грн. Він мав сформувати державний інтервенційний фонд, зокрема, у таких розмірах: пшениця тверда та м'яка, зерно суміші пшениці та жита (меслин) – 2002,5, жито озиме – 90, ячмінь – 20, цукор-пісок (буряковий) – 366,6 тис. тон.

Аграрний фонд є активним учасником аграрних відносин. Він вступає у договірні відносини з аграрними виробниками, закупаючи у них сільськогосподарську продукцію й кредитуючи їх сільськогосподарське виробництво. Аграрний фонд може займатися експортом сільськогосподарської продукції (хоча це й не є його безпосередньою функцією) і загалом є потужним важелем впливу на аграрний ринок.

Слід також зазначити, що постановою Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2013 р., № 364 було утворено публічне акціонерне товариство «Аграрний фонд» із статутним капіталом 5 млрд. гривень, 100 відсотків якого належить державі. Статутний капітал товариства має бути сформований за рахунок випуску Міністерством фінансів України облігацій внутрішньої державної позики на зазначену суму із строком обігу п'ять років та відсотковою ставкою доходу на рівні не вище 14,3 відсотка річних і внесення їх від імені держави в оплату акцій первинної емісії товариства. Здійснення функцій з управління корпоративними правами, що належатимуть державі у статутному капіталі цього товариства, покладено на Міністерство аграрної політики та продовольства. Підґрунтям для створення

ПАТ «Аграрний фонд», як це зазначаються в деяких інформаційних джерелах, є потреба у залученні позабюджетних коштів для потреб аграріїв (що неможливо для державної бюджетної установи), й можливість здійснення інвестиційних проектів в аграрному секторі.

Звідси можна підсумувати, що Аграрний фонд є важливим учасником аграрних правовідносин, адже виключно він покликаний проводити цінову політику в агропромисловій галузі економіки України.

Федорович Володимир Іванович,
*доцент кафедри трудового, аграрного та екологічного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ ПУБЛІЧНОГО І ПРИВАТНОГО У ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Система правового регулювання земельних відносин ґрунтується на двох основних уявленнях про землю. З одного боку, вона є природним об'єктом, частиною довкілля. В цьому аспекті земля виконує функції засобу виробництва і просторово-операційної бази. З другого боку, земельна ділянка визнається цивільним законодавством нерухомим майном, і в такій якості виступає об'єктом права власності та інших прав. Співвідношення цих двох якостей землі відображає співвідношення публічних і приватних інтересів у сфері регулювання земельних відносин.

З початку 1990-х років в юридичній літературі триває дискусія з приводу пріоритетності того чи іншого поняття землі, співвідношення публічного і приватного в земельному праві чи норм цивільного та земельного законодавства у сфері регулювання земельних відносин.

Прийняття у 2001 році чинного сьогодні Земельного кодексу України (надалі ЗК) означало по-суті перемогу земельно-правової концепції регулювання земельних відносин: У прийнятому пізніше Цивільному кодексі України (надалі ЦК) було закріплено субсидіарний принцип застосування його норм для регулювання земельних відносин: ст. 9 цього кодексу вказує, що положення ЦК не застосовується до врегулювання відносин, що виникають у сфері використання природних ресурсів та охорони довкілля. Разом з тим, із змісту інших положень ЦК можна зробити висновок, що земля виведена за межі поняття «природні ресурси». ЦК охоплює немало статей та положень, що мають причетність до регулювання земельних відносин.

Визнання земельних ділянок нерухомими речами, залучення їх до цивільно-правового обігу суттєво змінили зміст і характер земельних відносин, які значною мірою набули майнового характеру. Тому, безперечно, необхідно визнати факт, що сьогодні земельні відносини регулюються як нормами земельного, так і цивільного законодавства.

Ця проблема повинна вирішуватись з врахуванням специфіки земельних відносин, яка залежить від особливостей землі як об'єкта правового регулювання. Це дає можливість правильно визначати співвідношення норм земельного та цивільного права, а не говорити про штучне поглинання цивільним правом земельного.

У земельно-правовій літературі детально проаналізовано особливості земель, як об'єкта правового регулювання, і зроблено висновок, що специфіка земельних відносин не може бути повною мірою врахована в нормах цивільного права в силу універсальності предмета його регламентації.

Не можна не погодитися із Шульгою М. В., який зазначив, що земельне право виходить з того, що земля – передусім фактор екологічний (частина довкілля), і тому суб'єкти земельного права володіють не тільки правами, але й несуть відповідні екологічні

обов'язки: охороняти землю, раціонально та ефективно її використовувати, підвищувати родючість, не допускати погіршення екологічної обстановки, використовувати землі відповідно до їх цільового призначення та ін. Саме екологічними чинниками зумовлені й певні обмеження у земельних правах.

Крім того, на думку Крассова О. І. особливості землі як об'єкта правового регулювання визначають відмінності методів і принципів правового регулювання, що застосовуються у цивільному та земельному праві. У цивільному праві домінуюче значення має свобода волевиявлення суб'єктів цивільних правовідносин, а земельне право виходить із наявності у власника земельної ділянки не тільки права, а й обов'язку використовувати землю відповідно до її цільового призначення.

Треба мати на увазі, що дискусії ведуться головню про співвідношення цивільного та земельного права у сфері земельних відносин, побудованих на засадах рівності, тобто передусім у сфері власності та інших речових прав на землю та обігу земельних ділянок.

Однією з основних проблем і напрямом вдосконалення земельного права України є узгодження майнової та екологічної характеристики землі, норм ЗК з нормами ЦК України.

Поширеною в цьому аспекті є думка, що норми цивільного права мають загальний характер стосовно регулювання земельних відносин, а земельно-правові норми – спеціальний.

У ЗК України загальні норми ЦК реалізуються різними способами:

1. Специфіка землі як майна зумовила формулювання для обігу земельних ділянок низки специфічних правил, які сьогодні складають основний зміст багатьох інститутів земельного права.
2. Деякі особливості обігу земельних ділянок привели до необхідності вказати їх у ЗК, відсилаючи при цьому до відповідних норм ЦК, що регулюють аналогічні майнові відносини. Наприклад, ст. 131 ЗК вказує, що набуття права власності на земельні ділянки на підставі договорів міни, ренти, дарування та інших здійснюється відповідно до ЦК України.
3. При відсутності специфіки земельних майнових відносин і у ЗК України взагалі не встановлюється нових правил, а робляться тільки відсилання до ЦК України. Якщо у ЗК щодо якогось аспекту обігу земельних ділянок відсутнє спеціальне регулювання, то необхідно вважати, що це регулюється нормами ЦК.

Співвідношення поняття землі як природного об'єкта і земельної ділянки як нерухомої речі диктує також співвідношення методів правового регулювання земельних відносин та публічного й приватного у земельному праві.

Те, що сьогодні в Україні близько 52 відсотків земель перебувають у приватній власності абсолютно, не свідчить про суттєве звуження сфери застосування публічно-правових методів правового регулювання земельних відносин. Навпаки, нерідко спостерігається посилення публічно-правових засад у сфері земельних правовідносин. Про це свідчить прийняття законів «Про землеустрій», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про державний земельний кадастр», «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», «Про регулювання містобудівної діяльності», «Про оцінку землі» та ін. Згадані нормативно-правові акти регулюють відносини здебільшого у сфері управління використанням та охороною земель, тобто у публічній сфері земельних відносин.

Однак, з другого боку, сьогодні має місце і розширення сфери застосування приватноправових методів, оскільки розвиток земельного кадастру, запровадження єдиного реєстру прав на земельні ділянки повинно сприяти активізації ринку земель, розвитку договірних відносин із земельними ділянками передусім у приватній сфері.

Чопко Христина Ігорівна,
*асистент кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка,
кандидат юридичних наук*

ТАКСИ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ КОМПЕНСАЦІЇ ЗАВДАНОЇ ДОВКІЛЛЮ ШКОДИ В ГРОШОВОМУ ВИРАЗІ

У Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року констатується, що антропогенне і техногенне навантаження на довкілля в Україні у декілька разів перевищує відповідні показники розвинутих країн світу. Необхідною умовою зменшення негативного впливу на довкілля є охорона природного середовища від забруднення, встановленням меж використання природних ресурсів та створення умов необхідних для відновлення природних ресурсів.

У багатьох випадках, природний ресурс повернути до попереднього стану неможливо. Зокрема, неможливо посадити зрізані першоцвіти, відновити в природі знищену популяцію рідкісних тварин тощо. А тому застосовуються компенсаційні механізми відшкодування втрачених властивостей довкілля. Термін «компенсація» тлумачиться як урівноваження чого-небудь порушеного; надолуження. Компенсаційний аспект відшкодування втрачених властивостей довкілля найбільш повно втілюється через застосування таксового методу обчислення завданої шкоди. Як зазначала С.М. Кравченко, такси за своєю юридичною природою слугують специфічними майново-правовими санкціями, головна функція яких – компенсація шкоди, завданої неправомірним використанням природних об'єктів [1, с. 40]. На думку Н.І. Титової специфіку таксової відповідальності зумовлюють особливості правового режиму природоохоронних об'єктів [2, с. 598]. Як зазначав О.С. Колбасов, такса охоплює середньоарифметичний вираз розрахункової суми шкоди, заподіяної природним об'єктам [3, с. 54]. В.В. Петров вважав такси умовною одиницею розрахунку завданої довкіллю шкоди [4, с. 154]. Вони найповніше відображають у вартісному виразі усі негативні майнові наслідки завданої довкіллю шкоди. У таксах міститься визначений наперед розмір майнової шкоди, завданої довкіллю неправомірними діями фізичних чи юридичних осіб.

У сучасних умовах такси залишаються одним з єдиних джерел визначення шкоди щодо більшості природних ресурсів. До прикладу затверджено такси для обчислення розміру шкоди заподіяної лісу неправомірними діями юридичних та фізичних осіб. У них розраховано суми, що повинні відшкодовуватися у випадку знищення або пошкодження лісових культур, природного підросту та самосіву на землях, призначених для відновлення лісу. Сума відшкодування залежить від віку (в роках) лісових культур тощо і визначаються у гривнях за кожний гектар. Зокрема, при знищенні лісових культур, що мають 5 і менше років такса становить 17 918 грн. за кожен гектар. Відповідно, якщо пошкодженим об'єктам було від 6 до 10 років, то відшкодування зростає до 23 188 гривень за кожен гектар [5].

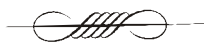
Розмір санкції за вчинене екологічне правопорушення, тобто такси є еквівалентним розміру завданої довкіллю економічної та екологічної шкоди. Екологічна шкода полягає у посяганні на довкілля та екологічні інтереси природокористувачів і визначається тими функціями, що виконують природні ресурси в довкіллі (санітарно-захисні, оздоровчі, рекреаційних, експлуатаційні та інші). Визначаючи конкретний розмір відшкодування законодавець повинен враховувати видові особливості природних ресурсів, їх корисні екологічні та споживчі якості, характер та природу правопорушення. Як приклад, згідно із затвердженими для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісу за кожне неплодове дерево вирубане або пошкоджене до ступеня припинення росту діаметром від 30,1 до 34 см у корі біля шийки кореня, розмір шкоди становить 1449 грн. [6].

Таким чином, такси виражають у вартісному виразі усі негативні майнові наслідки завданої довкіллю шкоди. Однак, вважаємо, що таксовий метод має і ряд недоліків. Зокрема, таксову відповідальність можна застосовувати лише у стабільних економічних умовах, що не властиве для нашої держави. Недоліком є і те, що сучасне екологічне законодавство

орієнтоване, в першу чергу, на відшкодування лише економічної шкоди, до того ж досить приблизно визначеної. Такса не може залежати лише від породи та діаметру природного ресурсу, його виду та деяких інших ознак. Такса повинна якнайбільше відповідати реальній вартості завданої екологічним правопорушенням шкоди. Тому одиницею, з якої необхідно виходити при обчисленні розміру шкоди, не повинен бути неоподаткований мінімум доходів громадян, який становить 17 грн. і є фіксованим. Такса не повинна бути встановлена і в твердій грошовій сумі, оскільки завдана природному ресурсу шкода через певний проміжок часу, наприклад рік, вже не буде відповідати ринковій вартості продукції з цього ресурсу, визначеній нормативно-правовими актами у гривнях. Очевидно, що за цей час інфляція зменшує реальну вартість відшкодування. А тому розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню як правило не завжди відповідає реальній вартості природного ресурсу, зокрема через тривалий розгляд справи щодо відшкодування збитків. Розмір відшкодування повинен бути обґрунтованим, не дивлячись на певну умовність, відображати всі наслідки екологічного правопорушення та бути актуальним, співмірним із необхідними заходами по відновленню природного ресурсу. Вважаємо, що одиницею з якої необхідно виходити при обчисленні розміру завданої шкоди повинен бути прожитковий мінімум [7]. Прожитковий мінімум визначає мінімальний розмір коштів, необхідний людині для проживання, є динамічним, враховує інфляційні процеси в державі. Разом з тим сума відшкодування, визначена у відсотках до прожиткового мінімуму враховуватиме і можливості людини в той чи інший період відшкодувати такі збитки, буде адекватною існуючим соціально-економічним умовам. Розмір відшкодування завжди буде прив'язаний до конкретного ринкового періоду і в кожен такий період становитиме однакову частину доходів громадян.

Використані джерела:

1. Кравченко С. М. *Материальная ответственность в системе охраны природы* / С. М. Кравченко. – К. : Вища шк., 1981. – 54 с.
2. *Юридична енциклопедія : в 4 т. / за ред. Ю. С. Шемшученка.* – К., 2001. – Т. 3. – 790 с.
3. Колбасов О. С. *Охрана природы и суд* / О. С. Колбасов // *Право и охрана природы.* – М., 1979. – 154 с.
4. Петров В. В. *Экологическое право России : учебник для вузов* / В. В. Петров. – М. : БЕК, 1995. – 558 с.
5. Гавриш С. Б. *Уголовно-правовая охрана природной среды Украины : проблемы теории и развития законодательства* / С. Б. Гавриш. – Харьков, 1994. – 640 с.
6. *Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди заподіяної лісу: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2008 р. № 655 // Урядовий кур'єр.* – 2008. – 20 серп. – № 153.
7. *Про прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 р. № 966-XIV // Відом. Верхов. Ради України.* – 1999. – № 38. – Ст. 348.

Шнарик Назар Ярославович,

*аспірант кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка*

СТОКГОЛЬМСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ З НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА 1972 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Міжнародне право навколишнього природного середовища є новою і досить динамічною галуззю права. В історії формування міжнародного права навколишнього середовища деякі науковці умовно виокремлюють таких три етапи розвитку: *початковий* (до 1972 р.), *становлення міжнародного права навколишнього середовища як галузі* (1972–1992) та – (з 1992 р. – донині). Показовим і беззаперечним є вплив двох міжнародних подій на

розвиток міжнародного права навколишнього середовища: Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 1972 р. та Конференції з навколишнього середовища і розвитку (Конференція Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Саме роки проведення цих двох міжнародних конференцій позначають завершення першого і початок другого етапу розвитку міжнародного права навколишнього середовища [1, с. 388], що засвідчує принципове значення та авторитет цих конференцій та особливе місце декларацій, прийнятих на цих конференціях, у системі джерел міжнародного права довкілля.

Сучасна система міжнародної охорони навколишнього середовища розпочалася з Конференції ООН, яка пройшла у Стокгольмі в 1972 році, хоча деякі міжнародні екологічні угоди (наприклад, Лондонська конвенція про збереження диких тварин, птахів та риб в Африці 1900 р., Договір про збереження та охорону котиків 1911 р., Конвенція про захист мігруючих птахів 1916 р., Міжнародна конвенція щодо регулювання китобійного промислу 1946 р.), були підписані ще до цієї конференції. Проте саме після Стокгольмської конференції активізувалася нормотворча діяльність по охороні довкілля на національному та міжнародному рівнях.

День відкриття Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 5 червня 1972 р. прийнято вважати Всесвітнім днем охорони довкілля (щодо цього питання на конференції було прийнято окрему резолюцію). У її роботі взяли участь представники 114 держав, спеціалізованих установ ООН та урядових і міжурядових міжнародних організацій. Ця конференція мала три матеріальних результати: План дій з питань навколишнього середовища, створення Програми ООН по навколишньому середовищу (англ. UNEP, United Nations Environment Programme) та Стокгольмська декларація з навколишнього середовища.

План дій з питань навколишнього середовища – це документ, який містить 109 рекомендацій щодо дій, які необхідно вжити державам з метою захисту навколишнього середовища. Програма ООН по навколишньому середовищу або ЮНЕП сприяє координації охорони природи на загальносистемному рівні. Місія ЮНЕП – це «забезпечення керівництва та заохочення партнерства в галузі охорони навколишнього середовища за допомогою стимулювання, надання інформації та сприяння країнам і народам, поліпшення якості їхнього життя без шкоди для майбутніх поколінь». Програма ООН спрямована на вирішення найгостріших проблем сучасної екологічної кризи (опустелювання, деградації ґрунтів, погіршення якості і зменшення кількості прісних вод, забруднення Світового океану).

Стокгольмська декларація з навколишнього середовища є міжнародним документом з особливою юридичною природою. Загалом, за юридичною силою виділяють дві групи міжнародних договорів. До першої з них належать акти, які містять обов'язкові до виконання норми (так зване тверде право), а до другої – акти, які передбачають правила рекомендаційного характеру (так зване м'яке право). Перша група є більш наповненою, поширеною, передбачає конкретні права та обов'язки суб'єктів міжнародних екологічних відносин, а також санкції в разі порушення умов договорів. Умови, передбачені в цих міжнародно-правових актах, є чинними тільки для сторін договору. Крім того, вони найбільш якісно реалізуються лише після ратифікації (або затвердження) міжнародного договору державою та після зтяжної процедури імплементації норм цього акту у національне законодавство. Для прикладу можна назвати Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.

До другої групи міжнародно-правових актів відносять Стокгольмську декларацію з навколишнього середовища, Декларацію Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, Всесвітню хартію природи. Ці акти мають потужний авторитет серед інших міжнародних договорів та особливу юридичну природу, яка полягає у тому, що вони не мусять проходити процедури набрання чинності і національної ратифікації. Відповідно держави не подають жодних поправок чи застережень зі своєї сторони при застосуванні цих актів. Таким чином, ці договори на противагу всім іншим міжнародно-правовим актам у сфері довкілля можна назвати «міжнародно-правовими актами-принципами у системі джерел екологічного права».

Стокгольмська декларація складається із преамбули та 26 статей-принципів. Документ починається із визнання права людини на сприятливе довкілля і обов'язку його охороняти. Декларація визначила основні напрямки та принципи міжнародно-правової охорони довкілля у таких сферах як раціональне використання природних ресурсів, збереження флори та фауни, попередження забруднення довкілля (включаючи моря), пов'язала охорону довкілля із соціально-економічним розвитком, демографічними проблемами, управлінням у екологічній сфері, науковими дослідженнями та екологічною освітою.

Окрім визначення природоохоронних завдань і напрямків співпраці, Стокгольмська декларація вперше закріпила ряд міжнародно-правових принципів: принцип суверенного права держав розробляти свої природні ресурси та відповідальності за завдання шкоди довкіл्लю інших держав, принцип співробітництва у вирішенні екологічних проблем. Положення Стокгольмської декларації призвели до виникнення нових міжнародно-правових норм, принципів та інститутів галузі, хоча цей процес інколи затягувався на роки. Як зазначає професор С. М. Кравченко, ця декларація (як і Декларація Ріо) проголошує принципи "зеленої" поведінки держав та міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Вони не впливають безпосередньо на міжнародні відносини, але їх положення втілюються в конвенціях, рішеннях міжнародних організацій та в національному законодавстві [2, с. 59].

Отже, особливість норм-принципів Стокгольмської декларації полягає в тому, що незважаючи на рекомендаційний характер передбачених у ній правил поведінки, їх виконання має бути безумовним. Своєрідною санкцією у разі невиконання чи ігнорування цих еколого-правових принципів, є загроза погіршення стану довкілля і глобальні масштаби такого погіршення.

Використані джерела:

1. *Міжнародне публічне право: підручник / В.М. Репецький, В.М. Лисик, М.М. Микієвич та ін.; за ред. В.М. Репецького. – 2-ге вид., стер. – К.: Знання, 2012. – 437 с.*
2. *Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища. Підручник / Під заг. ред. проф. С.М. Кравченко – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. – 336 с.*

Шульга Михайло Васильович,

завідувач кафедри земельного та аграрного права

Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого",

доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Сталий розвиток сільських територій – складне, багатоаспектне та комплексне явище. Сьогодні воно у центрі уваги економістів, соціологів, землевласників, представників аграрної науки та ін. Окремі аспекти даної проблематики цікавлять і дослідників правової науки. В останньому випадку йдеться про земельно-правову науку, яка опікується інтересами в тому числі забезпечення раціонального використання та охорони земель сільськогосподарського призначення, які виступають основним засобом виробництва у сільському господарстві. Саме ці землі зосереджені в сільській місцевості та відіграють важливу роль у вирішенні проблеми сталого розвитку сільських територій.

Проблема забезпечення сталого розвитку сільських територій загостилась у процесі здійснення земельної реформи. Це обумовлює необхідність удосконалення правової регламентації земельних відносин та формування економічно ефективної та екологічно безпечної системи землекористування особливо в межах сільських територій. Так, серед

іншого потребують вирішення питання щодо забезпечення територіальних можливостей для самодостатнього існування та сталого розвитку сільських територій і територіальних громад, визначення та обґрунтування стратегії розвитку земельного устрою в державі та запровадження системи територіального планування розвитку системи сталого землекористування та ін.

Перспективи сталого розвитку сільських територій в умовах сьогодення пов'язані передовсім із майбутнім прийняттям Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», проект якого винесено на широке громадське обговорення. Проект розроблений Державним агентством земельних ресурсів України і, на думку його розробників, повинен створити законодавче підґрунтя для формування прозорого земельного ринку. Майбутній закон має надійно захистити інтереси власників та користувачів земельних ділянок, забезпечити стале землекористування, раціональне та ефективне використання сільськогосподарських угідь, унеможливити спекулятивні операції та монополізацію земель сільськогосподарського призначення, які використовуються для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

Із змісту цього проекту випливає, що він містить певні соціально-економічні та екологічні небезпеки стосовно сталого розвитку сільських територій. Йдеться, зокрема, про положення, які стосуються особливостей формування територій (масивів) типів сільськогосподарського землекористування. Потребують додаткового врегулювання механізми щодо порядку формування територій (масивів) типів сільськогосподарського землекористування, спеціальних умов формування землекористування сільськогосподарських підприємств, фермерських та селянських господарств для ведення сільського господарства, а також визначення відповідності територій (масивів) типів сільськогосподарського землекористування умовам планування збалансованого (сталого) землекористування та ін.

Особливої уваги потребують проблеми розвитку земельних відносин, особливо на селі, які виникли або загострились у процесі земельного та аграрного реформування. Це стосується, наприклад, охорони земель та забезпечення їх раціонального використання. Вивчення практики свідчить, що заходи із охорони земель не розробляються, а наявні з них не фінансуються, сівозміни, які б забезпечували відновлення та підвищення родючості ґрунтів, не впроваджуються, екологічні вимоги при використанні земель сільськогосподарського призначення ігноруються та ін.

Проектом закону передбачено, що головними фігурами на ринку землі виступатиме держава в особі відповідних органів влади. Йдеться, зокрема, про Державне агентство земельних ресурсів України та Державний земельний банк. Названі органи, уособлюючи державу, можуть і повинні забезпечувати контрольну функцію. У процесі виконання контрольної функції, наприклад, Державний земельний банк, має враховувати загальноекономічні та загальносоціальні пріоритети. Ця державна інституція повинна перш за все забезпечувати баланс публічних та приватних інтересів при використанні землі. В даному випадку Державний земельний банк, маючи можливість стимулювати розвиток ринку земель в певному напрямі, повинен не тільки забезпечити оптимізацію землекористування сільськогосподарських підприємств, фермерських і селянських господарств та консолідацію земельних ділянок сільськогосподарського призначення і формування більш ефективних землеволодінь сільськогосподарських товаровиробників, а й, як підкреслюється в літературі, мусить розробити механізм впливу на формування та розвиток системи суб'єктів, які здійснюють сільськогосподарське товарне виробництво. Йдеться про підтримку дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників, оскільки саме вони більшою мірою враховують соціальні інтереси сільських територій. Йдеться про те, що вони мають змогу створити більшу кількість робочих місць, сплачують податки за місцем реєстрації, представники та власники таких сільськогосподарських формувань мешкають у сільській місцевості, а значить зацікавлені в її розвитку. Безперечно, що підвищена ефективність сільськогосподарського виробництва пов'язується з великим та

надвеликим аграрним бізнесом, який сьогодні представлений агрохолдингами, що намагаються монополізувати відносини сільськогосподарського землекористування. Вони функціонують, займаючи домінуючі позиції на ринку як виробники і експортери сільськогосподарської продукції, маючи доступ до відносно дешевих закордонних банківських кредитів. Виробляючи більш дешеву сільськогосподарську продукцію, названі суб'єкти практично витісняють з продовольчого ринку дрібних та середніх сільськогосподарських товаровиробників. При цьому агрохолдинги, задовольняючи свої приватні інтереси, залишають осторонь соціальні аспекти сільськогосподарського виробництва.

Якимець Лілія Ярославівна,

аспірант 1 року навчання кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка

ПОНЯТТЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ В СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ

Конституція України (далі – КУ) [1] в ст. 41, закріплюючи право приватної власності, встановила також можливість його обмеження. Статтею 13 КУ встановлено загальний принцип, згідно якого власність не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству. Це положення деталізується у ч. 7 ст. 41 КУ, згідно якої використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Проблема обмеження прав у суспільстві неодноразово висвітлювалась українськими та зарубіжними вченими різних галузей права, зокрема цьому питанню присвятили свої праці такі науковці як Андрейцев В. І., Безсмертна Н. В., Блага І., Бусуйок Д. В., Гуревський В. К., Камишанський В. П., Каракаш І. І., Крассов О. І., Кулинич П. Ф., Носік В. В., Панкевич І. М., Погрібний О. О., Рабінович П. М., Самончик О. А., Федорович В. І., Черкаська Н. В., Шульга М. В. та ін. Проте більшість праць зазначених авторів стосувались здебільшого загальнотеоретичних засад обмежень прав чи обмежень прав на землю взагалі. Однак мало уваги при цьому присвячувалось обмеженням прав на землю у сфері охорони довкілля.

Проблеми здійснення прав людини та їх обмеження дослідили на монографічному рівні П. М. Рабінович та І. М. Панкевич [2]. Зокрема, у роботі визначено загальні поняття меж (обмежень) прав людини, обмежування прав людини, обсягу та змісту прав людини, підстав обмежування прав людини та ін. Під межами (обмеженнями) прав людини пропонується розуміти сукупність усіх явищ, які окреслюють зміст та обсяг прав людини. До складу цих явищ можуть входити, зокрема, й юридичні норми, встановлені міжнародним чи національним правом. У цьому випадку певні обмеження (межі) прав людини є продуктом, відповідно, нормотворчої діяльності міжнародних чи державних органів [2, с. 42].

Грунтовне дослідження обмежень прав на землю за законодавством України було зроблено Д. В. Бусуйок [3]. Нею досліджено питання обмежень прав на землю, їх класифікація, проаналізовано правові підстави та способи встановлення обмежень прав на землю. Проте зважаючи на загальнотеоретичний аспект роботи, автор лише частково розглядає певні особливості правового регулювання обмежень прав на землю в межах зон з особливими умовами землекористування, не вдаючись до детального їх аналізу.

Порівняно з обмеженнями інших прав людини, обмеження прав на землю мають специфічні особливості. Земельний Кодекс України (далі – ЗКУ) [4] не розкриває зміст поняття обмеження прав на землю, проте представниками науки земельного права зроблено спроби його визначення. І. І. Каракаш зазначає, що обмеження прав на землю – це встановлення заборон чи вимог про утримання від здійснення певних дій відносно своєї земельної ділянки [5, с. 83]. О. І. Крассов пропонує визначити обмеження прав на землі як

встановлення в адміністративному порядку заборон на окремі види господарської діяльності з використання землі, або вимог про утримання від вчинення певних дій, або надання обмеженої можливості використовувати для строго визначених цілей земельну ділянку. В. І. Федорович вказує, що під обмеженням прав на землю необхідно вважати будь-які заборони і вимоги про утримання від вчинення певних дій, які передбачені законодавством для відповідних видів земельних ділянок при наявності певних умов і які не застосовуються стосовно інших земельних ділянок аналогічного цільового призначення [6, с. 364].

Здійснення правомочностей володіння, розпорядження і особливо користування землею завжди містить потенційну загрозу спричинення шкоди не лише землі, а й навколишньому природному середовищу загалом. Тому погодимось із В. В. Носіком в тому, що суб'єктивне право власності на землю як міра можливої і необхідної поведінки власника чи уповноваженої особи має здійснюватися у певних межах з огляду на соціальну функцію права власності на землю з метою забезпечення оптимальної взаємодії публічних та приватних інтересів у використанні землі [7, с. 322].

Обмеження прав на землю можуть встановлюватись з різною метою, в тому числі і для забезпечення здійснення природоохоронних заходів.

Для досягнення балансу між публічними і приватними інтересами, регулювання використання та охорони земель здійснюється в інтересах всього суспільства, забезпечуючи при цьому гарантування власнику вільно володіти, користуватись та розпоряджатись належною йому земельною ділянкою. Необхідно погодитись із тим, що характер обмежень повинен бути таким, щоб внаслідок реалізації суб'єктивного права у встановлених межах не було завдано збитків природному об'єкту, природному комплексу або іншому об'єкту і споруді, в інтересах яких встановлені обмеження. Водночас встановлене обмеження не повинно перешкоджати використанню земельної ділянки за її основним цільовим призначенням [8, с. 179].

Враховуючи визначення загального поняття обмежень прав на землю та мети встановлення цих обмежень в сфері охорони довкілля можна дійти висновку, що обмеження прав на землю в сфері охорони довкілля – це встановлені на підставі закону вимоги щодо меж реалізації прав осіб на конкретно визначені земельні ділянки, встановлені для досягнення публічних інтересів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Використані джерела:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст.141.
2. Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України/ Редкол.: П. М. Рабінович (голов. Ред.) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 3. – Львів.: «Астрон», 2001. - 108 с.
3. Бусуйок Д. В. Обмеження прав на землю за законодавством України: Монографія. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006. – 144с.
4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III// Відомості Верховної Ради України. - 2002. - № 3 - 4. - Ст. 27.
5. Каракаш И. И. Право собственности на землю и право землепользования в Украине. – К., 2004. – 216 с.
6. Федорович В. І. Обмеження прав на землю // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матеріали IX регіональної наук. - практ. конф. – 2003. – Ст. 364 – 366.
7. Носік В. В. Право власності на землю Українського народу: Монографія. – Юрінком Інтер, 2006. – 544 с.
8. Земельне право України: Підручник / За ред. О.О. Погрібного та І. І. Каракаша. – Вид. 2, перероб. і доп. – К.: Істина, 2009. – 600 с.

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ ВЧЕНЬ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА.

Адамовський В. І. Відновлення майнових та соціальних прав реабілітованих громадян України в 1990-х – на початку 2000 років	4
Андрейцев В. І. Людина, її життя, здоров'я і безпека в об'єктиві правового захисту (від ідеї антропоцентризму до формування і становлення антропозахисного права)	6
Бурданова Н. А. К вопросу об ответственности несовершеннолетних (по материалам разрешения семейных споров в Российской империи)	14
Варфоломеев Ю. В. Соблюдение секретности при проведении расследований чрезвычайной следственной комиссией временного правительства	16
Вестов Ф. А., Фаст О. Ф. Некоторые аспекты политического восприятия правового государства	18
Габінет Д. А. Унітарна форма державного устрою України за конституційним проектом С. Дністрянського	20
Геворкян Д. С. Вопросы борьбы с девиантным поведением женщин в конце XIX – начале XX века в научной и общественной деятельности В. Ф. Дерюжинского	22
Голубева А. И. Михалон Литвин и его социально-политический трактат “О нравах татар, литовцев и москвичей”	24
Горичко В. І. Незалежність суддів як передумова побудови ефективної судової влади	26
Дергилева С. Ю. Проблемы борьбы с регламентацией проституции и торгов женщинами в конце XIX – начале XX века в научной и общественной деятельности А. И. Елистратова	27
Джураєва О. О. Поняття та особливості функцій держави в категоріальному апараті сучасної юриспруденції	30
Дьячкова А. С. Материнский капитал как мера стабилизации демографической ситуации в России	32
Жук Д. С. Антитринитаризм и арианство в контексте Реформации в Великом княжестве Литовском	34
Запашикова Л. А. Природа прав человека и модели их обеспечения в современном мире	36
Зорченко Е. А. Подходы к пониманию законности исходя из типов правопонимания	37
Івасишина О. Ю. Розвиток цивільного права в Римській державі	39
Косілова О. І. Розуміння свободи у працях Бенжамена Констана	42
Красножон О. В. Ведомственная печать как средство осуществления Министерством внутренних дел Российской империи своих функций	44
Курьянович А. В. Парламент Беларуси: возможная модель	46
Лоджук М. Т. Система надання безоплатної юридичної допомоги в Російській Федерації: діяльність юридичних клінік	48

Лозінська С. В. Вплив ідей римських юристів на формування інституту шлюбу в канонічному праві	50
Малихін В. О. Концептуальна характеристика зловживання правом	52
Матат А. В. Наукові погляди щодо розуміння ідеї “соціальна держава” в сучасній доктрині права	54
Меньшикова Н. С. Русская православная церковь как элемент гражданского общества современной России и проблемы осуществления правоохранительной функции государства	56
Мисаревич Н. В. Социальная защита членов ремесленных цехов в городах с магдебургским правом	58
Никулина Ю. А. Правовые средства как инструмент обеспечения демографической и семейной политики	59
Овчаренко О. М. Проблема диференціації дисциплінарної відповідальності суддів	61
Омельчук І. А. Правосвідомість молоді України щодо прав і свобод людини	63
Павлюков І. І. Правові засоби: принципи взаємодії та умови застосування	66
Петросян Г. Г., Коноплев М. С. Значение Конституции в воспитательной системе Российского общества	67
Пирожок С. С. Концепции социального государства в правовой мысли Германии XIX века	69
Радовецька Л. В. До питання про поняття функції забезпечення державної безпеки України	71
Санченко Д. Є. Правова доктрина як ефективна засада розвитку правової держави	73
Сороковик И. А. Политико-правовые последствия узурпации власти шляхтой Великого Княжества Литовского	75
Страшинський Б. Р. Умови та засоби розв’язання юридичного конфлікту	77
Тагаев М. К. Калым в системе норм, регулирующих семейно-брачные отношения кыргызов	79
Телятицкая Т. В. Об общественной полезности действий по задержанию лица, совершившего преступление или административное правонарушение	81
Тетерина И. В. К вопросу о происхождении права	83
Тюменева Н В. Право на жизнь в условиях глобализации	84
Фонарюк О. Ю. Поняття злочинності у контексті системних взаємозв’язків	87
Шамсумова Э. Ф. Менталитет в формировании правовых начал в сфере физической культуры и спорта	89
Швед Е. Н. Проблемы определения понятия “юридическая техника”	91
Ясінська М. І. Значення української мови як важливого чинника єдності нації у поглядах Сергія Шелухіна	92
Яцук А. А. Проблемы определения понятия правонарушения	94

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО.

Алімов З. А. Особливості виникнення та розвитку земель рекреаційного призначення на території сучасної України	96
Бейкун А. Л. Окремі критерії правового регулювання відносин у сфері взаємодії господарюючих суб'єктів аграрного сектора і навколишнього природного середовища	98
Белінська Х. О. Конституційні засади земельного права в Україні	100
Белькович А. И., Пивоварова Ю. С. Международно-правовая охрана климата	102
Ващишин М. Я. Деякі проблемні аспекти аграрного права	104
Высоцкая Я. С. Приобретательная давность как основание возникновения прав на землю в Республике Беларусь	106
Гарват А. І. Актуальні проблеми правового режиму земель лісгосподарського призначення	108
Грицан О. А. Законодавче регулювання громадського контролю за використанням та охороною надр: проблемні аспекти	111
Грушкевич Т. В. Підходи до визначення змісту права на безпечне для життя і здоров'я довкілля	113
Довгопола К. А. Правові моделі приватизації земель: поняття та недоліки	115
Домбровський С. Ф. Правове регулювання фермерських господарств за законодавством України та США	118
Єрмоленко В. М., Заріцька І. М. Питання класифікації джерел аграрного права ..	120
Жогаль Е. М. Проблемы юридической ответственности в сфере обращения с отходами в Республике Беларусь	122
Золотарьова Д. М. Особливості використання тимчасово займаних земель для проведення геологорозвідувальних робіт	124
Зуєв В. А. Правові проблеми визначення юрисдикційних повноважень суду при розгляді екологічних спорів	126
Ковалевич А. В., Клочко М. А. Концессия как правовая форма использования земель	127
Ковальчук М. О. Правові форми використання земель іноземними інвесторами в Україні	129
Ковач Д. Л. Виникнення земельних прав на конкурентних засадах	131
Костяшкін І. О. Функціональне призначення землі як умова правового забезпечення її сталого використання	132
Кравець Н. В. Щодо реалізації принципу екологізації аграрного виробництва у сфері використання земель сільськогосподарського призначення	135
Краснобаева Л. А., Никитенко Т. М. К вопросу о понятии “экологическая безопасность”	137
Лозицька К. О. Міжнародно-правові засади інвестування в природоохоронну діяльність в Україні	139
Макаренко О. Ю. До питання місця гірничого права в системі права	141
Матус А. Е. Правовые основы регулирования агроэкотуризма в Республике Беларусь	143

Місінкевич А. Л. Правові проблеми законодавчого забезпечення рекультивації земель в Україні	144
Носік В. В. Правові проблеми завершення земельно-аграрної реформи в Україні ..	146
Петлюк Ю. С. Суб'єкти екологічного моніторингу в Україні та Республіці Білорусь: порівняльно-правовий аспект	148
Рахнянська Т. О. Правові засади тактоєкологічної діяльності у сфері використання земель капітального будівництва	150
Розумович І. М. Правові проблеми функціонування системи оповіщення населення про надзвичайні екологічні ситуації	152
Салій С. О. Відповідальність у сфері охорони ґрунтів від ґрунтової	154
Салміна Я. О. Геологічне вивчення надр континентального шельфу за законодавством України	156
Скоринко Д. С. К вопросу о правовом обеспечении безопасности генно-инженерной деятельности в Республике Беларусь	158
Суєтнов Є. П. Земельна ділянка як об'єкт відчуження для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності	160
Тараненко Л. С. Участь сільськогосподарських дорадчих служб у природоохоронній діяльності	162
Уркевич В. Ю. Аграрний фонд як учасник аграрних правовідносин	164
Федорович В. І. Про співвідношення публічного і приватного у земельних правовідносинах	166
Чопко Х. І. Такси як один із способів компенсації завданої довкіллю шкоди в грошовому виразі	168
Шпарик Н. Я. Стокгольмська декларація з навколишнього середовища 1972 року як джерело екологічного права	169
Шульга М. В. До питання про перспективи сталого розвитку сільських територій	171
Якимець Л. Я. Поняття обмеження прав на землю в сфері охорони довкілля	173

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

збірник тез

Міжнародної науково-практичної конференції

“Дванадцяті осінні юридичні читання”

(м. Хмельницький, 8–9 листопада 2013 року):

у 4-х частинах

ЧАСТИНА ПЕРША:

Теорія та історія держави і права
Історія політичних і правових вчень
Філософія права
Земельне право
Аграрне право
Екологічне право
Природоресурсне право

Відповідальний редактор – *Місінкевич Л. Л.*

Верстка – *Новерсальюк А. А.*

Дизайн обкладинки – *Стрихар А. М.*

Підписано до друку 6.11.2013 р. Формат 60х84 ¹/₁₆
Ум. друк. арк. 10,4. Наклад 120 прим. Зам. № 239.

Віддруковано у Хмельницькому університеті управління та права.
29013, м. Хмельницький, вул. Театральна, буд. 8
Тел.: (0382) 71-75-91
www.univer.km.ua

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції
Серія ДК № 2105 від 21.02.2005 р.